

4 | 2016

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 114 / Založen 1895

4 | 2016

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 114 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Studies*

- LUŇÁKOVÁ Ludmila
Práce s časem v díle Prvního Kosmova pokračovatele
(Handling Time in the Work of Cosmas' First Successor) 899
- MAREK Pavel
Ve službách císařovny. Jana z Pernštejna ve světle
své korespondence uložené v archivu vévodů z Alby
*(In the Service of the Empress. Jana of Pernštejn in the Light
of Her Correspondence Stored in the House of Alba's Archives)* 919
- BAKEŠ Martin
Legáční kaplani ve službách císařských vyslanců
ve Stockholmu ve druhé polovině 17. století
*(Legation Chaplains in the Services of Imperial Envoys
in Stockholm in the Second Half of the 17th Century)* 941
- CHVOJKA Michal
Habsburské koncepty vnitřní bezpečnosti
po Viedenském kongrese (1815–1820). Příklad Moravy a Sliezska
*(Habsburg Concepts of Internal Security Following the Congress
of Vienna /1815–1820/. The Example of Moravia and Silesia)* 968
- LOMOVÁ Olga
Dát minulosti nový řád: (dis)kontinuita
v čínském historickém myšlení
(To Order the Past: /Dis/Continuity in Chinese Historical Thinking) 995

LOEWENSTEIN Bedřich
„Postheroická“ společnost a „Nové války“ 1021
(*The “Post-Heroic” Society and “New Wars”*)

BOLOM-KOTARI Sixtus
„Nejpokrokovější církevní pracovník“ v zajetí průměrnosti 1027
(*“The Most Progressive Church Worker” Confined by Cediocrity*)

Recenze

Raně novověká judaika
David GANS
Ratolest Davidova
(Andrea Jelínková) 1038

Jiřina ŠEDINOVÁ
David Gans. Pražský renesanční židovský historik
(Lenka Veselá) 1042

Rachel L. GREENBLATTOVÁ
„Aby vyprávěli svým dětem.“ Paměť židovské obce v raně novověké Praze
(Olga Fejtová) 1045

Eva SEMOTANOVÁ – Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ
– Tomáš JANATA – Pavel SEEMANN a kol.
Frontiers, Massacres and Replacements of Populations
in Cartographic Representation Case Studies (15th–20th Centuries)
(Jiří Lach) 1049

Peter MILO
Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa.
Eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik
(David Kalhous) 1052

- Ján STEINHÜBEL
Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska
(Peter Bučko) 1060
- Roman ZAORAL (ed.)
Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages
(Petr Vorel) 1066
- Martina BOLOM-KOTARI
Pečeti bradiských premonstrátů v pozdním středověku a raném novověku
(Jitka Křečková) 1070
- František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ (edd.)
Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy
(Jiří Stočes) 1072
- Thomas A. FUDGE
The Trial of Jan Hus. Medieval Heresy and Criminal Procedure
(Ota Halama) 1077
- Heinz SCHILLING
Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs
(Ondřej Macek) 1079
- Jana JANIŠOVÁ (ed.)
Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604
(Ludmila Sulitková) 1081
- Galileo GALILEI a Johannes KEPLER
Hvězdný posel / Rozprava s Hvězdným poslem
(Josef Smolka) 1089
- Jaroslav PÁNEK
Czechy a Polska na progu czasów nowożytnych
(Henryk Gmiterek) 1093
- Marek VLHA
Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajanské komunity v USA 19. století
(Josef Opatrný) 1099

Martin JEMELKA (ed.)
Ostravské dělnické kolonie I, II, III
(Zdeněk Nebřenský) 1103

Lumír DOKOUPIL – Ludmila NESLÁDKOVÁ – Radek LIPOVSKI
Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace
(od 60. let 19. století do první světové války)
(Josef Grulich) 1108

Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA
Arisierungsgewinnler: die Rolle der deutschen Banken bei der
„Arisierung“ und Konfiskation jüdischer Vermögen im Protektorat
Böhmen und Mähren (1939–1945)
(Hana Kubátová) 1110

Gregor FEINDT
Auf der Suche nach politischer Gemeinschaft. Oppositionelles
Denken zur Nation im ostmitteleuropäischen Samizdat 1976–1992
(Tomáš Vilímek) 1112

Zprávy o literatuře 1117

Z vědeckého života | *Chronicle*

PÁNEK Jaroslav – VOREL Petr
Udělení čestného členství Sdružení historiků ČR zahraničním vědcům
(*Honorary Membership of The Association of Historians of the Czech Republic*
for Foreign Researchers) 1141

ŘEZNÍK Miloš
Činnost Česko-německé komise historiků v roce 2015
(*The Activities of the Czech-German Historians' Commission in 2015*) 1148

Nekrolog

Dagmar Čapková (13. září 1925 – 24. května 2016)
(Vladimír Urbánek) 1153

Knihy a časopisy došlé redakci 1162

Výtahy z českých časopisů a sborníků 1162

Studie a materiály	III
Diskuse	V
Obzory literatury	VI
Recenzní články	VI
Recenze	VI
Zprávy o literatuře	XIII
Z vědeckého života	XIII
Nekrology	XIII
Knihy a časopisy došlé redakci	XIV
Výtahy z českých časopisů a sborníků	XIV
Rejstřík autorů a editorů recenzovaných prací	XV
Rejstřík autorů recenzí	XVIII
Rejstřík nakladatelů a vydavatelů recenzovaných knih	XX

STUDIE

Práce s časem v díle Prvního Kosmova pokračovatele

LUDMILA LUŇÁKOVÁ

LUDMILA LUŇÁKOVÁ: Handling Time in the Work of Cosmas' First Successor

This study deals with the work of Cosmas' First Successor (for a long time referred to as the Canon of Vyšehrad) through the optics of his work with time, i.e. how and what he dates, which holy days and saints he considers significant, which public events he takes notice of and possibly highlights by pointing out their connection with the holy days. This all may not just confirm or disprove moving the writer's place of work from Vyšehrad back to the Prague Castle (as Lukáš Reitingер did recently), but above all reveal the author's world of thoughts and his notion of sacredness of various days and possible sanctification of certain events, or point out a constituency of events and persons that he considered important and that he was likely to be around. Last but not least, it allows to compare the concepts of time in the work of Cosmas and his Successor, focusing on their potential teacher-student relation.

Key words: Cosmas, Cosmas' Successor, holy days, saints, public events, Soběslav I, bishop Menhart, Prague Castle, Vyšehrad, Czech lands, 12th century

Letopis tzv. Kanovníka vyšehradského je stále pramenem, ve kterém je možno objevovat nové souvislosti a interpretace, jak nedávno ukázal Lukáš Reitinger,¹ který anonymního autora přesunul z Vyšehradu zpátky na Pražský hrad a vrátil mu tak označení První Kosmův pokračovatel. Tyto závěry podněcují k dalším otázkám, neboť umožňují podívat se na První pokračování Kosmovy kroniky z jiných úhlů pohledu. Předkládaný příspěvek se zaměří na dílo Prvního Kosmova pokračovatele pod optikou jeho práce s časem, tedy jak a co datuje, kterým svátkům a světcům přikládá důležitost, kterých veřejných událostí si všímá a případně je povznáší upozorněním na jejich propojení se svátečními dny.² To vše může nejen potvrdit či vyvrátit přenesení působiště pisatele do prostoru Pražského hradu, ale především podhalit myšlenkový svět autora a jeho představy o posvátnosti některých dnů a případném posvěcení určitých událostí, dále poukázat na okruh událostí a osob, kterým přikládal větší důležitost a v jejichž okolí se nejspíše pohyboval, a v neposlední řadě porovnáním se stejnými údaji z kroniky jeho předchůdce Kosmy zkoumat stejnost či odlišnost jejich přístupu k dané problematice.

První Kosmův pokračovatel navázal bezprostředně na slova kronikáře Kosmy a své převážně letopisecké záznamy vedl téměř současně s událostmi až do roku 1130, kdy ovšem práci přerušil a vrátil se k ní až po jedenácti letech.³ Poté, co dospěl k roku 1142, ukončil práci na letopisu, avšak kdy vepsal poslední řádky, není jisté. S velkou pravděpodobností⁴ se tak nestalo před rokem 1145, neboť v posledním záznamu jsou popsány ještě události, které se staly až po třech letech.⁵ K dalšímu upřesnění by mohla posloužit i datace pomocí let panování světských vládců, v níž se praví: *regnante Conrado necdum imperatore Romano*.⁶ Jelikož ale Konrád nikdy pomazán na císaře

1 Lukáš REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě? První Kosmův pokračovatel v kontextu dějepiscetví přemyslovského věku*, ČČH 113, 2015, s. 635–668.

2 Takový přístup k pramenům poprvé použil Hans Martin SCHALLER, *Der heilige Tag als Termin mittelalterlicher Staatsakte*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 30, 1974, s. 1–24.

3 Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*, Praha 1928, s. 202. František LINK, *Astronomické zprávy v kronice Vyšehradského kanovníka*, ČČH 9, 1961, s. 559–571. Souhrnně i s odkazy na další literaturu pak Marie BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, in: *Pokračovatelé Kosmovi*, edd. Z. Fiala a M. Bláhová, Praha 1974, s. 192–215, zde s. 196–202.

4 Pokud poslední zprávy nedopsal již jiný autor. K tomu např. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 202.

5 *Cosmae chronicon boemorum cum continuatobirus*, *Kanovník vyšehradský*, *Fontes rerum Bohemicarum II* (aby v poznámkách nedocházelo k opakování zažitého, ale nepříliš vhodného označení Kanovník vyšehradský, cituji dále jako FRB II), ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 201–237, zde s. 237.

6 FRB II, s. 235.

nebyl, měli bychom tuto zmínku přičíst například pouhé nepřesnosti v tituluře nebo kladnému vztahu Pokračovatele k tomuto králi a ne snaže upřesnit dobu děje.

Anonymní autor každopádně ve svých letopisech popsal vládu knížete Soběslava I. a nástup Vladislava II., avšak nevěnoval se pouze světským představitelům českých zemí, ale také těm církevním. V jeho díle tak hrají značnou roli pražští biskupové Menhart, Jan, Silvestr, Ota i olomoucký biskup Jindřich Zdík, na což ostatně upozornil již Lukáš Reitinger,⁷ a není tak třeba dobře dohledatelné pasáže v díle Prvního pokračovatele znovu opakovat. Nastolená otázka by ale, také v kontextu působiště Prvního pokračovatele, mohla znít jinak. Všiml si letopisec více událostí odehrávajících se v blízkosti biskupů sídlících na Pražském hradě, nebo v blízkosti knížete spojeného přeci jenom úžeji s Vyšehradem a tamní kapitulou?

První Kosmův pokračovatel zachytil v šestnácti letech, které jeho dílo popisuje, mnoho událostí nejrůznějšího typu a více než osmdesát z nich datoval přesněji než pouhým vročením. Více než třetinu těchto datací ovšem věnoval své zálibě, astronomii a vůbec pozorování přírodních úkazů. Z tohoto typu událostí se samozřejmě nelze dozvědět nic o okruhu lidí, v kterém se První pokračovatel pohyboval, ale i přesto z nich lze zjistit některé údaje o vnímání a práci s časem porovnatelné s Kosmovou kronikou a dovědět se tak, jestli v tomto ohledu Pokračovatel navázal na zvyklosti svého předchůdce a snad i učitele.⁸

Z datací zatmění Měsíce a jejich srovnání s časem úkazů, který vypočítali dnešní astronomové, lze například konstatovat, že v díle Prvního pokračovatele začíná nový den již se západem Slunce.⁹ Kosmas ovšem ve své kronice používá jiné začátky dne. Při stejné zálibě, které výrazněji propadl jeho Pokračovatel a která je u Kosmy častější až ke konci jeho díla, tedy pozorování úkazů na nebi, se v Kosmově kronice objevuje dvakrát použití stejně dlouhých hodin pro upřesnění doby zatmění Slunce. Poprvé jde o pasáž převzatou z hersfeldských letopisů a připojenou k drážďanskému rukopisu z přelomu 12. a 13. století, kde se hovoří o zatmění Slunce v pátou hodinu denní.¹⁰ Astronomové vypočítali, že toto zatmění dosáhlo

7 L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 650–653.

8 Tamtéž, s. 666.

9 FRB II, s. 206, 214, 216. F. LINK, *Astronomické zprávy*, s. 561–562.

10 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II (dále MGH SRG NS II), ed. Bertold BRETHOLZ, Berlin 1923, I.28, s. 51. Český překlad *Kosmas, Kronika Čechů*, edd. Magdalena MORAVOVÁ a Martin WIHODA, Praha 2011, zde s. 63.

svého vrcholu v 11 hodin 18 minut a 41 sekund,¹¹ zde jsou tedy hodiny nejspíš počítány od východu Slunce. Sám Kosmas pak k 11. srpnu roku 1124 zaznamenal zatmění Slunce v jedenáctou hodinu denní.¹² Dnes víme, že toto zatmění dosáhlo svého vrcholu ve 12 hodin 28 minut 49 sekund a probíhalo podle našeho času od 11 hodin a 32 minut do 14 hodin a 13 minut, a je tedy zřejmé, že Kosmas použil dnes obvyklý způsob počítání hodin s počátkem dne o půlnoci.¹³ Kosmův Pokračovatel sice také použil ve svém díle stejně dlouhé hodiny,¹⁴ ale neučinil tak bohužel u úkazů, u kterých bychom mohli zpětně určit hodinu jejich konání. Proto není možné porovnat práci se stejně dlouhými hodinami u Kosmy a jeho Pokračovatele, avšak počátek dne se v tomto případě u obou pisatelů lišil.

Kronikář Kosmas však znal v souvislosti s kanonickými hodinkami také jiný počátek dne, který začínal s východem Slunce, kdy celá noc patrně připadala k předchozímu dni. Jen tak si lze totiž vysvětlit zmínku o tom, že měl biskup Jan při Jaromírově návštěvě u postele zbytek včerejší snídaně.¹⁵ Je jen stěží představitelné, že by biskup ponechal u svého lože snídani celý den i noc, mnohem pravděpodobnější je, že posnídal ještě před východem Slunce, a tedy vlastně minulého dne.¹⁶ Počátek dne až s východem Slunce by také vysvětloval rozdíl mezi Kosmovou datací vraždy Svatopluka ke dni 21. září při prvním nočním soumraku a údajem pražského nekrologia, které uvádí až den následující,¹⁷ a nejspíše se tedy přidrželo tradičnějšího konce dne se západem Slunce.¹⁸ Západ Slunce jako konec dne upřednostnil také Kosmův Pokračovatel a v tomto ohledu tak nenavázal na nepřilíš obvyklý úzus svého předchůdce. Na druhou stranu je ale nutné podotknout, že jednotný úzus v celém díle nedržel vlastně ani sám kronikář Kosmas.

11 *Catalog of Solar Eclipses: 0901 to 1000* publikován na <http://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEcat5/SE0901-1000.html> (ověřeno 3. 10. 2016).

12 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, III.57, s. 232. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 193.

13 Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 287. Franz LEHNER, *Die mittelalterliche Tageseinteilung in den Österreichischen Ländern*, Innsbruck 1911, s. 63. *Catalog of Solar Eclipses: 1101 to 1200* publikován na <http://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEcat5/SE1101-1200.html> (ověřeno 3. 10. 2016).

14 FRB II, s. 222.

15 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, II.27, s. 121. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 115. Použitý výraz *genticula* je grafickou variantou termínu *ienticula*-snídaně. Za poskytnutou konzultaci děkuji Mgr. Pavlu Ševčíkovi.

16 Snídaně ještě před východem Slunce by se však dala označit za neobvyklou. Srov. k tomu M. BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, s. 285.

17 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, III.27, s. 196. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 169. *Necrologium Bohemicum*, ed. František GRAUS, ČsČH 15, 1967, s. 801–810, zde s. 808.

18 M. BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, s. 279.

Zůstaneme-li ještě chvíli u snahy porovnat práci s časem v Kosmově kronice a díle jeho Pokračovatele, musíme se zaměřit na způsoby datace. V obou dílech převažuje datace římským způsobem,¹⁹ ale v obou také není jediná, což je ostatně poměrně obvyklé.²⁰ Druhým nejběžnějším způsobem datace je u obou autorů datace pomocí církevních svátků. Ostatních způsobů datace už ovšem Kosmův Pokračovatel nepoužívá tolik jako jeho předchůdce. Zatímco Kosmas datoval také poměrně neobvyklým způsobem,²¹ a to podle znamení zvěrokruhu,²² a k denní dataci použil i počet dnů od předešlého novu²³ či introit,²⁴ jeho Pokračovatel využil pouze jednou posledně zmíněnou variantu,²⁵ a to stejně jako Kosmas při rozvíjení jiné datace. Při datování jedné události více způsoby je ovšem Kosmův Pokračovatel mnohem kreativnější, nejen, že udává den v týdnu, introit či svátek,²⁶ jak to činil i Kosmas,²⁷ ale také informuje o tom, že daný den byl slunovrat,²⁸ a dále upozorňuje na to, když některé pevné svátky připadly na svátky pohyblivé,²⁹ a jak sám podotýká, svátky světců tím nabyly lesku. To nás přivádí k otázce, které svátky a světce měl Kosmův Pokračovatel nejvíce v úctě a o kterých se rozepsal.

Pomocí svátků přibližuje První pokračovatel čas událostí více než třicetkrát a světců se v jeho díle objevuje celkem čtrnáct. Při datování nejčastěji využívá obecně křesťanských svátků, tedy Velikonoce a s nimi propojené Letnice a půst, či Vánoce a s nimi spojené svátky svatého Štěpána prvomučedníka a Jana Evangelisty. O to zajímavější jsou ostatní svátky a světci, o kterých se Pokračovatel zmiňuje. Velký okruh těchto světců je propojen s Pražským hradem a tamními kostely, konkrétně jde o svatého Víta, Václava a Vojtěcha, svatého Jiří, svatou Ludmilu, a jak ukázal

19 Ludmila ZELINKOVÁ, *Mocenské akty v čase a prostoru Kosmovy kroniky*, magisterská diplomová práce na Historickém ústavu FF MU, Brno 2014, s. 25.

20 Heinrich HINRICHS, *Die Datierung in der Geschichtsschreibung des 11. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Chronologie des Mittelalters*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 7, 1907, s. 613–714.

21 Prokop ZAORAL, *O datování v Kosmově kronice. Příspěvek k české chronologii*, Brněnský archivní věstník 2, 1958, s. 38–44, zde s. 41.

22 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, II.18, II.24, II.31, III.17, III.28, III.53, s. 110, 117, 127, 180, 197, 227. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 107, 113, 119, 158, 170, 189.

23 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, III.26, s. 194. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 168.

24 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, III.58, s. 236. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 195.

25 FRB II, s. 212.

26 Např. FRB II, s. 208, 212, 218, 225, 228.

27 L. ZELINKOVÁ, *Mocenské akty v čase a prostoru Kosmovy kroniky*, s. 31.

28 FRB II, s. 224.

29 Tamtéž, s. 223, 230.

Lukáš Reitinger, i o svatého Gotharda.³⁰ Tento okruh světců by mohl poukazovat na propojení autora s Pražským hradem, avšak je nutno podotknout, že s výjimkou Gotharda a jeho kultu úzce propojeného s tehdejšími pražskými biskupy se dají tito světci označit za obecně české. Úctě k dvěma zlatým olivám, které napomáhají úspěchům nejen knížete, ale i celé české země, by se nedalo divit snad v žádném spisu vzniklém v českých zemích³¹ a zmínky o zázraku s ostatky svaté Ludmily zakončující celý spis taktéž nemusejí nutně ukazovat na působiště autora. Pokud by tomu tak bylo, museli bychom stejným způsobem uvažovat o propojení autora se vsí Běstvina uvedené v příběhu o zázraku svatého Gotharda a Jana Evangelisty.³²

První Kosmův pokračovatel ovšem ve svém díle jmenuje i svátky a světky bez očividných vazeb na Pražský hrad. Dva svátky podle něj nabyly obzvláštního lesku tím, že je připadlo slavit na den Vzkříšení Páně, respektive na Bílou sobotu.³³ V prvním případě jde ještě o svátek jasně propojený s Hradem, tedy o svátek svatého Vojtěcha a Jiřího, v druhém jde ovšem o svátek svatého Benedikta. Ten na první pohled odkazuje na břevnovské opatství a navíc s ohledem na projevovanou úctu ke svatému Vojtěchovi v díle Prvního pokračovatele³⁴ by se dalo uvažovat o vztahu autora k tomuto klášteru a rozšířit možnosti jeho působiště i mimo Pražský hrad či Vyšehrad.³⁵ Avšak benediktinskou řeholi a určitě i jeho svátek ctíl ještě jeden klášter v českých zemích, navíc umístěný přímo na Pražském hradě – svatojiříský klášter. Jeho osazenstvo autor na jiném místě jmenuje jako jeptišky svatého Benedikta, a tak se i u svátků, které nabyly obzvláštního lesku propojením s jiným svátkem, vracíme kruhem opět ke skupině světců uctívaných na Pražském hradě.

30 L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 648. Naproti tomu spojuje J. Žemlička úctu ke svatému Gothardu s benediktinskými kláštery, především s klášterem Ostrov (Insula) u Davle. Josef ŽEMLIČKA, *Die Verehrung des heiligen Gotthard (Godehard) im přemyslidischen Böhmen*, in: *Die Heiligen und ihr Kult im Mittelalter*, ed. E. Doležalová, Praha 2010, s. 363–368.

31 Pavel RANDOMĚRSKÝ – Václav RYNEŠ, *Společná úcta sv. Václava a Vojtěcha zvláště na českých mincích a její historický význam*, Numismatické listy 13, 1958, s. 35–48. František GRAUS, *St. Adalbert und St. Wenzel – Zur Funktion der mittelalterlichen Heiligenverehrung in Böhmen*, in: *Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, edd. K.-D. Grothusen und K. Zernack, Berlin 1980, s. 205–231. O úctě k svatému Václavovi jako patronovi celé země nejnověji Vratislav VANÍČEK, *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*, Praha – Litomyšl 2014, zde s. 193–213, 219–239.

32 FRB II, s. 225–226.

33 Tamtéž, s. 223, 230.

34 L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 645–646.

35 O nemožnosti působení autora jinde než na těchto dvou místech L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 639.

Na Pražský hrad však již s jistotou neodkazují další dva svátky uvedené v díle Prvního Kosmova pokračovatele, svátek svatého Petra a Pavla a svátek Všech svatých. Ačkoliv to nemusí být na první pohled zřejmé, oba jsou propojeny s Vyšehradem, neboť místní kostel je zasvěcen svatému Petrovi a Pavlovi a svátek Všech svatých zmiňuje Pokračovatel právě v souvislosti s tím, že jej kníže Soběslav trávil ve vyšehradské kapitule.³⁶ Zmínka o svatém Petrovi lze v textu najít více, ale ty jasně souvisejí se zasvěcením svatopetrského chrámu v Římě a kostela v Olomouci,³⁷ a tak jediný záznam propojitelný s vyšehradským zasvěcením je svolání sněmu do Sadské, které kníže uskutečnil v den, kdy přišlo světit svátek apoštolů Petra a Pavla.³⁸ Na tomto sněmu prosazoval Soběslav I. volbu svého syna Vladislava za nástupce. K dosažení cílů mohl využít i světců propojených s jeho častým sídlem. Odkazy na sváteční dny propojitelné s Vyšehradem souvisejí zároveň úzce s knížetem a je tak docela možné, že jmenované svátky ani tak nehovoří o vazbě pisatele k Vyšehradu, jako spíše o vazbě knížete k tomuto místu.

Snahy ukázat okruh světců důležitý pro Prvního pokračovatele zakončíme ještě zmínkou o posledním světci, který nemá silnou vazbu na české prostředí, a tím je svatý Štěpán král a vyznavač. Pokračovatel se o něm zmínil v souvislosti s kněžnou Adlétou, manželkou knížete Soběslava, která se vydala do své vlasti oslavit jeho svátek. Oním záznamem mimo jiné anonymní autor ukázal, že snaha zařadit určitou osobu podle okruhu uctívaných světců na základě zmínek z jeho díla je relevantní, a jak jsme viděli, pokud by se dal autor podle takového kritéria propojit s určitým místem, byl by to bezesporu Pražský hrad.

Na druhou stranu ale První Kosmův pokračovatel ne vždy upozornil na svátek světce úzce propojeného s Pražským hradem a upřednostnil raději pouze římskou dataci. Jednou se jedná o svátek přenesení svatého Václava, což je svátek, který se v díle jinak nevyskytuje, a právě na něj nastalo zatmění měsíce.³⁹ Dále jde již přímo o svátek tohoto světce, stejně jako biskup Jan⁴⁰ byl i biskup Silvestr zvolen na sněmu v Praze konaném den po svátku svatého Václava. Zatímco při volbě Jana je světcův svátek připomenut, při volbě Silvestra na něj již upozorněno není, což je možná způsobeno i krátkou působností tohoto biskupa, a tedy menší potřebou autora oslavit jeho činy. Poslední nedatování pomocí svátku svatého Václava je úzce propojeno s příběhem o pokusu zabít knížete Soběslava a následném potrestání

36 FRB II, s. 233. Z literatury např. L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 639–640.

37 FRB II, s. 217, 235. L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 647.

38 *Cum autem solemnitas apostolorum Petri et Pauli celebranda fidelibus adventasset...* FRB II, s. 229.

39 FRB II, s. 214.

40 Tamtéž, s. 221.

viníků a pozdějším očištění krivě obviněného biskupa Menharta, které se stalo právě na den svatého Václava.⁴¹ V tomto příběhu se navíc vyskytuje poslední nepoužití datace pomocí svátku u světce úzce propojeného s Pražským hradem, neboť spiklenci byli odhaleni dne 15. června, tedy v den svatého Víta.⁴²

Samotný příběh je dobře znám,⁴³ a tak se zde zaměříme pouze na způsob, jakým k danému tématu přistoupil První pokračovatel, neboť ten může poukázat na postoj autora k dvěma významným a jemu blízkým aktérům celého příběhu, tedy ke knížeti Soběslavovi I. a biskupu Menhartovi, a přispět k otázce působiště Prvního pokračovatele.

První věcí, kterou si musíme při čtení celého příběhu uvědomit, je, že dnes jej sice vnímáme jako jeden celek, ale události roku 1131 byly s jistotou zapisovány až s jedenáctiletým odstupem,⁴⁴ zatímco události roku 1130 byly pravděpodobně zaznamenány ještě téměř současně,⁴⁵ i když mohly být pochopitelně dodatečně upravovány. Literatura toto přerušení vysvětluje především rozličným zaneprázdněním autora,⁴⁶ aniž by se pozastavovala nad konkrétními důvody přerušení práce. První pokračovatel je často označován za služebníka Soběslava I., který sepsal oslavný spis na jeho osobu.⁴⁷ Z tohoto pohledu je možné, že po pokusu o atentát byl jako věrný knížeti více vytížen a práci na textu tak odložil. Na druhou stranu si ale Pokračovatel v celém díle velmi všímá událostí týkajících se pražských biskupů a dalo by se říci, že značná část jeho práce po roce 1131, zapsaná s odstupem a tedy se znalostí věcí budoucích, se zabývá především očištěním biskupa Menharta. Otázkou tak je, proč svému úsilí věnoval Pokračovatel tolik snahy?

Když přestaneme hledat působiště Prvního pokračovatele na Vyšehradě a potažmo i ve službách knížete a upřeme svou pozornost na pražskou kapitolu, nabízí se otázka, v jaké pozici se roku 1130 ocitl sice obdivovatel Soběslava, ale na druhou stranu i přímý podřízený biskupa Menharta? V této nezáviděníhodné pozici se První

41 Tamtéž, s. 214.

42 Tamtéž, s. 208.

43 Zajímavě téma zpracovali např. Josef ŽEMLIČKA, *Vyšehrad 1130: soud, nebo inscenace?* (*K „nekosmovskému“ pojetí dějin*), in: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, edd. J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová, Praha 1994, s. 47–68; Andrzej PLESZCZYŃSKI, *Sobeslaus – ut Salomon, ut rex Ninivitarum. Gesta, rituály a inscenace – propagandistické nástroje boje českého knížete v konfliktu s opozicí (1130–1131)*, ČČH 101, 2003, s. 237–260. K propojení událostí se svátky srov. moji připravovanou studii *Březnové idy českých knížat*.

44 Především F. LINK, *Astronomické zprávy v kronice Vyšehradského kanovníka*, s. 562–563.

45 V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 202. M. BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 202.

46 Většinou jde o parafrázi klasického díla V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 202.

47 Především pod vlivem práce V. NOVOTNÉHO, *České dějiny I.3*, s. 202.

Kosmův pokračovatel při líčení soudu na Vyšehradě postavil na stranu Soběslava, zároveň se nechtěl postavit přímo proti biskupovi Menhartovi, a tak nejspíše neviděl jiné východisko, než psaní přerušit, avšak poznámky si průběžně dělal dál. Se znalostí věcí budoucích se pak k práci vrátil, postavil se bezvýhradně na stranu biskupa Menharta a veškeré další úklady proti jeho osobě příkře odsuzoval.⁴⁸ Při takovémto vysvětlení ale zůstává otázkou, proč se nevrátil k písarskému pultíku hned po očistění Menharta, nebo alespoň po jeho smrti. V samotném díle návrat k práci vysvětluje tím, že má úplně prázdnou od jiných zaměstnání.⁴⁹ Začal však mít volno po smrti knížete Soběslava I., anebo spíše po smrti biskupa Jana, popřípadě po sesazení biskupa Silvestra a volbě Oty...

Světcí i s nimi spojené příběhy, které se v díle Prvního pokračovatele objevují, nás neustále vedou k hledání jeho působiště na Pražském hradě a snad i v přímé blízkosti biskupů. Podívejme se nyní ale na problematiku posvátného času a světců z druhého úhlu pohledu, tedy skrze veřejné události, které (ne)byly se svátky propojeny. Postupovat budeme od sněmovních shromáždění často spojených s volbou biskupů a od jejich následné investitury a svěcení, přes křty, svatby, slavnostní vjezdy a dále válečné události, smrt a na ní navazující pohřby a vše zakončíme volbou nového panovníka, v českém prostředí tradičně opět svázanou se sněmy.

Jak je dobře známo nejen z předešlého textu, v Čechách byl ctěn a oslavován svátek svatého Václava a při této příležitosti se setkávalo mnoho předních mužů země a konaly se i sněmy.⁵⁰ První pokračovatel však sněm propojuje s oslavou Václava svátku pouze jednou a to roku 1134, kdy byl zvolen biskup Jan.⁵¹ Další volba biskupa, konkrétně Silvestra, proběhla ve stejný den o pět let později,⁵² ale zde již letopisec neupozorňuje ani na sněm, ani na světcův svátek a stejně se zachoval i při zmínce o očistění biskupa Menharta za přítomnosti dalších biskupů, opatů i českého knížete, které proběhlo přímo na světcův svátek.⁵³ Ačkoliv První pokračovatel spojuje výslovně konání sněmu v souvislosti se svátkem svatého Václava pouze jednou, je více než zřejmé, že setkání na Pražském hradě se u příležitosti tohoto svátku konala běžně, o čemž mimo jiné vypovídá i zmínka, že se kněžna Adléta nestihla na tento svátek vrátit domů.⁵⁴

48 Toho si povšiml např. A. PLESZCZYŃSKI, *Sobeslaus – ut Salomon, ut rex Ninivitarum*, s. 256.

49 FRB II, s. 213.

50 J. ŽEMLIČKA, *Politický kalendář přemyslovských Čech*, s. 34.

51 FRB II, s. 221.

52 Tamtéž, s. 231.

53 Tamtéž, s. 213.

54 Tamtéž, s. 228.

Z dalších českých sněmů jmenuje První pokračovatel pouze jediný, a to sněm v Sadské, který byl svolán, když se přiblížil svátek svatého Petra a Pavla, a kde bylo přísahami potvrzeno nástupnictví Vladislava.⁵⁵ Na tomto sněmu byla tedy prosazena vůle knížete, co se nástupnictví týče,⁵⁶ a je docela možné, že i termín vybral kníže s ohledem na své časté sídlo na Vyšehradě. Pokračovatel kromě českých sněmů zmiňuje i šest jednání říšských panovníků, přičemž dvě z nich datuje. Na prvním byl dne 29. března v neděli, kdy se zpívá Laetare, zvolen papež Inocenc.⁵⁷ Na druhém konaném o Letnicích roku 1138 v Bamberku chtěl král Konrád potvrdit svoji volbu a převzít královské odznaky.⁵⁸ O Letnicích roku předcházejícího pak jednal český kníže Soběslav s polským knížetem Boleslavem na pomezním hradě Kladsku a došli k vzájemné dohodě.⁵⁹ V díle Prvního pokračovatele se ještě vyskytují dvě jednání českého knížete se sousedním panovníkem, konkrétně králem uherským Bélou II., avšak pouze jedno z nich je poměrně všeobecně datované dobou půstu.⁶⁰

Ze zpráv Prvního pokračovatele lze vyvodit, že český kníže a předáci běžně využívali svátek svatého Václava ke společnému jednání a že kníže neváhal k schůzkám využít i jiné svátky, především v Říši oblíbené Letnice.⁶¹ Stejně jako u Kosmy⁶² se ale zdá, že konání sněmů na svátek, anebo vzápětí po něm, se řídilo spíše praktickými důvody souvisejícími se samozřejmou přítomností mnoha předáků na oslavách svátku, než snahou posvětit a zaštitit jejich jednání autoritou světce. Případný pravidelný svatovítský termín sněmů, který byl na materiálu z celé doby knížecí schopen vysledovat Josef Žemlička,⁶³ nelze v obou pramenech s jistotou nalézt. Proti tomuto termínu navíc přímo mluví pobyt knížete Soběslava mimo Prahu na den svatého Víta roku 1130.⁶⁴

Sněmy konané na svátek svatého Václava byly v podání Prvního pokračovatele vlastně zmiňovány jen v souvislosti s pražskými biskupy, přičemž na tento termín

55 Tamtéž, s. 229.

56 Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 651–655. Vratislav VANÍČEK, *Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092–1140*, Praha – Litomyšl 2007, s. 288–289.

57 FRB II, s. 212.

58 Tamtéž, s. 228.

59 Tamtéž, s. 228.

60 Tamtéž, s. 227.

61 H. M. SCHALLER, *Der heilige Tag*, s. 8.

62 L. ZELINKOVÁ, *Mocenské akty v čase a prostoru Kosmovy kroniky*, s. 54–55.

63 J. ŽEMLIČKA, *Politický kalendář přemyslovských Čech*, s. 35–36.

64 FRB II, s. 208. Tuto knížecí nepřítomnost vysvětluje J. Žemlička tím, že Soběslav pevně stanovené sněmy v Praze nerespektoval. J. ŽEMLIČKA, *Vyšehrad 1130: soud, nebo inscenace?*, s. 52.

se v případě volby biskupa Jana čekalo od smrti jeho předchůdce Menharta okolo tří měsíců⁶⁵ a v případě Janova nástupce Silvestra dokonce jen měsíc a půl.⁶⁶ Lze konstatovat, že tento sváteční termín byl vhodný i z hlediska snahy využít první shromáždění Čechů k určení dalšího biskupa, a to i přesto, že v dřívějších dobách se tak často nedělo, neboť jak vidíme z Kosmovy kroniky, mohla doba výběru nového kandidáta značně přesáhnout i půl roku.⁶⁷ Volba posledního pražského biskupa vystupujícího v díle Prvního pokračovatele zde není zachycena, ale proběhla také poměrně rychle s jistotou mezi 14. únorem a 22. květnem roku 1140⁶⁸ a určitě ji tak nelze spojit se svátkem svatého Václava.

Samotnou volbou biskupa však nástup do úřadu rozhodně nekončil a zvolenec se vydával ještě na cestu pro berlu, prsten a vysvěcení. Jan dostal od císaře berlu a prsten a vzápětí byl vysvěcen od mohučského arcibiskupa dne 17. února roku 1135,⁶⁹ tedy v neděli před počátkem půstu. Silvestrovi se nedostalo svěcení před smrtí knížete Soběslava, vzápětí biskupství pozbyl a biskupem se stal Ota, který přijal svěcení 28. května roku 1140,⁷⁰ tedy v úterý po Letnicích. První pokračovatel se navíc ještě zmiňuje o vysvěcení olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka dne 3. října 1126,⁷¹ opět v neděli. Svěcení žádného biskupa tedy nebylo propojeno přímo s nejvýznamnějšími svátky. Nejvíce s podivem je to snad u biskupa Oty, kde se přímo nabízela letniční neděle. Místo toho byl Ota vysvěcen neobvykle v úterý, což ani neodpovídalo dobovému úzu konat biskupské svěcení v neděli.⁷² O dodržení běžné praxe nesvědčí ani svěcení jáhnů a kněží, které prý podle obyčeje konal biskup Jan dne 7. března 1135,⁷³ tj. ve čtvrtek, přičemž nižší svěcení měla být tra-

65 Biskup Menhart zemřel při návratu z Uher, kde na Letnice (3. června) křtil knížecího potomka (FRB II, s. 219). Biskup Jan byl zvolen 29. září (FRB II, s. 221).

66 Biskup Jan zemřel 8. srpna a Silvestr byl zvolen 29. září (FRB II, s. 231).

67 L. ZELINKOVÁ, *Mocenské akty v čase a prostoru Kosmovy kroniky*, s. 46.

68 FRB II, s. 233–234.

69 Tamtéž, s. 222.

70 Tamtéž, s. 234.

71 Tamtéž, s. 204.

72 Poněkud pozdějším pramenem, avšak vycházejícím ze starší tradice, je *Decretum Magistri Gratiani*, Corpus iuris canonici I, ed. Aemilius FRIEDBERG, Lipsko 1922, Distinctio LXXV., C.I.–VII, sl. 266–267. Dále srov. Richard PUZA, *Weihe*, in: Lexikon des Mittelalters (LexMa) VIII, sl. 2104–2107. Pro české prostředí avšak již s výrazným časovým odstupem srov. Eva DOLEŽALOVÁ, *Svěcení pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010, s. 30–31. TÁŽ, *Svěcení biskupů ve světle středověkých pontifikálů české provenience*, in: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu, edd. E. Doležalová a P. Meduna, Praha 2011, s. 188–196, zvláště s. 191.

73 FRB II, s. 222.

dičně udělována o sobotách.⁷⁴ Dodejme ještě, že První pokračovatel ve svém textu dvakrát zmínil vysvěcení církevní stavby, avšak ani jednou tuto událost nedatoval.⁷⁵

Z řečeného se zdá, že alespoň u událostí zachycených na stránkách díla Prvního Kosmova pokračovatele nebyla příliš brána na zřetel posvátnost některých dnů a případná snaha propojit s nimi konkrétní jednání. Jediné, co lze skutečně propojit se svátkem, je vlastně sama oslava svátku svatého Václava a na ni navazující sněm přítomných předáků a knížete. Využíval tedy kníže přirozeného shromáždění lidu při svátcích i u jiných příležitostech než u sněmů a s nimi v díle Prvního pokračovatele hned dvakrát spojenými volbami biskupů?

Stejně jako byla knížata zvyklá trávit svátek svatého Václava v Praze nejspíše přímo v okolí chrámu zasvěcenému tomuto světcovi, tak Velikonoce obvykle trávil kníže Soběslav na Vyšehradě, o čemž mimo jiné svědčí i zmínka, že jednou, a zdá se zcela výjimečně, je strávil v Olomouci, neboť nestihl dojet do svého sídla na Vyšehradě.⁷⁶ Velikonoce téhož roku si přál při své pouti oslavit biskup Jindřich Zdík přímo v Jeruzalémě, avšak zdržení v Cařihradě zapříčinilo, že biskup nestihl přijet včas, a tak zde zůstal poněkud déle čtít příštích Velikonoc.⁷⁷

Velikonoce a také s nimi provázané Letnice byly nejoblíbenějšími termíny křtů,⁷⁸ a křest novorozenců tak mnohdy neprobíhal vzápětí po narození. Kosmas se zmiňuje o křtu syna českého knížete Svatopluka, kterého po pěti měsících po narození pozvedl ze svatě křestní vody král Jindřich V. a podle sebe ho i pojmenoval,⁷⁹ avšak již neuvádí, zda se čekalo na jeden z těchto termínů. Jinak je tomu u jeho Pokračovatele, který v šestnácti letech, které popisuje, zachytil hned tři křty. První z nich se udál na Velikonoce roku 1128, kdy král Lothar III. pozdvihl z vody křtu syna českého knížete Soběslava I.⁸⁰ Další Soběslavovo dítě bylo pokřtěno biskupem Menhartem v den Letnic roku 1134 a kmotrem mu byl uherský král Béla II.⁸¹

74 *Decretum Magistri Gratiani*, Distinctio LXXV., C.I.–VII, sl. 266–267. R. PUZA, *Weihe*, LexMa VIII, sl. 2104–2107. E. DOLEŽALOVÁ, *Svěcení pražské diecéze*, s. 30–31. TÁŽ, *Svěcení biskupů*, s. 191.

75 FRB II, s. 205 a 222.

76 Tamtéž, s. 227. K tomu srov. Andrzej PLESZCZYŃSKI, *Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu*, Praha 2002, s. 220–227.

77 FRB II, s. 227.

78 Michael SIERCK, *Festtag und Politik. Studien zur Tagewahl karolingischer Herrscher*, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 396. Michal DRAGON, *Den všední, den sváteční a politika přemyslovských Čech*, *Mediaevalia historica bohemia* 4, 1995, s. 47–67, zde s. 52. Stefan LANGENBAHN, *Taufe*, LexMa VIII, sl. 499–500.

79 Nejspíše šlo o druhé jméno Václava, pozdějšího olomouckého knížete. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, III.22, s. 188. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 163.

80 FRB II, s. 205.

81 Tamtéž, s. 219.

Poslední záznam o křtu hovoří o knížecím synovi Václavovi, kterého po Letnicích vyzdvihl z vody křtu Vladislav, syn polského knížete Boleslava III., s kterým český kníže právě na Letnice jednal o míru.⁸² Zde tedy sice nedošlo ke křtu přímo na Letnice, ale výběr kmotra dává tušit, že v tomto případě šlo hlavně o upevnění vztahů mezi sousedy. I přesto je z díla Prvního pokračovatele více než jasné, že odložení křtu a vyčkání Velikonoc či Letnic bylo minimálně u knížecích dětí v jeho době poměrně běžnou praxí.

Letnice ovšem nebyly podle Prvního pokračovatele pouze vhodnou dobou ke křtu, ale u jejich příležitosti zaznamenává i výše zmíněný sněm v Bamberku a také svatbu dcery uherského krále Bély II. se synem německého krále Konráda III.⁸³ Obou těchto událostí se účastnil i kníže Soběslav I., a ačkoliv jsou tyto zmínky o Letnicích úzce spojeny s německým prostředím, je více než zřejmé, že tamější obliba tohoto svátku ovlivňovala velmi úzce i jednání českého knížete.

Svatba probíhající na Letnice je bohužel jedinou přesně datovanou svatbou v celém díle Prvního pokračovatele. Zaznamenány jsou ještě další tři svatby,⁸⁴ přičemž u svatby Soběslavovy dcery Marie se synem markraběte východního (rakouského) Leopolda autor připomíná, že se konala v kraji olomouckém, když se blížil svátek blahoslaveného patrona Václava.⁸⁵ To sice hovoří o jisté spojitosti svatby s tímto svátkem, avšak zároveň naznačuje, že se nespíše nekonala přímo během něj. Zatímco u Pokračovatelem zachycených křtů je zaznamenáníhodnou informací kmotr a propojení s Velikonocemi či Letnicemi, u svateb se den konání nezdá již tak důležitý a není příliš pravděpodobné, že se se dnem svatby běžně vyčkávalo na některý z významných svátků.

Posledním svátkem, o jehož oslavách se Pokračovatel přímo zmiňuje, jsou Vánoce, avšak na ně se alespoň podle jeho záznamů neodehrály žádné další veřejné události, a tak se můžeme dozvědět nanejvýše o mnohých nebeských úkazech a o vánočním zázraku vykonaném Janem Evangelistou a svatým Gothardem. Pro nás zajímavější jsou ale záznamy o místě pobytu knížat a biskupů o tomto svátku. U biskupů je popsána oslava Narození Páně před odchodem Jindřicha Zdíka na pouť, kdy spolu s biskupem Janem oslavil Hod Boží vánoční v Praze a posléze se společně vydali do Olomouce, kde oslavili svátek Tří králů, a zatímco se Jan vrátil do svého sídelního města, Jindřich se vydal na cestu do Jeruzaléma.⁸⁶ Odchod na

82 Tamtéž, s. 228.

83 Tamtéž, s. 228–230.

84 Tamtéž, s. 215, 219, 229.

85 Tamtéž, s. 229.

86 Tamtéž, s. 227.

pouti do Jeruzaléma je pak s Vánoci propojen i u biskupa Menharta.⁸⁷ O oslavě Vánoc knížetem psal První pokračovatel přímo pouze jednou, když se zmínil, že kníže Vladislav slavil svátek Narození Páně ve vsi Živohošť.⁸⁸ O tom, jak a kde slavil tento svátek kníže Soběslav, se Pokračovatel přímo nezmiňuje, ale vzhledem k tomu, že jednou týden před Vánoce pobýval na svém dvoře ve Chvojně,⁸⁹ dá se předpokládat, že v okolí hodlal oslavit i samotný svátek. Zatímco biskupové nejspíš zcela přirozeně trávili vánoční svátky ve svém sídelním městě, tak si knížata naopak vybírala spíše menší sídla či dvorce. Zdá se tedy, že oslava Narození Páně neměla příliš veřejný charakter, což ovšem nevyklučovalo i přítomnost některých předáků. Podobné závěry lze ostatně učinit už z kroniky Kosmovy, kde se sice na Vánoce stal Boleslav mečníkem svého strýce Břetislava II.,⁹⁰ ale oslavy Vánoc byly taktéž propojeny sice s významnými sídly jako Žatec, Hradec, Plzeň či Zbečno,⁹¹ avšak přeci jenom nesrovnatelnými s Prahou.

Prozatím jsme se věnovali událostem spojeným v díle Prvního pokračovatele s nejvýznamnějšími obecně křesťanskými svátky, tedy s Velikonocemi, Letnicemi a Vánoce a dále svátkem českého patrona svatého Václava. Z těchto záznamů jasně vyplývá, že propojování veřejných událostí a posvátných dnů v českých zemích nastávalo především na svatého Václava, kdy se po oslavě svátku scházeli i přítomní předáci s knížetem. Na těchto sněmech byli také zvoleni dva čeští biskupové a pouze při této příležitosti se o sněmech Pokračovatel zmiňuje. Jedinou další veřejnou událostí, kterou lze propojit se svátky, jsou křty knížecích dětí konané na Velikonoce či Letnice. Z tohoto skromného výčtu lze konstatovat, že První pokračovatel měl snahu propojovat veřejné jednání s posvátnými dny především u událostí výrazně propojených s církví.

Je samozřejmé, že v období středověku nelze striktně oddělovat světské a církevní, ale i přesto lze říci, že některé události byly s církví propojeny přeci jen o něco méně. Lze u nich i přesto v díle Prvního pokračovatele vysledovat snahu propojit je s posvátnými dny? Ačkoliv je Kosmův první pokračovatel nadšeným

87 Tamtéž, s. 207. Sám odchod není datován, ale zpráva bezprostředně navazuje na události odehrávající se na Vánoce. Josef Žemlička například hovoří o odjezdu Menharta v lednu nebo únoru J. ŽEMLIČKA, *Vyšehrad 1130: soud, nebo inscenace?*, s. 58.

88 FRB II, s. 234.

89 Tamtéž, s. 231.

90 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, III.9, s. 170. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 152.

91 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, III.9, III.13, III.30, III.57, s. 170, 174, 199–200, 233. *Kosmas, Kronika Čechů*, s. 152, 155, 172, 193. Dále L. ZELINKOVÁ, *Mocenské akty v čase a prostoru Kosmovy kroniky*, s. 88–91.

zapisovatelem stavebních aktivit,⁹² tuto přeci jenom dlouhodobější činnost nedatuje jinak než vročením. Stejně tak se zachoval i při popisu panovnických či biskupských vjezdů do významných míst. Zajímavější tak v této souvislosti je, či vjezdy popisoval. Velkou pozornost si zasloužily první vjezdy nově vysvěcených biskupů do sídelního města, které zachytil jak u Jana, tak u Oty.⁹³ Takovýto vjezd biskupa Menharta samozřejmě nemohl ve svém díle zachytit přímo, ale i tak se o něm zmiňuje, když srovnává jeho uvítání králem Bélou II. roku 1134 právě s prvním biskupovým vjezdem do Prahy.⁹⁴ To, že ve stejnou dobu přišel do Uher i kníže Soběslav I., přechází již poněkud překvapivě letopisec mlčením. O uvítání knížete Soběslava I. na cizím dvoře se zmiňuje pouze jednou, když ho na sněmu v Bamberku vítal král Konrád III.⁹⁵ Jinak podle Pokračovatele panovník často vjížděl hlavně jako vítězný válečník.⁹⁶

S vítěznými boji samozřejmě úzce souvisí samo válečné úsilí. Celé tažení trvalo mnoho dní, přičemž přímo v díle prvního Pokračovatele se jednou píše o deseti nedělích.⁹⁷ I když se jeho průběh nedal dopředu beze zbytku naplánovat, u některých jeho momentů to možné bylo. Jedním z nich je začátek tažení, který Pokračovatel hned třikrát datuje, a to vždy při vpádu Čechů do Polska. První dva vpády se udály 18. října roku 1132 a 16. ledna roku následujícího a oba Pokračovatel datuje římským způsobem, a to i přesto, že na 18. říjen připadá svátek Lukáše evangelisty. Při posledním tažení slovy Pokračovatele vtrhli Čechové do Polska 26. února právě v pondělí masopustní, a poněvadž Poláci již opustili opevněná místa, protože se blížil začátek půstu a odešli tak do vesnic užívat dob míru, kořist byla veliká.⁹⁸ Z datací počátku tažení se zdá, že Pokračovatel a snad ani sám kníže nepřikládali velkou důležitost jejich propojení se svátkem a případnou pomocí daného světce. Vpád na počátku půstu, kterého se, jak Pokračovatel zdůrazňuje, ovšem kníže neúčastnil, by se dal spíše označit za znesvěcení svátečního období a při tažení začínajícím na den svatého Lukáše evangelisty se české vojsko obrací o pomoc k patronovi Václavovi a nikoliv ke světci, na jehož svátek vyrážejí do pole.⁹⁹

92 L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 640–641.

93 FRB II, s. 222, 234.

94 Tamtéž, s. 219.

95 Tamtéž, s. 229.

96 Tamtéž, s. 203, 205, 216.

97 Tamtéž, s. 205.

98 Tamtéž, s. 218.

99 Tamtéž, s. 216.

Role svatého Václava je významná i v jediné datované bitvě v díle prvního Pokračovatele, a tou je bitva u Chlumce, která se udála 18. února roku 1126. Sama bitva opět nejde propojit se svátkem českého patrona, ale nad kopím svatého Václava, na které byl navíc připevněn praporec svatého Vojtěcha, se podle vyprávění Prvního pokračovatele zjevil svatý Václav a bojoval na straně Čechů.¹⁰⁰ V dobách Prvního pokračovatele se tedy již světcův obraz proměňuje na rytíře na bílém koni¹⁰¹ a jako takový byl i prošen o pomoc v bojích a bitvách.

Z datací válečných událostí se můžeme ještě zamyslet nad dobou, kdy sbory vyjíždívají do pole, jak inspirován Písmem píše kronikář Kosmas.¹⁰² Všeobecně se předpokládá, že nejvhodnější dobou pro válečná tažení byly letní a podzimní měsíce,¹⁰³ ale jak ukazuje Kosmova kronika i dílo jeho Prvního pokračovatele, středověcí bojovníci byli schopni válčit takřka po celý rok a zima pro ně rozhodně nebyla zásadní překážkou.¹⁰⁴

S boji je neodmyslitelně spojena i smrt, jejíž datum si samozřejmě nikdo nemůže naplánovat.¹⁰⁵ Ačkoliv mocní lidé umírali více méně veřejně, skutečnou veřejnou událostí se stal až jejich pohřeb, jehož datum již částečně naplánovat lze. Přestože si První pokračovatel všímá úmrtí mnoha lidí, o pohřbu píše jen pětkrát, přičemž ani jeden nedatuje. Zajímavější tak je, jakých pohřbů si všímá. Nejvíce pohřbů zaznamenal Pokračovatel v roce 1137, kdy píše o pohřbu jednoho z poutníků doprovázejícího biskupa Jindřicha Zdíka do Jeruzaléma cestou zpět na pustém ostrově. K témuž roku zaznamenává Pokračovatel také pohřeb Almuše, otce české kněžny Adléty, a v neposlední řadě pohřeb císaře Lothara III. na hradě Brunšvik.¹⁰⁶ Další dva pohřby se českého prostředí dotýkají mnohem

100 Tamtéž, s. 203.

101 František GRAUS, *Der Heilige als Schlachtenhelfer – zur Nationalisierung einer Wundererzählung in der mittelalterlichen Chronistik*, in: Festschrift für Helmut Beumann zum 65. Geburtstag, edd. K.-U. Jäschke und R. Wenskus, Sigmaringen 1977, s. 330–348, zejména s. 343. Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013, s. 138–148.

102 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS II, II.17, s. 109. Kosmas, *Kronika Čechů*, s. 107.

103 Pavel CHOC, *S mečem i štítem. České raně feudální vojenství*, Praha 1967, s. 254–259.

104 L. ZELINKOVÁ, *Mocenské akty v čase a prostoru Kosmovy kroniky*, s. 57.

105 O takovéto možnosti rozvažoval M. SIERCK, *Festtag und Politik*, s. 325.

106 FRB II, 227–228. L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 640–641. Zde jsou ovšem vynechány pohřby Almuše a císaře Lothara.

bezprostředněji, neboť proběhly v chrámu svatého Víta na Pražském hradě a jednalo se o české biskupy Menharta a Jana.¹⁰⁷ Pouze tyto dva pohřby Pokračovatel podrobněji popsal, což ukazuje nejen na jeho vazbu k tomuto chrámu, ale také k českým biskupům. Zatímco u biskupů věnuje Pokračovatel velkou pozornost jejich pohřbu, u knížecí rodiny se zabývá pouze samotným úmrtím, když datuje jak smrt knížete Soběslava, tak jeho manželky Adléty,¹⁰⁸ zatímco o jejich pohřbu na Vyšehradě již mlčí. Připočteme-li k tomu i nezaznamenaní smrti a pohřbu královny Svatavy, velké mecenášky vyšehradského založení,¹⁰⁹ zdá se více než pravděpodobné, že První Kosmův pokračovatel byl mnohem více spjat s Pražským hradem a biskupy než s Vyšehradem a panovnickou rodinou.

Na smrt panovníka samozřejmě přímo navazuje volba a nástup panovníka nového. První pokračovatel měl příležitost zachytit takovéto jednání pouze jednou, a to právě po smrti knížete Soběslava I. Jeho nástupcem se přes dřívější přísahy na letničním sněmu v Bamberku a později i v Sadské¹¹⁰ nestal jeho syn Vladislav, ale stejnojmenný synovec. Vlastní nastoupení knížete Vladislava II. (1140–1172) v Čechách pak Pokračovatel okomentoval velmi stroze a hlavní pozornost věnoval převzetí korouhví od krále Konráda III. v Bamberku.¹¹¹ Následné boje mezi Vladislavem II. a moravským knížetem Konrádem II. také nepřinesly změnu na knížecím stolci,¹¹² a tak lze konstatovat, že dílo Prvního Kosmova pokračovatele není příliš bohatým pramenem pro studium intronizačního rituálu ani samotné volby knížete sněmem Čechů.

V díle Prvního Kosmova pokračovatele lze nalézt snahu propojovat veřejné jednání se svátky především u událostí úžeji propojených s církví. Nejjasněji lze tuto snahu vysledovat u křtů knížecích dětí probíhajících na Velikonoce či Letnice. Další událostí propojenou se svátkem v díle Prvního pokračovatele jsou volby biskupů spojené se sněmem konaným v pravidelném termínu po svátku svatého Václava. U ostatních událostí je nutné konstatovat, že i když jsou občas konány ve sváteční den, cílenou snahu konat je vždy ve sváteční den nelze jasně potvrdit.

Co se týče samotných oslav svátků, tak se z díla Prvního pokračovatele zdá, že nejvíce slavil kníže spolu s předáky svátek svatého Václava v Praze, Velikonoce trávil na Vyšehradě a Vánoce spíše na menších sídlech v relativním ústraní.

107 FRB II, s. 220, 231.

108 Tamtéž, s. 232–234.

109 Srov. k tomu L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 655–658.

110 FRB II, s. 229.

111 Tamtéž, s. 233.

112 Tamtéž, s. 235–236.

V celém díle je pak kladen větší důraz na světce propojené s Pražským hradem, tedy svatého Václava, Víta, Vojtěcha, Jiřího, Ludmilu, Benedikta a Gotharda. Posledně jmenovaný světec je však spíše spojen s biskupy Menhartem a Janem, kteří jeho kult ctili a vlastně i přinesli na Pražský hrad.¹¹³ Zvýšená úcta k tomuto světci v díle Prvního pokračovatele tak ani tolik neukazuje na jeho blízký vztah k Pražskému hradu, ale především k těmto dvěma biskupům. Stejně tak jsou svátky propojitelné s Vyšehradem, tedy svátek svatého Petra a Pavla a svátek Všech svatých, zmíněny výhradně v souvislosti s knížetem Soběslavem I. a mohou tak poukazovat spíše na vztah Pokračovatele ke knížeti než k Vyšehradu.

Ačkoliv podle práce s časem a používaných datačních forem nelze vysledovat úzké propojení Kosmy a jeho Pokračovatele například na úrovni učitele a žáka, ze všech ostatních okolností se zdá, že První pokračovatel stejně jako jeho předchůdce opravdu sídlil na Pražském hradě. Z okruhu událostí a lidí, které ve svém díle zachytil, je nanejvýš jasné, že byl dobře informován jak o činech biskupů, tak o činech knížete Soběslava I. V předchozí literatuře bylo jeho působíště hledáno především ve službách knížete Soběslava I., jak jsme však viděli, Pokračovatel kladl velký důraz na činy biskupů, které někdy zatlačovaly do pozadí i samotného knížete. To se týká především slavnostního přivítání biskupa Menharta Bélou II. roku 1134, přičemž uvítání knížete Soběslava I. nebylo zaznamenáno. Pokračovatel kladl celkově důraz na první vjezdy nových biskupů do jejich sídelního města, biskupských voleb si všímal více než sněmů Čechů a v neposlední řadě zaznamenával pohřby biskupů, zatímco pohřeb knížete či jeho příbuzných přecházel mlčením. Všechny tyto skutečnosti a také přerušení práce v roce 1130, kdy byl obviněn biskup Menhart z úkladů proti knížeti, naznačují, že bychom působíště Prvního Kosmova pokračovatele měli hledat nejenom na Pražském hradě, ale že se také pohyboval spíše v okolí biskupů než knížete Soběslava, kterého ovšem obdivoval.

113 Srov. k tomu L. REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?*, s. 647–649.

Handling Time in the Work of Cosmas' First Successor

LUDMILA LUŇÁKOVÁ

This study deals with the work of Cosmas' First Successor (for a long time referred to as the Canon of Vyšehrad) particularly through the optics of his work with time, using this approach also for more general questions regarding his work and especially his place of work. At the beginning the concepts of time in the work of Cosmas and his Successor are compared, focusing on the potential teacher-student connection. Nevertheless, comparing the approach to dating or to the definition of the beginning of the day failed to prove such connection. Attention was also paid to saints and their connection to certain locations in Bohemia. However, the group of saints highlighted in the work of the First Successor makes us believe that the author could be found at the Prague Castle, not at Vyšehrad. While there are holy days and saints connectable to Vyšehrad in his work, these are always mentioned in close connection with the duke Soběslav I, giving evidence of the duke's relation to Vyšehrad rather than the author's own relation.

The next part deals with public events and the potential effort to highlight them through the connection with holy days. As it turns out, though, such effort can hardly be found in the work of Cosmas' First Successor; with the exception of the christenings of duke's children often taking place at Easter and Pentecost or colloquia of Bohemians taking place after Saint Wenceslas Day (it is worth noting though, that the colloquia are only mentioned in the work when regarding bishops). However, just like with Cosmas, it seems that the reasons for colloquia taking place on a holy day or following a holy day were purely practical, making use of the leaders' presence at the celebration of the holy day, rather than governed by the effort to sanctify and protect the meeting with the authority of the saint.

With public events, it turned out much more interesting to follow the specific people and events that the annalist had focused on. Great attention was given to the bishops of Prague, often overshadowing the actions of the duke. The First Successor seemed more interested in the election of bishops than in the colloquia of Bohemians; he wrote down ordinations of bishops as well as their first coming into their residential city. He got so carried away describing the welcoming of bishop Menhart by the king Bela II that he failed to inform the readers about

duke Soběslav's arrival in Hungary at the same time. He was meticulous in writing down the funerals of bishops but remained silent about the funeral of the duke or his relatives. On top of all these bishop-related events, we should add the fact that the annalist interrupted his work in 1130 (after bishop Menhart has been accused of planning the duke's assassination) and after resuming, his work turned into a defense of the bishop. The work also celebrates the cult of St. Gothard, who was closely connected to bishop Menhart and bishop Jan. Given all these findings, we can conclude that not only should Cosmas' First Successor's place of work be looked for at the Prague Castle, but he was also likely to be found around bishops rather than around duke Soběslav I.

STUDIE

Ve službách císařovny.
Jana z Pernštejna ve světle své korespondence
uložené v archivu vévodů z Alby

PAVEL MAREK

PAVEL MAREK: In the Service of the Empress. Jana of Pernštejn in the Light of Her Correspondence Stored in the House of Alba's Archives

This study gives a detailed analysis of the correspondence of Jana of Pernštejn stored in the family archive of the Dukes of Alba. Using this source, the author attempts to look in detail at the important position which the daughter of Vratislav of Pernštejn and his Spanish wife, Marie Manrique de Lara took on at the court of the widowed Empress Maria. Following her arrival in Spain at the latest, where she followed her Habsburg patron in 1581, Jana of Pernštejn became an important mediator between Empress Maria and her Central European clients. In this way, she managed to maintain Maria of Habsburg's influence at Prague's imperial court. Due to the trust the Empress placed in her, she was also given the opportunity to intervene in events at the Royal court in Madrid.

Key words: Empress Maria's court, marriage alliance, Jana of Pernštejn, Duchess of Villahermosa, Lords of Pernštejn, network, political communication, Hispanic Monarchy, correspondence, Archivo de la Casa de Alba

Role urozených žen v evropské společnosti raného novověku zůstávala tradičně stranou zájmu historiků. Pokud byla šlechticům vůbec věnována nějaká pozornost,

byly většinou představovány jako pasivní objekt sňatkové politiky svých rodičů, či manželky a matky významných mužů. Teprve v posledních letech se badatelé pokouší vymanit šlechtické ženy z těchto zaběhnutých modelů. Platí to především o západoevropské a americké historiografii, které se ve větší míře věnují úloze, již urozené ženy sehrály v raně novověkém politickém systému. Velkou zásluhu na tom měla americká historička Natalie Zemon Davisová.¹ Její studie, v nichž se pokoušela vymezit mocenský prostor raně novověkých žen, představovaly inspiraci pro mnoho dalších podobně laděných výzkumů. Historikům, kteří se nově vydali tímto směrem, již nešlo pouze o poukázání na schopnosti konkrétní šlechtičny, tak jak to činili autoři některých dřívějších biografických prací. Daleko spíše usilovali o odhalení obecných jevů, především využívaných mocenských strategií. Nebylo přitom jistě náhodou, že se tento badatelský směr postupně protnul se souběžně probíhajícími výzkumy dvorských společností. Na základě nejrozličnějších úhlů pohledu a za pomoci rozdílných metodologických přístupů byly zkoumány vazby šlechtických žen ke dvorskému prostředí a k představitelům veřejné moci, jejich nazírání na instituci dvora, či jejich konkrétní činnost ve službách císařoven, královen a princezen.² Ještě většího zájmu historiků a historiček se pak těšily a těší mocenské strategie uplatňované samotnými členkami panovnických dynastií.³

-
- 1 Natalie ZEMON DAVIS, *Women on top*, in: Robert Shoemaker – Mary Vincent (edd.), *Gender and history in western Europe*, London 1998, s. 285–306 (poprvé publikováno v TÁŽ, *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays*, Stanford 1975); TÁŽ, *Frauen, Politik und Macht*, in: Georges Duby – Michelle Perrot (edd.), *Geschichte der Frauen III*, Frankfurt am Main – Paris 1994, s. 189–206 (původní verze Georges Duby – Michelle Perrot /edd./, *Histoire des femmes en Occident*, Paris 1991).
 - 2 První studii, která zaměřovala svou pozornost k ženské části panovnických dvorů, byla kniha Anne SOMERSET, *Ladies in Waiting: From the Tudors to the Present Day*, London 1984. Dále srov. Jan HIRSCHBIEGEL – Werner PARAVICINI (eds.), *Das Frauenzimmer: Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Stuttgart 2000; Katrin KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien – Köln – Weimar 2005; Rosalind K. MARSHALL, *Queen Mary's Women: Female Relatives, Servants, Friends, and Enemies of Mary, Queen of Scots*, Edinburgh 2006; Anne WALTHALL (ed.), *Servants of the Dynasty: Palace Women in World History*, Berkeley 2008; Nadine AKKERMAN – Birgit HOUBEN (edd.), *The Politics of Female Households: Ladies-in-waiting across Early Modern Europe*, Leiden 2014.
 - 3 Srov. např. Magdalena S. SÁNCHEZ, *The Empress, the Queen, and the Nun. Women and Power at the Court of Philip III of Spain*, Baltimore 1998; Regina SCHULTE (Hg.), *Der Körper der Königin. Geschlecht und Herrschaft in der höfischen Welt seit 1500*, Frankfurt am Main 2002; Clarissa CAMPBELL ORR, *Queenship in Europe 1660–1815: The Role of the Consort*, Cambridge 2004; Anne J. CRUZ – Maria GALLI STAMPINO, *Early Modern Habsburg Women. Transnational Contexts, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, Farnham 2013.

V české historiografii nejsou podobné výzkumy pohříchu příliš reflektovány. Výraznější odezvu zde nenalezly ani znamenité práce Magdaleny Sánchez či Katrin Keller, které se přímo dotýkaly habsburských dvorů.⁴ Obě dvě zmiňované historičky přitom vynikajícím způsobem poukázaly na to, jak raně novověké šlechtičny dokázaly umně využít neoficiálních politických kanálů k tomu, aby ovlivnily kariéru svých otců, manželů či synů. Zatímco Magdalena Sánchez se tyto aktivity pokoušela demonstrovat na příkladu samotných členek habsburské dynastie španělské královny Markéty, císařovny-vdovy Marie a její dcery Markéty od Kříže, Katrin Keller se věnovala výhradně šlechtičnám náležejícím k organismu dvora habsburských císařoven v 17. století. Ukázala přitom, že dvorní dámy se často stávaly nejen prostředníky, informátory či agenty vlastní rodiny, nýbrž též významnými články klientské sítě Habsburků. Jejich služba na dvoře tak zdaleka přesahovala pouhou reprezentaci vlastního rodu.

Platilo to rovněž o Marii Manrique de Lara a jejích dcerách, které si díky svým příbuzenským vazbám, přízni Habsburků i neobyčejným intelektuálním schopnostem vydobily významný mocenský vliv na císařském dvoře a na španělském královském dvoře v Madridu.⁵ Přestože patřily k nejbližším důvěrníci císařovny Marie Habsburské a velmi úzké kontakty udržovaly také k dalším členům habsburské vládnoucí dynastie, jejich působení ve dvorských službách doposud uniká pozornosti českých i zahraničních historiků.⁶

Z početného Pernštejnova potomstva se výraznějším zájmu historiků těšil pouze syn Jan,⁷ z dcer pak především Polyxena, která je dodnes v české historiografii považována za vzor vzdělané renesanční dámy, jež nepostrádala politický rozhled

4 M. S. SÁNCHEZ, *The Empress*; K. KELLER, *Hofdamen*.

5 K příbuzenským vazbám Pernštejnů srov. především Charlotte FRITZOVÁ – Jindřich RŮŽIČKA, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 63–77; Pavel MAREK, *Las damas de la emperatriz María y su papel en el sistema clientelar de los reyes españoles. El caso de María Manrique de Lara y sus hijas*, in: José Martínez Millán – María Paula Marçal Lourenço (dirs.), *Las Relaciones Discretas entre las Monarquías Hispana y Portuguesa: Las Casas de las Reinas (siglos XV-XIX) I-III*, Madrid 2008, zde II., s. 1003–1037.

6 Dokladem může být též práce Josepha Patrouche, v jehož nedávno vydané monografii nenalezne ani jedinou zmínku o Alžbětě z Pernštejna, jež náležela k nejbližším důvěrníci hlavní hrdinky jeho knihy arcivévodkyně Alžběty Habsburské. Joseph PATROUCH, *Queen's Apprentice: Archduchess Elizabeth, Empress Maria, the Habsburgs, and the Holy Roman Empire, 1554–1569*, Leiden 2010. O významném postavení Alžběty z Pernštejna na dvoře Alžběty Habsburské svědčí jejich dochovaná korespondence uložená ve Fürstlich Fürstenbergisches Archiv, Donaueschingen, OB 19, Vol. XXVI/i – Elisabeth geb. v. Pernstein Korrespondenz mit Isabella v. Frankreich. Tento epistolární soubor bude podrobně představen na jiném místě.

7 Marek VAŘEKA, *Jan z Pernštejna. Hospodářský úpadek Pernštejnů*, České Budějovice 2008.

a mocenský vliv.⁸ Přestože ani většina ostatních pernštejských žen v tomto ohledu za Polyxenou nijak nezaostávala a také ony se těšily vynikajícímu společenskému postavení, jejich osudy zůstávají českým badatelům vesměs neznámé. Příčinu lze spatřovat především v tom, že většina z těchto šlechticů strávila svůj život mimo České království a prameny, které vypovídají o jejich činnosti, je proto třeba hledat v zahraničních archívech. Platí to i pro nejstarší z dcer Vratislava a Marie Manrique – Janu z Pernštejna, na jejímž příkladu bych chtěl ukázat, jak výrazně mohly dvorní dámy zasahovat do záležitostí, jež byly donedávna spojovány výhradně se světem urozených mužů.⁹

Jana z Pernštejna – životopisná skica

Jana, narozená 17. června 1556, byla vůbec nejstarším potomkem Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara y Mendoza. Podobně jako její sestry pobývala i ona od raného dětství na vídeňském dvoře jako císařovna *menina*.¹⁰ Ve službách Marie Habsburské se seznámila s kastilským jazykem i etiketou španělského královského dvora. Díky průpravě, již obdržela v roli Mariiny dvorní dámy, neměla později menší problém s tím, aby se po svém příchodu na Pyrenejský poloostrov dokonale

8 Karel STLOUKAL, *Polyxena z Lobkovic, roz. z Pernštejna*, in: Týž (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 267–272; Miloslav VOLF, *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm ve světle své korespondence*, Praha 1972; Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1978; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*, České Budějovice 2005. Nově pak Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016.

9 Doposud nejpodrobnější informace o životě Jany z Pernštejna nalezneme ve studii Jiří KOTYK, *Juana z Pernštejna, vévodkyně z Villahermosa (1556–1631)*, Heraldika a genealogie 3–4, 1995, s. 133–140. Srov. Bohumil BAĎURA, *Los Borja y el Reino de Bohemia*, Ibero-americana pragensia 39, 2005, s. 43–72. Srov. rovněž Bohdan CHUDOBA, *Španělé na Bílé hoře*, Praha 1945, s. 152–154. Díky španělskému historikovi Jesúsovi Gascónu Pérezovi má Jana z Pernštejna rovněž své heslo ve slovníku Diccionario biográfico español: Jesús GASCÓN PÉREZ, *Pernstein, Juana de*, Diccionario biográfico español XLI, Madrid 2013, s. 379.

10 Pojem *menina* se do češtiny obvykle překládá jako dvorní dáma. Ve skutečnosti se ale jednalo pouze o dvorní dámy, jež sloužily na dvoře ve velmi nízkém věku a hlavní náplní jejich činnosti bylo dělat společnost panovníkovým ratolestem. Vynikající analýzu role dvorních dam ve službách habsburských císařoven a královen představuje studie María Victoria LÓPEZ CORDÓN, *La evolución de las damas entre los siglos XVII y XVIII*, in: J. Martínez Millán – M. P. Marçal Lourenço (dirs.), *Las Relaciones Discretas*, zde II., s. 1357–1397. Povinnosti, jež obnášela služba tzv. *meninas*, jsou podrobně přiblíženy na s. 1363.

sžila s tamním prostředím.¹¹ Působení na vídeňském dvoře jí však dopomohlo také k významným kontaktům na představitele habsburské dynastie i jejich vysoce postavené služebníky, s nimiž zůstávala v písemném styku i po svém odjezdu do Španělska, kam v roce 1581 doprovázela svoji patronku, císařovnu Marii.¹²

Když se Marie Habsburská rozhodla k návratu do své kastilské vlasti, dovršila Jana z Pernštejna již dvacátý pátý rok svého života a na císařovnině dvoře se těšila mocensky vlivnému postavení, které se zakládalo na jejich úzkých osobních vazbách k habsburské panovnici. Podle svědectví benátských vyslanců, kteří císařovnu doprovázeli během průjezdu územím Serenissimy, patřila Jana z Pernštejna k císařovniným nejbližším důvěrníci. Neuniklo jim tehdy, že Jana z Pernštejna trávila tuto cestu v císařovnině kočáře usazená po pravém boku panovnice: „vzadu seděla vedle Její Milosti, po jejím pravém boku mladá, asi osmnáctiletá dáma, jménem Jana, dcera nejvyššího českého kancléře barona z Pernštejna. Jedná se o dámu spíše roztomilou než krásnou, avšak velmi vzdělanou, neboť mluví a, jak říkají, také píše, pěti jazyky. Vedle její mateřské [sic!] češtiny, se jedná o němčinu, latinu, španělštinu a italštinu. Svou znalost dvou posledně zmiňovaných řečí nám během našeho putování častokrát dokázala, a abychom řekli pravdu, ovládá je vskutku dokonale. I díky těmto kvalitám je císařovnou velmi milována.“¹³

11 Na skutečnost, že podoba fraucimoru v prostředí císařského dvora vykazovala celou řadu paralel s uspořádáním fraucimoru na španělském královském dvoře, naposledy upozornila Katrin KELLER, *Ladies-in-Waiting at the Imperial Court of Vienna from 1550 to 1700: Structures, Responsibilities and Career Patterns*, in: Nadine Akkerman – Birgit Houben (edd.), *The Politics of Female Households: Ladies-in-waiting across Early Modern Europe*, Leiden 2014, s. 77–99, zde hlavně s. 79.

12 K císařovnině cestě na Pyrenejský poloostrov Elisabeth SCHODER, *Die Reise der Kaiserin Maria nach Spanien (1581–1582)*, in: Friedrich Edelmayer (ed.), *Die Epoche Philipps II. (1556–1598) / La época de Felipe II (1556–1598)*, Wien – München 1999, s. 151–180 (= Hispania–Austria 2).

13 „tutto'l resto del uiggio, da che la Maestà S. parti di Boemia, è sempre uenuta in cocchio, hauendo in compagnia nel cocchio suo medesimo tre altre damme, et di quelle le doi che sedeuano nella parte dinanzi (per non tacer questo particolare) una era la figliola della sua cameriera maggiore, uedoua come sua Maestà di età di 45 anni in circa, maritata gia in un conte, et perciò chiamata la contessa; l'altra una signora di casa Osorio, delle nobili di Spagna, uedoua similmente, et dell'istessa età, ma nella parte di dietro sedeua à canto S. Mtà, et teneua il lato destro una damma giouane di 18 anni in circa, per nome D. Giouanna, figliola del Barone di Pernestan, gra cancelliero di Boemia; damma più tosto gratiosa, che bella, ma uirtuosissima; parlando, et scriuendo (come dicono, che fà), cinque lingue, che sono oltre la sua materna, et naturale Boema, la Todesca, la Latina, la Spagnola, et la Italiana. Ma di queste doi ultime, ne habbiamo noi in diuersi propositi, tenuti più uolte seco, ueduta la proua, et (per dire la uerità) trouatala riuscire (potemo dire) in perfettione. Per queste qualità è amatissima da S. Mtà, et la segue in Spagna, con fine di maritarla là, in alcun signor prencipale, poiche ne in Germania, ne in Boemia, et per la religione, et per altro, non si è trouato riscontro, che piaccia ne à S. Mtà, che la tiene per figliola, ne alli soi.

Janino postavení v organismu císařovna dvora bylo natolik výjimečné, že dokázala zastínit i císařovninu nejvyšší komornou (*camarera mayor*).¹⁴ Tato nejvýznamnější hodnost, kterou mohly šlechtičny na habsburských dvorech dosáhnout, byla obvykle svěřována starším ženám ve vdovském stavu a na dvoře Marie Habsburské ji v tuto dobu vykonávala Ana de Cardona, jež byla švagrovou někdejšího císařského vyslance v Madridu Adama z Dietrichsteina.¹⁵

Nejvyšší komorné představovaly duši ženské části dvora, působily jako hlavní důvěrnice panovnice a strážkyně jejího soukromí.¹⁶ Stejných poct se však podle svědectví dobových pozorovatelů dostávalo rovněž Janě z Pernštejna. Mnozí v ní spatřovali mocného přímluvce ve svých partikulárních záležitostech. Mladá a inteligentní dvorní dáma se navíc stala vítaným prostředníkem pro všechny, kteří usilovali o kontakt s císařovnou. „Doña Jana z Pernštejna si mne vzala stranou a přísahala mi, že mi bude ráda nápomocna. Nebylo to jen ze zdvořilosti. Až doposud tak skutečně jedná a jsem ji za to velmi vděčná. První věcí, o kterou jsem ji žádala, bylo, aby se u císařovny přimluvila v záležitosti paní hraběnky. A tak se také stalo,“ psala z Madridu Anna z Dietrichsteina v březnu roku 1582.¹⁷

Na madridském dvoře měla Jana z Pernštejna především hájit zájmy své rodiny. Vratislav z Pernštejna a jeho žena se jejím prostřednictvím připomínali španělskému králi a snažili se posílit vlastní pozici uvnitř klientské sítě Filipa II. Očekávali zároveň, že je Jana bude pravidelně informovat o dění na Pyrenejském

Con queste tre donne adonque ueniua sua Mtà. in cocchio tirato da sei caulli.“ Joseph FIEDLER, *Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im sechzehnten Jahrhundert*, Wien 1870 (= Fontes Rerum Austriacarum, Zweite Abteilung, Bd. 30), s. 385.

14 Vedle zmiňovaného svědectví benátských vyslanců srov. rovněž: Pascual MANDURA, *Libro de memorias [...] 1579 hasta el año 1601 inclusive*, Biblioteca Capitular de la Seo de Zaragoza, fol. 22r–26r. (citováno dle Fidel FITA, *San Luis Gonzaga en Zaragoza y Madrid*, Boletín de la Real Academia de la Historia 18, 1891, s. 55–75).

15 Srov. svědectví benátských vyslanců: J. FIEDLER, *Die Relationen*, s. 385. K rodu Cardona např. Pere MOLAS RIBALTA, *Dames del Renaixement*, Pedralbes. Revista d'Història Moderna 21, 2001, s. 45–64.

16 K úřadu nejvyšší komorné: María Victoria LÓPEZ CORDÓN, *Entre damas anda el juego: las camareras mayores de Palacio en la edad moderna*, Cuadernos de Historia Moderna (anejo II.), 2003, s. 123–152.

17 „...doña Juana de Pernestán me tomó aparte, y me yso mil juramentos que me avía de servir de manera que viesse que eran obras más que quimplimientos. Y asta agora áselo de manera que la debo mucho, porque lo primero que la pedí fue que ablase a la Emperatriz por mi señora la condesa y que entendiesen que su majestad la deseava faborecer. Y así a sido.“ Moravský zemský archiv Brno, Rodinný archiv Dietrichsteinů, G–140, kart. 426, fol. 194–203, zde fol. 196 (Madrid, 29. 3. 1582), Anna z Dietrichsteina Margaritě de Cardona.

poloostrově: stane se jejich agentkou a informátorkou.¹⁸ Vedle Jany se v doprovodu Marie Habsburské ostatně vyskytovala také její tehdy asi šesti- či sedmiletá sestra Luisa, která patřila do okruhu šlechtických dívek *meninas*, jež obklopovaly císařovninu dceru Markétu.¹⁹

Zatímco Luisina budoucnost byla v době odjezdu do Španělska patrně nejistá, Jana opouštěla střední Evropu s reálnou vidinou sňatku. Jejím nastávajícím se měl stát jeden z nejpřednějších šlechticů Aragonu, jenž byl pokrevně spřízněn se samotnou vládnoucí dynastií: Fernando de Aragón, vévoda z Villahermosy. Janin okázalý příjezd do Zaragoza, hlavního střediska Aragonu, byl proto velice sledovanou událostí. Pascual Mandura, kanovník katedrály Seo v Zaragoze ve svých pamětech píše, že mladá Pernštejnka vstoupila do města velmi bohatě oblečena ve stříbrném sedle přepychově ustrojené klisvy v těsném zástupu za císařovnou. Dokonalé šaty stejně jako výstroj jejího koně měly všechny přihlížející přesvědčit o Janině urozenosti, bohatství a vysokém společenském postavení.²⁰

Zásnuby mezi Janou z Pernštejna a Fernandem de Aragón, které se odehrály dne 10. února 1582 v katedrále Seo za přítomnosti zaragozského arcibiskupa a dalších významných hostí, představovaly vyvrcholení řetězce slavnostních mší a banketů, jež následovaly po císařovnině příjezdu do města. Ceremonii řídil sevillský arcibiskup Rodrigo de Castro Osorio, jeden z nejbližších důvěrníků španělského krále Filipa II. Významnou roli v obřadu však sehrála rovněž samotná císařovna Marie, která se zhostila úlohy předání nevěsty jejímu snoubenci.²¹ Tento

18 Obdobnou roli hrály na madridském dvoře rovněž dcery bývalého císařského vyslance Adama z Dietrichsteina a Margarity de Cardona. Vanessa DE CRUZ MEDINA, *Margarita de Cardona y sus hijas, damas entre Madrid y el Imperio*, in: J. Martínez Millán – M. P. Marçal Lourenço (dirs.), *Las Relaciones discretas*, zde II., s. 1267–1301; TÁŽ, *Ana de Dietrichstein y España*, in: J. Opatrný (ed.), *Las relaciones checo-españolas*, Praga 2007, s. 103–117 (= *Ibero-americana pragensia*, Supplementum 20, 2007); TÁŽ, *Korespondence Anny z Ditrichštejna, agentky a informátorky své rodiny na madridském dvoře*, in: V. Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009, s. 127–156 (= *Opera historica* 13).

19 K Luise z Pernštejna: Pavel MAREK, *Luisa de las Llagas. La abadesa de las Descalzas y el proceso de la comunicación política y cultural entre la corte real española y la imperial*, Pedralbes: revista d'història moderna 31, 2011, s. 47–90; TÝŽ, *Španělský královský dvůr očima české šlechtičny. Luisa z Pernštejna v procesu politické a kulturní komunikace mezi Prahou, Vídní a Madridem*, Folia Historica Bohemica 27, 2012, s. 7–39.

20 Podle kanovníka katedrály Seo Pascuala Mandury vstoupila Jana z Pernštejna do města „en una hacanea [i. e. jaca] muy bien aderezada, en un sillón de plata y ella muy ricamente vestida.” P. MANDURA, *Libro de memorias* (citováno dle F. FITA, *San Luis Gonzaga*, s. 55–75).

21 „sacandole S. M. propria de mano a desposarse”. Vincencio BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas y seculares de Aragón desde el año 1556 hasta el de 1618*, Zaragoza 1619, s. 405.

projev důvěrného pouta mezi Pernštejnkou a její habsburskou patronkou stvrzoval výjimečné místo Jany z Pernštejna a perněštejnského rodu obecně mezi služebníky ovdovělé císařovny.²²

Cesta ke svatební dohodě mezi Pernštejnou a vévody z Villahermosy nebyla ani po této události vůbec snadnou záležitostí. Na vstup do stavu manželského si Jana z Pernštejna musela počkat ještě více než tři roky. Tuto dobu strávila po boku císařovny Marie a své sestry Luisy.²³ Teprve dne 1. května roku 1585 se v císařovniných komnatách v klášteře Descalzas reales v Madridu konečně uskutečnila Janina svatba.²⁴ Filip II. již předtím přiznal české šlechticně doživotní rentu ve výši dvou tisíc dukátů ročně.²⁵ Tuto skutečnost lze interpretovat jako vyjádření díků za služby, které pro španělského krále vykonal Janin nedávno zesnulý otec Vratislav z Pernštejna († 1582) i výraz úcty, již ve Španělsku požíval celý perněštejnský rod. V penzi, kterou Filip II. přiznal Janě z Pernštejna, se však zároveň odráželo jeho očekávání, že bude pokračovat v odkazu svého otce, a udělá vše proto, aby ke službě habsburskému domu přivedla rovněž svého manžela.²⁶

22 Není pochyb o tom, že sňatek Jany z Pernštejna a Fernanda de Aragón, vévody z Villahermosy, domluvila právě císařovna. Svědčí o tom její korespondence uložená v Archivu vévodů z Alby. Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio, b. m., b. d., Marie Habsburská vévodovi z Villahermosy.

23 Srov. např. Tamtéž (Madrid, 14. 3. 1582), Marie Habsburská Fernandovi de Aragón, vévodovi z Villahermosy.

24 Císařský vyslanec u madridského dvora Hans Khevenhüller si o této události do svého deníku zaznamenal následující slova: „A primero de mayo, en el aposento de la emperatriz, el duque de Villahermosa y doña Juana de Bernestain se desposaron en presencia de su mag[estad], fue el dicho conde padrino del desposado, y doña Juana de Aragón madrina. La nobia comió con la señora emperatriz y el nouio con don Joan de Borja mayordomo mayor de la emperatriz; a la tarde el mayordomo mayor y su muger los acompañaron hasta Barajas y desde allí vía recta tomaron su camino para Çaragoza“ [Dne prvního května se v císařovnině komnatě konala za přítomnosti Její Milosti císařovny svatba vévody z Villahermosy a paní Jany z Pernštejna. Hrabě /Khevenhüller/ byl ženichovým svědkem, nevěsta měla za svědka Juanu de Aragón. Nevěsta následně jedla spolu s císařovnou, ženich s císařovniným nejvyšším hofmistrem Juanem de Borja. Odpoledne je pan nejvyšší hofmistr a jeho žena doprovodili do Barajas, odkud se novomanželé vydali přímo do Zaragoza], Félix LABRADOR ARROYO (ed.), *Diario de Hans Khevenhüller, embajador imperial en la corte de Felipe II*, Madrid 2001, s. 314.

25 Tamtéž, s. 294. Dalšíh 1200 dukátů ročně pak Janě z Pernštejna odkázala ve svém testamentu císařovna Marie Habsburská. Richardo GARCÍA CÁRCEL (ed.), *Luis Cabrera de Cordoba. Relaciones de las cosas sucedidas en la corte de España desde 1599 hasta 1614*, Salamanca 1997, s. 170.

26 O tom, že příslušnost ke vztahové síti španělských panovníků byla dědičnou záležitostí více Pavel MAREK, *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století*, ČCH 105, 2007, s. 40–88, zde s. 86.

Zdá se, že Janin vliv na Fernanda de Aragón nebyl takový, jaký by si Filip II. přál. Brzy po svatbě se Jana přemístila na sídlo svého manžela do Zaragozy. Zde patrně pobývala až do tragické smrti svého muže, který se zúčastnil aragonského povstání proti Filipovi II. a zemřel roku 1592 v královském vězení.²⁷ Díky císařovnině přímluvě byl tři roky po své smrti Fernando de Aragón zbaven veškerých obvinění a jeho konfiskované statky i titul vévodů z Villahermosy přešly po určité době opět do rukou Jany z Pernštejna a její rodiny.²⁸

Po manželově skonu se Jana přesto uchýlila ke dvoru Marie Habsburské do kláštera Descalzas reales, kde až do smrti své patronky roku 1603 působila jako císařovнина dvorní dáma *dueña de honor*.²⁹ V Madridu roku 1631 také skonala.³⁰ Ani poslední léta jejího života nebyla prosta trápení. Podle svědectví Luisy z Pernštejna ji zasáhla především předčasná smrt jejích tří dcer Marie Luisy, Juany a Isabely. Sama se pak starala o svých pět vnoučat.³¹ O jejím tehdejším působení máme bohužel jen velmi kusé informace. Víme, však že Jana zůstávala po celý život v kontaktu se svými sestrami a jejich rodinami, a že si udržovala nemalý vliv na madridském královském dvoře.³² V letech 1610–1612 se například významným způsobem zasloužila o přijetí císařského vyslance Francesca Gonzagy di Castiglione

27 Nejpodrobnější vyličení tohoto konfliktu přináší kniha Jesús GASCÓN PÉREZ, *Alzar banderas contra su rey. La rebelión aragonesa de 1591 contra Felipe II*, Zaragoza 2010.

28 Podle kronikáře a genealoga Juana Merenzi y Aldaya měl Fernando de Aragón „na dvoře celou řadu vlivných přátel, kteří se mu snažili pomoci. Rozhodující však bylo, že rovněž císařovna vnímala celou kauzu za svou.“ [„tenía muchos señores poderosos en la Corte que le procuraban y además destos la señora Emperatriz tomó su causa por propia.“] Juan MERENZI Y ALDAYA, *Juan Lorenzo Merenzi y Aldaya, la Historia manuscrita de la Ilustre Casa y Familia de Ximénez de Urrea*, Archivo Histórico Provincial Zaragoza, Casa ducal de Híjar, sala IV. Leg. 38–1 (citováno dle J. GASCÓN PÉREZ, *Alzar banderas*, s. 459). Zatímco konfiskované statky se Janě z Pernštejna podařilo získat s přispěním císařovny pouhé tři roky po Fernandově smrti (tedy v roce 1595), titul vévodů z Villahermosy byl její rodině přiznán teprve v roce 1608. J. GASCÓN PÉREZ, *Pernstein, Juana de*.

29 Srov. seznam dvořanů Marie Habsburské publikovaný v práci José MARTÍNEZ MILLÁN – Santiago FERNÁNDEZ CONTI (dirs.), *La Monarquía de Felipe II: la Casa del Rey*, I–II, Madrid 2005, zde. II., s. 700. Jako *Dueñas de honor* byly nazývány ženy pocházející z nejurozenějších rodin, jež po svém ovdovění nastoupily službu u panovnického dvora. Sebastián de COVARRUBIAS, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid 1611, fol. 330.

30 B. BAĎURA, *Los Borja*, s. 69.

31 Lobkowiczký archiv, Zámek Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv (LRR), sign. B/181, fol. 52–54 (Madrid, 2. 6. 1630), Luisa de las Llagas Polyxeně Lobkowiczké z Pernštejna.

32 Ještě v roce 1621 psal papežský nuncius u španělského královského dvora Innocenzo Massimi sekretáři svatého stolce Ludovicu Ludovisimu, že se vévodkyně z Villahermosy v Madridu těší velké vážnosti: „La sig.ra Duchessa de Villahermosa, [...], sorella della Principessa di Caserta, et zia della Principessa di Venosa, già moglie del Duca di Villhermosa, signora di molta stima in questa corte, per l'autorità, che tiene con detti suoi parenti.“ Biblioteca Apostolica Vaticana,

delle Stiviere ve Španělsku. Tomuto svému švagrovi byla po celou dobu jeho mise nápomocna radou i skutkem.³³ Až do své smrti pak působila jako vítaný prostředník pro všechny středoevropské šlechtice a své příbuzné, kteří usilovali o některou z milostí udělovaných španělským králem.³⁴

Jana z Pernštejna v klientské síti Habsburků

Bližší zhodnocení Janiny tehdejší činnosti bude možné teprve po prostudování její korespondence uložené v archivu vévodů z Villahermosy v Pedrole.³⁵ Určitou představu o Janině roli coby zprostředkovatelky politických i kulturních vlivů mezi oběma impérii ovládanými habsburskou dynastií, si však lze učinit také na základě dopisů, které jí byly adresovány brzy po jejím příjezdu do Španělska a jež se nacházejí pod názvem *Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa* ve fondu Montijo archivu vévodů z Alby.³⁶ Jedná se o soubor téměř padesáti listů

Ottobon. lat., 3218, fol. 411 (Madrid, 30. 9. 1621), nuncius Innocenzo Massimi kardinálovi Ludovisimu. Za zprostředkování této informace jsem zavázán Rubénu Gonzálezovi Cuerva.

- 33 Archivio di Stato di Mantova, Gonzaga di Castiglione delle Stiviere, Busta 162. Jana z Pernštejna svého švagra například instruovala, jak velký a honosný dvůr si má v Madridu vydržovat a informovala jej, kolik jej bude stát tamní pobyt: Archivio di Stato di Mantova, Gonzaga di Castiglione delle Stiviere, Busta 162, sine folio (Castiglione delle Stiviere, 26. 11. 1607), Francesco Gonzaga vévodkyni z Villahermosy.
- 34 Archivo Histórico Nacional, Madrid, OOMM (Órdenes Militares), Caballeros_Santiago, Exp. 699. Srov. rovněž Oberösterreichisches Landesarchiv, KA, vol. 4, fol. 24 v. (citováno dle Anna MUR I RAURELL, „La mancha roja“ y „La montaña blanca“. *Los órdenes militares de Santiago, Calatrava y Alcántara en Centroeuropa antes y después de 1620* (s. XVI-XVII), Praha 2017 (= Ibero-americana pragensia, Supplementum), v tisku; Archivio di Stato di Mantova, Gonzaga di Castiglione delle Stiviere, Busta 253/5, sine folio (Madrid, 3. 5. 1630), Jana z Pernštejna, vévodkyně z Villahermosy Luigimu Gonzagovi.
- 35 Archivo de los Duques de Villahermosa Pedrola, Condado de Luna, leg. 11 bis, números 14–15; Tamtéž, leg. 20, números 35–37; Tamtéž, leg. 31, número 81; tamtéž, leg. 45, número 11; Archivo de los Duques de Villahermosa Pedrola, Ducado de Villahermosa, leg. 6/2, número 47. Na existenci Janiny korespondence v Pedrole odkazuje Friedrich EDELMAYER, *Söldner und Pensionäre. Das Netzwerk Philipps II. im Heiligen Römischen Reich*, Wien – München 2002, s. 44. K výpovědím těchto pramenů nebylo možné přihlédnout, neboť je Archiv vévodů z Villahermosy v současné době historikům nepřístupný.
- 36 Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio. Do archivu vévodů z Alby byly v minulosti začleňovány písemnosti z rodinných archivů dalších španělských šlechtických dynastií. Výsledkem byl vznik výjimečně bohatého archivu, jenž obsahuje dokumentaci k více než padesáti šlechtickým rodům (vévodové z Villahermosy jsou jedním z nich). Přestože v důsledku požárů, z nichž poslední zachvátil archiv v době španělské občanské války, se objem archiválií snížil, se svými

pocházejících z osmdesátých let 16. století, které Janě z Pernštejna tehdy zaslali různí odesílatelé. Z velké části se jednalo o příslušníky Janiny rodiny: nalezneme zde třináct dopisů Marie Manrique, tři dopisy Vratislava z Pernštejna, a listy sester Isabely, Františky a Polyxeny. V souboru ale nechybí ani korespondence španělského vyslance u císařského dvora Guilléna de San Clementeho, nejvyššího štolby dvora arcivévodý Matyáše Ottavia Cavrianiho nebo dva listy arcivévodý Arnošta.

Ze všech těchto dopisů je velmi patrná úcta, již se Jana z Pernštejna ve společnosti pražského i madridského dvora těšila, a to jak pro svůj původ či pozdější sňatek, tak především díky důvěře, kterou jí projevovala císařovna Marie. Ať už se jednalo o listy rodinných příslušníků, korespondenci španělského vyslance či dalších služebníků habsburského domu, Jana z Pernštejna v nich vystupovala jako prostředník mezi císařovnou Marií a klienty, jež panovnice zanechala ve střední Evropě. V listech, které ji adresovali, se velmi často dožadovali informací nejrůznějšího rázu. Zároveň jí však také sami informovali o dění na císařském dvoře, v habsburské monarchii a římsko-německé říši. V dopisech Vratislava z Pernštejna se například odrážela zdoluhavá jednání říšského sněmu v Augšpurku roku 1582,³⁷ karlsštejnský purkrabí a hejtman Menšího Města Pražského Václav Ples Heřmanský ze Sloupna ji v roce 1584 zpravoval o chystané ceremonii předávání řádu zlatého rouna císaři Rudolfovi II.,³⁸ a konečně španělský vyslanec Guillén de San Clemente se v roce 1587 zmiňoval o postoji habsburských diplomatů k polské královské volbě.³⁹

Mnohé z informací, které byly Janě z Pernštejna ze střední Evropy zasílány, byly ve skutečnosti určené císařovně Marii. V lednu roku 1583, jen několik týdnů po smrti následovníka španělského trůnu Diega Félix de Austria, rozvíjel Jorge Manrique ve svém dopise úvahy o možném nástupnictví arcivévodý Arnošta

4500 kartony představuje Archivo de la Casa de Alba do dnešních dnů jeden z nejvýznamnějších archivů Španělska. O jeho významu pro středoevropské záležitosti svědčí mimo jiné již dříve publikovaná edice korespondence císařovny Marie Habsburské: Juan Carlos GALENDE DÍAZ – Manuel SALAMANCA LÓPEZ (edd.), *Emperatriz María de Austria. Textos inéditos del Archivo de la Casa de Alba*, Madrid 2004. Stručnou charakteristiku archivu podal José Manuel CALDERÓN ORTEGA, *El archivo de la Casa de Alba: pasado y presente*, in: Juan Carlos Galende Díaz – Susana Cabezas Fontanilla – Nicolás Ávila Seoane (coords.), *Paseo documental por el Madrid de antaño*, Madrid 2015, s. 79–100.

37 Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Augšpurk, 12. 9. 1582), Vratislav z Pernštejna Janě z Pernštejna.

38 Tamtéž (Praha, 31. 10. 1584), Václav Ples Heřmanský ze Sloupna a Stolan Janě z Pernštejna.

39 Tamtéž (Praha, 20. 3. 1587), Guillén de San Clemente Janě z Pernštejna.

v hispánské monarchii.⁴⁰ Spolu s dalšími zastánci takového řešení, mezi nimiž vynikal tehdejší milánský guvernér Carlos de Aragón y Tagliavia, vévoda de Terranova, byl přesvědčen, že jedině přímluvy Marie Habsburské mohou přimět Filipa II. k tomu, aby na takový návrh přistoupil. Jako mnohem problematictější se těmto habsburským služebníkům zdála možnost, že by se v tuto dobu již velmi churavějící katolický král znovu oženil a za obdobně nepravděpodobný považovali také nástup samotného císaře Rudolfa II. Skutečnost, že své názory, přání a vize neadresoval Jorge Manrique přímo císařovně, nýbrž Janě z Pernštejna, jež byla jeho neteří, mu umožňovala maximální možnou otevřenost.⁴¹

Ještě patrněji se to projevilo v dopise nejvyššího štolby arcivévody Matyáše Ottaviana Cavrianiho. Ten ve svém listě odeslaném v září roku 1582 z Augšpurku nepokrytě přiznával, že císařovně Marii nepíše, neboť hodlá ponechat na Janině zvážení, co všechno jí z jeho dopisu sdělí.⁴² Informace, které Pernštejnec nabízel, se přitom úzce týkaly samotného arcivévody. Cavriani patřil k Matyášovým nejbližším důvěrníkům a mohl proto Janě z Pernštejna (a jejím prostřednictvím císařovně) nabídnout zprávy o událostech, které většině pozorovatelů zůstávaly skryty. Ve svém dopise ji například ujišťoval o tom, že se jeho pán navzdory převládajícím obavám chová jako velice zbožný katolík, lituje svého nizozemského dobrodružství a nepřeje si nic jiného než brzké usmíření s katolickým králem.⁴³ Svůj dopis Cavriani zakončil větou: „Žádám Vaši Jasnost, aby požádala její Výsost naší paní císařovnu, aby až bude psát mému pánovi, panu arcivévodovi, dbala na to,

40 Tamtéž (Barcelona, 4. 1. 1583), Jorge Manrique Janě z Pernštejna. O smrti infanta Diega hovoří ve své práci například Geoffrey PARKER, *Filip II. Španělský král z rodu Habsburků*. „Nejmocnější křesťanský vládce“, Praha 1998, s. 150–155. O svatebních plánech Filipa II. podrobně TÝŽ, *Felipe II. La biografía definitiva*, Madrid 2011, s. 467–471.

41 Filip II. měl sice v tuto dobu ještě syna Filipa, ten se však od narození potýkal s vážnými zdravotními problémy a většina z jeho současníků proto nevěřila, že se dožije dospělosti. Brigitte HAMANNOVÁ (ed.), *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 1996, s. 117.

42 Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio ([Augšpurk,] 25. 9. 1582), Ottavio Cavriani Janě z Pernštejna.

43 Matyáš se roku 1578 neuvážlivě nechal prohlásit Generálními stavy za místopředsedu Nizozemí, čímž se dostal do ostrého konfliktu se španělským králem Filipem II., jenž byl svrchovaným vládcem této oblasti. V roce 1581 byl Matyáš nucen vyklidit svou pozici a jeho tíživá finanční situace jej dokonce donutila k tomu, aby se snažil nalézt cestu ke svému španělskému strýci. K tomu více Vojtěch KROUŽIL, *Jednota a rozpor uvnitř habsburského domu: diplomatická mise a nevydařená pacifikace Nizozemí*, in: Jana Černá (ed.), *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*. Filosofie-věda-umění, Plzeň – Praha 2011, s. 103–125, zde hlavně s. 114–116.

at se nedozví, že jsem Vám cokoliv sděloval. Uvalila by mne pak do arcivévodovy nemilosti a já bych Vám tak nemohl více psát.“⁴⁴

Také Marie Manrique de Lara psala své dopisy dceři s vědomím, že je Jana z Pernštejna předloží k nahlédnutí císařovně. V jejích listech se ale objevují informace o tom, co může Marii Habsburské sdělit a co nikoliv. Zároveň dceru žádala, aby císařovně neukazovala korespondenci jejích mladších sester, neboť se obávala, že by mohla obsahovat informace, které by mohly uškodit obrazu rodu: „Vaše sestry Vám píší. Já jim jejich dopisy nekontroluji. Nikomu je ale neukazujte. Je možné, že píší věci, které nejsou vhodné,“ psala v říjnu roku 1584.⁴⁵ Marie Manrique de Lara však císařovně psala také sama a psaly jí též Janiny sestry. V roce 1587 sdělovala Františka z Pernštejna své starší sestře, že jí císařovna požádala, aby se ujala role, již před svou svatbou s Vilémem z Rožmberka zastávala Polyxena a pravidelně jí informovala o zdravotním stavu jejích matky. Mladá Pernštejnka tuto skutečnost vnímala jako obrovskou poctu, v jejímž pozadí očekávala přímlyvy vévodkyně z Villahermosy.⁴⁶

Není třeba pochybovat o tom, že tento způsob sdělování informací byl výhodný pro všechny zúčastněné. Ze strany informátorů se jednalo o velice dobře promyšlenou strategii, za jejíž pomoci se připomínali svým habsburským patronům (hlavně císařovně Marii) a posilovali své postavení uvnitř jejich klientské sítě. Pro Janu z Pernštejna pak měly tytéž dopisy jistý reprezentační rozměr. Informace v nich obsažené se jí staly dokladem jejího vlastního mocenského a společenského významu, stejně jako významu jejích příbuzných a přátel působících na císařském dvoře.⁴⁷ Jelikož osobní kontakty, které mohla udržovat císařovna Marie, byly početně omezené, byly to právě osoby jako Jana z Pernštejna, kdo jí pomáhal uchovávat její vliv na dění ve střední Evropě a kdo rozšiřoval síť císařovniných klientů. Její výhodou bylo, že zůstávala v přímém kontaktu s oběma stranami a nabízela jim možnost otevřené, resp. důvěrné komunikace nezatížené tolik ohledy

44 „Suplico a VSI prevenga a la majestad de la emperatriz nuestra señora para que quando escribe al archiduque mi amo no se descuyde en que pueda su alteza sospechar que yo aya avisado alla algo porque sería echarme a my en su desgracia y quitarme el poder escribir más...“ Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio ([Augšpurk,] 25. 9. 1582), Ottavio Cavriani Janě z Pernštejna.

45 „Vesas ermanas os escriben no les miro sus cartas no las dejéis ver a nadie por que si dijeron disparates.“ Tamtéž (Praha, 30. 10. [1584]), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

46 Tamtéž (Praha, 16. 2. 1587), Františka z Pernštejna Janě z Pernštejna.

47 Obdobným způsobem v pozdějších letech posilovala svoji pozici v Madridu také Janina sestra Luisa. Srov. P. MAREK, *Luisa de las Llagas*; TÝŽ, *Španělský královský dvůr*.

na etiketu, kterou by si jinak vyžadovalo přímé jednání s císařovnou.⁴⁸ Stala se tak důležitým článkem řetězce, který sliboval užitek oběma stranám.

Zatímco Marii Habsburské mohla Jana z Pernštejna nabídnout informace, svým informátorům dopomáhala především k nejrůznějším milostem. Tak tomu bylo například na podzim roku 1584, kdy se rozhodla podpořit žádost Václava Plese Heřmanského ze Sloupna a Stolan, jenž usiloval o přijetí do některého ze španělských vojenských církevních řádů. Jana z Pernštejna mu nejen přislíbila vlastní přímluvu, ale vyžádala si pro něj dokonce i doporučení od císařovny Marie. Také v tomto případě jí byly odměnou informace o dění v perňštejnské rodině i na císařském dvoře v Praze, kterých dokázala obratně využít k potvrzení vlastní společenské role.⁴⁹

Respekt a vážnost, již se Jana z Pernštejna těšila u samotných Habsburků, se odrazily především v dopisech, které jí adresoval arcivévoda Arnošt. Vyplývá z nich, že po svém odjezdu do Španělska udržovala s arcivévodou pravidelný písemný kontakt.⁵⁰ Ve svých listech jej patrně informovala o událostech na Pyrenejském poloostrově, a především o zdraví, aktivitách a názorech Arnoštovy matky. Arcivévoda jí tuto službu splácel nejen tím, že jí zasilal zprávy o dění na císařském dvoře, nýbrž také podporou, kterou vyjadřoval perňštejnským rodinným záležitostem či svými radami a přímluvami u císaře. Krátce po smrti Janina otce Vratislava z Pernštejna se svou autoritou například zasazoval o to, aby perňštejnští věřitelé vdově Marii Manrique de Lara a jejím potomkům posečkali se splátkami a o stejnou přímluvu žádal rovněž císaře a nejvyššího purkrabí Království českého Viléma z Rožmberka: „Co se týče věřitelů, buďte si jistá, že udělám vše proto, aby nyní nenaléhali a nežádali splátky. Jeho Milost pak využije všech prostředků k tomu, aby dosáhl téhož cíle. V minulých dnech

48 V práci je záměrně užito termínu zprostředkovatel či prostředník. Přestože Jana z Pernštejna působila jako zprostředkovatelka klientických vazeb, nelze ji označovat termínem *broker*, který se objevuje v moderní sociologické a historické literatuře. Broker byl totiž více než pouhý zprostředkovatel či prostředník. Ve svém působišti se choval jako skutečný patron – nabízel ochranu a pomoc svým klientům, odměňoval jejich služby. Jana z Pernštejna však tyto funkce patrně bezvýtku neplnila. K pojmu *broker*: Sharon KETTERING, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, Oxford 1986, s. 42. Srov. rovněž José MARTÍNEZ MILLÁN, *Las investigaciones sobre patronazgo y clientelismo en la administración*, *Studia Historica – Historia Moderna* 15, 1996, s. 83–106, zde s. 94

49 Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Praha, 31. 10. 1584), Václav Ples Heřmanský ze Sloupna a Stolan Jan z Pernštejna.

50 Tamtéž (Vídeň, 3. 6. 1583), Arnošt Habsburský Jan z Pernštejna. K tomu rovněž arcivévodova obsáhlá přímluva za Janu z Pernštejna uložená ve Fürstlich Fürstenbergisches Archiv, Donaueschingen, OB 19, List B 24, lat 4, Vol. XXVI, fasc. 1, fol. 36–39 (Vídeň, 6. 3. 1583), Arnošt Habsburský Alžbětě z Pernštejna.

tu byl Rožmberk. Mluvil jsem s ním o tom a požádal ho o podporu. Velmi ochotně souhlasil a nepochybuji, že udělá vše proto, aby Vám pomohl.⁵¹

Nejen z této události je patrné, že Jana z Pernštejna v jistém smyslu využívala arcivévodu Arnošta jako prostředníka či přímluvce pro jednání s císařem. Do arcivévodovy vkládala takovou důvěru, že se mu neváhala svěřit se svým přáním, aby byl po smrti Vratislava z Pernštejna jmenován do prestižního úřadu nejvyššího kancléře Království českého Pernštejnův ani ne dvaadvacetiletý syn Jan.⁵² Vzhledem k Pernštejnově věku i skutečnosti, že doposud postrádal jakékoliv politické zkušenosti, byl tento plán předem odsouzen k nezdaru. I tak je ovšem dobrým dokladem vysokého sebevědomí Pernštejnů. Manželka a potomci Vratislava z Pernštejna byli přesvědčeni o tom, že jim v české stavovské obci přísluší do jisté míry výjimečné postavení. Svou vůdčí pozici mezi českou šlechtou si přitom nárokovali především díky podpoře, již se jim dostávalo ze strany Habsburků.

Myšlenka na uvedení Jana z Pernštejna do úřadu nejvyššího kancléře nemusela ostatně vzniknout přímo v pernštejnském rodě. Je naopak velmi pravděpodobné, že se zrodila v hlavě císařovny Marie. Vdova po Maxmiliánovi II. byla známá tím, že se zcela ztotožňovala s protireformační politikou prosazovanou papežskými nunciemi u císařského dvora, jejichž cílem bylo obsadit veškeré zemské úřady v Českém království přesvědčenými katolíky.⁵³ Kandidatura mladého Jana z Pernštejna v tomto ohledu zcela zapadala do její nábožensko-politické koncepce, ba co víc slibovala Habsburkům určitou kontinuitu na veledůležitém úřadu

51 „En cuanto a los acreedores esté ud segura que se hara todo lo posible para que no aprieten agora a ser pagados y a su majestad lo procurara también por todas vías a Rosenberg que estuvo aquí los días pasados he hablado también en ello encomendadole esto particularmente con muchas veras ha se ofrecido grandemente y no dudo que hara todo lo que pudiere.” Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Viedeň, 18. 3. 1583), Arnošt Habsburský Jan z Pernštejna. O zadluženosti Pernštejnů hovoří například M. VAŘEKA, *Jan z Pernštejna*.

52 Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Viedeň, 18. 3. 1583), Arnošt Habsburský Jan z Pernštejna. Jan z Pernštejna nakonec politickou kariéru nenastoupil a celý svůj život strávil v armádě. Srov. Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012, s. 259–262; M. VAŘEKA, *Jan z Pernštejna*.

53 Karel STLOUKAL, *Papežská politika a císařský dvůr český na předělu XVI. a XVII. věku*, Praha 1925; TÝŽ, *Počátky nunciatury v Praze. Bombomini v Čechách v l. 1581–1584*, ČCH 34, 1928, s. 1–24, 237–279; Alexander KOLLER, *El facción española y los nuncios en la corte de Maximiliano II y de Rodolfo II. María de Austria y la confesionalización católica del Imperio*, in: José Martínez Millán – Rubén González Cuerva (coords.), *La dinastía de los Austrias. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio I–III*, Madrid 2011, zde I., s. 109–125; Tomáš ČERNUŠÁK, *Nunciatura u císařského dvora v prvních letech vlády Rudolfa II. a české země*, ČCH 111, 2013, s. 728–742.

nejvyššího kancléře v době ostrících se sporů mezi vládnoucím domem a stavovskou opozicí.⁵⁴ Marie Habsburská proto celý plán plně podporovala, a snažila se pro něj přesvědčit i svého syna Arnošta, jenž i přes vlastní skepsi Janě z Pernštejna přislíbil, že jmenování jejího bratra doporučí císaři.⁵⁵

Službu habsburské dynastii vnímaly Pernštejnky jako součást rodového odkazu. Maria Manrique de Lara považovala svou příslušnost ke dvoru císařovny Marie za jeden z hlavních údělů svého života a stejné zásady nepřestávala vštěpovat také svým dcerám.⁵⁶ Dopisy, které odeslala Janě brzy po jejím odjezdu na Pyrenejský poloostrov, vypovídají, jak těžko se vyrovnávala s nepřítomností císařovny, které téměř třicet let sloužila a jejíž odchod do Španělska pro ni do jisté míry představoval smutné završení jejího dosavadního života.⁵⁷ Přesto nemůže být řeč o tom, že by se stáhla z veřejného života. Nejenže zůstávala s císařovnou v úzkém kontaktu a pravidelně ji informovala o situaci na císařském dvoře, nýbrž do chodu tohoto organismu také sama výrazně zasahovala, a to až do své smrti v roce 1608.⁵⁸ S velkým zájmem také nadále sledovala veškeré zprávy o dění na Mariině dvoře a doufala, že císařovna nezmění nic ze svých zvyklostí. Velice jí proto překvapila zpráva, že císařovna během svého pobytu v Itálii svolila k veřejnému stolování, což dříve nebývalo zvykem. Porušení očekávaného úzu chování vnímala Marie Manrique jako hrozbu pro Janino postavení. Naopak jedině kontinuita zvyků měla Pernštejnec a především jejím dcerám zaručit, že i nadále zůstanou v přízni habsburské vládařky.⁵⁹

54 K tomu například Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982.

55 Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Videň 18. 3. 1583), Arnošt Habsburský Janě z Pernštejna.

56 Ještě ve třicátých letech 17. století psala Polyxena: „Tengo un hijo el cual espero señora y ermana Mia que no hara afrenta a sus parientes ni en la sepultura a sus padres, pone [sic!] la vida por el servicio de Dios de sus amos y de la patria...“ [Mám syna, který, jak doufám, neudělá ostudu svým příbuzným ani tehdy, až oba jeho rodiče budou ležet v hrobě, a obětuje život službě Bohu, svým panovníkům a vlasti]. Lobkowiczský archiv, Zámek Nelahozeves, LRRÁ, D/165, pag. 920.

57 Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Praha, 5. 11. 1581), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

58 P. MAREK, *Las damas*.

59 „y no os descuidéis desto por vida vuestra y de avisarme muy particularmente todo cuanto ai y si su majestad mudo nada de la orden de su vida porque no olgaría mucho dello.“ „Que acá dicen que todos entran a verla comer y a cenar que no lo puedo creer por que estaba su majestad tan fuera de esto.“ [Informujte mne prosím podrobně o všem, co se děje. Doufám, že Její Milost nezměnila žádný ze svých zvyků. Neměla bych z toho radost... Všichni tu říkají, že tam císařovna obědvá

Není pochyb o tom, že Vratislav z Pernštejna i jeho žena směřovali skrze svou dceru Janu císařovně nejednu supliku.⁶⁰ Marie Manrique de Lara však Janu zároveň žádala, aby Marii Habsburskou zbytečně nezatěžovala svými osobními problémy. Veškeré žádosti týkající se vlastní osoby, měla Jana adresovat císařovně jedině prostřednictvím své matky.⁶¹ Ona sama měla v tomto směru projevovat co největší zdrženlivost a zabránit tak, aby kvůli neuváženému obtěžování neupadla v císařovninu nemilost. Paní z Pernštejna věřila, že jedině tak bude mít její dcera zajištěn pravidelný přístup k habsburské panovnici, v jejíchž službách měla setrvávat i po svém sňatku. Byla přesvědčena, že je v dceřině zájmu, aby i coby vévodkyně z Villahermosy zůstávala v organismu císařovnina dvora a naopak využila své pozice k tomu, aby přivedla do služby španělským Habsburkům také svého manžela. Podle Mariiných slov, jedna z hlavních věcí, které se měla Jana snažit dosáhnout na císařovně, bylo, „aby později také vévoda vstoupil do králových služeb a do služeb Její Milosti císařovny a aby jej nenechali zahálet doma a Vás také ne.“⁶²

Janino setrvání v blízkosti císařovnina dvora bylo žádoucí i vzhledem k potřebám mnohem mladší Luisy. Janina sestra setrvala od svého příchodu na Pyrenejský poloostrov v blízkém okolí císařovny a hlavně její dcery Markéty, které měla dělat společnost.⁶³ Lze se domnívat, že Jana měla své sestře v prvních letech pomoci překonat stesk pramenící z dlouhodobého odloučení od matky a otce, dohlížet na její chování a předávat jí instrukce, které jí zasílali rodiče: „Dávejte na Luisu velký pozor, dohlédněte, aby byla půvabná a dobře sloužila své paní.“⁶⁴

i večerí za přítomnosti mnohých. Nemohu tomu uvěřit. Vždyť se jí to tolik přičilo.] Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Praha, 5. 11. 1581), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

60 Tamtéž (Augšpurk, 1582), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

61 Tamtéž (Augšpurk, 6. 7. 1582), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

62 „en que luego sirva el duca al rey y a su majestad y que no me le dejen ocioso ni vos en vuestra casa.“ Tamtéž (Praha, 5. 11. 1581), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

63 Osudům arcivévodkyně Markéty, jež po vstupu do řeholního života přijala jméno Sor Margarita de la Cruz, historikové dosud věnovali jen nepatrnou pozornost. Srov. alespoň M. S. SÁNCHEZ, *The Empress*. Jedinou biografii Markéty Habsburské napsal její zpovědník Juan de Palma. Juan de PALMA, *Vida de la serenissima Infanta sor Margarita de la Cruz*, Madrid 1636.

64 „Con Luisa tened mucha cuenta a que sea muy doñosa y sirva muy bien a su ama.“ Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Augšpurk, 12. 9. 1582), Vratislav z Pernštejna Janě z Pernštejna. Srov. též: „...a Luisica decid que no se me olvida de ella y que procure servir muy cara a su majestad y sea muy tónica en todo.“ [Luisičce vyřídte, že jsem na ni nezapomněl a ať se snaží dobře sloužit Její Výsosti a je jí ve všem oporou]. Tamtéž (Augšpurk, 14. 7. 1582), Vratislav

Váhu svého postavení měly dcery Marie Manrique dávat najevo nejen svým chováním, nýbrž též způsobem oblékání: „Snažte se svých chováním i způsobem, jak se oblékáte, dělat čest svému otci. Doufám, že Vám ani Luisice nebude moci nikdy v tomto ohledu nic vytýkat,“ psala již v listopadu roku 1581 Janě.⁶⁵ Její korespondenci ostatně také často doprovázely balíčky a krabice se šperky či látkami. V červenci roku 1582 připojila Marie Manrique k dopisu také stříbrnou brož pro malou Luisu.⁶⁶ V listopadu téhož roku doručoval Janě její strýc Jorge Manrique zásilku od matky, jež obsahovala „krásný a velmi bohatě zdobený zásnubní prsten.“⁶⁷ Z jiných dopisů se lze dočíst, že z Prahy do Madridu směřovaly také balíčky s damaškem.⁶⁸ Významná pozornost, již urozené dámy věnovaly oblečení, však ze všeho nejvíce vynikala v dopisech Janiny sestry Polyxeny. Na jejich řádcích se objevovaly podrobné popisy oděvů a šperků, jež při nejrůznějších slavnostních příležitostech oblékaly šlechtičny u císařského dvora.⁶⁹

Pestrá paleta objektů, které Marie Manrique, její muž i dcery zasílali na Pyrenejský poloostrov, nezůstávala omezena jen na oděvy a šperky. Z pernštejnské korespondence se dozvídáme, že častým obsahem bedniček určených Janě z Pernštejna byly relikviáře a památníky někdy se však v nich nacházelo také luxusní nádobí nebo pistole.⁷⁰

Samostatnou kategorií pak tvořily portréty. V roudnické lobkowiczské galerii, jejíž součástí je i původní galerie Pernštejnů, se dodnes nachází celá řada obrazů od největších mistrů španělského portrétního umění. Velká část z nich se do majetku Lobkowiczů dostala právě jako dědictví po Pernštejnech. Galerie obsahuje portréty z dílen takových velikánů, jakými byli Alonso Sánchez Coello, Juan Pantoja de la Cruz, Antonio Moro nebo Andrés López. Mnohé z těchto děl představují jednotlivé členy španělské vládnoucí dynastie: nalezneme zde portréty

z Pernštejna Janě z Pernštejna; Tamtéž (Praha, 5. 11. 1581), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

65 „Vos mirad de hacer honra a vuestro padre en vuestro trato y proceder y del vestir. Espero que no os faltará jamás ni de ninguna cosa destas ni vos ni Luisica y así aguardo que subimos de la orden que avemos de tener en todo para que su majestad quede servida y ninguna cosa mia la aia de cansar.“ Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Praha, 5. 11. 1581), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

66 Tamtéž (Augšpurk, 6. 7. 1582), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

67 „y una fede que vi manda vuestra madre molto bella et rica di gioie“. Tamtéž (Zaragoza, 23. 11. 1582), Jorge Manrique Janě z Pernštejna.

68 Tamtéž (Praha, sine data), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

69 Např. Tamtéž (Praha, 30. 10. 1584), Polyxena z Pernštejna Janě z Pernštejna.

70 Např. Tamtéž (Augšpurk, 6. 7. 1582), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna; k pistolím Tamtéž (Litomyšl, leden 1582), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna.

Filipa II., jeho manželka Marie Portugalské a Anny Rakouské, císařovny Marie, dona Carlose, Filipa III. a dalších významných osobností období 16. a 17. století.⁷¹

Přítomnost obdobných vyobrazení v rodinné sbírce Pernštejnů velice dobře odrážela ukotvení pánů erbu zubří hlavy v klientské síti španělských králů. V době raného novověku podobné obrazy jen málokdy sloužily k pouhému zobrazení portrétované osobnosti. Ve většině případů plnily také další úlohy. Snad nejdůležitějším cílem, který sledovaly, bylo utužení přátelství a upevnění klientského vztahu mezi portrétovanou osobu a člověkem, jenž byl obrazem obdarován. Portréty se proto podobně jako jiné dary využívaly k připomenutí vzájemných vazeb mezi patronem a klientem a představovaly jakési symbolické zhmotnění jejich vztahu.⁷² Podle Fernanda Bouzy je třeba portrét chápat jako výraz osobní vděčnosti, kterou se dárce rozhodl vyjádřit obdarovanému, a k němuž se mocní tohoto světa uchýlovali především tehdy, pokud je od jejich klientů dělila velká vzdálenost.⁷³

V roudnické lobkowiczské galerii lze ale vedle zmiňovaných habsburských podobizen nalézt rovněž celou sérii portrétů perňštejnského příbuzenstva. Sbíрка zahrnuje například obrazy příslušníků rodu Hurtado de Mendoza, z něhož pocházela Marie Manrique de Lara a nechybí zde ani vyobrazení jednotlivých členů rodiny Jany z Pernštejna a jejího muže Fernanda de Aragón, vévody z Villahermosy. Některé z těchto portrétů byly přitom vyhotoveny jenom proto, aby byly následně odeslány do střední Evropy. Dokládá to portrét mladé doni Marie Luisy de Aragón vévodkyně z Villahermosy od Juana Pantojy de la Cruz, na němž tato nejstarší dcera Jany z Pernštejna třímá v rukou dopis s adresou *A la Illustrissima, excellentissima donna Maria Manrique mi Señora y mi abuela. Praga*.⁷⁴

71 Eva BUKOLSKÁ – Pavel ŠTĚPÁNEK, *Španělské podobizny*, Praha 1980; Pavel ŠTĚPÁNEK, *Španělské umění 14.–16. století*, Praha 1985; TÝŽ, *Španělské umění 17. a 18. století z československých sbírek*, Praha 1989–1990; Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *El coleccionismo manierista de los Austrias. Entre Felipe II y Rodolfo II*, Madrid 2001.

72 O úloze, již v raném novověku sehrávaly dary při upevňování vzájemných vazeb mezi dvěma osobami více Sharon KETTERING, *Gift-giving and patronage in Early Modern France*, *French History* 2, 1988, s. 131–151; Beatrix BASTL, *Gabentausch. Wiener Adelsbochzeiten und ihre Bedeutung für die interkulturelle Kommunikation*, *Wiener Geschichtsblätter* 54, 1999, s. 257–271; Helmuth BERKING, *Schenken. Zur Anthropologie des Gebens*, Frankfurt am Main – New York 1996; Natalie ZEMON DAVIS, *The gift in sixteenth-century France*, Oxford 2000.

73 Fernando BOUZA, *Palabra e imagen en la corte. Cultura oral y visual de la nobleza en el Siglo de Oro*, Madrid 2003, s. 107–108. Obdobně smýšlí též Renata AGO, *Il gusto delle cose. Una storia degli oggetti nella Roma dei Seicento*, Roma 2006, s. 149–151.

74 „Nejjasnější a nejvznešenější paní, Marii Manrique, mé paní a babičce.“ Max DVOŘÁK – Bohumil MATĚJKA, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu roudnickém II. Zámeček roudnický*, Praha 1907, s. 44–46.

Přestože už z letného nahlédnutí do katalogu Roudnické Lobkowiczké knihovny je patrné, že si Jana z Pernštejna se svojí rodinou tato umělecká díla čile vyměňovala, množství zmínek o zaslaných portrétech, jež se objevuje v analyzovaném vzorku korespondence je přesto velmi překvapující. Celkem v osmi z dvaceti šesti dochovaných dopisů, které Janě zaslali její rodinní příslušníci, se totiž hovoří o zásilkách s portréty.⁷⁵ Ty byly stejně jako v případě dopisů určeny nejen zrakům vévodkyně z Villahermosy a její rodiny, nýbrž též členům španělského královského dvora a dokonce také samotným Habsburkům. V Polyxenině dopise z roku 1584 se lze například dočíst, že Marie Manrique nechala zaslat do Madridu portréty svých dcer hlavně proto, aby se infantka Isabela Klára Evženie seznámila se svými budoucími dvořankami.⁷⁶ Věřilo se totiž, že se brzy uskuteční její sňatek s císařem Rudolfem II. Přestože Polyxena svá slova mohla tehdy myslet v nadsázce, je jisté, že portréty plnily do jisté míry stejnou úlohu jako dopisy, či drobné dary zasílané členům španělské královské dynastie. Pernštejni se jejich prostřednictvím připomínali svým habsburským patronům a posilovali své postavení ve španělské klientské síti.

* * *

Korespondence Jany z Pernštejna uložená v Archivo de la Casa de Alba není sice příliš obsáhlá, za to však nabízí velmi široké badatelské využití. Ve svém příspěvku jsem se rozhodl představit tyto dopisy, coby významný mocensko-politický nástroj.

75 Již v červenci 1582 mohla Marie Manrique de Lara y Mendoza obdivovat portrét Fernanda de Aragón i nový portrét své dcery. Archivo de la Casa de Alba, Madrid, Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa, Cartas-Montijo, Caja 34–3, sine folio (Augšpurk, 20. 7. 1582), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna. Pernštejni však nezůstali v ničem pozadu a ještě téhož měsíce mířily z Augšpurku na Pyrenejský poloostrov portréty Polyxeny a Vratislava z Pernštejna, které byly určeny Janě a portrét Vratislava určený Janinu budoucímu choti: Tamtéž (Augšpurk, 6. 7. 1582), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna; Tamtéž (Augšpurk, 14. 7. 1582), Vratislav z Pernštejna Janě z Pernštejna. Jorge Manrique hovoří ve svém dopise o doručení portrétu, Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara y Mendoza do Španělska i o portrétu Jany z Pernštejna, který mohl obdivovat v galerii vévodky z Villahermosy: Tamtéž (Zaragoza, 23. 11. 1582), Jorge Manrique Janě z Pernštejna. K čilé výměně portrétů docházelo i v dalších letech: v říjnu 1584 byly do Španělska zaslány portréty Janiných sester Františky a Polyxeny: Tamtéž (Praha, 30. 10. [1584]), Marie Manrique de Lara y Mendoza Janě z Pernštejna; Tamtéž (Praha, 30. 10. [1584]), Polyxena z Pernštejna Janě z Pernštejna. Velké pozdvižení vyvolal v Praze portrét Janiny dcery Marie Luisy de Aragón: Tamtéž (Praha, 15. 4. 1588), Františka z Pernštejna Janě z Pernštejna; Tamtéž (Praha, 9. 6. 1588), Františka z Pernštejna Janě z Pernštejna.

76 Tamtéž (Praha, 30. října [1584]) Polyxena z Pernštejna Janě z Pernštejna. Isabela Klára Evženie byla původně určena jako nevěsta pro Rudolfa II. Teprve v roce 1599 se po letech marného čekání provdala za císařova bratra Albrechta. Cordula VAN WYHE (ed.), *Isabel Clara Eugenia soberanía femenina en las cortes de Madrid y Bruselas*, Madrid – London 2011.

Když Jana z Pernštejna spolu se svou sestrou Luisou v roce 1581 opouštěly Prahu, jejich přítomnost v doprovodu císařovny Marie byla nejen dokladem loajality Pernštejnů k habsburskému domu, nýbrž i prostředkem, kterým se Pernštejní chtěli připomenout španělskému králi a jímž se snažili posílit vlastní pozici uvnitř klientské sítě Filipa II. Očekávalo se, že Jana a Luisa z Pernštejna budou během svého pobytu ve Španělsku rodinu pravidelně informovat o dění na madridském dvoře a budou zde osobně hájit její zájmy. Jana se brzy po svém příjezdu do Španělska stala důležitým prostředníkem mezi císařovnou Marií a jejími střeoevropskými klienty. Zatímco Marii Habsburské takto obstarávala zprávy z Vídně či z Prahy a pomáhala jí udržovat její autoritu u střeoevropské šlechty, pro samotné klienty představovala mocného přímluvce u ovdovělé císařovny. Řádky dopisů, které ji zasílali její rodinní příslušníci i další představitelé střeoevropské šlechty zároveň podporují svědectví benátských vyslanců o výjimečném postavení, kterého se mladé perňštejnské dáme dostalo na dvoře ovdovělé císařovny. Benátčané ve své relaci z roku 1581 zároveň naznačovali, že Jana z Pernštejna za tuto pozici vděčila zejména vlastním intelektuálním schopnostem. Především díky nim si vydobyla neobyčejnou důvěru Marie Habsburské, přístup do císařovny nejblíže soukromí a z něj vyplývající mocenský vliv.⁷⁷

⁷⁷ Tato studie vznikla v rámci projektu GAČR, GA15–08531S „Women as mediators between two Hapsburg Empires. Noblewomen in client networks of Spanish kings in the 16th and 17th centuries“ a projektu VC/2011/UHE „Habsburkové v dějinách českých zemí raného novověku“. Mí agradecimiento igualmente a José Manuel Calderón por su amable acogida en el Archivo de la Casa de Alba.

In the Service of the Empress. Jana of Pernštejn in the Light of Her Correspondence Stored in the House of Alba's Archives

PAVEL MAREK

The objective of this study was to introduce the figure of Jana of Pernštejn, and to use her life story to demonstrate that service at the sovereign's court brought noble women not just significant social capital, but sometimes also not insignificant power and influence. From her early childhood, Jana of Pernštejn had been brought up together with Habsburg princesses Anne and Elisabeth at Maria of Habsburg's court. When Maria of Habsburg left Prague in 1581, Jana of Pernštejn followed her to the Iberian Peninsula. Her presence accompanying the widowed empress was proof of the Pernštejns' loyalty to the House of Habsburg, and a means by which Jana's father, Supreme Chancellor of Bohemia, Vratislav of Pernštejn could contact the Spanish king, which was to help him boost his position within Philip II's network of clientele. It was anticipated that Jana would regularly inform her family of events at the Madrid court during her stay in Spain, and personally defend her interests.

But Jana's activities far surpassed those of a family agent and informer to Supreme Chancellor Vratislav of Pernštejn. Soon after her arrival in Spain, this intelligent court lady also became an important mediator between Empress Maria and her Central European clients. In this way, Maria of Habsburg received information on events at Prague's imperial court, and this helped her maintain her authority and political influence within the Habsburg monarchy. She also helped her informers receive various favors from the Spanish king. Using this power strategy, Jana of Pernštejn build up unusual trust from the widowed Empress, and significant respect from both principal Habsburg courts.

This study is based mainly on the testimony of correspondence, which is located in the collection of the Montijo archives of the House of Alba entitled *Correspondencia y Solicitudes dirigidas a la duquesa de Villahermosa*. This is a set of almost fifty documents dating back to the 1580s which were sent to Jana of Pernštejn by members of her family, members of the Habsburg dynasty and other senders. Although this is a source of primary importance which uncovers the mechanisms of political communication between Prague's imperial court and the royal court in Madrid in an unusual manner, it has as yet escaped the attention of Central European and Spanish historians.

STUDIE

Legační kaplani ve službách císařských vyslanců ve Stockholmu ve druhé polovině 17. století

MARTIN BAKEŠ

**MARTIN BAKEŠ: Legation Chaplains in the Services of Imperial
Envoys in Stockholm in the Second Half of the 17th Century**

The submitted study analyses the spiritual and secular activities of the legation chaplains within the structure of the imperial embassies in Sweden in the second half of the 17th century. The Catholic clergy, recruited mainly from the Society of Jesus order, exploited numerous tactics and strategies in the strictly Lutheran environment which were meant to secure the success of illegal activities often undertaken. In this light, legation chaplains did not act merely as obedient servants of the envoys, but also as representatives of one of the most important religious orders specialising in missionary activity.

Key words: Sweden, 17th century, Jesuits, diplomatic mission, legation chaplains, Daniel Josef Mayer, Jan Sterck

Současná domácí i evropská historiografie projevila zatím minimální zájem o činnost duchovenstva během jednotlivých diplomatických misí raně novověkých vyslanců.¹ Nadále chybí jakákoliv syntéza shrnující triviální otázky typu: Kde a jak byly zajištěny duchovní potřeby vyslanců operujících v cizím, často ideově

nepřátelském prostředí? Jak probíhal každodenní život legačního kaplana a jaké byly jeho povinnosti? Jakým způsobem byl zajištěn chod kaple? Jakou měrou využívalo domácí obyvatelstvo, obchodníci a jiní cestovatelé nabídek legačních kaplanů? Nakolik zůstala hostitelská vláda tolerantní vůči činnosti takovýchto „objektů jinakosti“ a na druhou stranu, jaké prostředky a strategie volila proti aktivitám legačních kaplanů? Další klíčovou otázkou zůstává, jaký byl podíl katolických kaplí na propagaci samotného katolicismu, a co symbolizoval legační kaplan v očích konfesijně odlišného prostředí?

Jedním z důvodů, proč tyto otázky zůstávají stále neuspokojivě zodpovězeny, představuje ne příliš veliké množství pramenného materiálu vztahující se k danému tématu. Badatel upřednostňující zkoumání v tomto směru je odkázán na hledání střípků, které jsou rozestry v nekončících svazcích diplomatických relací, korespondence a mnoha dokumentech normativního typu tištěných z popudu vlády, které upravovaly vztahy hostitelské země a cizího vyslance.² Také přední raně novověcí odborníci na mezinárodní právo od Hugo Grotia přes Abrahama de Wicqueforta až po Fredericka Karla Mosera popisovali (ne)ideální provoz vysla-

-
- 1 V současné době může badatel opřít své výzkumy pouze o několik případových studií nebo o části obsahově rozsáhlejších monografií. V českém prostoru vznikly v nedávné době první dva počiny na toto téma. Jedná se především o článek Jiřího Kubeše, reflektující postavení duchovenstva v rámci císařské rezidence v Drážďanech. Viz J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech v druhé půli 17. století*, *Folia Historica Bohemica* (dále FHB) 30, 2015, s. 127–156. Druhým příspěvkem na toto téma je práce Zdeňka Hojdy o jezuitských duchovních v císařských legacích vyslaných do Švédska a Osmanské říše. Srov. Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky z diplomatických míst. K úloze členů jezuitského řádu v mezinárodní diplomacii 17. století*, FHB 27, 2012, s. 315–328. Cizojazyčná literatura je o něco početnější. Poměrně solidně byla nedávno zdokumentována role vyslaneckých kaplí v Londýně. Viz Benjamin J. KAPLAN, *Diplomacy and Domestic Devotion: Embassy Chapels and the Toleration of Religious Dissent in Early Modern Europe*, *Journal of Early Modern History* 6, 2002, s. 341–361. Z německy psané literatury přinesl výsledky na toto téma Daniel Legutke zabývající se císařskou diplomacií v Holandsku. Např. D. LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle in Den Haag 1658–1718: Konfession und Säkularisierung in mikrohistorischer Sicht*, in: Vera Isaiasz (Hg.), *Stadt und Religion in der frühen Neuzeit: Soziale Ordnungen und ihre Repräsentationen*, Frankfurt am Main 2007, s. 245–274. Dostatečně je také prostudována úloha dánských a švédských rezidenčních kaplí ve Vídni. Srov. Martin SCHEUTZ, *Legalität und unterdrückte Religionsausübung. Niederleger, Reichshofräte, Gesandte und Legationsprediger. Protestantisches Leben in der Haupt- und Residenzstadt Wien im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Rudolf Leeb – Martin Scheutz – Dietmar Weigl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*, Wien 2008, s. 209–236.
 - 2 S direktivními prameny vydanými z popudu městské rady v Drážďanech nebo samotného saského kurfiřta pracoval Alexander Schunka. Viz A. SCHUNKA, *Gäste, die bleiben. Zuwanderer in Kursachsen und der Oberlausitz im 17. und frühen 18. Jahrhundert*, München 2004, s. 180–194.

necké kaple na „odstrašujících příkladech“, totiž na četných konfliktech mezi domácí vládou a zahraničním vyslancem.³ Z těchto sporů vystupuje na povrch praxe legačních kaplanů a tenká hranice mezi legální a nelegální činností, která se navíc posunovala v závislosti na tehdejších mezinárodněpolitickém dění. Teoretické spisy nám však na všechny výše položené otázky neodpoví.

Ambicí článku nebude pouze poskytnout odpověď na oněch několik stanovených problémů. Legační kaplani, kteří působili na území Švédska v druhé polovině 17. století, se významnou měrou angažovali také v politických otázkách. Duchovní záležitosti představovaly pouze jeden z bodů jejich každodenního zájmu. Mimořádná informovanost o stavu Švédského království a specifikách zahraniční politiky stockholmské vlády patřila ke standardním znalostem těchto katolických duchovních fungujících ve struktuře vyslaneckého aparátu. Výjimečně dobře dochovaný pramenný materiál je k dispozici především k působení legačního kaplana a pozdějšího pražského arcibiskupa Daniela Josefa Mayera ve Švédsku v letech 1685–1692.⁴ Díky četné korespondenci mezi Mayerem a slezsko-českým šlechticem Kryštofem Václavem z Nostic můžeme na tohoto duchovního pohlížet také jako na informačního agenta. Onen dvojitý rozměr zájmů a služby katolického kaplana ve Stockholmu před nás klade další otázky: Nakolik mohl katolický kaplan v císařských službách dostát své společenské roli klienta ve vzdáleném Švédském království? Docházelo ve vybraných obdobích k nárůstu sociálních kontaktů? Jaká byla jeho pozice v komunikační síti? Doplnoval či nahrazoval oficiální i neoficiální zprávy vyslance? Které problémy stály v popředí jeho zájmu a jakou informační úroveň měly zprávy poskytované legačním kaplanem?

3 V tomto směru je inspirativní dílo německé historičky Heidrun R. I. Kugelerové, která na stránkách své disertační práce srovnává raně novověké spisy zabývající se vrcholnou diplomacií a zkoumá rozdíly mezi teorií a praxí. Srov. Heidrun R. I. KUGELER, „*Le Parfait Ambassadeur*“ *The Theory and Practice of Diplomacy in the Century following the Peace of Westphalia*, Oxford 2006 (disertační práce), s. 48–49. Dále také Garrett MATTINGLY, *Renaissance Diplomacy*, London 1955, s. 280–281.

4 Daniel Josef Mayer vykonával svoji funkci pod ochranou císařského vyslance Antonína Jana z Nostic. Po roce 1690 se stal členem legace Nosticova nástupce Františka Otakara ze Starhembergu. Mayer vedl pravidelnou korespondenci se slezsko-českým šlechticem Kryštofem Václavem z Nostic. Ani návrat z vyslanecké mise nenarušil pravidelnou korespondenci mezi duchovním a hrabětem, která probíhala až do smrti Kryštofa Václava z Nostic v roce 1712. Srov. Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, pracoviště Klášter, Rodinný archiv (dále RA) Nosticů (Planá), inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem (1688–1712).

Císařské kaple a jejich kaplani ve Stockholmu v druhé polovině 17. století

Švédsko-habsburské diplomatické styky se začaly ve větší míře utvářet se vzestupem tohoto skandinávského království mezi evropské mocnosti. Na konci třicetileté války představovala vzájemná interakce (často na nejvyšší úrovni vyslaneckého zastoupení) nezbytnost. Vyslanci švédských Vasovců a rakouských Habsburků cestovali opačnými směry a dohlíželi především na plnění bilaterálních dohod kodifikovaných v roce 1648. Oboustranné diplomatické vztahy se daleko více prohlubovaly na konci Severní války a v prvních letech šesté dekády 17. století. Po smrti švédského krále Karla X. Gustava vládla za nezletilého následníka trůnu regentská rada, v jejímž čele stanula královna vdova Hedvika Eleonora, původem z říšského rodu holštýnsko-gottorpských vévodů. Poprvé v historii tohoto království došlo ke změně dosavadního profrancouzského zahraničního kurzu, který byl nahrazen orientací na habsburskou politiku císaře Leopolda I.⁵ Nové alianční dohody mezi Habsburky a Švédy si vyžádaly trvalejší diplomatické zastoupení na úrovni stálých rezidentů. Za tímto účelem byl roku 1667 do švédského královského města Stockholmu delegován známý jurista a katolický konvertita Hermann von Basserode, jenž ve svém úřadu strávil dobu tří let.⁶

Dlouhodobější pobyt na území Švédského království si pravděpodobně poprvé v historii vyžádal také zřízení katolické kaple v prostorech rezidentova domu. Duchovní služby zajišťovali po celé období Basserodova pobytu členové jezuitského řádu, kteří měli s činností na švédském území dostatek zkušeností.⁷ Založení

-
- 5 Göran RYSTAD, *Karl XI. En biografi*, Lund 2001, s. 26–28. Nejnověji sumarizuje obšírnou bibliografii k období švédského *Stormaktstiden* kolektivní práce pod vedením Jakoba Christenssona. Viz J. CHRISTENSSON (Rd.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, Lund 2005, s. 611–631.
 - 6 Ludwig BITTNER – Lothar GROSS, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648) I. (1648–1715)*, Berlin 1936, s. 165. O švédsko-habsburských vztazích v druhé polovině 17. století více Martin BAKEŠ, *Diplomatická mise jako nejistá investice. Antonín Jan z Nostic u stockholmského královského dvora (1685–1690)*, ČČH 113, č. 3, 2015, s. 714–747; TÝŽ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka: Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, FHB 29, 2014, s. 33–62. Ze zahraniční produkce pak především práce Heika Drosteho. Více H. DROSTE, *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*, Berlin 2006. Většina oficiálních relací Hermanna von Basseroda byla také editována ve švédském jazyce. Srov. Andreas FRYXELL, *Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje delen*, Stockholm 1839, s. 79–83.
 - 7 Ještě před tím, než Habsburkové vůbec začali přemýšlet o vyslání svého zástupce na švédský dvůr, probíhala intenzivní jednání mezi papězem a švédskými luterány. Například v roce 1577 delegoval

kaple a vybavení financoval císařský rezident nejčastěji z vlastních prostředků. Na její provoz a na zaplacení služeb katolických kněží dostával císařský rezident poměrně značný příspěvek (pohybující se nejčastěji okolo dvou set zlatých ročně) od dvorské komory ve Vídni.⁸

Tato první císařská kaple ve Stockholmu a její činnost byla striktně svázána s ambasádou.⁹ Nepředstavujeme si však ambasádu v dnešním slova smyslu. První císařští diplomaté ve Švédsku totiž bydleli v pronajatých místnostech některého z měšťanských nebo šlechtických domů a mohli tak sdílet některé části s dalšími nájemníky nebo vlastníky. Kaple tak nemusela zaujímat samostatný prostor a kvůli finanční náročnosti, popřípadě kvůli nedostatku místa, se zde nemusely nacházet ani lavice.¹⁰

Císařský rezident Hermann von Basserode po třech letech své služby ve Stockholmu náhle zemřel. Jeho tělo bylo za značných nákladů převezeno do rodného Vestfálska a uloženo do rodinné hrobky. Správu tzv. Basserodova domu, situovaného na stockholmském ostrově Gamla stan, dostal po rezidentově smrti na starost bývalý legační sekretář a zároveň Basserodův nevlastní bratr Johann

papež slavného jezuita Antonia Possevina, jenž měl přinést zprávu o stavu katolického vyznání v odlehlé Skandinávii. Possevino po návratu vypracoval návrh, podle něhož měla být rekatolizace severní Evropy podpořena sítí seminářů pro Švédy a Dány, kteří by byli ochotni konvertovat ke katolictví. Viz Johann RAINER, *Die Nordische Stiftung in Linz*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 14, 1984, s. 413–414. K jezuitským kolejím v Olomouci, Braniewu, Tartu či Rize a jejich podpoře skandinávských katolických studentů Zdeněk HOJDA, *Collegia Nordica. Jejich vznik, vývoj a význam v protireformačních plánech na evropském severu 1578–1619*, Praha 1978 (disertační práce). Účast jezuitských misionářů v diplomatických legacích směřujících na sever Evropy zaznamenává Bernhard DUHR, *Geschichte der Jesuiten in der Ländern deutscher Zunge III*, Freiburg im Breisgau 1921. Více také Michael F. FELDKAMP, *Päpstliche Missionbemühungen in Schweden während des 17. und 18. Jahrhunderts*, in: Marie-Louise Rodén (ed.), *Ab Aquilone. Nordic Studies in Honour and Memory of Leonard E. Boyle*, Stockholm 1999, s. 149–168.

8 Klaus MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648–1740)*, Bonn 1976, s. 162–179. Příspěvek 200 zlatých dostal i František Antonín Berka před svým odjezdem do Dánska a Švédska v roce 1683. Srov. SOA, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 148, inv. č. 947, AJ1, finanční smlouva z 2. 11. 1683 (Linz).

9 O existenci této kaple více Harriet Merete HANSEN (Rd.), *Niels Stensens korrespondance i Dansk oversættelse I. (1661–1681)*, København 1987, s. 152. Kvůli nevyhovujícímu provozu císařské kaple byla regentská vláda ve Švédsku donucena k určitým sankcím (podrobněji viz kapitola Císařský kaplan jako symbol katolické propagandy). Viz Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat, loc. 10426/43, Königlich-schwedische Deklaration wegen des auswärtigen Königen (Stockholm 22. 2. 1671).

10 M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka*, s. 33–62.

Eberhard Hövel.¹¹ Chod zařízení kaple měl i nadále zajišťovat pater Tovaryšstva Ježíšova z rýnské provincie Jan Sterck.¹²

Z pohledu mezinárodního práva nebyla císařská ambasáda na konci roku 1670 plně akreditována. Proto se musel Hövel po císařově rozkazu odebrat do Vídně, aby mu byly předány patřičné pověřovací listiny a kredenciál. Bez akreditace ambasáda teoreticky neexistovala a jako celek se nemohla těšit z benefitů diplomatické imunity.¹³ Vyslanecká imunita byla také jednou z podmínek úspěšného provozu katolické kaple pod vedením Stercka, jenž představoval důležitý uzel rozvětvené sítě nelegálních katolíků ve Švédsku. Katolické menšiny, a zvláště misionáři rekrutující se nejčastěji z řad jezuitů (popřípadě františkánů), byly striktně postaveny mimo zákon pod nejrůznějšími tresty končícími až smrtí. Z tohoto důvodu došlo ke kooperaci, jež pravděpodobně nebyla ani v jiných evropských státech výjimkou. Bývalý císařský legační kaplan a někteří členové císařské ambasády vstoupili oficiálně do služeb španělského vyslance hraběte Karla Fernana-Nuñeze.¹⁴

Po odjezdu Hövela do Vídně byl Sterck nejvýše postavenou osobou uvnitř bývalého Basserodova domu. Španělská ambasáda Fernana-Nuñeze totiž ze začátku prostorově nevyhovovala zřízení další katolické kaple. Díky tomu mohl Sterck vykonávat své povinnosti na původním místě a Španěl k němu docházel každou neděli na bohoslužby. Takovéto řešení se mělo do budoucna ukázat jako osudové.¹⁵

11 O příbuzenském poměru mezi Basserodem a Hövelem více Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, Allgemeine Reihe 191/50, Hoevel, Johann Eberhard, kaiserlicher Legationssekretär, Adelsstand für das Reich und die Erblände, „von“, privilegium denominandi, Wappenvermehrung mit jenem seines Stiefbruders Herman von Basserode, Lehenberechtigung, Palatinat (16. 1. 1686). O mnohaletém působení Hövela v diplomatickém aparátu Leopolda I. viz M. BAKEŠ, *Kryštof Václav z Nostic a jeho diplomatická cesta na území Polsko-litevské unie v roce 1693*, Východočeský sborník historický 24, 2013, s. 107.

12 Joseph STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr als Geist reiche Brief, Schrifften Reis Beschreibungen, welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu Beyden Indien und andern über Meer gelegenen Ländern [...]*, Augspurg – Grätz 1732, s. 25–40.

13 B. J. KAPLAN, *Diplomacy and Domestic Devotion*, s. 344–346.

14 J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr als Geist reiche Brief*, s. 25.

15 Tamtéž, s. 25–40. Známe i další případy, kdy se vyslanecká kaple nenacházela přímo v budově ambasády. Např. císařští, španělská a francouzští stálí rezidenti v Kodani měli k dispozici modlitebnu za městskými hradbami. Srov. Oskar GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. The Age of Gustavus Adolphus and Queen Christina of Sweden 1622–1656*, Leiden 1992, s. 447–499. Tento stav chválil ve svém cestopisu i budoucí císařský legační kaplan Martin Gottseer. Více M. BAKEŠ, *Cestopis jezuitského legačního kaplana Martina Gottseera z Vídně do Stockholmu v roce 1690*, Sborník archivních prací 67, 2017 (v tisku).

Dramatizace příběhu začala počátkem února roku 1671, kdy byl španělský vyslanec pozván Karlem Gustavem Wranglelem na zámek Skokloster. Stockholmští radní využili Španělovy absence v hlavním městě a se souhlasem kancléře Magnuse de la Gardieho zaslali Sterckovi předvolání, aby se dostavil k výslechu. Jelikož legační kaplan nehodlal těchto výzev uposlechnout, byl několika vojáky z ambasády násilím odveden a vsazen do vězení. V rychlém sledu několika dní se rozhořel proces, který měl prokázat kaplanovu vinu a připravit půdu pro jeho odsouzení k smrti. Do procesu střídavě zasahovali španělský a dokonce i francouzský legační sekretář, posléze sám španělský vyslanec. Po přímluvě královny-vdovy bylo vypracováno kompromisní řešení. Sterck musel opustit Švédské království a císařská kaple zanikla.¹⁶

Z nastíněného případu můžeme posléze učinit několik závěrů. Především se tu potvrzuje neobyčejně těsná španělsko-císařská kooperace v otázkách víry v konfesijně odlišných oblastech. Podobné příklady nacházíme také u Raimunda Montecucolliho, který byl delegován jako mimořádný císařský vyslanec do Stockholmu v roce 1653. Tento slavný voják a diplomat několikrát navštívil mše jezuitského kaplana ve španělských službách a pravidelně se s ním scházel i mimo prostory císařské a španělské ambasády.¹⁷ Srovnatelné aktivity nalezneme také u Adolfa Vratislava ze Šternberka, působícího ve Švédsku mezi lety 1673–1674.¹⁸ Vrátime-li se však ještě jednou ke Sterckově případu, vidíme širší síť kontaktů táhnoucí se napříč katolickým světem, popírající často oboustrannou nevraživost v otázkách politických. V tomto případě je řeč především o kontaktech francouzsko-císařských. Sterck ve svých pamětech napsaných o několik let později v Kodani doznává, že byl v kontaktu se dvěma katolickými misionáři původně z Francie, kterým značně pomáhal v jejich aktivitách. Taktéž přímluva francouzského legačního sekretáře v procesu se Sterckem poukazuje na mimořádnou spolupráci katolického vyslaneckého živlu na luteránském území.¹⁹

16 J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr als Geist reiche Brief*, s. 26.

17 Alois VELTZÉ, *Ausgewählte Schriften des Raimund fürsten Montecucoli*, III. Band, Wien – Leipzig 1900, s. 75–108. Hrabě Montecucoli zde hovoří o jakémsi Manderscheidovi původem z Lucemburska.

18 M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka: Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, FHB 29, 2014, s. 33–62.

19 J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr als Geist reiche Brief*, s. 25–40. Podobnou spolupráci můžeme sledovat i mezi dánským a švédským legačním kaplanem ve Vídni. Srov. M. SCHEUTZ, *Legalität und unterdrückte Religionsausübung*, in: R. Leeb – M. Scheutz – D. Weikl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus*, s. 225.

Po procesu s jezuitou Janem Sterckem byl plán na znovuzřízení císařské katolické kaple ve Stockholmu odložen na dlouhých čtrnáct let. Mezi lety 1671–1685 navštívili Švédské království pouze tři císařští vyslanci. Každý z nich však setrval na tomto území jen velice krátkou dobu. Duchovní záležitosti katolických členů často velice početné císařské legace byly proto řešeny skrze vyslancova osobního zpovědníka. Například během diplomatické mise Adolfa Vratislava ze Šternberka plnil tuto roli příslušník řádu jezuitů Emmanuel de Boye.²⁰ Proti zřízení císařské kaple a podpoře tajných katolíků se v těchto letech postavil i sám Šternberk, který tím mimo jiné reagoval na utužení protikatolické politiky švédského dvora po roce 1671.²¹

Pevnější základy habsbursko-švédských vztahů byly položeny až na konci tzv. Skånské války. Zdecimovaní poddaní Karla XI. spolu s blížícím se státním bankrotem nasměrovali Švédsko k užší spolupráci s císařským táborem. Garantem nové spolupráce se stal kancléř a bývalý ambasador ve Vídni Bengt Oxenstierna, jehož činnost nacházela výraznou podporu královské rodiny. Nový politický kurz si brzy vyžádal osobní dopis nejvyššího kancléře Oxenstierny císaři Leopoldovi I. o nutnosti vzájemné výměny vyslanců na nejvyšší úrovni.²² Za tímto účelem byl na místo císařského velvyslance ve Stockholmu jmenován hrabě Antonín Jan z Nostic, nejstarší syn zesnulého českého kancléře Jana Hartvika a držitel obrovského majetku v západních částech Českého království. Nostic vykonával tento úřad v období relativního klidu na evropské politické scéně a značně také těžil z projevovaných sympatií vládnoucích kruhů stockholmského dvora. Během své pětileté služby mezi lety 1685–1690 nově zařídil na vysoké úrovni katolickou kapli v pronajatém domu

20 Emmanuel de Boye (1639–1700) byl známým univerzitním profesorem nejdříve na filozofické a později na teologické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Během svého života napsal například několik zásadních hagiografických prací. Před svým povoláním do Švédska vykonával funkci děkana na filozofické fakultě. Viz Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta (1654–1773)*, Praha 1986, s. 35–36; Zdeněk KALISTA, *Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů XVII.–XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 188.

21 Österreichisches Staatsarchiv (dále ÖStA), Haus-, Hof und Staatsarchiv (dále HHStA), Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden (Stockholm 24. 2. 1674).

22 A. FRYXELL, *Handlingar rörande Sveriges historia*, s. 150.

Marie Kristýny von Wrangel, dnes známém jako Petersenska huset.²³ Duchovní záležitosti císařské katolické kaple měl na starosti Daniel Josef Mayer.²⁴

Jak bylo zmíněno v úvodní části studie, Mayer zastával pozici legačního kaplana až do odjezdu svého pána v roce 1690. Z kaplanovy osobní korespondence, kterou si vedl se svým patronem, česko-slezským šlechticem Kryštofem Václavem z Nostic, je nezpochybnitelné, že pravomoci a povinnosti Mayera byly daleko širší, než se doposud císařským kaplanům a zpovědníkům přisuzovalo. Vedle duchovní služby byl Daniel Josef Mayer povinován během nepřítomnosti vyslance a sekretáře dohlížet na chod ambasády a vyřizovat nejnnutnější agendu. Takováto situace nastala během pětiletého pobytu Antonína Jana z Nostic hned několikrát. Jenom v roce 1689 se vzdal císařský ambasador z hlavního švédského města celkem dvakrát na dobu delší než dva týdny.²⁵ Jelikož Nostic vždy putoval v doprovodu legačního sekretáře, padl provoz poloprázdné císařské ambasády na bedra kaplana. Také v podzimních měsících roku 1690, kdy se císařský vyslanec chystal k definitivnímu odjezdu ze Stockholmu, byl legační kaplan pověřen, aby uvítal nového ambasadora a symbolicky předal „klíč“ od císařské ambasády. Z praktického hlediska měl být studnicí užitečných informací pro nového, dosud v diplomatickém aparátu nezkušeného Františka Otakara ze Starhembergu. Pobyt Daniela Josefa Mayera ve Skandinávii se tedy nečekaně protáhl až do roku 1692, kdy byl oficiálně odvolán Nosticem, který za něho mezitím platil veškeré výlohy.²⁶ Své pocity z nabyté

23 SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), inv. č. 91 H3, kart. 18, koncept relace Antonína Jana z Nostic z 27. 4. 1689 (Stockholm). O jednotlivých historických stavbách města Stockholmu více Fredric BEDOIRE, *Stockholms byggnader: Arkitektur och stadsbild*, Stockholm 1977, s. 46.

24 Daniel Josef Mayer pocházel z nepříliš bohaté či významné rodiny řezníků ze Stráže pod Ralskem. Studoval jezuitské gymnázium v Jičíně. Posléze byl přijat na Karlo-Ferdinandovu univerzitu, kde po absolvování filozofické fakulty přešel na studia teologie. Po studiích přijal kněžské svěcení a odešel do Hroznětína. Město Hroznětín leželo v těsné blízkosti nostických panství a jméno Daniela Josefa Mayera se stalo v 80. letech 17. století v těchto oblastech pojmem. Je nanejvýš pravděpodobné, že si devětadvacetiletého Mayera na svou misi vyžádal sám Antonín Jan z Nostic. Po svém návratu ze Švédska se bývalý kaplan stal jedním z členů svatovítské kapituly v Praze, kde během svého života dosáhl skvělé kariéry, jejímž vrcholem byl zisk arcibiskupského titulu v roce 1732. Srov. M. A. PŘIBIL, *Arcibiskupové Pražští*, in: *Časopis pro katolické duchovenstvo* 9, 1836, s. 723–725; Erwin GATZ – Stephan M. JANKER (Hg.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: ein biographisches Lexikon, Bd. III (1648–1803)*, Berlin 2001, s. 302–303; Anton FRIND, *Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*, Prag 1873, s. 240–243.

25 ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 7, relace Antonína Jana z Nostic z 31. 8. 1689 (Stockholm). Více též M. BAKEŠ, *Diplomatická mise jako nejistá investice*, s. 733–734.

26 SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), inv. č. 1000 AL 3, kart. 151, účty za švédskou misi 1684–1694.

moci během nepřítomnosti císařského vyslance na ambasádě shrnul Mayer po svém návratu z Prahy následujícími slovy: „Ich meines wenigstem orths bin zwar in persona nicht dabey gewesen [český zemský sněm v Praze, pozn. autora], wintschte mich auch aber lieber in Schweden zusein certo sensu.“²⁷ S rozšířenými pravomocemi legačního kaplana na ambasádě souvisela i výborná informovanost ohledně politického dění jak uvnitř Švédského království, tak především v oblasti Baltského moře a severoněmeckých švédských provincií. Potvrzují se tak teze Zdeňka Hojdy, který zčásti prozkoumal činnost jezuitského zpovědníka Kašpara Paschkeho během diplomatické mise Gottharda Hellfrieda z Welzu, jenž v císařských službách zastával post mimořádného velvyslance ve Švédském království v letech 1700–1702. I zájmy tohoto zpovědníka se neomezovaly pouze na duchovní sféru. Paschke byl evidentně velice dobře zpraven o stavu skandinávské země a nepochybně svojí osobní korespondencí doplňoval oficiální i neoficiální dopisy císařského vyslance a přispíval tak k větší informovanosti středoevropského prostředí o činech dvora a nového švédského krále Karla XII.²⁸

Vedle zpravodajské role a určité zainteresovanosti v otázkách politiky mohl legační kaplan vystupovat také jako „garant mravnosti“, popřípadě smírčí soudce. O takovéto činnosti se zmiňuje Daniel Josef Mayer svému slezskému korespondentovi v roce 1689. Na podzim tohoto roku byl totiž císařský vyslanec pozván samotným králem, aby se zúčastnil inspekční cesty do přístavního města Karlskrona, kde měla proběhnout vizitace námořnictva. Několikatýdenní cestu absolvoval hrabě z Nostic v bohatém doprovodu svého služebnictva. Během téměř pětisetkilometrové cesty se dopustil jeden z vyslancových sluhů jakéhosi mravního poklesku. Hned pár dní po odjezdu proto napsal Antonín Jan z Nostic svému legačnímu kaplanovi do Stockholmu dopis, ve kterém vysvětluje pochybení

27 SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem ze 27. 3. 1694 (Stockholm).

28 Zdeněk Hojda založil svůj výzkum na rukopisném latinském deníku jezuitu Kašpara Paschkeho, jenž pravděpodobně během mise působil také v roli kronikáře. Po deníkových zápiscích, ve kterých popisuje průběh cesty a specifika Švédského království, následuje několikastránková pasáž, připomínající jakousi závěrečnou relaci. Zpráva sumarizuje strukturu švédského královského dvora a činnost byrokratického aparátu Švédského království. Tyto závěrečné zprávy jsou u císařských vyslanců poměrně vzácné (poslední nám známá je z roku 1674 z doby vyslanecké činnosti Adolfa Vratislava ze Šternberka), avšak u jiných vyslanců, rezidentů či sekretářů například saských nebo braniborských kurfiřtů představují standardní praxi. Právě skutečnost, že závěrečnou zprávu dostal na starost jezuitský zpovědník, nasvědčuje tomu, že Paschke disponoval dostatečnými znalostmi a informovaností, aby mohl takovíto elaborát vytvořit. Více Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, s. 315–328.

svého sluhu. Mayer se podle rozkazů svého pána měl připravit na řešení provinění po návratu Nostice a královského dvora zpět do sídelního města.²⁹ Mayerovi bylo evidentně dáno právo přimluvit se za osobu provinilce. Díky tomuto případu můžeme uvažovat o tom, že při některých drobnějších přestupcích členů ambasády mohla být legačnímu kaplanovi udělena částečná soudní pravomoc, kdy společně s osobou vyslance rozhodoval o podobě trestu a osudu trestaného.

S výměnou císařských ambasadorů ve Švédsku, jež proběhla na podzim roku 1690, ztratil Daniel Josef Mayer s největší pravděpodobností svoji pozici legačního kaplana. Tu pak obsadil na dlouhých devět let jezuita rakouského původu Martin Gottseer a bezpochyby navázal na výsledky práce svého předchůdce.³⁰

Se začátkem devadesátých let 17. století se uvolnily poměrně striktní zákony postihující nelegální činnost katolických kněží na území Švédského království. Těchto příznivých podmínek využil právě Martin Gottseer ve spolupráci s císařským ambasadorem. V roce 1696 přemluvil jezuitský kaplan Františka Otakara ze Starhembergu, aby odeslal papeži žádost o požehnání svým dvěma čerstvě narozeným synům Leopoldu Ansgarovi a Gundakarovi, kteří spatřili světlo světa v protestantském Švédsku. Zároveň v dopise Starhemberg papeže požádal o zřízení speciálního skandinávského semináře v Linci. I Gottseer sepsal obdobnou žádost, navíc s posudkem o stavu katolictví ve Švédsku, avšak adresátem nebyl přímo papež, ale generál jezuitského řádu v Římě. Ve spisu nazvaném *Informatio, qualiter ad augmentum fidei catholicae adjuvandum esset vastissimum regnum Sveciae*, který je v současnosti uložen ve fondu Archivio della Nunziatura di Vienna Vatikánského archivu, je obsaženo i množství informací k fungování katolických kaplí u ambasád francouzského a císařského vyslance ve Švédsku.³¹

29 SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostice s Danielem Josefem Mayerem ze 7. 9. 1689 (Stockholm).

30 Gottseer se narodil v roce 1648 v dolnorakouském městě Kirchau a po studiích nalezl uplatnění coby člen řádu Tovaryšstva Ježíšova. Stal se velice brzy profesorem na univerzitě ve Štýrském Hradci a posléze v Linci. Ze Štýrska nebylo daleko na uherskou frontu, a proto několik válečných sezón strávil jako polní kněz císařské armády. Více než devět měsíců také vykonával funkci kaplana na diplomatické misi Jana Filipa z Lamberga u saského dvora v Drážďanech. Když v roce 1690 před svým odjezdem sháněl František Otakar ze Starhembergu legačního kaplana, obrátil se s žádostí na rakouského jezuitského provinciála, který mu doporučil právě Martina Gottseera. Srov. Alfred KARASEK-LANGER, *Der oberösterreichische Jesuit Martin Gottseer (1648–1731) als Krippenbauer in Sachsen, Ungarn und Schweden*, Oberösterreichische Heimatblätter 21, Heft 1/2, 1967, s. 42–57; Joseph GAISBERGER, *Zur Geschichte milder Stiftungen in Lande ob der Ens*, Linz 1859, s. 22–27.

31 J. RAINER, *Die Nordische Stiftung in Linz*, s. 415–416.

V podrobném elaborátu autor naznačil, že nastal ideální čas k posílení rekatolizačních snah na území Švédského království díky toleranci nejen ze strany státu, ale dokonce i jeho obyvatel. Po stockholmských ulicích mohou podle Gottseera volně chodit dva katoličtí kněží bez ochrany vyslance, aniž by se museli bát o své bezpečí. O něco snadnější pozici měli také misionáři, kteří již údajně nebyli v ohrožení života při výkonu své služby, jako tomu bylo v předešlých dvaceti letech. Úctě se prý katoličtí legační kaplani těšili dokonce u samotného Karla XI. a hraběte Oxenstierny. Gottseer poté navrhl několik bodů, jež by podpořily snahy katolických misionářů na švédském území. Legační kaplani měli dostat pravomoc finančně podporovat tajné katolíky a především katolické misionáře. Druhým bodem navázal na dopis Františka Otakara ze Starhembergu ve věci zřízení semináře v Linci. Nadace, která by za tímto účelem vznikla, měla finančně zajišťovat přepravu mladého konvertity ze Švédska do Lübecku a odtud na území habsburské monarchie až do Lince. Z lineckého semináře by se jen ti nejschopnější dostali do Říma, kde by se připravili na misionářské působení ve své bývalé vlasti.³²

V Římě se k celému projektu postavili kladně, ale přesto si papež vyžádal zprávy o stavu katolictví ve Švédsku i z jiných zdrojů. Byli osloveni nunciové ve Vídni, Paříži, Kolíně a Varšavě. Negativní odpověď přišla především od papežského nuncia ve Francii, který po konzultaci s bývalým francouzským vyslancem ve Stockholmu popsal situaci ve Skandinávii jako silně nestabilní. V podobném duchu zněla také relace nuncia z Kolína nad Rýnem.³³

Papežský stolec zvažoval tento projekt téměř dva roky a konečné rozhodnutí přišlo až v prosinci roku 1698. Podle plánu byl zřízen samostatný seminář pod správou jezuitského řádu. V hornorakouském Linci se měl záměrně šířit kult významných skandinávských světců, svaté Brigity a svatého Erika. Pro seminář získalo Tovaryšstvo Ježíšovo hned první rok šest mladých mužů, které Martin Gottseer přivezl s sebou na konci své služby ze Švédska. Uvádí se, že pět z nich bylo poté posláno do Říma, kde později získali doktorát teologie. *Nordische Seminar* v Linci poté několik let bojoval o své přežití kvůli nedostatku peněz a změně dosavadní politické situace. Zachránit a částečně i rozšířit fundaci se povedlo v roce 1710 Konrádu Zikmundovi ze Starhembergu, jenž navázal na otčův projekt, když daroval jezuitské koleji jednorázovou sumu šest tisíc zlatých.³⁴

32 Tamtéž, s. 413–422.

33 Johann B. METZLER, *Das nordische Kolleg in Linz*, Theologisch-praktische Quartal Schrift 64, 1911, s. 253–282.

34 Stručně o tomto semináři píše také C. von Wurzbach ve své přehledové encyklopedii. Srov. C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, Bd 37, Wien 1878, s. 167 a 176.

Přítomnost císařské kaple ve Stockholmu opět skončila s existencí dobrých vzájemných vztahů mezi Habsburky a Švédskem na začátku 18. století, což zapříčinilo zrušení diplomatického zastoupení na nejvyšší úrovni. Během prvních let vlády Karla XII. a v době vypuknutí Druhé severní války navštívilo Stockholm pouze několik diplomatů, kteří se zde však zdrželi pouze velice omezenou dobu. Mnoho měsíců nebo dokonce roků chyběl v sídelním městě posledního krále falcké dynastie jakýkoliv zástupce některého z habsburských císařů. Teprve s obratem švédské zahraniční politiky po roce 1720 a s opětovným zřízením císařské ambasády pod vedením hraběte Burcharda Filipa z Fridagu mohlo dojít k znovuzřízení císařské kaple ve Stockholmu.³⁵

Císařský kaplan jako středobod katolické propagandy

Specifické projevy sebereprezentace předních členů císařské ambasády ve Švédsku představovaly základ katolické propagandy v přísně luteránském království. Zatímco hostitelský stát disponoval na svém území významnou nadprodukcí tištěných letáků, prvních periodických novin, popřípadě využíval nová komunikační média, jako bylo divadlo nebo celá řada protestantských festivit, omezoval se vliv propagace cizích vyslanců na zdánlivě minimum.³⁶ I přes nepopíratelnou konkurenci hostitelského státu v otázkách propagandy dokázali cizí vyslanci z této nevýhody vytěžit mnohé. Vysocí hodnostáři, kteří pravidelně navštěvovali domy cizích vyslanců, stockholmští měšťané a ostatní obyvatelé, jejichž úroveň vzdělání či míra politické gramotnosti často klesala s množstvím jejich prostředků, bedlivě pozorovali ruch kolem cizí ambasády a činnost tamních členů.

Každá ambasáda představovala v očích švédského obyvatelstva menší či větší neobyvkllost, jež se vymykala svojí existencí ze zdánlivě harmonicky uspořádaného

35 Provoz kaple během mise císařského vyslance Fridaga zajišťoval jezuita Georgius Peter (1679–1749). V roce 1722 musel hrabě von Fridag řešit konflikt, když se na jeho ambasádu dobýval švédský voják, který pronásledoval tajného katolíka, jenž se chtěl účastnit mše v prostorách kaple. Viz K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 155.

36 Peter, BURKE, *State-Making, King-Making and Image-Making from Renaissance to Baroque: Scandinavia in a European Context*, *Scandinavian Journal of History* 22, 1997, s. 1–8.

prostoru raně novověkého města.³⁷ Tyto objekty jinakosti budily zvědavost už jen proto, že se nacházely v bezprostřední blízkosti královského zámku, často v nejhonosnějších palácích Stockholmu. Účinnost propagandy císařské ambasády tak mohla být mimořádně efektivní a zapůsobit na značně širokou část obyvatel sídelního města královské dynastie. Velice důležitým symbolem jinakosti a katolické propagandy byl sám císařský legační kaplan, jenž byl téměř vždy členem jezuitského řádu. Kaplan-jezuita samozřejmě nemohl oblékat na území Švédska řádový černý šat, a tak se převlékal do světského oblečení.³⁸ Svoji identitu však neskrýval. Ani nemohl a evidentně sám nechtěl. Jezuita, tento arcinepřítel každého luterána, byl ve švédských tiscích vyobrazován jako věrný služebník samotného ďábla, čili papeže. Mnoho švédských obchodníků ze Stockholmu znalo kupříkladu slavné nástěnné malby z odsvěcené hamburské katedrály znázorňující tři jezuitské misionáře při asistenci u Ježíšova ukřižování. Jezuitský legační kaplan vzbuzoval u řadového obyvatelstva směs pohrdání a bázně, avšak na druhé straně přitahoval i mimořádnou pozornost, z čehož mu mohly plynout značné benefity.³⁹

Legací kaplan byl sice prvořadou osobností, která zajišťovala propagaci katolické víry na cizím území, avšak tato činnost byla z veliké části nelegální. Výkon profese katolického kaplana narážel ve Švédsku na různá právní omezení a zůstal striktně svázán až do konce 18. století výhradně s privátními prostory vyslancovy ambasády. Ovšem praxe vypadala jinak. Nabídky a možnosti pro mnohé horlivé katolické kněze byly natolik lákavé, že se někteří z nich nedrželi pouze v omezených prostorech vyslancova domu a podnikali, pravděpodobně s tichým souhlasem vyslance, různé obchůzky rezidenčním městem. Do sítě kontaktů těchto katolických kaplanů patřili především tajní katolíci z řad domácího i cizího obyvatelstva.⁴⁰ Další důležitou náplň jejich tajné činnosti představovalo především

37 Při studiu vnímání jinakosti je zásadní německy psaný sborník zaměřující se především na 16. století. Viz Michael ROHRSCHEIDER – Arno STROHMEYER (Hrsg.), *Wahrnehmung des Fremden. Differenzenerfahrungen von Diplomaten im 16. und 17. Jahrhundert*, Münster 2007. O vnímání jinakosti v dobové literatuře více Wolfgang HARMS – Stephen C. JAEGER (Hrsg.), *Fremdes wahrnehmen – fremdes Wahrnehmen*, Stuttgart – Leipzig 1997.

38 J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*.

39 Jaroslav MILLER, *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580–1650)*, Praha 2012, s. 155–157. Ke státní propagandě ve Švédsku jsou zásadní práce Inke Schmidt-Voges. Viz např. I. SCHMIDT-VOGES, *De antiqua claritate et clara antiquitate Gothorum. Gotizismus als Identitätsmodell im frühneuzeitlichen Schweden*, Frankfurt am Main 1994.

40 Kontakty s tajnými katolíky představovaly běžnou praxi u všech nám známých císařských kaplanů napříč protestantskou Evropou. Tito katolíci nejčastěji přijížděli do hlavního města v konkrétních časových intervalech ke zpovědi, svatému přijímání, popřípadě si jenom poslechnout kázání. Vzácněji se mohl legační kaplan také podílet na svatbách, křtu popřípadě pohřbu. Podobné akti-

hledání nových potenciálních konvertitů. Tyto snahy byly do značné míry úspěšné, což vyvolávalo oprávněnou kritiku a stížnosti řadového obyvatelstva. Reakce na sebe nenechala dlouho čekat a nelegální činnost kaplanů, a na ně navázaných dalších členů Tovaryšstva Ježíšova, byla poprvé přísně omezena regentskou vládou po procesu s císařským kaplanem Janem Sterckem v roce 1671.⁴¹

Tato královská deklarace svým obsahem výslovně reagovala na podporu činnosti jezuitských otců ze strany císařského rezidenta Hermanna von Basseroda. Během let 1667–1670 musely stockholmské královské úřady řešit stížnosti dvojího druhu. První skupina se vztahovala výhradně k provozu katolické kaple uvnitř císařské ambasády. Podle kritiků se během katolické mše shromažďovali někteří poddaní švédského krále v okolí vyslancova domu a naslouchali kázání kaplana, a ke všemu i poslouchali nepatřičně hlasitý zpěv přímých účastníků. Evidentně ne výjimečnou praxi představovalo před rokem 1671 také otevření dveří či oken ambasády při sloužení katolické mše, popřípadě četné promluvy legačního kaplana ve švédském jazyce.⁴²

Druhá skupina stížností se potom týkala činnosti katolických duchovních mimo císařskou ambasádu. Katoličtí kněží byli obviňováni, že se bez doprovodu

vity například popsal Jiří Kubeš na příkladu luteránského Saska. Srov. J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*. Další sonda byla zpracována na příkladu Nizozemí. Více D. LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle*, in: V. Isaiasz (Hg.), *Stadt und Religion*, s. 245–274. Několik záznamů se může nalézt i v cestopisu císařského legačního kaplana M. Gottseera. Srov. M. BAKEŠ, *Cestopis jezuitského legačního kaplana*.

41 Hauptstaatsarchiv Dresden (dále HstAD), Geheimer Rat, loc. 10426/43, Königlich-schwedische Deklaration wegen des auswärtigen Königen (Stockholm 22. 2. 1671). Tuto deklaraci komentuje také hrabě Adolf Vratislav ze Šternberka ve své závěrečné relaci z roku 1674. Viz Archiv Národního muzea Praha, Fond Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174 a 205, Závěrečná relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 1. 5. 1674 (Víděň), fol. 509v–523r.

42 Podobná praxe a podobné prohršky známe i z jiných rezidenčních měst, jako byly například Drážďany nebo Vídeň. Panovník ve většině případů na konci 17. století již respektoval vyslanecskou imunitu a nedovolil přímý vojenský zásah proti ambasádě a zde umístěné kapli. V Drážďanech vypadala praxe tak, že během katolické mše hlídkovali před císařskou ambasádou členové městské milice, kteří dostali za úkol nerpouštět do domu cizí osoby. Srov. J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*. Podobná praxe existovala také ve Vídni. S narůstajícím počtem protestantských ambasád za vlády Leopolda I. vzrůstají i tendence okleštit pravomoci zdejších kaplanů a kněží. Tyto snahy vygradovaly v roce 1663. Především v tomto roce přítomný dánský rezident Andreas Paul von Liliencrona podrobně komentoval novou situaci a povinnosti protestantského duchovenstva. Srov. Rigsarkivet København, Wien – diplomatisk representation, løbenummer 4–106, A. P. von Liliencron gesandtskabsarkiv, relace z 18. a 23. 7. 1663 (Wien). Švédsko je poté příkladem země, kde si regentská vláda zastupující nezletilého Karla XI. dovolila zasáhnout do struktury vznikajícího mezinárodního práva, jehož nedílnou součástí byla i diplomatická imunita a z ní vyplývající svobodné vykonávání katolické mše.

vyslance nebo pověřené osoby pohybují městem. Zaznamenány byly i případy, kdy se jezuité účastnili diskusí, ve kterých různým způsobem znevažovali luteránské pojetí víry a dokonce prý násilím nutili některé poddané švédského krále ke konverzi. Všechny tyto prohřešky byly vyjmenovány na stránkách deklarace z roku 1671, ve které regentská vláda vyhlásila nová striktní pravidla pro veškeré duchovenstvo katolických ambasád.⁴³ S omezením činnosti katolického kaplana tudíž došlo i k omezení vlivu katolické propagandy, jež byla nedílnou součástí politického programu císařské ambasády na švédském luteránském území.

Vyslancům se nově doporučovalo, aby si do svých služeb před odjezdem do Švédského království nenajímali členy řádu Tovaryšstva Ježíšova. Jméno jezuitů bylo již dlouhou dobu spojeno s „unruhe und schädlichen anschläge“. Z tohoto důvodu měla být existence jezuitského živlu definitivně vykořeněna z veřejného prostoru, jehož byl do té doby viditelnou součástí. Katolické mše a jiné obřady musely probíhat za zavřenými dveřmi a pouze pro privátní účely vyslance a jeho služebníků. Jedno z nových pravidel také nařizovalo, že mši v prostorech ambasády se nesmějí účastnit žádní poddaní švédského krále. Navíc bylo opět legačním kaplanům a jejich doprovodu zakázáno pohybovat se bez doprovodu císařského vyslance nejen po Stockholmu, ale i po celém zbytku Švédského království. Deklarací z roku 1671 nově přitvrdila i podoba trestu, jenž mohl ve výjimečných případech končit smrtí nedbalého katolického kněze.⁴⁴

Tímto aktem na dlouhá léta skončily slibně vypadající výsledky propagace katolického vyznání ze strany císařských, francouzských, španělských nebo polských ambasád ve Stockholmu. Je také evidentní, že míra tolerance nebo netolerance královských úřadů závisela na současném zahraničněpolitickém dění. S novým procísařským kurzem Švédského království na počátku osmdesátých let 17. století se postupně zlepšovala i pozice císařského legačního kaplana. Bezpochyby však byla i v těchto letech nadále aktuální zmiňovaná deklarace regentské vlády, která například podstatnou měrou ztěžovala výkon dlouholeté služby Daniela Josefa Mayera. Ten sice čas od času podnikal cesty po Stockholmu, ale téměř vždy v doprovodu Antonína Jana z Nostic. Sám se odvážil opustit ambasádu jen výjimečně, především pak v týdnech ambasadorovy nepřítomnosti.⁴⁵ Nařízení z roku 1671 také zapříčinilo, že Daniel Josef Mayer jako jediný nám známý kaplan druhé polo-

43 HStAD, Geheimer Rat, loc. 10426/43, Königlich-schwedische Deklaration wegen des auswärtigen Königen (Stockholm 22. 2. 1671).

44 Tamtéž.

45 SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem, např. dopisy ze 14. 5. a 26. 7. 1690 (Stockholm).

viny 17. století ve Švédsku nepatřil mezi členy řádu jezuitů, a pokud snad ano, byl před svou cestou všech závazků vůči řádu zproštěn (*dimissus*).

Ke změně situace pak došlo v roce 1695. Z uvolnění protikatolických postojů švédské vlády se značně zaradoval i Mayer, jenž už z Prahy reflektoval dobré zprávy svému patronovi Kryštofu Václavovi z Nostic.⁴⁶ Bývalý legační kaplan Mayer obdržel tuto novinku skrze svoji privátní korespondenční síť pravděpodobně od M. Gottseera, kterému se dostalo po více než dvaceti letech možnosti navázat na aktivitu Jana Stercka z doby Basserodovy rezidentury. Není proto divu, že nové možnosti vedly Martina Gottseera k sepsání žádosti a podrobné zprávy generálu jezuitského řádu v Římě, podle kterých nakonec došlo k ustanovení skandinávského semináře v Linci.

Císařský kaplan v roli informačního agenta

Korespondence jakéhokoliv vyslance tvořila sice dominantní, avšak nikoliv výhradní část písemné agendy odcházející z kanceláře ambasády. Menší síti adresátů disponovali vedle diplomata také legační sekretář, vyslancův hofmistr, kaplan (zpovědník), popřípadě manželka, která byla velice často nedílnou součástí legace.⁴⁷ Na druhé straně komunikační síť bychom našli nejčastěji rodinné příslušníky nebo zástupce zájmových skupin, které vnitřně spojovala pouta oboustranné prospěšnosti. Jelikož představoval patronát a klientelismus sociální nutnost, nemůžeme se divit, že seznam adresátů zůstal i během služby ve vzdálených částech Evropy totožný. V ideálním případě se právě díky navýšení informačního kapitálu daného jedince úměrně navýšil i počet společenských kontaktů často s osobami pohybujícími se na předních příčkách sociální hierarchie. Někteří jedinci, a nemuseli to být jenom vídeňští vysocí úředníci, byli z různých důvodů zainteresováni v politickém dění na Skandinávském poloostrově.⁴⁸

Opět je kvůli nedostatku pramenného materiálu velice obtížné vyvozovat jakékoliv sumarizující závěry ohledně komunikačních sítí císařských legačních

46 Tamtéž, dopis z 18. 8. 1695 (Stockholm).

47 H. DROSTE, *Im Dienst der Krone*, s. 169–172.

48 Mezi osobami, které chtěly být informovány o dění ve Skandinávii, patřil i nejvyšší hofmistr císaře Leopolda I. Ferdinand z Ditrichštejna. Jeho korespondenční síť, na níž byl navázán i veliký počet diplomatů, v poslední době zevrubně prozkoumal Rostislav Smíšek. Viz R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009, s. 417–434.

kaplanů ve Stockholmu. Ani mimořádně dobře dochovaná korespondence Daniela Josefa Mayera s Kryštofem Václavem z Nostic nám nemůže odkrýt ve své úplnosti, jak vypadala komunikační síť a praxe tohoto legačního kaplana. Na druhou stranu je množství informací natolik dostatečné, abychom mohli vytvořit ze zlomků jasně čitelný obraz. Nespornou výhodou těchto dopisů je, že Mayer téměř nikdy nezapomněl svému patronovi dodat, z jakého zdroje konkrétní informaci získal. Největší procento zpráv samozřejmě přicházelo přímo od císařského vyslance. Něco se Mayer dověděl skrze svoji korespondenční síť a nezanedbatelný podíl informací přicházel také z několika německých, francouzských nebo švédských tištěných novin, které byly čteny v prostorech ambasády.

Mayerova pozornost směřovala velikou měrou do Slezska a na území Polsko-litevské unie. Zprávy z těchto oblastí mu kromě velice dobře informovaného Kryštofa Václava z Nostic poskytoval také tehdejší stálý císařský rezident ve Varšavě Georg von Schiemunsky.⁴⁹ Mayerovy kontakty do Polsko-litevské unie a Slezska musely také výrazně rozšiřovat informovanost samotného císařského ambasadora ve Stockholmu, který zase na oplátku poskytoval svému legačnímu kaplanovi některé důležité informace o postojích a směřování švédské vlády v zahraničních otázkách. Co se týče zpráv z Polsko-litevské unie a Slezska, byl Antonín Jan z Nostic z převážné části závislý právě na dopisech, které chodily do rukou jeho legačního kaplana. Nostic jako císařský vyslanec si prakticky nedopisoval s Georgem von Schiemunskym, což můžeme dokázat na jeho dochovaném soupisu odeslané a příchozí korespondence.⁵⁰ Antonín Jan z Nostic si výrazně nedopisoval ani se svým bratrancem Kryštofem Václavem a jejich korespondence se omezovala pouze na gratulace k příležitostným událostem.⁵¹

49 SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem, např. dopisy ze 5. 12. 1688 a 3. 5. 1690 (Stockholm). V druhém květnovém dopise Mayer zdůrazňuje svoji často opakovanou touhu po osobním setkání ve Slezsku jak s hrabětem Kryštofem Václavem z Nostic, tak s baronem Karlem Sedlnickým. Osobní schůzky měly samozřejmě obrovský sociální význam, jelikož se při nich nebývalou měrou upevňovaly vztahy patrona a klienta, které často mnoho let existovaly pouze na bázi vzájemné korespondence. Některá probraná témata nemohla být svěřena papíru, což byl další důležitý motiv vzájemných setkání. Srov. Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005, s. 250–256; Wolfgang REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1979, s. 36–37.

50 Více viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), inv. č. 106 KK 6, kart. 21, soupis odeslané a přijaté korespondence z let 1685–1687.

51 Tamtéž, RA Nosticů (Planá), inv. č. 89, kart. 33, korespondence mezi Kryštofem Václavem a Antonínem Janem z Nostic 1681–1698. V této složce se však nachází pouze několik dopisů od

Pokud chtěl výjimečně Antonín Jan něco sdělit svému slezskému příbuznému, dělo se tak skrze osobu Daniela Josefa Mayera.⁵²

V této souvislosti musíme upozornit na otázku financování korespondenční sítě legačního kaplana. Poměrně nákladné udržování korespondence mezi Skandinávií a střední Evropou zřejmě padlo na bedra císařského vyslance. Je proto pravděpodobné, že Antonín Jan z Nostic část Mayerovy korespondence přímo četl, čímž muselo dojít k určité cenzuře postojů a názorů legačního kaplana ohledně činnosti císařské ambasády ve Švédském království. Víme, že hrabě z Nostic měl během svého úřadování na postu císařského ambasadora množství problémů, které však v Mayerově podání nebyly buď vůbec zaznamenány, nebo nabídlý čtenáři pouze ideální obraz. Skutečně velikou proměnu potom prodělaly zprávy po odjezdu Antonína Jana z Nostic ze Stockholmu, kdy doposud vůči sokolovské větvi Nosticů pozitivně naladěný Mayer přešel v dopisech Kryštofu Václavovi z Nostic na nevídaně kritickou notu, která nakonec vygradovala v roce 1693 v jednom dopise z Prahy zvoláním: „Mein Gott! Wenn die liebe eltern solten aufstehen, waß wurden sie vor wunderliche metamorphoses sehen!“⁵³

Pro Mayera asi nejdůležitější zprávy chodily z Prahy. Můžeme však předpokládat, že jejich frekvence byla právě kvůli finančním nákladům na nižší úrovni. O distribuci se starali především někteří členové pražské svatovítské kapituly. Kromě novinek z arcibiskupského dvora zde například zaznívaly zprávy o boji a intrikách během obsazování některých zemských úřadů.⁵⁴ Pokud však už Mayer přeposílal tyto zprávy Kryštofu Václavovi z Nostic, nedělo se tak většinou pro lepší informovanost hraběte, ale z toho důvodu, aby sám slezský šlechtic potvrdil a případně doplnil pravdivost pražských zpráv do Stockholmu, o kterých byl zpraven určitě lépe a z jiných zdrojů.⁵⁵

Antonína Jana a jejich obsah je většinou pouze formální. V prvních několika dopisech z roku 1681 zve Antonín Jan svého bratrance do Vídně na svatbu. V dalších letech posílal sokolovský hrabě pouze gratulační dopisy k narozeninám a Vánocům.

52 Například v dopise ze 14. května 1690 informuje Antonín Jan skrze Mayera svého slezského bratrance o pokračujícím jednání ve věci zasnoubení svého bratra Václava Desideria s dcerou hraběte z Harrachu. Viz Tamtéž, inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem, např. dopisy ze 14. 5. a 26. 7. 1690 (Stockholm).

53 Tamtéž, dopis z 23. 5. 1693 (Praha).

54 V roce 1689 například Daniel Josef Mayer reflektoval boje o posty nejvyššího hofmistra, nejvyššího maršálka a nejvyššího sudí v Království českém. Srov. Tamtéž, dopis ze 13. 8. 1689 (Stockholm).

55 Tamtéž, dopis z 1. 2. 1690 (Stockholm).

Z korespondence mezi Mayerem a Kryštofem Václavem z Nostic následně vystupuje další adresát legačního kaplana, o jehož aktivity se slezský šlechtic neobyčejně zajímal. V tomto případě se jedná o Marii Terezu z Nostic, manželku císařského ambasadora ve Stockholmu. Marie Tereza sice odjela společně se svým malým synkem a manželem v roce 1685 do hlavního města švédských králů, avšak během let došlo mezi manželi k několika roztržkám, které nakonec vedly k tomu, že se hraběnka vrátila i se synem nazpět do Vídně. Mladá hraběnka si během švédského pobytu vytvořila důvěrný vztah k osobě legačního kaplana, jenž byl po celou dobu jejím zpovědníkem. Tento vztah přetrval i po návratu Marie Terezy k vídeňskému dvoru. V časté korespondenci popisovala hraběnka svůj osobní stav, úspěchy mladého synka Karla Josefa ve vzdělání a další události vztahující se ke každodennosti císařského dvora. Dopisy Daniela Josefa Mayera tak bezpochyby figurovaly jako vedlejší informační kanál hraběnky a hraběte. Prostřednictvím legačního kaplana si manželský pár sděloval některé druhy informací a doplňoval či přímo nahrazoval vzájemnou korespondenci.⁵⁶

Konečně noví dva adresáti přibyli Danielu Josefu Mayerovi po odjezdu Antonína Jana z Nostic ze Stockholmu v roce 1690. Stálé informace o dění u švédského královského dvora si vyžádal právě čerstvě odvolaný ambasador hrabě z Nostic a jeho hofmistr František Josef Moder.⁵⁷ Na těchto komunikačních kanálech je poté evidentní, že vyslanec nemusel se svým odjezdem rezignovat na informace ze svého vzdáleného působišť. Spíše naopak. Souvisí to s tím, že bývalý ambasador se stal pro vídeňské vládnoucí kruhy vzácným díky své specializaci na švédskou problematiku, které ve střední Evropě rozuměl jen málokdo.⁵⁸ Nevypočitatelná velmoc na severu, kterou Švédsko v druhé polovině 17. století dozajista bylo, neunikla pozornosti a kontrole vídeňského dvora. Hrabě z Nostic

56 Nadále špatné vztahy panovaly mezi hraběcím párem i po návratu Antonína Jana ze Stockholmu. „Die gutte frau gräffin lebt inzwischen mit dem jungen heeren zu Wienn sehr miserable, wird gezwungen eins und anders zuversetzen, ia gar zuverkaufen, damit sie nur leben könne. Sie hat ihrem ehestand ein rechtes mortignium. Sie schreibt mir mit iüngster post under anderen unzähllichen lamentationen, daß ihr des hiesigen obristlandtrichters [Antonín Jan z Nostic, pozn. autora] excellence nicht genuegsamb beschreiben könne [...]“. Tamtéž, dopis z 9. 9. 1693 (Praha).

57 Tamtéž, dopisy z 10. 3. a 26. 9. 1691 a z 3. 5. 1692.

58 V podobném duchu radil Jan Filip z Lambergu svému mladšímu bratranci Leopoldu Josefovi, když začínající a nezkušený mladík uvažoval o převzetí některého z vyslaneckých míst. Jan Filip sice připouštěl, že je vyslanecký post ve Stockholmu spojený s „langem Exil“, avšak jeho zdárné absolvování vede z možnosti „sich einen vollkommenen Staatsmann et Caesari einen qualifizierten Ministerum zu machen.“ Viz Friedrich POLLEROS, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*, Wien 2010, s. 217.

si uvědomoval svoji výjimečnost a nemohl se proto zříci této výhody, která plynula z jeho pětiletého pobytu ve Stockholmu. Především z tohoto důvodu si Antonín Jan z Nostic i nadále korespondoval se svým bývalým legačním kaplanem. Nechtěl tak snížit svůj pracně vydobytý symbolický kapitál, jímž se odlišoval od ostatních příslušníků císařského dvora a zbytku společnosti.⁵⁹

Ostatně na benefity plynoucí z těžko dostupných zpráv ze švédského území nerezignoval po svém návratu do střední Evropy ani Daniel Josef Mayer. I na jeho jméno chodily příležitostně dopisy ze Skandinávského poloostrova. Pokud neměl k dispozici vlastní informace, reflektoval některé zprávy z druhé ruky. Takto například zpravuje Kryštofa Václava z Nostic o smrti královny Hedviky Eleonory v roce 1693. Několikrát do roka poté přeposílal různé informace z císařské ambasády pod vedením Františka Otakara ze Starhembergu, popřípadě komentoval politické činy švédské vlády a Karla XI.⁶⁰

Mayer se také neobyčejně zajímal o všechny zprávy týkající se Švédského království, přicházející z Vídně nebo přímo z Prahy. V několika dopisech se například Mayer vyjadřuje k námluvám Václava Josefa, syna nejvyššího dvorského sudího Karla Maxmiliána hraběte Lažanského z Bukové, jenž dlouho dobu uvažoval o svatbě se švédskou hraběnkou z rodu Lillie.⁶¹ Neobyčejnou pozornost také věnuje předpokládaným zasnubám římskoněmeckého krále Josefa s některou z dcer Karla XI., o nichž jednal v roce 1693 se zástupci švédského dvora císařův kaplan Fridrich von Lüdinghausen Wolff z jezuitského řádu.⁶² V dalších dopisech Mayer

59 Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Die zeremonielle Inszenierung des Reiches, oder: Was leistet der kulturalistische Ansatz für die Reichsverfassungsgeschichte?*, in: Matthias Schnettger (Hrsg.), *Imperium Romanum – Irregulare Corpus – Teutscher Reichs-Stadt*, Mainz 2002, s. 242–243.

60 SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem, např. dopisy z 9. 9. 1693 nebo ze 7. 4. 1694 (oba Praha).

61 O švédském hraběcím rodu pánů z Lilie více Herman HOFBERG, *Svenskt biografiskt handlexikon*, Stockholm 1906, s. 56. Mayer komentoval tento nevidaný svazek v několika dopisech. Např.: „Auß Schweden wirdt mir geschrieben, daß der junge herr graaf Lachzansky in eine gewisse gräflichen Stüna Lilien (welche mir persohn halber wohlbekandt ist) sich verliebet und bereiths coram testibus versprechen, zu solchem ende auch per anhero abgereist seye...“ Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), inv. č. 213, kart. 57, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem z 19. 6. 1694 (Praha). Karel Maxmilián hrabě Lažanský z Bukové se podruhé oženil roku 1688 s Annou Elisabeth von Spandko pocházející ze švédského Livonska. Syn Václav Josef také navštívil Švédské království v průběhu své kavalírské cesty.

62 „Von der zwischen unseren allergnädigsten röhmisschen könig und der schwedischen königlichen printzessin fürseinden heyrath, kann ich meines allerwenigste orths mir nicht, daß geringstehe dann es geschehen seye. Einfallen lassen, solte auch eine gantze herr Wölf dazu emploiret werden, dann

například stručně reflektoval politické aktivity Gabriela Thuressona Oxenstierny, švédského vyslance u vídeňského dvora.⁶³ Ačkoliv nalezneme v Mayerových dopisech Nosticovi pouze letmou zmínku o osobě švédského vyslance, nepochybně se bývalý legační kaplan zajímal o činnost Oxenstierny podrobněji. Habsbursko-švédské vztahy totiž byly už od roku 1648 poznamenány velice četnými spory v otázkách náboženství. Švédsko bylo podle vestfálských smluv hlavním garantem náboženské svobody protestantů ve Slezsku, kde přislíbilo vybudovat tři tzv. mírové kostely (Friedenskirchen).⁶⁴ Obcházení dohodnutých stanov ze strany císaře Leopolda a rekatolizační snahy na slezském území proto vyvolávala další a další jednání. S novým švédským ambasadorem přijely v roce 1694 i nové projekty, na jejichž základě měla být na nějakou dobu k oboustranné spokojenosti vyřešena slezská otázka. Švédský vyslanec projednával podobu nových smluv mimo jiné s nejvyšším českým kancléřem Františkem Oldřichem Kinským, jenž se podobně jako Daniel Josef Mayer aktivně účastnil sporů v náboženských otázkách Slezska.⁶⁵

Závěr

Autor tohoto příspěvku se pokusil zodpovědět, jakým způsobem fungovaly císařské katolické kaple a jejich personál na území výhradně luteránského Švédska. Přítomnost těchto kaplí byla vždy podmíněna osobou vyslance, který mohl zaštitit její provoz vyslaneckou imunitou. Nezáleželo na tom, jestli se jednalo o zplnomocněného ambadora, rezidenta nebo legačního sekretáře, jenž stál obvykle na nejnižším ranku raně novověké vyslanecké hierarchie. Pakliže na nějakou časově omezenou dobu zanikly z důvodu špatných vzájemných vztahů

mit waß unwissender pertinacitet der alldortige kögin und königinn an ihre religion gebunden, wovon sie sich durch kein interesse wollen abwenden lassen.“ Tamtéž, dopis z 19. 8. 1693 (Praha).

63 „Mir schreibt mit heutiger post von Wienn, daß der schwedische gesandte graaf von Oxenstiren (so mir sehr wohl bekandt ist) zum Östern schon bey ihro excellence unserem heren obristen cantzler [František Oldřich Kinský, pozn. autora] umb einen zutritt gebetten, seÿe ihme aber dato noch nicht zugelassen worden und zwar der ursachen halber, weil selbiger bereiths einige negotia durch unsere verwittibte frau obristburggrafin [Zuzana Polyxena z Ditrichštejna, pozn. autora] bey hoff solle angebracht haben welches einige hohe ministri ressentieren.“ Tamtéž, dopis z 23. 6. 1694 (Praha).

64 Z početné literatury přináší výtečný přehled Robert J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003, s. 148 a 174.

65 Riksarkivet Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 314, relace Fredrika Wilhelma Horna z 27. 2. 1694 (Wien).

diplomatické aktivity mezi Švédským královstvím a habsburskou monarchií, zanikla společně s nimi i aktivita katolických duchovních na území skandinávského království. K dočasnému zániku diplomatických styků došlo především v období Skånské války mezi lety 1674–1680 a následně šlo o více než desetileté omezení vzájemných vztahů po roce 1707, kdy se přikročilo k definitivnímu náboženskému vyrovnání ve Slezsku a podepsání míru v Altranstädtu.⁶⁶ Během mnoha nestabilních období, kdy Švédské království balancovalo na pokraji války a míru, byli do Stockholmu nejčastěji delegováni mimořádně zplnomocnění vyslanci, kteří vyjednávali na cizím území pouze několik málo měsíců či dokonce týdnů. Tito ambasadoři samozřejmě nerezignovali na své duchovní potřeby, avšak o jejich výkon se staral osobní zpovědník, který byl zároveň i garantem církevních služeb pro všechny katolické členy legace. Nicméně tito ambasadoři záměrně, jak to známe na příkladu Adolfa Vratislava ze Šternberka či Františka Antonína Berky, oficiálně nezřizovali v prostorech své ambasády katolickou kapli a zpovědník v tomto případě nefiguroval v roli legačního kaplana.⁶⁷ Důvodů k nezřízení kaple bylo v těchto letech hned několik. Mezi ty nejzávažnější patřil ten, že již v tak dost vyhrocených vzájemných vztazích nechtěl jednoduše ambasador přilévat olej do ohně. Dalším motivem pak samozřejmě byl krátký pobyt a často nejednoznačné datum návratu, které se mohlo v době blížící se války změnit ze dne na den. Navíc muselo zařízení kaple na patřičně reprezentativní úrovni představovat poměrně značný zásah do vyslancova rozpočtu.

Většina císařských kaplanů směřujících společně s dalšími členy legace do oblastí luteránského Švédska bylo zástupci Tovaryšstva Ježíšova. Jediný nám známý duchovní nepocházející z řádu jezuitů byl Daniel Josef Mayer, jenž vykonával svoji službu ve Stockholmu v letech 1685–1692 za císařského vyslance Antonína Jana z Nostic a Františka Otakara ze Starhembergu. Z dosavadních výzkumů prozatím vyplývá, že téměř absolutní podíl všech zpovědníků a kaplanů, kteří se zúčastnili misí císařských vyslanců do nekatolických popřípadě do nekřesťanských zemí, pocházelo z řad Tovaryšstva Ježíšova. K potvrzení těchto tezí je však potřeba nahromadit větší množství komparativního materiálu vztahujícího se k ostatním protestantským zemím, se kterými udržovala raně novověká habsburská monarchie pravidelné kontakty.

66 Norbert CONRADS, *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707–1709*, Köln 1971, s. 40–50; Åsa KARLSSON, *The Convention of Altranstädt in Swedish Politics*, in: Jürgen Wolf (Hrsg.), *1707–2007 Altranstädter Konvention. Ein Meilenstein religiöser Toleranz in Europa*, Halle 2008, s. 21–25.

67 A. FRYXELL, *Handlingar rörande Sveriges historia*, s. 186–190.

Otcové Tovaryšstva Ježíšova, kteří byli delegováni společně s císařskými vyslanci do hlavního města Švédského království, měli za sebou rozličné kariéry. Vždy však šlo v rámci katolického duchovenstva o velice vážené muže, často staršího věku a bohatých zkušeností. Jan Sterck byl ještě před svým odjezdem do Švédska znalý dánského prostředí, když v 50. letech figuroval jako jeden ze členů kaple španělského ambasadora v Kodani.⁶⁸ Osobní kněz Adolfa Vratislava ze Šternberka Emmanuel de Boye zastával před rokem 1673 funkci děkana na filozofické fakultě v Praze a byl autorem mnoha vědeckých prací v oblasti logiky. Legační kaplan Martin Gottseer působil také jako profesor, avšak na rakouských univerzitách ve Štýrském Hradci a posléze v Linci. Navíc měl dostatečné zkušenosti s luteránským prostředím a pravděpodobně i s chodem vyslanecké kaple v legaci Jana Filipa z Lambergu v Drážďanech. Také další jménem známý příslušník jezuitského řádu Kašpar Paschke, jenž se v roce 1700 zúčastnil mise pod velením Gottharda Hellfrieda z Welzu, byl v roce odjezdu do Švédska zkušeným pedagogem s bohatými životními zkušenostmi.

Především přítomnost jezuitských kněží a katolického živlu obecně byla trnem v oku městským úřadům, které musely řešit časté stížnosti obyvatel rezidenčního města švédských králů. Docházelo tak k rozporu mezi městskou radou a zčásti sekularizovanými mezinárodněpolitickými postoji švédských vládnoucích kruhů. Jakmile míra tolerance překročila svoji mez, došlo k určitým disciplinačním snahám namířeným výhradně proti teoreticky suverénním katolickým ambasádám a jejich kaplím. Tyto tendence vygradovaly v roce 1671 deklarací regentské vlády, která jménem krále stanovila pravidla pro výkon katolických mší, povinnosti legačních kaplanů a především nově vymezila sankce při nerespektování stanovených pravidel. Šlo tak o značný zásah do vyslanecké imunity ze strany Švédského království, jejíž nedílnou součástí bylo také právo na svobodný výkon katolické mše v prostorách ambasády. Tato právní nařízení se však v podstatě nelišila od tehdejších nám známých norem z jiných protestantských zemí, jako bylo například Nizozemí nebo luteránské Sasko.⁶⁹

S okleštěnými pravomocemi katolických kněží se omezil i jejich podíl na propagaci katolického náboženství. Legační kaplan představoval hned vedle vyslance a jeho rodiny nejdůležitější symbol katolictví v přísně luteránském

68 Oskar GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. The Age of Gustavus Adolphus and Queen Christina of Sweden 1622–1656*, Leiden 1992, s. 487.

69 D. LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle in Den Haag*, s. 245–274. Pro oblast Saska představuje důležitou monografii A. SCHUNKA, *Gäste, die bleiben*, s. 180–194.

království. Demonstrovali jsme zde některé strategie respektive metody, jakými mohl legační kaplan ovlivňovat své bezprostřední okolí a působit tak v roli objektu jinakosti, značně přitahujícího pozornost řadového obyvatelstva nenavyklého na vstřebávání neobvyklého. Mezi praktiky legačních kaplanů a katolických duchovních patřilo vládou zakazované sloužení mši ve švédském jazyce, otevírání oken či dveří během bohoslužby nebo například obcházení tajných katolíků a hledání nových konvertitů.

Třetí část příspěvku nám poté ukazuje další pravomoci, povinnosti a zájmy legačního kaplana. Ten především vystupoval kromě své duchovní činnosti také v roli informačního agenta, jenž byl plně zasazen do komunikačních sítí. I přes vysoké náklady spojené s poštovními operacemi se snažil nezanedbávat své sociální kontakty, které si vybudoval většinou již před odjezdem do Stockholmu. Kromě starých vazeb na některé své patrony představovala právě diplomatická mise jedinečnou příležitost navázat nová korespondenční spojení s adresáty pohybujícími se ve vysokých patrech sociální hierarchie. Těchto možností dostatečně využil i legační kaplan Daniel Josef Mayer, který stál v čele pozornosti této kapitoly. Právě z korespondence mezi císařským legačním kaplanem a slezsko-českým šlechticem Kryštofem Václavem z Nostic se podařilo zčásti rekonstruovat síť nejdůležitějších Mayerových korespondentů respektive patronů, s kterými udržoval kontakt i během legační činnosti. Právě těmto osobám, mezi něž patřil i Kryštof Václav z Nostic, předával nejdůležitější informace o chodu ambasády, o činnosti císařského vyslance a samozřejmě o nejnovějších událostech u švédského dvora a o směřování švédské zahraniční politiky.

Problematika císařských kaplí a činnost legačních kaplanů ve Švédsku rozhodně není vyčerpaným tématem. V budoucím zkoumání je nutno nalézt větší množství pramenného materiálu, na jehož základě by bylo možno vytvořit ještě větší soubor odpovídajících sond do sítě vytvořené katolickými legačními kaplany na území Švédska a potvrdit některé zde předložené teze. V budoucích výzkumech by už neměla být opomíjena výhradně světská činnost katolických kaplanů a jejich důležitý podíl na každodenním chodu ambasády. Také rozšíření této tematiky a podrobnější komparace s chodem císařských kaplí v jiných, jak katolických, tak protestantských státech raně novověké Evropy, by před nás dozajista postavilo nové otázky a utvrdilo starší odpovědi.⁷⁰

70 Tento text vznikl v rámci řešení grantového projektu GA ČR č. 13-12939S: Česká a moravská šlechta v habsburských diplomatických službách (1640–1740).

Legation Chaplains in the Services of Imperial Envoys in Stockholm in the Second Half of the 17th Century

MARTIN BAKEŠ

Many Catholic clergy visited Sweden in the second half of the 17th century under the protection of imperial envoys. The activities of these legation chaplains, who were most often members of the Society of Jesus, were not limited merely to the private premises of the embassy. The opportunities for missionary work and promotion of the Catholic faith were so attractive and irresistible that they could not be disregarded by some of the most evangelical Catholic priests.

With the development of permanent Habsburg-Swedish diplomatic relations following the Thirty Years' War, an imperial embassy was set up for the first time in history within the enclosed space of Sweden's seat of government, Stockholm. The newly codified concept of diplomatic immunity secured the Catholic legation chaplains considerable rights and freedoms in performing their more or less tolerated activities. Illegal Catholic elements collecting around these free islands of faith were naturally a thorn in the side of the strictly Lutheran majority. As such, any and all major changes in international relations represented a serious threat to the performance of legation chaplains' daily activities. In extreme cases, Jesuit priests could even be imprisoned with the death penalty hanging over them, as happened to priest Jan Sterck in 1671.

We can also clearly see the close interdependency of the spiritual and secular activities of the imperial legation chaplains in Stockholm. A good example of this are the activities of Daniel Josef Mayer, later Archbishop of Prague and probably the only imperial legation chaplain in the second half of the 17th century in Sweden who was not a member of the Society of Jesus. Mayer's preferences also differed to a marked extent from his predecessors and successors holding the office of imperial legation chaplain. Besides the spiritual services provided to the empire's ambassador and his family, he also took on the role (with significant support from his master) of an information agent, bringing important news from the Scandinavian Peninsula to leading politicians within Central Europe. Mayer's correspondence network markedly expanded during his service, and his close personal relations with a number of leading members of the imperial embassy, thus stood at the beginning of a great spiritual career. Daniel Josef Mayer had left in 1685 for Stockholm as

a twenty-nine year old regular priest from Stráž pod Ralskem (Wartenberg). Seven years later, he returned as a man whose name even Leopold I was aware of, having a personal interest in the spiritual and political activities of this legation chaplain in Sweden.

STUDIE

Habsburské koncepty vnútornej bezpečnosti po Viedenskom kongrese (1815–1820). Príklad Moravy a Sliezska

MICHAL CHVOJKA

MICHAL CHVOJKA: Habsburg Concepts of Internal Security Following the Congress of Vienna (1815–1820). The Example of Moravia and Silesia

In this study, the author uses Daase's concept of extended security to analyse the main line of the Habsburg monarchy's territorial stabilisation between 1815 and 1820 in the context of preserving the status quo and preventing the outbreak of new wars and revolutions in Europe. Using the example of the provinces of Moravia and Silesia, it then specifically looks at the issues of establishing a secret political police, detecting and monitoring dangerous persons and last but not least investigating public opinion before the Congress of Troppau in 1820.

Key words: Habsburg Monarchy, Vienna System, state security, secret police, situation reports

Eric J. Hobsbawm vo svojej slávnej knihe „Vek revolúcie“ uviedol, že prevencia druhej francúzskej revolúcie – respektíve všeobecnej európskej revolúcie – sa stala najdôležitejším cieľom všetkých mocností po ukončení napoleonských vojen v roku 1815. Práve fenomén „revolucionizmu“ však bol v období po Viedenskom

kongrese – a obzvlášť po roku 1820 – endemický v celej Európe a hrozil šírením tak v dôsledku spontánnej „nákazy“, ako aj cielenej propagandy. Medzi hlavné príčiny tejto situácie Hobsbawm počítal neadekvátnosť politických systémov vzhľadom na zmenené politické podmienky, rastúce socioekonomické napätia, a v neposlednom rade aj francúzske revolučné modely, ktoré slúžili ako „legitímne“ nástroje zmeny.¹

My sa v našom príspevku opierame o korešpondenciu kniežaťa Klemensa Metternicha so šéfmi rakúskej polície² a o provinčné spisy politickej a policajnej povahy a vychádzame z hypotézy, že obavy z návratu Napoleona, nových ideológií, stredných a nižších spoločenských vrstiev, vynútených konštitučných štátnych reforiem alebo organizovanej (medzi-)národnej opozície za účelom radikálnej zmeny spoločenského poriadku viedli k prepracovanému systému rakúskej bezpečnosti na domácej i medzištátnej úrovni, obzvlášť keď opakované revolučné vlny dvadsiatych, tridsiatych a štyridsiatych rokov spochybňovali platnosť Viedenského systému v Európe. Predpokladáme, že v období nasledujúcom po kongrese vo Viedni sa hlavným cieľom habsburských politických a policajných autorít stala teritoriálna a politická stabilizácia, ako aj zabezpečenie absolutistického režimu a statusu quo. Ak však obdobie rokov 1815–1820 možno považovať na jednej strane za obdobie povojnovej stabilizácie, na strane druhej sa v ňom začali postupne objavovať problémy, ktoré hrozili vymknutím sa z „viedenskej kazajky“. Položme si preto nasledovné otázky. Aké hlavné bezpečnostné hrozby pre Rakúske cisárstvo preto možno v danom období identifikovať a akým spôsobom ich jeho predstavitelia riešili? Akú úlohu hrala Morava a Sliezsko v tomto kontexte?

Rakúsko a Daaseho koncepcia bezpečnosti

Známy nemecký odborník na teóriu medzinárodných vzťahov a bezpečnostnú politiku Christopher Daase rozpracoval vo svojich štúdiách tzv. „koncepciu rozšírenej bezpečnosti“ („Der erweiterte Sicherheitsbegriff“), v ktorej rozlišuje štyri dimenzie bezpečnosti, a síce referenčnú, problémovú, priestorovú dimenziu

1 Eric J. HOBBSAWM, *The Age of Revolution. Europe 1789–1848*, Londýn 1964, s. 109.

2 V sledovanom období túto funkciu vykonával najskôr slobodný pán František Hager von Alentsteig a po jeho smrti na prelome júla a augusta 1816 až do marcovej revolúcie roku 1848 vo Viedni gróf Jozef Sedlnický z Choltic.

a dimenziu nebezpečenstva.³ Tento model možno s určitými úpravami aplikovať aj na otázku bezpečnosti habsburskej monarchie v období po Viedenskom kongrese.

V našom prípade predstavuje referenčný objekt bezpečnosti rakúsky štát samotný a jeho politický režim, a teda nie rakúska spoločnosť alebo habsburskí poddaní. Produkcia bezpečnosti habsburského štátu sa v medzinárodných vzťahoch neobmedzovala iba na ochranu svojho územia, keďže Rakúsko bolo významným členom Európskeho koncertu štyroch⁴ veľmocí po roku 1815 a úzko spolupracovalo s Pruskom a Ruskom⁵ v rámci tzv. Svätej aliance. Východné mocnosti navyše spoločne prijali na kongrese v Opave v novembri 1820 tzv. intervenčný princíp, ktorý vylúčil „revolučné“ štáty z viedenského systému a zdôrazňoval politiku neuznávania revolučných vlád. Najdôležitejší však bol v tomto ohľade fakt, že východné mocnosti sa vzájomne zaviazali napriek formálnemu protestu Veľkej Británie priviesť revolučné štáty diplomatickou resp. vojenskou cestou „do lona veľkej aliance“.⁶ Podľa Paula W. Schroedera to výslovne znamenalo „zdôvodnenie intervencie v Neapole na základe všeobecného práva na ochranu legitímnych panovníkov pred revolúciami“.⁷

Pri druhom rozmere bezpečnosti – tzv. problémovej dimenzii – Daase zdôrazňuje, že rozšírená koncepcia bezpečnosti zahŕňa nielen vojenské hrozby, ale aj ekonomické slabiny štátu a jeho prístup k tzv. životne dôležitým zdrojom.⁸ My

3 Prvá dimenzia sa týka referenčného objektu, t. j. koho bezpečnosť má byť zaistená. Druhou dimenziou je problémová oblasť, t. j. v ktorých politických oblastiach sú vnímané neistoty. Tretia dimenzia sa vzťahuje na priestorovú aplikáciu termínu (z regionálneho, národného alebo medzinárodného hľadiska). Štvrtá dimenzia sa zaoberá ponímaním nebezpečenstva samotného. Christopher Daase tvrdí, že k rozšíreniu bezpečnosti došlo v tom momente, keď sa cieľ bezpečnostnej politiky posunul z obrany pred hrozbami cez redukciu zraniteľnosti až po manažment rizík. Pozri Christopher DAASE, *National, Societal, and Human Security: On the Transformation of Political Language*, *Historical Social Research* 35, 2010, 4, s. 22–37, tu s. 23–24; Christopher DAASE, *Der erweiterte Sicherheitsbegriff*, in: Mir A. Ferdowski (ed.), *Internationale Politik als Überlebensstrategie*, München 2009, s. 137–153.

4 Jednalo sa o štyri mocnosti – Rakúsko, Rusko, Prusko a Veľkú Britániu – ktoré porazili Napoleona I. Po roku 1818 k nim bolo prijaté aj Bourbonovské Francúzsko.

5 Trojica veľmocí Rusko, Prusko a Rakúsko sa v dobových dokumentoch i odbornej literatúre označuje ako tzv. „Východné mocnosti“ (nemecky „die Ostmächte“, anglicky „Eastern powers“).

6 Vid' Harald MÜLLER, *Im Widerstreit von Interventionsstrategie und Anpassung. Die Außenpolitik Österreichs und Preußens zwischen dem Wiener Kongress und der Februarrevolution 1848*, *Studie zur Geschichte* 12–13, Berlin 1990, zv. 1, s. 104; Paul W. SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy at Its Zenith 1820–1823*, New York 1969, s. 65–66 a 87–88.

7 Paul W. SCHROEDER, *The Transformation of European Politics 1763–1848*, Oxford 1996, s. 610–611.

8 Ch. DAASE, *Human Security*, s. 29.

však s ohľadom na našu tému nebudeme skúmať otázky ekonomickej bezpečnosti a obmedzíme sa na habsburskú obranu proti revolúciám a prevenciu politických prevratov doma i v zahraničí.

Ďalšiu dimenziu rozšírenej bezpečnosti Rakúska predstavuje jej geografický rozsah⁹. Ako už bolo uvedené vyššie, veľmocenský status Rakúska mu do istej miery umožňoval prepájať ultrakonzervatívne habsburské štátne záujmy a obavy so stabilitou medzinárodného systému ako tzv. „spoločného dobra“. Otázkou bolo, ako maximalizovať rakúsku štátnu bezpečnosť prostredníctvom ovplyvňovania a spoluvytvárania medzinárodných podmienok tak, aby všetky legitímne štáty požívali primeranú mieru bezpečnosti.

Posledná štvrtá dimenzia bezpečnosti sa týka operacionalizácie hrozieb resp. nebezpečenstiev. Daase poukazuje na to, že „zložité politické problémy štátu boli tradične vnímané a riešené ako hrozby, ktoré mohli byť merané na základe toho, čo bolo známe o ‚nepriateľovi‘, jeho nepriateľských úmysloch a jeho vojenských schopnostiach“.¹⁰ Naša interpretácia však zostáva predovšetkým v medziach reaktívnej bezpečnostnej politiky zameranej na odvrátenie hrozby alebo na zmiernenie zraniteľnosti štátu. Napriek tomu môžeme identifikovať aj niektoré proaktívne bezpečnostné stratégie v habsburskej politike, ktoré boli zamerané na príčiny (t. j. preventívne) revolučných hrozieb.¹¹ V kontexte týchto proaktívnych stratégií máme na mysli najmä preventívne prostriedky intervencie a (politickej) spolupráce zamerané na zníženie budúcej straty, zatiaľ čo predbežné politické opatrenia zamerané na následky (revolučnej) hrozby vo forme kompenzácie¹² alebo

9 Ch. DAASE, *Human Security*, s. 31.

10 Tamtiež, s. 32–33.

11 Politická prevencia („prevention“) sa zameriava na elimináciu budúcej straty. Predbežné politické opatrenie („precaution“) si kladie za cieľ znížiť náklady na straty a zmierniť ich následky pokiaľ prevencia zlyhá. Oba tieto bezpečnostné prístupy môžu byť realizované buď kooperatívne alebo represívne, t. j. na základe diplomacie a politickej spolupráce alebo vojenskými prostriedkami a formou politického nátlaku. Vzhľadom na tieto možnosti sa rozlišujú najmenej štyri proaktívne stratégie na riešenie medzinárodných rizík: spolupráca, intervencia, kompenzácia a príprava. Pozri Ch. DAASE, *Human Security*, s. 33–34.

12 T. j. kooperatívna redukcia rozsahu možných budúcich strát alebo škôd. Ak sa riziká naplnia a dôjde k strate, táto strata môže byť znížená alebo zmiernená materiálnym odškodnením, ak boli v predstihu prijaté predbežné politické opatrenia. Prototyp takýchto opatrení predstavuje poisťenie. Pozri Christopher DAASE, *International Risks and the Perils of Proactive Security Policy*, prednáška pre Sixth Pan-European International Relations Conference v Turíne (12.–15. 9. 2007), s. 7. Dostupné aj na webe: http://turin.sgir.eu/uploads/Daase-daase_perils.pdf, prístup 21. 5. 2016.

prípravy¹³ už jednoznačne patria do politického slovníka Studenej vojny a sotva o nich môžeme hovoriť v rakúskej monarchii 19. storočia.

Hlavné línie teritoriálnej stabilizácie Rakúska

V období rokov 1815 až 1820 hlavný objekt územnej stabilizácie a potažmo aj priestorovej dimenzie bezpečnosti predstavovali novo resp. opakovane získané habsburské územia Halič, Lombardia a Benátsko. Vojenské prevzatie týchto území vždy sprevádzalo obširné preverovanie, kontrola a výmena lokálnych úradníkov. Špeciálny habsburský dvorský komisár gróf Joseph Sweerts-Sporck bol vyslaný do Krakova, aby pozorne sledoval nielen tento posledný pozostatok poľskej nezávislosti, ale i susedné kongresové Poľsko v ruskom zábore. Osobitnú pozornosť mal venovať sledovaniu aktivít poľských vlastencov a ich spolkov v Krakove aj v zahraničí, najmä v záujme bezpečnosti susednej habsburskej provincie Halič. Za týmto účelom si mal v Krakove nájsť spoľahlivých tajných spolupracovníkov za primeranú mzdu z Viedenského policajného fondu.¹⁴ Na zvýšenú snahu rakúskej sekuritizácie tohto územia poukazuje početná komunikácia medzi Rakúskom a Ruskom ohľadne pasových záležitostí a háklivá otázka cudzincov vypovedaných z Ruska, no čakajúcich na transport do domoviny na východnej hranici Haliče namiesto ich prevezenia na hranice s Pruskom alebo Saskom. Rakúska Halič sa tak k nevôli rakúskych autorít stávala tranzitnou krajinou nútených emigrantov z Ruska¹⁵ prípadne nemeckých evanjelikov emigrujúcich na Kaukaz z Bádenska a Würtemberska.¹⁶

13 T. j. represívne zníženie rozsahu možných budúcich strát. Ak dôjde k strate alebo škodám, ich následky môžu byť obmedzené prostredníctvom účinnej reakcie (napr. politickej alebo vojenskej). V svojej podstate príprava znamená vyvíjanie a rozmiestnenie politických a vojenských prostriedkov v rámci reakcie na problémy, útoky alebo iné mimoriadne udalosti. Čím cielenejšie sú tieto prostriedky alebo opatrenia, tým sú účinnejšie. Tamtiež.

14 Viď Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, fond Staatskanzlei (ďalej len HHStA, f. StK), Noten von der Polizeihofstelle (ďalej len NvP), kartón (ďalej len kart.) 31, Hagerova nóta Metternichovi z 2. 11. 1815 a HHStA, f. StK, Noten an die Polizeihofstelle (ďalej len NaP), kart. 4, prípis pre Hagera z 18. 11. 1815.

15 Viď HHStA, f. StK, NvP, kart. 32, Sedlnického nóta Metternichovi z 1. 9. 1816.

16 Viď Michal CHVOJKA, *Josef Graf Sedlnitzky als Präsident der Polizei- und Zensurhofstelle in Wien (1817–1848). Ein Beitrag zur Geschichte der Staatspolizei in der Habsburgermonarchie*, Frankfurt am Main 2010, s. 122–128.

Od roku 1816 sa v dokumentoch habsburskej polície ako jej ďalší primárny cieľ objavuje tajná spoločnosť „karbonárov“ vo viacerých vetvách,¹⁷ ktorá sa snažila zvrhnúť rakúskou nadvládou na severe Apeninského polostrova a postupne spojiť všetky talianske štáty. Pomocou tajných agentov a špiónov na území jednotlivých talianskych štátov sa rakúske autority usilovali monitorovať náladu tamojšieho obyvateľstva, získať nové informácie o „karbonároch“ a vytvárať tam sieť spoľahlivých informátorov. Habsburská polícia ďalej zakladala tzv. „poštové lôže“ v Miláne a Mantove, uplatňovala prísne pasové a cenzúrne opatrenia v Lombardii a Benátsku a posilňovala spoluprácu s jednotlivými talianskymi štátmi (najmä s Piemontom a Pápežským štátom) s cieľom eliminovať predstaviteľov opozície buď legálne (Silvio Pellico, Federico Confalonieri atď.) alebo svojvoľne (gróf Antonio Maghella).¹⁸ Na začiatku dvadsiatych rokov 19. storočia boli v Rakúsku „z vyšších štátnych dôvodov“ internovaní politickí predstavitelia revolučného Neapola (policajný minister Pasquale Borrelli, generáli Pietro Coletta, Gabriele Pedrinelli a Luigi Arcovito¹⁹ alebo poslanci Giuseppe Poerio a Gabriele Pepe). Podobný osud pred nimi postihol aj francúzskych exilantov (Joseph Fouché, Anne-Jean Savary alebo Hugues Maret),²⁰ členov Napoleonovej rodiny (Jérôme Bonaparte, Elise Baciocchi alebo Caroline Murat), prípadne vojenský štáb Muratovej neapolskej armády po roku 1815²¹ – kontrolovaných v rakúskej monarchii. Ako vhodné miesta internácie a dozoru boli pre vyššie uvedené osoby/skupiny vybrané metropoly českých a rakúskych habsburských provincií (napr. Praha, Brno alebo Graz), kde mohla habsburská polícia zadržiavať a dešifrovať ich korešpondenciu, kontrolovať ich služobníctvo, limitovať ich spoločenské kontakty a v neposlednom rade starostlivo posudzovať ich cestovné plány.²²

Švajčiarsko vyvolávalo rôzne habsburské preventívne a represívne bezpečnostné opatrenia, a to najmä preto, že zverejňovalo protirakúske články (napr. v *Gazette di Lugano*, 1817)²³ a bolo všeobecne známe ako azyl politických

17 Napr. *federati lombardi*, *guelfi* alebo (*fil-*)*adelfi*.

18 Pozri M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 42–65.

19 Pozri Národný archív Praha, fond Prezídium českého gubernia – tajné (1819–1848), kart. 8, sign. E5/1821, Sedlnického prípis českému najvyššiemu purkrabímu grófovi Kollowratovi z 13. 10. 1821.

20 M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 130–147, 282.

21 Pozri Moravský zemský archív Brno (ďalej len MZA), fond Moravsko-sliezske gubernium – prezídium (ďalej len MSGP), kart. 831, Hagerov prípis moravsko-sliezskemu guvernérovi grófovi Mitrovskému z 2. 8. 1815.

22 Pozri M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 133–137.

23 Pozri napr. HHStA, f. StK, NvP, kart. 33, Sedlnického nóta Metternichovi z 5. 6. 1817; HHStA, f. StK, NvP, kart. 34, Sedlnického nóta Metternichovi z 31. 7. 1817 a HHStA, f. StK, NaP, kart. 6, nóty Sedlnickému zo 7. 7. 1817 a 21. 8. 1817.

emigrantov²⁴ z Francúzska, Nemecka alebo Talianska. Neutrálny status Švajčiarska a očakávaný odpor Veľkej Británie bránil presadzovaniu rakúskych policajných princípov na švajčiarskom území priamymi zásahmi či intervenciou. Z toho dôvodu sa využívali najmä nepriame stratégie ako užšia spolupráca rakúskej a francúzskej polície, prísne pasové procedúry alebo pokus o eliminovanie protirakúskych článkov podplatením šéfredaktora *Gazetty di Lugano*.²⁵ Podstatne rigoróznejší kurz voči Švajčiarsku bol nastolený až po revolučnej vlne na začiatku dvadsiaty rok 19. storočia a vyvrcholil vynúteným schválením Cudzineckého a tlačového konklúza²⁶ v júli 1823.

Preventívne a nepriame bezpečnostné stratégie uprednostňovali rakúske orgány aj v tzv. stredných nemeckých štátoch.²⁷ Adam Müller, známy nemecký publicista a politický ekonóm stojaci v rakúskych službách, bol vymenovaný na post rakúskeho konzula v Lipsku s cieľom odhaľovať „machinácie“ a spolky nemeckých spisovateľov, vydávať víza len spoľahlivým obyvateľom Saska, ktorí hodlali cestovať do Rakúska a v neposlednom rade koordinovať prorakúske články v nemeckých novinách.²⁸ Rakúska cenzúra navyše zakazovala viaceré nemecké liberálne listy, ako napr. „*Neuwiedler Zeitung*“, „*der Rheinische Merkur*“ alebo „*das Weimarer Oppositionsblatt*“.²⁹ Zároveň sa usilovala obmedziť a usmerniť „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“ ako najvplyvnejšie a najčítanejšie nemecké noviny v Rakúsku i mimo neho.³⁰ S eskaláciou „hnutia buršov“ (tzv. *Burschenschaftsbewegung*) na nemeckých vysokých školách v roku 1819 sa rakúske bezpečnostné stratégie, cenzúra a pasové procedúry prirodzene stávali viac represívnymi a vyústili do prijatia „*Karlovarských článkov*“ (1819) a založenia Centrálnaj vyšetrovacej komisie v Mohuči.³¹

24 Pozri napr. HHStA, f. StK, NvP, kart. 32, Sedlnického nóta Metternichovi z 11. 8. 1816.

25 HHStA, f. StK, NvP, kart. 34, Sedlnického nóta Metternichovi zo 14. 12. 1817.

26 Tzv. „*Fremden- und Pressekonklusum*“, dôsledkom ktorého bolo jednak zásadné obmedzenie slobody tlače, jednak vykázanie nepohodlných politických emigrantov zo Švajčiarska.

27 To znamená štáty druhého rangu v Nemeckom spolku, ktoré nemali status veľmoci ako Rakúsko a Prusko. Konkrétne sa jednalo o Bavorsko, Württembersko, Hanoversko, Sasko, Bádensko a Hessensko-Darmstadtsko.

28 Pozri HHStA, f. StK, NvP, kart. 31, Hágerov prísip pre Štátnu kanceláriu z 18. 10. 1815 a Sedlnického nótu Štátnaj kancelárii zo 16. 4. 1816.

29 HHStA, f. StK, NvP, kart. 33, Sedlnického nóta Metternichovi zo 4. 5. 1817.

30 Pozri M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 164–169.

31 Pozri Eberhard WEBER, *Die Mainzer Zentraluntersuchungskommission*, in: H. Konrad – G. Kleinheyer – U. Scheuner (eds.), *Studien und Quellen zur Geschichte des deutschen Verfassungsrechts*, Karlsruhe 1970, zv. 8 ako aj M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 70–80, 94–103.

V tejto súvislosti možno dodať, že bezpečnosť rakúsko-pruskej hranice už nebolo nutné osobitne zaisťovať samostatným policajným riaditeľstvom v Opave, pretože na rozdiel od druhej polovice 18. storočia sa vzťahy oboch veľmocí počas Francúzskych revolučných a Napoleonských vojen stabilizovali. Tento priaznivý zahraničnopolitický kontext ako aj potreba personálneho rozšírenia policajného personálu v Brne viedli k tomu, že pozícia policajného riaditeľa v Opave sa po smrti Alojza von Babischa v roku 1804 neobsadila a vedením policajnej agendy bol poverený opavský prvý policajný komisár Ján Richter. Od roku 1815 bolo policajné riaditeľstvo v Opave oficiálne zrušené a relegované na Policajný komisariát v Opave ako miestnu filiálku Brnenského policajného riaditeľstva.³² Daaseho slovami tak došlo k pozitívnej zmene v priestorovej dimenzii bezpečnosti Rakúskeho cisárstva na jeho severnej hranici.

Morava a Sliezske v kontexte habsburskej bezpečnosti v rokoch 1815–1820³³

Z vyššie uvedeného nám vyplýva, že po skončení Napoleonských vojen prebehla v rakúskej provincii Morava-Sliezske centralizácia bezpečnostného systému, kedy sa vedenie najvyššieho provinčného policajného orgánu (policajné riaditeľstvo) centralizovalo v Brne. Jednalo sa o parciálnu súčasť systému rakúskej politickej polície, ktorý začal budovať ešte v osemdesiatych rokoch 18. storočia gróf Johann Anton Pergen s centrálnym Policajným dvorským úradom vo Viedni a jemu podriadenou sieťou policajných úradov v českých a rakúskych dedičných krajinách, Uhorsku, Sedmohradsku, Lombardii a Haliči.³⁴ Na rozdiel od tzv. verejnej polície

32 Policajné riaditeľstvo v Opave bolo okrem iného v roku 1785 zriadené aj na to, aby sledovalo hranicu s Pruskom ako aj tamojší vnútropolitický vývoj kvôli napätým vzťahom Rakúska a Pruska po Sliezkych vojnách z prvej a začiatku druhej polovice 18. storočia. Pozri MZA, f. MSGP, kart. 349, guberniálny prípis policajnému prezidentovi Josephovi Sumerawovi zo 17. 9. 1804; Sumerawove prípisy moravsko-sliezskemu guvernérovi Prokopovi Lažanzkému z 9. 6. 1806 a 4. 11. 1806. Pozri aj Schematizmy pre Moravu a Sliezske pre roky 1814 (s. 175) a 1815 (s. 199).

33 Informácie v tejto podkapitole o počtoch brnenských konfidentov a ich platoch sa nachádzajú aj a sú ďalej rozpracované v mojej štúdií Michal CHVOJKA, „Die gespannteste Aufmerksamkeit gefragt...“ *Habsburger Vertraute, Spione und Denunzianten in Mähren und Schlesien zwischen Napoleonischen Kriegen und Vormärz*, in: Anita Krätzner (ed.), *Hinter vorgehaltener Hand: Studien zur historischen Denunziationsforschung*, Göttingen 2015, s. 21–36.

34 Ešte v roku 1785 boli zriadené policajné riaditeľstvá v Prešporku (Bratislave), Budíne, Prahe, Brne a Opave, pričom v Grazi (Štajerskom Hradci) bol ustanovený riadiaci policajný komisár s pôsobnosťou pre celé „vnútorné Rakúsko“. Do roku 1787 potom nasledovali ešte Linz, Miláno, Pešć,

bola tajná a politická polícia dostatočne finančne dotovaná a jej primárnym cieľom bola bezpečnosť štátu a vládnucej dynastie (t. j. referenčná dimenzia bezpečnosti). Medzi hlavné úlohy politickej polície preto patrila cudzinecká a pasová kontrola, cenzúra,³⁵ odhaľovanie a sledovanie nebezpečných osôb a kontrola verejnej mienky.³⁶ Problémovú dimenziu bezpečnosti tak predstavovalo zachovanie politického režimu a statusu quo a dimenziu nebezpečenstva zasa prevencia revolúcie a stratégie na elimináciu „protištátnych“ osôb, skupín a ideí. Informačný tok fungoval tak, že policajný prezident vo Viedni predkladal každý týždeň cisárovi tzv. vecné „prednášky“, ktoré potom spätne obdržal spoločne s cisárskymi rezolúciami. Na základe toho potom vydával pokyny pre krajské guberniá a policajné riaditeľstvá, od ktorých zasa dostával referáty, správy a hlásenia.³⁷

Ako základ tajnej služby slúžila jozefínska tajná inštrukcia z roku 1786.³⁸ Táto prísne tajná smernica okrem vyššie uvedených hlavných cieľov pomenúvala aj spôsoby na ich dosiahnutie. Svoje miesto tu mali zoznamy známych „nebezpečných“ osôb, verbovačov, emisárov alebo špiónov rovnako ako aktívna ohlasovacia služba („Melde-/Anzeigwesen“). Ďalšie prostriedky sa týkali „vhodného“ využitia služobníctva, poslíčkov, kočišov či Židov, tzv. „malej pošty“ s lojálnymi osobami, precíznej kontroly korešpondencie podozrivých osôb a v neposlednom rade nasadzovania tajných spolupracovníkov. Tieto „dôveryhodné osoby“ (tzv. „Vertrauten“) mali mať potrebné vlastnosti³⁹ na vykonávanie tajných úloh, nikto nemal vedieť o ich identite a nikdy nemali dostávať informácie o celej plánovanej

Hermannstadt (Sibiu) a Innsbruck. V tých provinčných metropolách, kde už skôr existovali policajné riaditeľstvá (ako napr. Lvov, Terst a Brusel), sa tieto úrady znovu obnovili na základe princípov platných vo Viedni. Pozri Friedrich WALTER, *Die Organisierung der staatlichen Polizei unter Kaiser Joseph II.*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 7, 1927, s. 34–35 a M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 31–40.

35 Pozri M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 147–275; M. CHVOJKA, *School of Public Morality or Instrument of Political Repression? Theatre Censorship between Vienna, Brno and Opava from Enlightened Absolutism to the Pre-March Period*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 62, 2013, č. 1, s. 76–107.

36 Pozri Helmut GEBHARDT, *Die Grazer Polizei 1786–1850*, Graz 1992, s. 61–62 alebo Wolfram SIEMANN, *Deutschlands Ruhe, Sicherheit und Ordnung. Die Anfänge der politischen Polizei 1806–1866*, Tübingen 1985, s. 123–124.

37 Pozri W. SIEMANN, *Deutschlands Ruhe*, s. 123.

38 Kompletný prepis u Hermann LEITNER, *Der geheime Dienst in seinen Anfängen. Zur Zeit des österreichischen Absolutismus*, Dissertation, Wien 1994, s. 192–207.

39 Michael Forcher uvádza nasledovné očakávané vlastnosti dôverníkov: pohotovosť, pozorovacie schopnosti, jazykové znalosti, vyššie vzdelanie, schopnosť komunikovať so všetkými spoločenskými vrstvami. Pozri Michael FORCHER, *Die geheime Staatspolizei im vormärzlichen Tirol und Vorarlberg*, Dissertation, Universität Innsbruck 1966, s. 128–142, tu s. 136.

misii.⁴⁰ Keď už prevzali od policajného úradu misiu za primeranú finančnú odmenu, zameriavali sa najmä na pátranie v regióne i mimo neho, sledovanie vybraných osôb resp. skupín obyvateľstva, vykonávanie služobných ciest a spisovanie „dôverných“ správ.⁴¹

V nami sledovanom období rokov 1815–1820 bol na čele brnenskej polície najskôr Ján Nepomuk Okáč a po jeho smrti v septembri 1817⁴² sa policajným riaditeľom v Brne stal Peter Muth.⁴³ Celkový výpočet tajných spolupracovníkov brnenského policajného riaditeľstva som v archívoch vo Viedni ani v Brne nenašiel – očividne kvôli utajeniu – explicitne zhotovený, ale možno ho zistiť hlbšou analýzou štvrťročných výkazov na tzv. „tajné policajné výloh“y“. Na ich základe vieme, že brnenský konfidenti poberali od roku 1815 dennú mzdu vo výške dva guldeny (f.) tzv. Viedenskej meny, čo po roku 1821 znamenalo 48 grajciarov (x.) tzv. konvenčnej meny. Jedinú výnimku z tohto pravidla tvoril židovský konfident David Mayer, ktorému za jeho zásluhy pre verejnú bezpečnosť najvyšší policajný úrad vo Viedni postupne zvýšil dennú mzdu až na dva guldeny konvenčnej meny.⁴⁴ Na základe týchto údajov a podľa výšky štvrťročných dotácií⁴⁵ pre „dôverných spolupracovníkov“ konštatujeme, že v Brne bolo najneskôr od prvého štvrťroku 1817 „systemizovaných“ šesť riadnych konfidentov. Z dôvodov utajenia sa v prameňoch ich mená uvádzajú takmer výlučne len iniciálami, a síce ako „F. N.“, „A. B.“, „D. M.“ (David Mayer), „V. L.“, „L. G.“ a „B. P.“⁴⁶ Okrem toho možno

40 H. LEITNER, *Der geheime Dienst*, s. 202–206.

41 M. FORCHER, *Die geheime Staatspolizei*, 129, s. 135–136.

42 MZA, f. MSGP, kart. 350, guberniálny prípis pre Sedlnického zo 7. 9. 1817 o skone Jána N. Okáča a úmrtný list Jána N. Okáča z 10. 9. 1817.

43 Pozri Schematizmy pre Moravu a Sliezske pre roky 1815–1821.

44 Mayer poberal denne najskôr 2 f. 30 x., čo mu od augusta 1817 zvýšili na 3 f. denne. Od roku 1821 poberal 1 f. 12 grajciarov tzv. konvenčnej meny (CM) denne, od novembra 1821 zvýšenú dennú gážu 2 f. CM. Pozri MZA, fond Polizeijni ředitelství (ďalej len PŘ), kart. 17, Vermerk über geheime Polizeidienstauslagen od 1. 2. do 30. 4. 1817, bez čísla fólie; MZA, f. PŘ, kart. 17, č. 199/g., prípis guvernéra Mitrovského policajnému riaditeľovi Okáčovi z 2. 8. 1817; MZA, f. PŘ, kart. 18, výkaz tajných policajných výloh v 2. štvrťroku 1821 z 20. 4. 1821, bez čísla fólie ako aj MZA, f. MSGP, k. 840, č. 282/g, fólia 1, guberniálny prípis pre policajného riaditeľa Mutha zo 14. 6. 1822.

45 Pozri grafy v prílohe o brnenských výlohách pre konfidentov (1818–1843).

46 Pozri napr. MZA, f. PŘ, kart. 17, výkaz policajného riaditeľa Mutha z 1. 2. 1818 o spôsobe využívania tajných služobných dotácií, bez čísla fólie.

identifikovať ešte minimálne⁴⁷ dvoch „mimoriadnych konfidentov“ pre špeciálne ad hoc misie. Konfident vedený pod iniciálou „P“ (Johann Pradatsch)⁴⁸ mal v Brne sledovať Napoleonovho exkomorníka Giovanni Natale Santiniho,⁴⁹ ktorý pobýval v Brne od júla 1817 až do konca roku 1821. Sledovanie francúzskych a talianskych cudzincov prichádzajúcich do Brna bolo zasa zverené konfidentovi „V“⁵⁰ vybavenému príslušnými jazykovými znalosťami. Obaja dostávali dennú mzdu vo výške dva guldeny.⁵¹ Konfident „V“ bol síce v júli 1825 prepustený zo služby, ale bolo to očividne z dôvodu šetrenia a upokojenia revolučnej situácie v Európe, pretože po Parížskej júlovej revolúcii v roku 1830 brnenská polícia znovu zamestnala tohto mimoriadneho konfidenta. Na základe prameňov preto možno pre roky 1817 až 1821 ako aj pre roky 1830 až 1843 určiť v Brne minimálne osem konfidentov s dennou gážou 48 grajciarov konvenčnej meny.⁵²

Ešte v priebehu Viedenského kongresu sa – s presahom do roku 1816 – cieľom tajného policajného dozoru v Brne stala Napoleonova sestra Eliza Bachiocchi, bývalá toskánska veľkovejvodkyňa, so svojím sprievodom. Po úteku Napoleona z Elby a Muratovom prevrate v Neapolsku však koalíčné mocnosti nechceli trpieť žiadnych príslušníkov Napoleonovej rodiny na talianskom území. Eliza tak bola „degradovaná“ na „grófkú z Compignana“ a eskortovaná do Brna.⁵³ Podľa inštrukcií policajného prezidenta Hagera sa mali prijať potrebné opatrenia,

47 U viacerých osôb (napr. talianskych emigrantov ako Gabriele Pepe či Pietro Coletta, resp. v prípade kniežata Alojza Kounica z Rietbergu) sa podľa výkazov o tajných policajných výlohách takisto zaviedlo tajné sledovanie, pričom sa však v tejto súvislosti neuvádzajú ani konkrétni resp. noví alebo „nesystemizovaní“ konfidenti (napr. konfident Wolf pre zmieneného kniežata Kounica). Pozri MZA, f. PŘ, kart. 18, výkaz o tajných policajných výlohách v 1. vojenskom štvrťroku 1822 zo 14. 2. 1822 alebo MZA, f. PŘ, kart. 33, Muthova správa pre guvernéra Mitrovského z 28. 1. 1823, fólia 209.

48 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 833, raport policajného riaditeľstva z 18. 7. 1817, fólie 261, 266 a 273 ako aj správy konfidenta „P“ v osobe diurnistu brnenskej štátnej účtárne (Staasbuchhaltung) Johanna Pradatscha z 18. 7. alebo 21. 7. 1817.

49 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 838, Sedlnického prípis pre guvernéra Mitrovského z 19. 10. 1821, fólia 459.

50 Od roku 1821 taktiež poberal denný plat v konvenčnej mene, a síce vo výške 48 grajciarov. Pozri MZA, f. PŘ, kart. 18, výkaz za 1. vojenský štvrťrok roku 1821 z 20. 2. 1821 ako aj MZA, f. MSGP, kart. 861, č. 540/g, Muthova správa pre guvernéra Inzaghiho zo 6. 11. 1830.

51 MZA, f. MSGP, kart. 840, č. 7/g, Muthova správa pre moravsko-sliezského guvernéra z 8. 1. 1819, fólia 11.

52 Pozri grafy v prílohe o brnenských výlohách pre konfidentov (1818–1843).

53 Eduard WERTHEIMER, *Die Verbannten des ersten Kaiserreiches*, Lipsko 1897, s. 113 a 117.

ktoré mali znemožniť jej prípadný útek alebo odchod z Brna, zabrániť udeleniu cestovného pasu členom jej sprievodu bez súhlasu policajného prezídia vo Viedni a starostlivo kontrolovať tak jej prípadné styky s talianskymi dôstojníkmi⁵⁴ na Morave ako aj jej korešpondenciu.⁵⁵ Od apríla 1815 tak bola Eliza Bachiocchi viac ako rok pod neustálou kontrolou brnenskej polície, až kým jej v júni 1816⁵⁶ nebolo povolené odcestovať do Terstu.⁵⁷ Na jej miesto v Brne mala potom nastúpiť jej sestra Karolína,⁵⁸ bývalá neapolská kráľovná a manželka Napoleonovho generála Joachima Murata, ktorá – podobne ako Eliza – žila pod novým menom „grófkou z Lipony“ nútene pod rakúskym policajným dozorom na zámku v Hainburgu.⁵⁹ Ako však trefne poukazuje Eduard Wertheimer, prílišná blízkosť Karolíninho miesta pobytu k rezidencii rakúskeho cisára mohla u jeho spojencov (Rusko, Veľká Británia, Prusko) vzbudiť oprávnenú obavu, že Viedenský dvor udržuje s „grófkou z Lipony“ tajné spojenie či dokonca umožňuje Karolíne styky s Napoleonovou manželkou Máriou Lujzou a jej synom Napoleonom II. Preto sa Karolína mala presťahovať do Brna alebo Prahy, napokon jej však bolo povolené presťahovať sa na zámok Frohsdorf neďaleko Viedenského Nového Mesta (Wiener Neustadt).⁶⁰

54 Jednalo sa najmä o 28 talianskych a francúzskych dôstojníkov a generálov, ktorí slúžili Joachimuvi Muratovi – Napoleonovmu maršalovi a bývalému neapolskému kráľovi – pri jeho snahe zachovať si svoju vládu v Neapole aj po Viedenskom kongrese. Po porážke od rakúskej armády a neskoršej poprave Murata boli potom ako vojnoví zajatci eskortovaní z Apeninského polostrova cez Mantovu, Maribor (s obídením Viedne) a Brno do pevnosti v Olomouci. Tam síce podliehali vojenskému dozoru, ale krajský úrad v Olomouci mal zabezpečovať kontrolu ich korešpondencie. Pri prechode cez Brno bolo výslovným želaním policajného prezidenta Hagera, aby medzi nimi a Elizou Bacchiocchi nedošlo k žiadnemu kontaktu. Pozri MZA, f. MSGP, kart. 831, Hagerove prípisov Mirovskému z 5. 6. 1815 a 2. 8. 1815, fólie 4 a 45.

55 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 831, Hagerove prípisov dolnorakúskemu guvernérovi grófovi Ignácovi Chorinskému z 3. 4. 1815 a 10. 4. 1815, fólie 6 a 23.

56 MZA, f. MSGP, kart. 831, guberniálny prípis pre Hagera z 5. 6. 1816, fólia 343.

57 MZA, f. MSGP, kart. 831, Sedlnického prípis guvernérovi Mirovskému zo 7. 3. 1816, fólia 284.

58 Tamtiež.

59 E. WERTHEIMER, *Die Verbannten*, s. 142–143.

60 Tamtiež, s. 151–152.

Popri prísnej kontrole osôb prepojených s Napoleonom a napoleonským Francúzskom⁶¹ alebo intenzifikácii pasových opatrení⁶² napr. v súvislosti s vystaňovaleckou vlnou z Würtemberska do Ruska⁶³ venovali brnenské politické a policajné orgány z hľadiska všetkých uvedených dimenzií rakúskej štátnej bezpečnosti v prvých rokoch po Viedenskom kongrese osobitnú pozornosť „hnutiu buršov“.⁶⁴

Policajný prezident Sedlnický sa po známom atentáte na Augusta Friedricha Kotzebua⁶⁵ obával v prvom rade rozpútania politického a náboženského fanatizmu medzi študentmi a profesormi na nemeckých univerzitách. Ten sa podľa neho zameriaval na rozvrat monarchizmu revolučnou cestou a na presadzovanie „demagogických princípov „reprezentatívnej slobody a jednoty nemeckého národa“.⁶⁶ Aby tieto princípy a ich modelová realizácia neohrozili integritu mnohonárodnostnej habsburskej monarchie, považovali habsburské centrálné úrady za nevyhnutné zabrániť akémukolvek prieniku buršiackych ideí na rakúske územie, a teda i na Moravu a Sliezsko (priestorová dimenzia bezpečnosti). Najvyšší kancelár a minister vnútra gróf Franz Saurau v polovici mája 1819 urgoval tamojšieho guvernéra Antona Fridricha Mitrovského, aby vyzval študijných direktorov a profesorov tzv. „vyšších štúdií“⁶⁷ na bdelosť nad študentmi z hľadiska zmýšľania, „zle pochopenej slobody“ a neviazanosti, čím by sa ich „múdrym zásahom“ už v zárodku mohlo potlačiť šírenie akýchkoľvek buršiackych ideí, prejavov či zhromaždení.⁶⁸ Najvyšší policajný úrad monarchie potom pridelil túto

61 Okrem už spomenutých dôstojníkov a generálov Muratovej neapolskej armády, Giovanniho Santiniho alebo Napoleonových sestier Elizy a Karolíny tu možno spomenúť napr. partnera posledne menovanej a Muratovho neapolského exgenerála Francesca McDonalda (MZA, f. MSGP, kart. 836, Sedlnického prípis Mitrovskému z 9. 11. 1820), sledovanie francúzskeho divízneho generála Charlesa Antoina Moranda počas návratu z kongresového Poľska do Francúzska (MZA, f. MSGP, kart. 834, Sedlnického prípis Mitrovskému zo 6. 4. 1819) alebo Napoleonovho exgenerála Pierra-Augustina Hulina, ktorému bol povolený pobyt v Jihlave (MZA, f. MSGP, kart. 831, Sedlnického prípis Mitrovskému zo 26. 2. 1816).

62 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 357, Dekrét Dvorskej kancelárie guvernérovi Chorinskému z 27. 4. 1815.

63 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 357, Sedlnického prípis Mitrovskému z 10. 3. 1817.

64 Pozri aj M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 70–80.

65 Konzervatívny skladateľ a publicista, ktorý bol v marci 1819 kvôli zosmiešňovaniu ideí buršensfaf-tov a ako (domnelý) ruský špión zavraždený Karlom Ludwigom Sandom, študentom teológie z Jeny a radikálnym členom hnutia buršov.

66 HHStA, f. StK, NvP, kart. 36, Sedlnického nóta pre Tajnú dvorskú štátnu kanceláriu zo 6. 4. 1819, fólia 60.

67 T. j. najmä gymnázií a lýceí. Pozri tiež Sylvia SCHRAUT, *Kartierte Nationalgeschichte. Geschichtsatlanten im internationalen Vergleich 1860–1960*, Frankfurt – New York 2011, s. 152–153.

68 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 834, Saurauov dekrét Mitrovskému z 18. 5. 1819.

preventívnu tajnú agendu aj policajným orgánom za účelom kontroly verejného vystupovania, princípov a vyjadrení tak študentov ako aj profesorov na vzdelávacích ústavoch na Morave a v Sliezske, a to osobitne v súvislosti s ich možnými osobnými resp. korešpondenčnými kontaktmi v zahraničí.⁶⁹

Hoci na Morave a v Sliezske nedošlo v sledovanom období (do r. 1820) k žiadnej výraznej eskalácii buršiackeho hnutia tak ako tomu bolo napr. vo Viedni alebo v Prahe⁷⁰, zaznamenávame tu viaceré indície a prejavy preventívnej bezpečnostnej stratégie súvisiacej s týmto hnutím. V prvom rade môžeme uviesť opatrenia upozorňujúce na možný prienik nemeckých buršiackych študentov a profesorov na moravsko-sliezske územie. V prípade nemeckých študentov Rudolfa Fridricha Lüninga a Johanna Augusta Leymanna z prvej polovice júla 1819 bola pri ich najbližšom kontakte s rakúskymi úradmi nariadená nielen riadna cudzinecká kontrola, ale aj dôkladné prehľadanie ich batožiny a dokladov vrátane ich telesného oblečenia. Takto mala rakúska polícia nielen zabezpečiť všetky ich podozrivé spisy či symboly, ale podľa možnosti odhaliť aj „vlastný tajný účel a poslanie ich cesty“.⁷¹ V máji 1820 zasa rakúske politické a policajné orgány riešili podnet Centrálny vyšetrovacej komisie v Mohuči, podľa ktorého sa po zavraždení Kotzebua začali početní nemeckí študenti, profesori (napr. Joseph Görres) a piati kníhtlačiar⁷² zhromažďovať v Štrasburgu. Vzhľadom na relatívne malý obrat nemeckého knižného obchodu s Francúzskom sa dalo predpokladať, že ich cieľom je pokračovať v spisbe a tlačení politických pamfletov, ktorých tlač na nemeckom území zakazovalo spolkové uznesenie z 20. septembra 1819.⁷³ V tejto súvislosti

69 MZA, f. MSGP, kart. 834, Sedlnického prípis Mitrovskému z 29. 6. 1819.

70 Pozri M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 71–78 a 229–231.

71 Obaja študenti sa totiž vydávali za poštového úradníka resp. obchodníka, nedodržovali predpísanú trasu z Prahy do Mnicha podla pasu a svojvoľne cestovali po Rakúskej monarchii. Podozrenie voči možným subverzívnym aktivitám študentov vzrástlo najmä kvôli podobnosti mena prvého z nich s lekárnikom Löningom, ktorý sa 1. júla 1819 v duchu atentátu na Kotzebua neúspešne pokúsil zavraždiť Karla von Ibella, predsedu vlády Nasavského vojvodstva. Pozri MZA, f. MSGP, kart. 834, Sedlnického prípis Mitrovskému z 11. 7. 1819; *Darlegung der Hauptresultate aus den wegen der revolutionären Complotte der neueren Zeit in Deutschland geführten Untersuchungen*, Frankfurt a. M. 1838, s. 12; Aarauer Zeitung, 1819, č. 85, 17. júl, s. 339 a Thomas WEICHEL, *Die Bürger von Wiesbaden. Von der Landstadt zur Weltkurstadt*, München 1997, s. 139–140.

72 Napr. Karl Friedrich Pfeiffer z Mohuče alebo kníhtlačiar Wilhelm z Berlína, Hauser z Jeny alebo Lorenz z Heiningenu. Pozri MZA, f. MSGP, kart. 836, správa Centrálny vyšetrovacej komisie v Mohuči pre Spolkové zhromaždenie v Mohuči z 10. 11. 1819 spolu s menným zoznamom nemeckých študentov, profesorov a kníhtlačiarov prichádzajúcich do Štrasburgu.

73 Pozri najmä Eberhard BÜSSEM, *Die Karlsbader Beschlüsse von 1819*, Hildesheim 1974; Wolfgang KAHL, *Hochschule und Staat. Entwicklungsgeschichtliche Betrachtungen eines schwierigen*

nutne vyvstala aj potreba overiť prípadnú prítomnosť týchto osôb, ktoré už mohli medzičasom Štrasburg opustiť, na lýceách v Olomouci a Brne alebo v ďalších vzdelávacích ústavoch na Morave a v Sliezske.⁷⁴ Následné prešetrovanie však preukázalo, že sa tu žiadny z hľadaných nemeckých študentov, profesorov alebo študentov zo Štrasburgu nezdržoval.⁷⁵

Príkladom sledovania študentov je prípad Johanna Zawadskeho (Jána Závadského) z Bielska (Bielitz) v hornom Sliezske, ktorý najskôr v rokoch 1815–1816 študoval filozofiu na lýceu v Olomouci⁷⁶ a po dvojročnej pauze pokračoval v štúdiu na univerzite⁷⁷ v Lvove. Do siete tajných policajných spisov sa dostal v súvislosti s anonymným listom, ktorým dostal vo svojom novom pôsobisku v Lvove pozvanie na pripojenie sa k „nemeckej veci“ a pokyn, aby preto spomedzi študentov verboval vhodných kandidátov. Celá záležitosť mohla byť v podstate hneď ukončená ako bezpredmetná, keďže Zawadsky list okamžite ukázal jednému svojmu profesorovi a fakultný direktor nemal nielen najmenšie pochyby o jeho lojalite k Rakúsku, ale nebadal na ňom ani známku zápalu pre buršiacke záležitosti.⁷⁸ Pre rakúsku políciu však bola dôležitá skutočnosť, že Zawadsky do Lvova prestúpil z Olomouca, kde ho uvedený anonym mohol minúť a odkiaľ mu mohol byť ďalej preposlaný do Lvova. Policajné šetrenie sa preto zameralo na pátranie po možnom zahraničnom študentovi, ktorý mal alebo chcel nadviazať kontakty na Olomouckom lýceu.⁷⁹ Šéf polície Sedlnický zdôraznil „vysokú dôležitosť celej záležitosti“ a navrhol ako jej možné riešenie podrobnú analýzu rodinných pomerov

gen Rechtsverhältnisses unter besonderer Berücksichtigung von Aufsichtsfragen, Tübingen 2004, s. 30–31 alebo Thomas OELSCHLÄGEL, *Hochschulpolitik in Württemberg 1819–1825. Die Auswirkungen der Karlsbader Beschlüsse auf die Universität Tübingen*, Sigmaringen 1995, s. 51–56.

74 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 836, Sedlnického prípis Mitrovskému z 15. 5. 1820 a Správa Centrálny vyšetrovacej komisie v Mohuči pre Spolkové zhromaždenie v Mohuči z 10. 11. 1819 spolu s meným zoznamom nemeckých študentov, profesorov a knihtačiarov prichádzajúcich do Štrasburgu.

75 Vyplyvalo to jednak zo správ policajného riaditeľa Mutha (14. 6. 1820), ktorý v pasových ani ohlasovacích protokoloch pre cudzincov nenašiel evidenciu svedčiacu o ich pobyte ale prechode cez moravsko-sliezske územie, jednak zo správ rektorov lýceí v Brne (biskup Wenzel Urban von Stuffer, 2. 6. 1820) a Olomouci (Thomas Powondra, 10. 6. 1820). Pozri MZA, f. MSGP, kart. 836, guberniálny dekrét pre Sedlnického zo 17. 6. 1820 s prílohami.

76 MZA, f. MSGP, kart. 834, správa olomouckého krajského hejtmána z 10. 9. 1819.

77 Pozri aj Elmar SCHÜBL, *Am Vorabend der Krisen zeichnen sich die Bruchlinien schon ab. Zur Nationalisierung der Universitäten und Hochschulen im 19. und frühen 20. Jahrhundert*, in: Elmar Schübl – Harald Heppner (eds.), *Universitäten in Zeichen des Umbruchs*, Wien – Berlin 2011, s. 13–28.

78 MZA, f. MSGP, kart. 834, správa direktora filozofie rytiera Juliusa von Hüttersthala na univerzite v Lvove pre haličské krajinské gubernium z 19. 7. 1819.

79 Tamže, pozri aj prepis prezidiálnej správy pre Ministerstvo vnútra z Lvova, datovanú 22. 7. 1819 a Sedlnického nótu Mitrovskému z 9. 8. 1819.

a osobného zázemia Johanna Zawadskeho doma i v Olomouci, obzvlášť z hľadiska jeho kontaktov s domácimi i cudzími študentmi. Pátranie však neprinieslo želané výsledky, či už z dôvodu „politicky korektného“ občianskeho života tohto študenta alebo aj preto, že už to boli v podstate tri roky, čo Zawadsky opustil Olomouc (asi v septembri 1816) a záležitosť „Spolku pre nemeckú vec“ bola – ak vôbec skutočne existoval – produktom roku 1819.⁸⁰

V neposlednom rade môžeme ako príklad preventívnej bezpečnostnej stratégie súvisiacej s hnutím buršov označiť sledovanie profesorov. V tajných spisoch moravsko-sliezskeho krajinárskeho gubernia nachádzame v tejto súvislosti prípady Heinricha Scholza, ktorý pôsobil ako zástupca direktora štúdia práv na Olomouckom lýceu⁸¹ a učiteľ prirodzeného súkromného a všeobecného stavovského práva a Albína Heinricha, profesora na gymnáziu v Těšíne. Oba mali podľa tajného hlásenia vyznávať „mimoriadne podozrivé náboženské a politické princípy“, prostredníctvom ktorých negatívne ovplyvňovali študujúcu mládež.⁸² Najvyšší policajný úrad monarchie preto nariadil preverenie týchto učiteľov cez prizmu štyroch hľadísk:

- A. Morálne jednanie a politicko-náboženské názory
- B. Spôsob vykonávania učiteľského úradu
- C. Kontakty doma i v zahraničí
- D. Správanie a vyjadrenia ich študentov.⁸³

Z prvého hľadiska (A) bol Scholz označený za prívrženca Kantovej filozofie, zatiaľ čo Heinrich nebol tak jasne filozoficky vymedzený. Oboch spájala averzia voči cirkvi, ktorá u Scholza pramenila z kritiky biblie ako „povrchnej ľudskej knihy“ a prejavovala sa odmietaním vonkajších foriem a rítov náboženstva (napr. bohoslužieb).⁸⁴ O náboženstve Scholz uvažoval v medziach racionalizmu, a preto aj z politického hľadiska uprednostňoval idey autonómie človeka a politickej samosprávy. Tieto princípy z neho v očiach moravských krajských i provinčných úradov robili potenciálneho člena politickej opozície a neželaného vplyvného

80 MZA, f. MSGP, kart. 834, Sedlnického nóta Mitrovskému z 9. 8. 1819 a správy olomouckého krajského hejtmana z 10. 9. 1819 a tešínskeho krajského hejtmana zo 14. 9. 1819.

81 Pozri aj Richard ZIMPRICH, *Olmütz als deutsche Hochschulstadt in Mähren*, Esslingen am Neckar 1974, s. 113–114.

82 MZA, f. MSGP, kart. 836, Sedlnického nóta Mitrovskému z 11. 2. 1820.

83 Tamtiež.

84 MZA, f. MSGP, kart. 836, guberniálny exkurz pre policajné prezídium vo Viedni z 30. 12. 1820, ad 1–2.

odporcu režimu.⁸⁵ Čo sa druhej oblasti (B) týka, boli Scholz a Heinrich hodnotení pozitívne, hoci mali veľmi odlišné povahy. Profesor Scholz bol veľmi spoločenský a často sa so študentmi stýkal aj mimo prednášok počas svojich prednášok. Gymnaziálny učiteľ Heinrich bol viac utiahnutý, ale plnil si vzorovo všetky svoje povinnosti, vydal a študentom poskytol knihu o dejinách Těšínska⁸⁶ a čistý štít mu kalilo len niekoľko kritických poznámok voči náboženstvu na začiatku svojho pôsobenia, ktoré mu vyniesli pokarhanie od prefekta.⁸⁷ Obaja učители sa líšili aj v tretej oblasti (C) policajného záujmu, kde sa Scholz obmedzoval na komunikáciu so svojimi študentmi a niekoľkými domácimi vedcami, zatiaľ čo Heinrich bol v tomto ohľade pomerne aktívny, a to nielen ako predseda čitateľského spolku, ale taktiež ako korešpondent s vedcami vo Viedni i pruskej Wroclawi.⁸⁸ Posledné štvrté hľadisko (D) sa nieslo opäť v znamení kritiky profesora Scholza, ktorý mal svojim odmietavým postojom k náboženstvu inšpirovať študentov k podobnému správaniu, pričom u nich bol taktiež lojálni občania Olomouca badali odpor proti honoráciám. Tešínsky gymnaziálny profesor bol v tomto smere hodnotený podstatne lepšie, a to najmä kvôli svojej usilovnej vedeckej a knižničkej práci bez ďalších antikatólických eskapád.⁸⁹

Uvedené hodnotenia potvrdzujú tézu, že sa na rakúskych vzdelávacích inštitúciách po vydaní Karlovarských článkov sprísnil kurz a dôraz sa kládol na náboženskú a politickú lojalitu voči vládnucemu režimu. Scholz ani Heinrich o svoje miesta neprišli, ale príklady ďalších profesorov ako Bernard Bolzano,⁹⁰ Julius Schneller⁹¹ či Prokop Pokorný⁹² ukazujú, že polícia vytrvalo sledovala rakúske akademické elity a nepohodlným učiteľom buď hatila kariérny postup, bránila vo vedeckej práci alebo ich rovno zosadila z funkcie v rámci ochrany ideologickej

85 MZA, f. MSGP, kart. 836, guberniálny exkurz pre policajné prezídium vo Viedni z 30. 12. 1820, ad 1–2.

86 Pozri Albin HEINRICH, *Versuch über die Geschichte des Herzogthumes Teschen*, Teschen 1818.

87 MZA, f. MSGP, kart. 836, guberniálny exkurz pre policajné prezídium vo Viedni z 30. 12. 1820, ad 3 a správa tešínskeho krajského hejtmána z 30. 8. 1820.

88 MZA, f. MSGP, kart. 836, guberniálny exkurz pre policajné prezídium vo Viedni z 30. 12. 1820, ad 4.

89 Tamtiež, ad 5.

90 Pozri napr. Jane REGENFELDER, *Der sogenannte „Bolzano-Prozess“ und das Wartburgfest*, in: Helmut Rumpfer (ed.), *Bernard Bolzano und die Politik*, Wien – Köln – Graz 2000, s. 149–178.

91 Pozri M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 230–231.

92 Jednalo sa o piaristického kňaza a profesora filozofie na lýceu v ilýrskom meste Gorica (Görz), ktorý bol kvôli verejne vyjadreným náboženským a politickým názorom protirečiacim oficiálnej línii odstránený zo svojho učiteľského postu. Pozri MZA, f. MSGP, kart. 840, Sedlnického nótá Mitrovskému z 22. 6. 1822, fólia 9.

homogenity vzdelania v monarchii. Spoločný postup Rakúska, Pruska a ostatných štátov Nemeckého spolku v otázke prenasledovania „demagógov“ spadá nielen do reaktívnej bezpečnostnej stratégie, ale dá sa vnímať aj ako prejav proaktívnej kooperatívnej spolupráce v rámci Daaseho dimenzie nebezpečenstva.

Kontrola verejnej mienky pred Opavským kongresom

Poslednou otázkou, ktorej sa budeme z hľadiska habsburských bezpečnostných stratégií v rámci tejto štúdie stručne a so zameraním na roky 1819 a 1820⁹³ venovať, je kontrola obyvateľstva prostredníctvom tzv. „situačných správ“⁹⁴ (Stimmungsberrichte). Ich mesačné⁹⁵ spisovanie mali na starosti policajní riaditelia⁹⁶ všetkých habsburských provincií v celom predmarcovom období (1815–1848), pričom tieto správy boli zasielané policajnému dvorskému úradu vo Viedni a obsahovali informácie jednak o nálade jednotlivých spoločenských vrstiev, reflexii zahraničných udalostí alebo správaní štátnych úradníkov, jednak o otázkach obchodu, verejného poriadku, kriminality či zdravotného stavu obyvateľstva danej provincie.⁹⁷ Vo svetle dobovej optiky sa situačné správy vzťahovali na jednotlivé spoločenské vrstvy, ktoré sú v nich zväčša označované ako vyššie, stredné (obe niekedy bývajú označené

93 Tento výber vyplýva jednak z obmedzeného rozsahu štúdie, jednak zo skutočnosti, že sa v Moravskom zemskom archíve v Brne vo fondoch PŘ (viď kart. 90 a 92) resp. MSGP (viď kart. 884) nachádza len minimum dochovaných situačných správ pre roky 1815–1817.

94 Jedná sa o typ prameňa, ktorý treba na jednej strane analyzovať veľmi obozretne, pretože bol spisovaný úradníkmi, ktorí do neho mohli vkladať svoje osobné názory a nemuseli uvádzať presné zdroje. Na druhej strane je to často jediný prameň informácií pre výskum verejnej mienky v habsburskej monarchii prvej polovice 19. storočia, a preto je nutné verifikovať jeho vierohodnosť komparáciou s ďalšími prameňmi hospodárskej, sociálnej a politickej povahy.

95 V turbulentných časoch na začiatku 20. i 30. rokov 19. storočia boli spisované v cca. dvojtýždňovom intervale.

96 MZA, f. PŘ, kart. 92, odpis guberniálneho prípisu pre policajného riaditeľa Okáča v Brne z 24. 8. 1815.

97 Pre bližšiu charakteristiku pozri Michal CHVOJKA, *Situačné správy. Archívny zdroj medzi kritikou a idealizujúcou reflexiou skutočnosti*, *Nové historické rozhľady* 1, 2011, č. 2, s. 77–99, obzvlášť 77–80; Miroslav ŠEDIVÝ, *Oblas Rýnske krize v Rakouském císařství. Příspěvek ke studiu veřejného mínění v českých zemích doby předbřeznové*, *ČCH* 112, 2014, s. 681–712, tu s. 686–7; Milan HLAVAČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*, zv. 2, Praha 2014, s. 92–93.

ako „vzdelané“,⁹⁸ „informovanejšie“ alebo „lepšie“⁹⁹) a (naj-)nižšie a od ideológie etatickeho konzervativizmu si vypožičiavali bipolárne hodnotové nálepky ako „dobre/spravodlivo zmyšľajúci“¹⁰⁰ alebo „zle zmyšľajúci“¹⁰¹ občania.

Predmetom nášho záujmu nebude ekonomická rovina¹⁰² situačných správ, ale otázky „vyššej polície“ týkajúce sa nálady obyvateľstva s ohľadom na reflexiu zahraničných udalostí. Ako uvádza Miroslav Šedivý, občan Rakúskej monarchie sa dozvedal novinky o dani v zahraničí väčšinou z povolenej tlače¹⁰³ domácej i zahraničnej¹⁰⁴ proveniencie a od cestujúcich cudzincov, ale veľkým problémom nebolo ani dostať sa k pašovaným zakázaným novinám.¹⁰⁵ V priebehu roku 1819 prinášali noviny na svojich stránkach informácie o vrení v rôznych častiach Európy. Boli to napr. správy o nespokojnosti obyvateľstva v Prusku so slúbenou, ale nerealizovanou stavovskou ústavou,¹⁰⁶ antisemitských prejavoch,¹⁰⁷ hnutí buršov,¹⁰⁸ aktivitách tajných spoločností v Lombardii a Benátsku¹⁰⁹ alebo nepokojoch v Anglicku.¹¹⁰ Brnenský policajný riaditeľ Muth dokonca vyslovil v tomto kontexte názor, že časť obyvateľstva, ktoré číta takéto správy, má kvôli tomu tendenciu ku konšpiračným

98 Pozri napr. situačnú správu policajného riaditeľa Mutha z 19. 11. 1819 (MZA, f. MSGP, kart. 834, č. 315/g) alebo z 5. 4. 1820 (MZA, f. PŘ, kart. 92, fólia 164).

99 MZA, f. MSGP, kart. 840, č. 101/g, Muthova situačná správa (ďalej len MSS) zo 16. 4. 1820 alebo 30. 4. 1821.

100 Pozri napr. MSS zo 16. 4. 1820 (MZA, f. MSGP, kart. 840, č. 101/g).

101 Pozri napr. MSS zo 28. 3. 1820 (MZA, f. MSGP, kart. 840, č. 83/g).

102 Tu spadajú početné a dôležité otázky ako napr. vyhlasovanie (mimo-)riadnej pozemkovej dane, nastavenie cien základných potravín a nájmov, problematika prechodu z Viedenskej meny na Konvenčnú menu, finančné opatrenia štátu apod., ktoré samozrejme výrazne rezonovali u jednotlivých vrstiev obyvateľstva, ale ktorým sa nemôžem bližšie venovať kvôli obmedzenému rozsahu štúdie.

103 Napr. „Österreichischer Beobachter“, z ktorého sa krátené verzie zahraničných správ pretláčali aj do „Wiener Zeitung“ a jej regionálnych obdôb – pre české krajiny to boli „Prager Zeitung“, „Brünner Zeitung“ a „Troppauer Zeitung“.

104 Azda najobľúbenejším zahraničným denníkom boli Augsburgers Allgemeine Zeitung (pozri M. CHVOJKA, *Sedlnitzky*, s. 166).

105 Porovnaj M. ŠEDIVÝ, *Ohlas*, s. 693–695.

106 MZA, f. PŘ, kart. 92, MSS z 9. 5. 1819 a 6. 12. 1819, fólie 39, 121 a 123; pozri aj *Oppositions-Blatt oder Weimarsche Zeitung*, 1819, č. 24, 28. 1. alebo *Beilage zum Oppositions-Blatte*, 1819, č. 21, 25. 2., 162–164; Christian SCHMITZ, *Die Vorschläge und Entwürfe zur Realisierung des preußischen Verfassungsversprechens 1806–1819*, Göttingen 2010, s. 161–163.

107 Pozri MZA, f. PŘ, MSS zo 6. 2. 1818, 6. 10. 1819 alebo 6. 12. 1819.

108 Pozri *Allgemeine Zeitung*, 1819, č. 99, 9. 4.; *Mährisch-ständische Brünner Zeitung* (ďalej len MSBZ), 1819, č. 94 (4. 4.), 99 (9. 4.), 120 (1. 5.) alebo 123 (4. 5.); MZA, f. PŘ, kart. 90, MSS z 12. 8. 1819, fólia 66; MZA, f. MSGP, kart. 834, MSS z 11. 9. 1819, 19. 11. 1819 a 15. 12. 1819.

109 MZA, f. PŘ, kart. 90, MSS z 30. 3. 1819, fólia 62.

110 *Oppositions-Blatt oder Weimarsche Zeitung*, 1819, č. 224, 21. 9.; MSBZ, 1819, č. 233 (25. 8.), 239 (31. 8.) alebo 242 (3. 9.); MZA, f. MSGP, kart. 834, MSS z 11. 9. 1819.

teóriám a myslí si, že za všetkými tými poburujúcimi udalosťami sú „excentrické indivíduá“, ktoré plánujú zneužiť ľudí z nižších vrstiev pre svoje účely. Občania však podľa Mutha verili, že účelné opatrenia relevantných vlád akékoľvek podobné aktivity úspešne potlačia.¹¹¹ Šéf brnenskej polície síce opakovane zdôrazňoval lojalitu obyvateľstva v provincii Morava-Sliezsko, ale zároveň poukázal na nutnosť zintenzívnenia cenzúry, pretože detailné opisy zahraničných nepokojov opakovane uvádzaných v provinčných novinách mohli podľa neho viesť tú časť verejnosti, „ktorej chýbal potrebný rozhľad, aby ponímala všetky okolnosti týchto udalostí zo správneho a pravdivého pohľadu...“,¹¹² k napodobňovaniu zahraničných výtržností, a to najmä vo vzťahu k Židom.¹¹³

Rok 1820 nielen že pokračoval v politických turbulenciách toho predchádzajúceho, ale ich ešte vystupňoval. Správy o zavraždení Charlesa Ferdinanda d'Artois alias vojvodu z Berry v Paríži,¹¹⁴ vojenskom prevrate v Španielsku,¹¹⁵ vypuknutí nepokojov na Sicílii¹¹⁶ a revolúcií v Portugalsku¹¹⁷ sa už v situačných správach odrazili vo výraznejšej názorovej fragmentácii, a to nielen v zmysle rozsiahlej konzervatívnej väčšiny a málo početnej liberálnej menšiny. Nižšie vrstvy sa týmito otázkami vzhľadom na vlastné existenčné problémy zaoberali minimálne alebo vôbec, vykazovali podľa Mutha výsostne lojálny postoj a viac-menej sa obávali len prípadnej vojny, ktorej príznaky celkom logicky videli v rôznych koncentráciách a presunoch vojsk, resp. vyhlásených odvodoch brancov.¹¹⁸ Naopak, stredné a vyššie spoločenské vrstvy o revolučných udalostiach intenzívne diskutovali a zaujímali v týchto otázkach aj vyhranenejšie postoje. Ako spoločného menovateľa nepokojov vnímali prílišné tolerovanie liberálov¹¹⁹ vo Francúzsku a Španielsku, no v priebehu prvej polovice roku 1820 už badať nielen kritiku španielskeho kráľa Ferdinanda VII.,¹²⁰ ale aj rastúce sympatie pre španielsku revolúciu. Medzi jej obhajcov mali podľa Mutha

111 MZA, f. MSGP, kart. 834, MSS z 11. 9. 1819.

112 Tamtiež.

113 Tamtiež.

114 MZA, f. PŘ, kart. 92, MSS zo 7. 3. a 5. 4. 1820, fólie 152 a 173; MSBZ, 1820, č. 57, 26. 2.

115 MZA, f. PŘ, kart. 92, MSS zo 7. 3. a 5. 4. 1820, fólie 152 a 173; MSBZ, 1820, č. 34 (3. 2.) alebo č. 37 (6. 2.).

116 MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 31. 7. 1820; MZA, f. PŘ, kart. 92, MSS zo 6. 9. 1820, fólie 214 a 221; MSBZ, 1820, č. 213, 4. 8.

117 MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 30. 9. 1820.

118 MZA, f. MSGP, kart. 834, MSS z 11. 9. 1819 a MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 31. 1., 12. 8. a 16. 8. 1820;

119 MZA, f. PŘ, kart. 92, MSS zo 7. 3. a 5. 4. 1820, fólie 152 a 173.

120 MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 29. 2., 16. 4., 30. 4., 31. 5., 15. 6., 15. 7. 1820.

patrí v prvom rade rakúski dôstojníci, ktorí poukazovali na skutočnosť, že španielski vojenski revoluční lídri boli k štátnemu prevratu vlastne „donútení nedostatočným ohodnotením ich statočných služieb“.¹²¹ Od takýchto vyjadrení nebolo ďaleko k paralelám o „nie nepodobnej“ situácii dôstojníkov v Rakúsku poberajúcich obmedzené gáže a limitovaných v kariérom postupe v časoch mieru.¹²² Nadchádzajúce vojenské manévry a prípadnú vojnu, najmä v súvislosti s výbuchom revolúcie v Neapolsku, preto rakúski dôstojníci vítali ako jediný možný impulz k pozitívnej zmene ich pozície.¹²³ Podľa Mutha tvorili ďalšiu – hoci úzku – skupinu moravských konštitučných liberálov príslušníci vzdelaných vrstiev (najmä veľkostatkári a úradníci),¹²⁴ ktorých rady sa mali postupne rozširovať v druhej polovici roku 1820 v súvislosti s rozšírením správ o revolúcii v Neapolsku a Portugalsku.¹²⁵ Koncom septembra 1820, t. j. na prahu stretnutia korunovaných hláv Rakúska, Pruska a Ruska na kongrese v Opave, preto konzervatívna väčšina obyvateľstva očakávala spoločný postup troch „východných“ veľmocí a zastavenie revolučných udalostí. O všeobecnej podpore vojenskej intervencie v Neapolsku na Morave a v Sliezske sa však v tomto čase ešte nedalo – najmä z obáv o spätné ekonomické dopady vojny, ale aj kvôli liberálnym argumentom odmietajúcim intervenčný princíp¹²⁶ – vôbec hovoriť.

Záverčné poznámky

Ukončenie napoleonských vojen a podpísanie Záverečných aktov Viedenského kongresu vyznačuje novú éru v rakúskej bezpečnostnej politike, ktorej prvoradým cieľom sa stalo zabezpečenie statusu quo v Európe ako aj prevencia návratu revolúcie, resp. „nového Napoleona“. Vo svetle koncepcie rozšírenej bezpečnosti od Christophera Daaseho tak v prvom rade identifikujeme habsburský štát a dynastiu ako referenčný objekt bezpečnosti a následne západné štáty Európy (Francúzsko, Švajčiarsko, štáty Nemeckého spolku) ako aj nenemecké a silno nacionalizované územia habsburskej monarchie na Apeninskom polostrove a v Haliči ako hlavné zóny revolučného potenciálu a revolučného nebezpečenstva.¹²⁷ Aj z tohto dôvodu

121 MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS zo 16. 4. 1820.

122 Tamže, pozri aj MZA, f. PŘ, kart. 92, MSS zo 4. 7. 1818 a 6. 9. 1820.

123 Pozri MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 31. 7. a 16. 8. 1820.

124 MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 15. 6. 1820.

125 MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 31. 7., 15. 9. a 30. 9. 1820.

126 MZA, f. MSGP, kart. 840, MSS z 30. 9. 1820, 15. 1., 31. 1., 28. 2., 30. 3., 17. 4. a 30. 4. 1821.

127 Pozri Graf 4 o tajných výlohách v rôznych častiach monarchie.

sa hlavné línie silnejúcej teritoriálnej stabilizácie habsburskej bezpečnosti v rokoch 1815–1820 i neskôr orientovali na tieto územia.

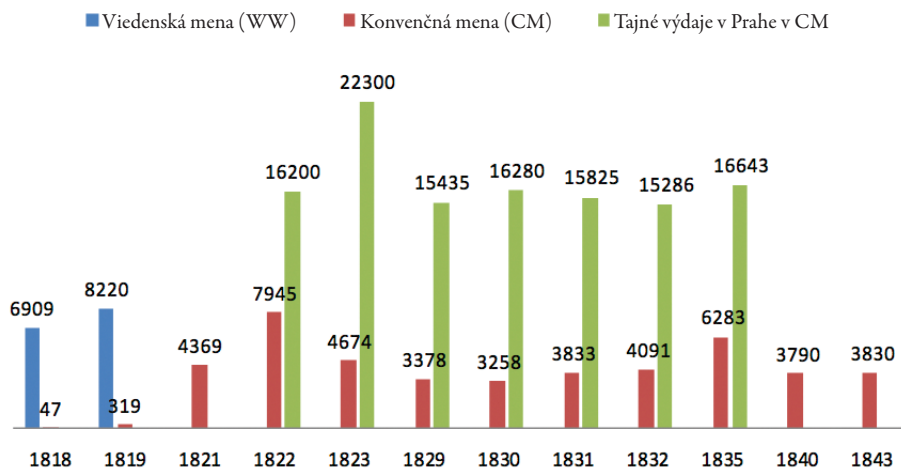
Územie Moravy a Sliezska bolo z vnútro- i zahraničnopolitického hľadiska vnímané ako pokojná vnútrozemská rakúska provincia a vhodné zázemie habsburskej politiky. V nami sledovanom období túto skutočnosť potvrdzuje napr. internovanie osôb spojených s režimom Napoleona Bonaparta v Brne a Olomouci ako aj zrušenie policajného riaditeľstva v Opave a organizovanie jedného z postviedenských kongresov pentarchie práve v tomto meste. Ako ďalší – i keď nie tak výrazný – parciálny dôkaz slúži aj podstatne slabšia a pomalšia rezonancia hnutia buršov v tejto habsburskej provincii. Možno síce namietat, že na Morave a v Sliezske v tomto čase nepôsobila žiadna univerzita a jeho územie nesusedilo priamo s nemeckými štátmi s výnimkou pruského Sliezska, ale v žiadnom prípade tu nedošlo k udalostiam porovnateľným s tými v Prahe alebo Viedni. Aj situačné správy sprvoti podporujú obraz lojálnej habsburskej provincie, podľa ktorých tu dominovala jasná konzervatívna rojalistická väčšina a len niekoľko osamotených jednotlivcov malo zdieľať liberálne a konštitučné názory. Takéto rozloženie síl sa napokon po skončení dlhotrvajúcich vojen a všeobecnej túžbe po mieri a bezpečnosti dalo predpokladať a nečudo, že rakúske politické a policajné úrady prostredníctvom patriarchálnych noriem a inštitúcií prezentovali sekuritizáciu monarchie navonok ako zdroj „pokoja, poriadku a bezpečnosti“ pre poddaných (a teda nie primárne pre politický režim štátu, ako tomu v skutočnosti bolo). S pribúdaním turbulencií v Európe v rokoch 1819–1820 nás však môže napriek tomu prekvapiť narastanie prívržencov liberálnych a konštitučných reforiem, ba dokonca revolúcií v Španielsku či Neapolsku, v tomto „pokojnom“ habsburskom zázemí, a to najmä u dôstojníkov či úradníkov pôsobiacich v habsburských službách na Morave a v Sliezske. Hoci politická a ideologická charakteristika rôznych názorových prúdov v situačných správach pokrivkáva, v dôsledku čoho sa niekedy liberáli, zástancovia konštitúcie alebo radikáli definujú podobne (t. j. čisto antimonarchisticky), resp. sú hádzaní do jedného koša, je z nich cítiť aj určitý apel zdola smerom k centrálnym úradom na určité zohľadnenie ich požiadaviek v zmysle prevencie zhoršovania sociopolitickej situácie v Rakúsku.

Záverom preto môžeme skonštatovať, že v prvých rokoch po Viedenskom kongrese Rakúsko presadzovalo na jednej strane tradičnú reaktívnu bezpečnostnú politiku zameranú na odvrátenie hrozieb alebo na zmiernenie zraniteľnosti štátu, ale na druhej strane u neho môžeme badať snahu o intenzívnejšie presadzovanie proaktívnych bezpečnostných stratégií vo forme intervencie a kooperácie. Najmä

posledne menovaná stratégia vo forme zahraničnej spolupráce zameranej na zníženie budúcej straty sa však ukázala byť obmedzovaná jednak multipolárnym systémom „rovnovážnych“ veľmocí, jednak – do určitej miery prekvapujúco – rastúcou senzibilitou habsburských bezpečnostných autorít voči národnej i medzinárodnej verejnej mienke.

Graf 1

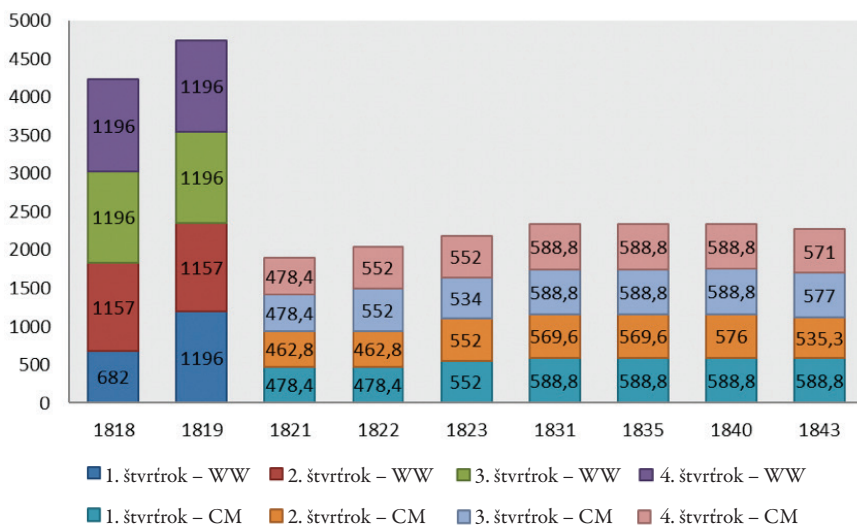
Tajné výdaje v Brne v r. 1818–1843¹²⁸

¹²⁸ Pozri MZA, f. PŘ, kart. 17, tajné výlohy 1799–1819 a MZA, f. PŘ, kart. 18, tajné výlohy 1818–1843; MZA, f. MSGP, kart. 836, Sedlnického prípis guvernérovi Mitrovskému z 27. 10. 1820 o vyplácaní všetkých policajných a tajných výloh v tzv. konvenčnej mene počnúc 1. novembrom 1820 (a to v pomere 250 guldenov papierovej meny (Viedenskej meny) za 100 guldenov novej konvenčnej meny); Miloslav NOVÁK, *Rakouská policie a politický vývoj v Čechách před r. 1848*, Sborník archivních prací 3, 1953, č. 1–2, s. 72.

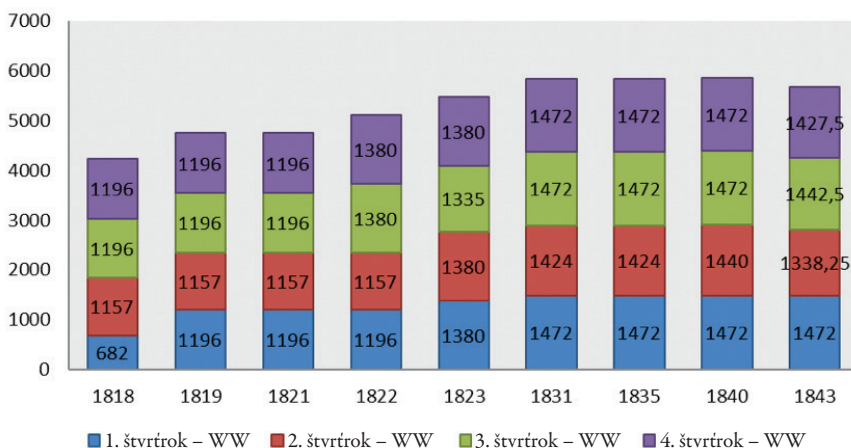
Graf 2

Brnenské výdaje na konfidentov v r. 1818–1843¹²⁹

Graf 3

Brnenské výdaje na konfidentov v r. 1818–1843¹³⁰

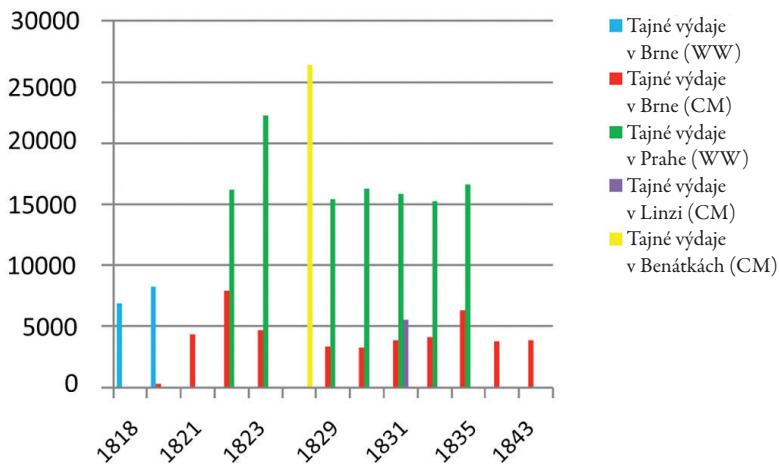

129 MZA, f. PŘ, kart. 17, tajné výlohy 1799–1819 a MZA, f. PŘ, kart. 18, tajné výlohy 1818–1843.

130 Sumy uvedené v grafe 2 v konvenčnej mene boli kvôli lepšej komparácii prepočítané na predchádzajúcu Viedenskú menu (a to v pomere 250 guldenov papierovej – Viedenskej meny – za 100 guldenov novej konvenčnej meny).

Graf 4

Zdroje: Graf 2; M. NOVÁK, *Rakouská policie*, s. 72; R. HINTERLEITNER, *Die Linzer Polizeidirektion*, s. 131, AVA Wien, PHS¹³²

131 Reinhold HINTERLEITNER, *Die Linzer Polizeidirektion in der Ära Metternich*, Linz (dizertácia) 1973, s. 42.

132 Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, fond Polizeihofstelle, kart. 650 ex 1824 (fascikel 1078b), vyúčtovanie tajných výloh od Kübecka, generálneho policajného riaditeľa v Benátkach, za vojenský rok 1824 (poškodený nefóliovaný spis). Ešte môžeme uviesť, že tajné výdaje pre celú monarchiu tvorili napr. v roku 1833 sumu 300 000 guldenov. Pozri M. FORCHER, *Die geheime Staatspolizei*, s. 154.

Habsburg Concepts of Internal Security Following the Congress of Vienna (1815–1820). The Example of Moravia and Silesia

MICHAL CHVOJKA

The submitted study looks at the issue of the Austrian Empire's internal security policy between 1815 and 1820 with a special focus on Moravia and Silesia, an area which has not previously been the subject of much research. In the study, the author applies the concept of extended security as elaborated by German political scientist, Christopher Daase, in which four dimensions of security are differentiated, these being the dimensions of reference, issue, geography and danger.

In this context, the reference object is the security of the Austrian state itself and its political regime, and not Austrian society or Habsburg subjects. In the second security dimension, we have not investigated issues of economic security, but we have limited ourselves to the Habsburg defence against revolutions and preventing political upheaval domestically and abroad. Another dimension of Austria's extended security is its geographical extent, with Austria's status as a great power allowing it to a certain extent to connect the ultraconservative Habsburg national interests and fears for the stability of the international system as a 'common good'.

The final, fourth, security dimension affects first the reactive security policy focused on countering threats, or reducing the state's vulnerability. At the same time, we can also identify certain proactive security strategies, such as intervention and (political) collaboration in Habsburg politics, which was focused on the causes of (i.e. preventive) revolutionary threats.

During the period of 1815 to 1820, the bureaucratic police-state Habsburg regime considered the Western European states (France, Switzerland, the states of the German Confederation) and the non-German and heavily nationalistic Habsburg territory on the Apennine Peninsula and in Galicia as the main zones of revolutionary potential and danger. As such, the security issue dimension involved preserving the political regime and the status quo, and the danger dimension involved preventing revolution and a strategy to eliminate 'anti-state' persons, groups and ideas. This was clearly reflected in the priority focus of the political police of foreign and passport control, censorship, detection and monitoring of dangerous persons and investigating the mood of the people.

Implementing a proactive security strategy in the form of intervention and co-operation, however, was shown to be restricted to a multi-polar system of 'balanced' powers, and also – to a certain extent surprisingly – a growing sensitivity of the Habsburg security authorities to national and international public opinion.

STUDIE

Dát minulosti nový řád: (dis)kontinuita v čínském historickém myšlení

OLGA LOMOVÁ

OLGA LOMOVÁ: To Order the Past: (Dis)Continuity in Chinese Historical Thinking

The article is conceived in response to recent debates about a specifically Chinese historical thinking in modern times. It turns to the earliest articles about “new historiography” published since the very end of the Qing dynasty and during the early republican period, when history became an independent academic discipline in China. The research is based on several polemical essays beginning with Liang Qichao’s *Xin Shixue* from 1902, followed by the debate about “national past” (*guogu*) started in the radical student journal *Xin Chao* during the early May Fourth period, and the “reorganization of national past” (*zhengli guogu*) movement which followed afterwards. Besides Liang Qichao, ideas of younger authors are discussed extensively, such as Mao Zishui and Hu Shi, as well as Gu Jiegang and to some extent also He Bingsong. Comparison of the first systematic formulation of the concept of new historiography by Liang Qichao with the May Fourth debate shows mostly similarity in the basic demands for radical transformation and new orientation of the discipline. This observation confirms our understanding of the process of intellectual transformation of China and the influx of western ideas between the Late Qing and early republic as continuous.

Key words: Chinese historiography, 20th century cultural transformation of China, debates about Chinese national past, reorganization of national past, May Fourth Movement, Liang Qichao, Hu Shi, Gu Jiegang, cultural conservatism

Od počátku 21. století se v sinologické historiografii dostává do popředí téma interkulturních a komparativních dějin s důrazem na specifickou tradici čínského dějepiscectví, obvykle v podobě zájmu o „čínské historické myšlení“. Hledání kontinuity starobylé čínské kultury právě v dějepiscectví vychází z vědomí dlouhé tradice domácí historiografie a z toho, že studium dějin bylo jedním z pilířů tradiční vzdělanosti a kultury obecně.¹ Téma specifity čínského historického myšlení se již řadu let diskutuje zejména na Taiwanu, v poslední době se vynořuje i v akademických kruzích ve vlastní Číně a dnes se v něm významně angažují také někteří vědci působící na Západě, nejvíce Jörn Rüsen a Edward Q. Wang.² Dnešní

- 1 O počátcích a povaze čínské historiografické tradice ve starověku viz Olga LOMOVÁ, *Pisaři? Astrologové? Historici? – K počátkům historiografie v Číně*, in: Olga Lomová – Timoteus Pokora – S'-ma Čhien, *Knihy vrchních pisařů*, Praha 2012, s. 23–69.
- 2 Tento zájem má starší kořeny, soustavně se mu však badatelé v Evropě (a to zejména v Německu) věnují od roku 1995, kdy se na univerzitě v Heidelbergu konalo symposium s názvem „Chinese historiography in comparative perspective“; referáty zde přednesené byly shromážděny v monotematickém čísle časopisu *History and Theory*, které vyšlo v prosinci roku 1996. V roce 2001 se v dolnosaském Wolfenbüttelu konala další konference na téma komparativní historiografie se zaměřením na Čínu; výsledkem je poměrně obsáhlá publikace, kterou sestavili Helwig SCHMIDT-GLINTZER – Achim MITTAG – Jörn RÜSEN (*Historical Truth, Historical Criticism, and Ideology*, Leiden 2005). K tématu vycházejí další publikace typu kolektivní monografie, naposledy Brian MOLOUGHNEY – Peter ZARROW (eds.), *Transforming History: the Making of a Modern Academic Discipline in Twentieth-century China*, Hong Kong 2011. V květnu 2007 vyšlo také druhé monotematické číslo časopisu *History and Theory* věnované Číně, kde je patrný posun zájmu od detailního průzkumu dílčích aspektů čínské historiografie staré i nové směrem k hledání kontinuity a relevantnosti tradice pro moderní dobu. Tímto směrem výzkum směřuje zejména Chun-chieh Huang a další badatelé ze sinofonního kulturního okruhu a dnes existuje řada takto koncipovaných titulů psaných čínsky. Důraz na specifčnost čínské historické vědy je patrný také v pracích Edwarda Q. Wanga o čínské historiografii v moderní době (Edward Q. WANG, *Inventing China Through History: The May Fourth Approach to Historiography*, Albany 2001). E. Q. Wang dále spolupracuje na přehledových publikacích na téma globální a komparativní historiografie (zejména WANG, E. Q. – Georg G. IGGERS, *Turning Points in Historiography: A Cross-Cultural Perspective*, Rochester 2002). V důsledku zjednodušení nezbytného v tomto typu přehledových prací dochází k tomu, že se ztrácí význam zlomu, k němuž došlo na počátku 20. století a kterému se také věnuje tento článek. Zatím naposledy téma specifity čínského historického myšlení pojednává sborník z konference, která se konala v Taipei a v roce 2015 ji anglicky vydalo nakladatelství Národní taiwanské univerzity (Chun-chieh HUANG – Jörn RÜSEN /eds./, *Chinese Historical Thinking: An Intercultural Discussion*). Názory prof. Huang a dalších podobně zaměře-

zájem o čínskou tradici psaní dějin souvisí také s obecnějším tématem národní identity a kulturní plurality v globalizovaném světě, včetně způsobu vyrovnávání se s „břemenem dominance Západu“.³

V obecnějších souvislostech současného hledání kulturní rozmanitosti se však ztrácí, že historie, jak se dnes pěstuje v čínském světě, stojí (stejně jako veškerá čínská vysoká kultura) na základech vytvořených na počátku 20. století, v době civilizační krize, která vedla ke kritické reflexi domácích tradic a k obratu k Západu jako zdroji poznání a praxe, jejichž převzetí může slovy dobového diskurzu „zachránit Čínu“. K posouzení specifčnosti čínského historického myšlení je proto důležité věnovat pozornost také diskontinuitě, jak ji chápali sami aktéři debat na toto téma na počátku setkávání obou tradic, tj. v době, když byly položeny základy moderního čínského dějepiscetví.

„Nové dějepiscetví“ pro silný a zdravý národní stát

První rozsáhlý příspěvek do debaty o čínském dějepiscetví v konfrontaci s evropskou historiografií uveřejnil roku 1902 Liang Qichao, účastník nezdařeného pokusu o reformy císařství shora z roku 1898 a jeden z nevlivnějších myslitelů konce dynastie Qing. Pod názvem Nové dějepiscetví (*Xin shixue*) jej uveřejnil v šesti pokračováních ve svém časopise Nový lid (*Xinmin congbao*).⁴ Jak naznačuje titul, Liang Qichao požadoval „nový“ způsob psaní dějin (hovoří zde přímo o „revoluci v dějepiscetví“) a ten postavil do protikladu ke staré domácí historiografii. Vyšel z poznání, že staré dějepiscetví neodpovídá potřebám budování národního státu, tedy úkolu, který reformátoři na počátku 20. století považovali za klíčový pro budoucnost Číny. Liang Qichaova kritika domácího dějepiscetví a jeho program nové historiografie již v sobě zahrnují většinu základních témat, s nimiž se soustavně vyrovnávali čínští historici ve druhé dekádě Čínské republiky (1919–1929), kdy se v Číně etablovala historická věda jako samostatná akademická disciplína.

ných badatelů jsou zde konfrontovány s názory evropských historiků, kteří k tendenci uvažovat o jakési vyhraněné čínské tradici dějepiscetví zaujímají skeptičtější postoj.

3 Ch. HUANG – J. RÜSEN (eds.), *Chinese Historical Thinking*, s. 11.

4 LIANG Qichao, *Xin shixue*, *Xinmin Congbao*, 1902, č. 1, 3, 11, 14, 16, 20. Liang Qichaovu historickému myšlení, včetně jeho transformace ve dvacátých letech, se podrobně věnuje TANG Xiaobing, *Global Space and the Nationalist Discourse of Modernity: The Historical Thinking of Liang Qichao*, Stanford 1996. O Liang Qichaovi česky viz O. LOMOVÁ, *Liang Qichao v roce 1902: přeměna Číny v silný a moderní stát za pomoci nového myšlení*, ČČH 112, 2014, s. 197–226.

Jak konstatoval Liang Qichao ve zmíněném článku, Čína sice má dlouhou tradici psaní dějin, avšak historie ve smyslu nezávislé akademické disciplíny zde neexistovala. Tradiční dějepisceví bylo vevázáno do politického systému císařství a jeho byrokratické správy, práce autorů historických spisů byla podřízena potřebám konfuciánské ortodoxie a historické spisy samy sloužily jako souhrn precedentů pro potřeby vlády a správy země; proto byla četba historických spisů také součástí vzdělání budoucích úředníků. V důsledku toho tradiční dějepisceví v drtivé většině nemělo ambici historii v pravém slova smyslu zkoumat a historický materiál používalo pro potřeby potvrzení konfuciánské ortodoxie, na níž stál politický a etický systém. Liang Qichao v této souvislosti dochází k závěru, že za dva tisíce let dějepisceví se v Číně objevilo pouze šest autorů, kteří k práci historiků přistupovali „tvořivým způsobem“. Konkrétně a s jistými výhradami jmenuje tyto čínské historiky: Sima Qian (přelom druhého a prvního století před naším letopočtem), Du You (735–812), Sima Guang (1019–1086), Zheng Qiao (1104–1162), Yuan Shu (1131–1205) a Huang Zongxi (1610–1695).⁵

Emancipace dějepisceví jako samostatné disciplíny kriticky promýšlející minulost nastala až po pádu císařství (1911) a souvisí s celým komplexem institucionálních změn v rámci snah modernizovat Čínu podle evropského příkladu. V pozadí nově koncipované akademické disciplíny byly národní emancipační cíle, konstituovala se však ve jménu objektivní vědy a poznání nezávislého na konkrétních společenských úkolech. Dvojice kategorií „moderní“ a „tradiční“, „Západ“ a „Čína“ v dnešní perspektivě působí jako hrubé zjednodušení, jejich podrobnější analýza je však mimo záběr tohoto článku. Používáme je ve shodě s praxí, která byla běžná v čínském diskurzu na počátku 20. století a do značné míry se užívá dodnes, aniž bychom tím chtěli prosazovat esencialistické chápání čínské, respektive západní kultury či měli na mysli nějakou promyšlenou teorii modernity.

Liang Qichao sice později napsal knihu o metodologii historické vědy a také několik historických studií, včetně Nástinu dějin učenosti za dynastie Qing

5 Liang Qichaoova charakteristika je výstižná pouze do té míry, že postihuje oficiální dějepisceví paradigmaticky ukotvené v konfuciánském kánonu a dynastických kronikách. Liang Qichao zde v podstatě pomíjí kritickou linii v tradiční historiografii, jak se zejména za dynastie Ming a Qing rozvinula mimo oficiální dějepisceví. Vedle snahy polemicky vyhrotit argument je možnou příčinou Liang Qichaoova zjednodušení také to, že práce kritických myslitelů se mnohdy zachovaly pouze v rukopisech a nebyly snadno dostupné. Do širšího povědomí se dostaly až v moderních edicích připravených v průběhu 20. let a jak konstatuje A. Mittag, dostatečně nejsou prozkoumané dodnes (Achim MITTAG, *Cultural Differences as an Inspirational Source of Historical Knowledge – Random Notes on Three Approaches to Chinese Comparative Historiography*, in: Ch. HUANG – J. RÜSEN /eds./, *Chinese Historical Thinking*, s. 89–102).

(*Qingdai xueshu gailun*),⁶ realizace programu nové historie v pravém slova smyslu se však ujala až další generace. Zakladatelé moderního dějepiscectví v Číně vyrůstali doslova na rozhraní dvou kultur: v dětství ještě prošli tradiční výchovou v rodinné škole, kde memorovali texty konfucíánského kánonu a učili se jim rozumět prostřednictvím ortodoxních komentářů. Také dějiny studovali v ortodoxní interpretaci obrácené k posvátným vzorům dávnověku. V době dospívání pak navštěvovali reformované školy s osnovami založenými na evropských vzorech,⁷ kde se prostřednictvím hodin zeměpisu a světových dějin poprvé systematicky seznámili se světem v jeho mnohosti a proměnlivosti. Důležitou součástí jejich vzdělání se dále staly přírodní vědy, matematika a logika a na tomto základě dospívali k novému způsobu porozumění světu. Vzdělání nového typu pak završili na univerzitách, kde často studovali přírodovědné a technické obory, případně obory „západních“ společenských věd.

Tato generace se hlásila k tzv. Hnutí za novou kulturu (*xin wenhua yundong*), které rozvinuli studenti a část učitelů Pekingské univerzity po roce 1915.⁸ Po čtyřech letech Hnutí za novou kulturu spojené s časopisem *Mládí* (*Qingnian*; posléze přejmenován na *Nové mládí*, *Xin qingnian*) plynule přešlo do patrioticky motivovaného Hnutí 4. května, podle něž se pak označuje celé modernizační snažení druhé dekády Čínské republiky.⁹ Toto období se vyznačuje v dějinách Číny 20. století ojedinělou nezávislostí intelektuálního úsilí na politické moci. Hnutí 4. května si jako nejvyšší hodnoty zvolilo demokracii a vědu, v jejichž jméne

6 Nástin dějin čínské vzdělanosti (*Qingdai xueshu gailun*), poprvé vydáno roku 1921 (dostupné anglicky v komentovaném překladu jako *Intellectual Trends in the Ch'ing Period*, Cambridge, Mass. 1959).

7 První reforma školství podle evropských vzorů (přefiltrovaných přes Japonsko, které svůj modernizační projekt nastartovalo o půl století dříve) proběhla bezprostředně po Boxerském povstání, v době tzv. nové politiky mandžuského dvora (viz Douglas REYNOLDS, *China, 1898–1912: The Xinzheng Revolution and Japan*, Cambridge, Mass. 1993).

8 V této době se začíná utvářet i moderní čínská literatura, v níž je také patrný odmítavý postoj k tradici, vnímané jako nelidská a potlačující přirozenou lidskou potřebu svobody. V českém překladu jsou dostupné povídky spisovatele Lu Süna, ikony Hnutí 4. května (viz zejména LU Sün, *Deník blázna*, in: Vřava, Praha 1951).

9 Generace Hnutí za novou kulturu se k Liang Qichaovu článku z roku 1902 explicitně nehlásí a většinou neuznává ani označení „nová historie“, je však zřejmé, že sdílí většinu jeho myšlenek. Luo Zhitian se domnívá, že mlčení o Liang Qichaovi bylo dáno potřebou vymezit se proti starší generaci jako takové. Důvodem však může být také to, že Liang Qichao mezitím zaujal k domácí tradici smírlivější postoj a přestože zůstal stoupencem modernizace vědění i společnosti podle evropského příkladu, začal pozitivně hodnotit domácí „duchovní“ tradici v protikladu k jednostrannému materialismu Západu.

prosadilo užívání živého jazyka ve školách a v krásné i odborné literatuře, stejně jako se zasazovalo za osvobození mladé generace z pout patriarchální rodiny.

Nová historická věda založila svou identitu v polemice z roku 1919 o přístupu k národnímu dědictví. Ta byla namířená proti konzervativním učencům hlásícím se k myšlence „zachování národní esence“ (*baocun guocui*), kteří se stavěli proti právě probíhající modernizaci jazyka vzdělání a vysoké literatury a také kritizovali odklon od tradiční morálky. To znamená, že základní pojetí nového dějepisceví se formovalo v rámci společenských a kulturních polemik zapadajících do širších témat modernizace a demokratizace čínské společnosti podle západního vzoru a v kritickém vymezení se k domácí tradici, která se ukázala nezpůsobitá obstát v moderním propojeném světě. Společným jmenovatelem různých dobových „bitev názorů“ (*lunzhan*), jak se těmito polemikám říkalo, byla snaha podnítit celospolečenskou debatu, která by uvedla společnost do pohybu a urychlila by její transformaci. Odtud charakteristický fenomén „hnutí“ (neologismus *yundong*) ve smyslu aktivního zásahu do společenského dění, uvedení společnosti do pohybu. Nové pojetí historie se tak od počátku stalo významnou součástí snah o „poevroštění“ (*Ouhua*) či „pozápádnění“ (*xihua*) Číny, procesu, jehož výsledkem je po všech peripetiích krvavého dvacátého století nakonec i dnešní Čínská lidová republika jako mocnost století jedenadvacátého.

Prvním výstřelem bitvy názorů týkající se zkoumání čínských dějin byl článek opatřený příznačným názvem „Národní minulost a vědecký duch“ (*Guogu he kexue jingshen*) od Mao Zishuie, jednoho ze zakladatelů časopisu studentů Pekingské univerzity Nová vlna (*Xin chao*).¹⁰ Mao Zishui (1893–1988) tehdy studoval matematiku a podle vzpomínek současníků budil uznání systematickostí a vědeckou precizností, s níž přistupoval ke studiu.¹¹

10 MAO Zishui, *Guogu he kexue jingshen*, *Xin chao* 1, 1919, č. 5, s. 731–744. Na závěr je připojen dovětek od Fu Siniana (s. 744–745), dalšího významného představitele radikálních modernizačních snah. Polemikou se zabývá Luo Zhitian v řadě studií. Při psaní tohoto článku se jako podnětný ukázal především LUO Zhitian, *Gu jin zhong wai de shikong hudong: Xin wenhua yundong shiqi guanyu zhengli guogu de sixiang lun zhan* [Časoprostorová interakce mezi starým a novým, domácím a cizím: polemika o reorganizaci národní minulosti v době Hnutí za novou kulturu], *Jindai shi yanjiu* [Novodobé dějiny], 2000, č. 6, s. 56–106. Viz též anglický překlad výboru Luo Zhitianových studií (LUO Zhitian, *Inheritance Within Rupture: Culture and Scholarship in Early Twentieth-Century China*, Boston – Leiden 2015). Luo Zhitian se tématem zabývá v širších souvislostech intelektuálních debat dvacátých let, avšak vyhýbá se otázkám návaznosti na starší názory.

11 To zmiňuje Gu Jiegang ve své autobiografii z roku 1926 (anglický překlad KU Chie-kang – Arthur W. HUMMEL, *The Autobiography of a Chinese Historian: Being the Preface to a Symposium on Ancient Chinese History [Ku Shib Pien]*, Leiden 1931, s. 38–39). Mao Zishui posléze odjel studovat do Berlína fyziku. Po návratu do Číny působil jako profesor historie (přednášel zejména

Mao Zishui zde hájí potřebu vědeckého přístupu a pokroku a kritizuje zahleděnost do minulosti, jíž se vyznačují někteří starší profesori. Značný prostor věnuje vysvětlení, že „národní minulost“ (*guogu*) může být pouze předmětem historického bádání, nikoliv metodologickým vodítkem ke studiu historie. Čínskou historii (kam explicitně zahrnuje jak „veškerou čínskou minulost“, tak i „čínské historické myšlení“) opakovaně přirovnává k nemocnému pacientovi a hovoří o tom, že vyléčit ho může jedině lék západní vědy. Na jednom místě práci nového historika zase charakterizuje jako dílo chirurga, který provádí pitvu na mrtvém pacientovi s cílem zjistit příčiny jeho smrtelné nemoci.

Mao Zishuiův článek odstartoval polemiku, ve které vystoupili obránci „národní minulosti“ z okruhu stejnojmenného časopisu konzervativních profesorů Pekingské univerzity. Hlavní slovo však záhy převzal Hu Shi (1891–1962), jeden z nejvýznamnějších autorů časopisu *Nové mládí*, radikální kritik konfucíánské tradice a dnes uznávaný jako jedna z nejvýznamnějších osobností humanitní vědy v Číně 20. století. Hu Shi měl doktorát filosofie z Kolumbijské univerzity, krátce před tím začal přednášet na Pekingské univerzitě a v té době byl již proslulý jako autor revolučního manifestu moderní literatury a jako neúnavný propagátor moderního jazyka proti klasické čínštině.

Nejvlivnějším Hu Shiovým příspěvkem do polemiky o přístupu k výzkumu čínské minulosti je článek „Smysl nové myšlenkové vlny“ (*Xin sichao de yiyi*).¹² Názvem článek volně odkazuje ke zmíněnému studentskému časopisu, hovoří však především o „nové vlně myšlení“ mladé generace zapojené do Hnutí 4. května. Ve výsledku se pak článek stal manifestem moderního dějepisceví, jehož zásady autor shrnul ve čtyřech bodech obsahujících jak jeho metody, tak i cíle. Hu Shi tyto čtyři body uvedl jako motto celého článku: „Zkoumat problémy, importovat [vědecké] zásady, reorganizovat národní minulost, znovu vytvořit [čínskou] civilizaci“. Právě „reorganizace národní minulosti“ (*zhengli guogu*) se pak pro dalších zhruba deset let stala hlavní náplní nově vznikající historické vědy.

dějiny vědy a dějiny čínské kultury a také metodologii) a posléze se stal ředitelem knihovny Pekingské univerzity. Po druhé světové válce odešel na Taiwan, kde se stal – poněkud paradoxně uvážíme-li jeho dřívější názory – uznávaným znalcem raného konfucíánství, které interpretoval pro potřeby moderní doby. K stručné biografii viz stránky Národní taiwanské univerzity: http://www.cl.ntu.edu.tw/people/bio.php?PID=125#personal_writing (ověřeno 1. 11. 2016).

12 HU Shi, *Xin sichao de yiyi* [Význam nové myšlenkové vlny], *Xin qingnian* [Nové mládí] 7, 1919, s. 5–12.

Kritický postoj k domácí tradici

Hu Shi vychází z charakteristiky své generace jako těch, kdo zastávají principiálně „kritický postoj“ (*qipande taidu*). Schopnost zaujmout takový postoj vztahuje k vlivu evropské myšlenkové tradice a pro dokreslení toho, co má na mysli, uvádí anglický překlad Nietzscheho „přehodnocování všech hodnot“ (*transvaluation of all values*).

Hu Shi sice představuje kritický přístup k domácí tradici jako výlučné znamení své generace inspirované na Západě, obdobně kritický postoj však nalezneme již v Liang Qichaově článku z roku 1902 a obecně můžeme říci, že radikální přehodnocení tradice se vynořuje jako velké téma v díle několika čínských myslitelů od konce císařství. Mezi nimi byl také filolog Zhang Binglin (1868–1936), iniciátor myšlenky „národní esence“, na niž navazovali i stoupenci programu obhajujícího hodnoty „národní minulosti“, proti kterým se vymezuje generace Hnutí 4. května.¹³

Liang Qichao a mladá generace nových historiků formulovali své přístupy v odlišných společenských a politických kontextech a částečně také s odlišnými prioritami, přesto v jejich programatických vystoupeních na téma nového dějepiscetví nalezneme převážně shodu. Liang Qichao i radikálové z okruhu Hnutí 4. května svorně hovoří o stagnaci domácího dějepiscetví nahlížené v kontextu celkové stagnace čínské civilizace. Vinu za tuto, jak píše Mao Zishui, „chronickou nemoc, která poutá Čínu na lůžko tak, že se nemůže pohnout“, přičítají politickému systému bránícímu se „evoluci“ (*jinhua*). Shodně také konstatují, že přístup tradičních historiků, kteří vše poměřovali idealizovaným obrazem dávné minulosti, zablokoval jejich kreativitu, a že podřízenost úzce vymezeným mocenským zájmům panující dynastie vedla tradiční dějepiscetví k jednostrannému tematickému zaměření na historii panujícího rodu, což vyloučilo z historie čínský národ jako celek.

Dalším aspektem tradiční historiografie, který svorně kritizoval jak Liang Qichao na konci císařství, tak Hu Shi a další historici v období Čínské republiky, byl způsob záznamu a zpracování historických dat, konkrétně povrchnost, nesystematičnost, nekoherentnost historického narativu a absence racionality.

13 Téma vztahu mezi různými proudy reformního a radikálního myšlení na konci císařství a myšlením generace Hnutí 4. května je málo zpracované. V době kolem roku 1919 se představitelé generace Májového hnutí ostře vymezovali proti těmto svým předchůdcům, v memoárech později nicméně přiznávají, že se inspirovali také v jejich díle. Například Hu Shi vzpomíná na vliv Liang Qichaova časopisu *Xinmin congbao* (HU Shi, *Credo*, cit. podle Jerome B. GRIEDER, *Hu Shih and the Chinese Renaissance: Liberalism in the Chinese Revolution, 1917–1937*, Cambridge, Mass. 1970, s. 28).

Již Liang Qichao starým historikům vyčítal, že jen shromažďovali velké množství mnohdy nepodstatných jednotlivostí různé věrohodnosti a nijak je netřídili a neklasifikovali, takže v nich chybí srozumitelný příběh a celkově postrádají smysl. Vypůjčil si k tomu příklad o bezvýznamnosti informace, že sousedovic kočka porodila koťata, kterou uvádí v té době v Číně populární Herbert Spencer v knize věnované otázkám výchovy v části, kde hovoří o historii jako nástroji občanské výchovy.¹⁴ Podobně také Hu Shi kritizoval tradiční historiografii, že hromadí vše „páté přes deváté“, na rozdíl od Liang Qichaoa však nerámuje tuto výtku poukazem na neužitečnost množství informací ve starých historických spisech, ale na prvním místě jim vyčítá nevědeckost a nespolehlivost, to že mísí reálná fakta s „absurdními tvrzeními“ a „směšnými“, případně „ničím nepodloženými pověrami“.¹⁵

Noví historici působící ve dvacátých letech 20. století nicméně nebyli od tradice odtrženi úplně. V polemice z roku 1919 o tom nehovoří, ale když pak skutečně začali „reorganizovat národní minulost“, využili k tomu také metody tradiční textové kritiky z okruhu tzv. hanského učení, tedy filologie a textové kritiky, jak se rozvinula v průběhu 17. a 18. století do podoby komplexního prověřování starých textů. O tyto filologické metody se opíral především Gu Jiegang (1893–1980), historik a posléze i folklorista, obecně považovaný za osobnost zásadního významu.¹⁶ Gu Jiegang pocházel z významné literátské rodiny, mezi jeho předky byl Gu Yanwu (1613–1682), významný filolog a geograf, a jak se dovídáme z Gu Jiegangovy autobiografie z roku 1926, odkaz tradiční filologie se v jeho rodině těšil velké vážnosti a on se s ním seznamoval od dětství.¹⁷

14 Herbert SPENCER, *Education: Intellectual, Moral, and Physical*, New York 1896, s. 66–67. Dostupné na archive.org.

15 HU Shi, *Xin sichao de yiyi*, s. 10–11.

16 Fu Sinian (1896–1950), Gu Jiegangův přítel a od roku 1928 první ředitel jedné z nejvýznamnějších vědeckých institucí čínského světa Ústavu jazyka a historie Academie Sinicy, o Gu Jiegangovi prohlásil, že pro čínskou historickou vědu znamená „totéž, co Newton po fyziku nebo Darwin pro biologii“. Fu Sinian je další významnou postavou meziválečného přehodnocování národního kulturního dědictví, viz WANG Fan-sen – FU Ssu-Nien, *A Life in Chinese History and Politics*, New York 2000.

17 Gu Jiegangova autobiografie v anglickém překladu viz pozn. 12. Základní informace o hanském učení česky viz Anne CHENG, *Dějiny čínského myšlení*, Praha 2006, s. 557–568. Klasická práce věnovaná hanskému učení je B. ELMAN, *From Philosophy to Philology: Intellectual and Social Aspects of Change in Late Imperial China*, Cambridge, Mass. 1984. Elman označuje práci těchto učenců jako „evidential scholarship“ a hledá v ní, podobně jako to činili čínští historici ve 20. a 30. letech 20. století, analogie k evropskému vědeckému myšlení. Podobný postoj zaujal také Liang Qichao ve svém Nástinu dějin učení doby Qing. Je třeba zdůraznit, že jednotliví představitelé hanského učení působili převážně individuálně a rozhodně nevytvořili skutečnou

Po roce 1919 se nicméně Gu Jiegang a jeho generační druzi jmenovitě hlásili velmi výběrově jen k několika do té doby víceméně marginálním učencům, jejichž pozapomenutá díla shromažďovali a na základě rukopisů zachovaných v neúplnosti připravovali moderní kritická vydání. V průběhu dvacátých let 20. století noví historici takto jako své předchůdce vyzvedli tři do té doby téměř neznámé učence kriticky přehodnocující tradiční interpretace konfuciánského kánonu. Konkrétně se jedná o Yao Jihenga (1645–1715), Cui Shua (1740–1816) a Zhang Xuechenga (1738–1801).¹⁸ Na základě moderních edic připravených historiky generace Hnutí 4. května se tito autoři, které například Liang Qichao v článku o novém dějepiscectví vůbec nezmiňuje a pravděpodobně o nich tehdy ještě nevěděl, dostali v Číně do širšího povědomí a dnes patří do kánonu čínského tradičního dějepiscectví.

Díla těchto autorů z doby Qing, dnes obvykle řazená do kategorie filosofie dějin, případně metodologie studia dějin, mají povahu kratších esejů, poznámek a komentářů na okraj kanonických textů. Jejich původní motivace byla moralizující a společensko-kritická, chtěli se dobrat „autentické“ podoby posvátných textů, aby mohli očistit a posílit konfuciánské učení a tím napravit úpadek mravů a zastavit rozklad společnosti. Generace Hnutí 4. května naopak konfuciánství považovala za zdroj úpadku Číny a nahradila je myšlenkami a hodnotami vypůjčenými ze Západu. Proto bylo třeba nově vyzvednuté autory z doby Qing – pokud jejich dílo mělo být relevantní pro současnost – reinterpretovat v souřadnicích vědeckosti

názorovou školu. Také otázka vědeckosti jejich díla je sporná, zejména s ohledem na složitost aplikace pojmu „věda“ v mimoevropské tradici před nástupem masivního vlivu evropské civilizace. Tématu se dotýká řada čínských a taiwanských historiků, kteří publikují čínsky, a k otázce vědeckosti převážně přistupují anachronicky, s cílem legitimizovat domácí tradici jako „moderní“. V českém sinologickém prostředí pod vlivem čínských prací podobně postupuje David Uher ve své studii o starověkém slovníku Shuowen jiezi, kde také zmiňuje komentáře qingské doby (David UHER, *Hanská grammatologie*, Olomouc 2013).

- 18 Gu Jiegang v autobiografii zmiňuje i několik dalších jmen podobně zaměřených tradičních učenců. V západní sinologické literatuře bylo nejvíc pozornosti zatím věnováno Zhang Xuechengovi (David S. NIVISON, *The Life and Thought of Chang Hsiieh-Ch'eng, (1738–1801)*, Stanford 1966 a Philip J. IVANHOE, *On Ethics and History: Essays and Letters of Zhang Xuecheng*, Stanford 2010. Viz též Achim MITTAG, *What Makes a Good Historian: Zhang Xuecheng's Postulate of „Moral Integrity“ (Shi De) Revisited*, in: Helwig Schmidt-Glintzer – Achim Mittag – Jörn Rüsen (edd.), *Historical Truth, Historical Criticism, and Ideology*, s. 365–404. Cui Shua představil Michael QUIRIN, *Scholarship, Value, Method, and Hermeneutics in Kaozheng: Some Reflections on Cui Shu (1740–1816) and the Confucian Classics*, *History and Theory* 35, 1996, č. 4, s. 34–53. Joshua A. Fogel na základě studia japonských pramenů dokládá japonské precedenty zájmu moderních čínských historiků o tyto doma pozapomenuté učence. Viz Joshua A. FOGEL, *On the „Rediscovery“ of the Chinese Past: Cui Shu and Related Cases*, in: *The Cultural Dimension of Sino-Japanese Relations*, Armonk 1995, s. 3–21.

a s důrazem na schopnost kriticky se vymezit proti tradici. Vztah moderní historiografie k tradici tak nakonec zůstal omezen na některé techniky textové kritiky a především na sám princip nedůvěry k předávaným textům a výzvy k jejich radikálnímu přezkoumání.¹⁹

Spíše než o kontinuitu v pravém slova smyslu se tedy jedná o přenesení některých prvků tradice doposud stojících na jejím okraji do nových epistemických rámců, neboť smysl vlastní práce Gu Jieganga i ostatních nových historiků směřoval k celkové reinterpretaci čínské minulosti podle vzoru dobového pojetí evropských dějin považovaného za jediné objektivní a vědecky pravdivé. Gu Jiegang o tom přímočaře píše v dopise příteli Ding Wenjiangovi z roku 1926, kde uvádí, že usiluje o „poznání nejstarších čínských dějin prostřednictvím nejstarších dějin světových.“²⁰ Podobný postoj již dříve zaujal také Liang Qichao, který vyjádřil přesvědčení, že „evropská civilizace je matkou veškeré dnešní civilizace“.²¹

Západní věda jako základ nové historie a lék k uzdravení Číny

Přístup nových historiků, počínaje Liang Qichaoem, se vyznačoval eklekticismem, velkou dávkou tvořivosti a hledáním vlastního pojetí nové disciplíny. Všichni, kdo usilovali o vytvoření moderní historické vědy, počínaje Liang Qichaoem, se shodli v tom, že čínské dějepiscectví je potřeba postavit na „vědecký“ (*kexue*) základ, tj. koncipovat je znovu v duchu „západního myšlení“. Liang Qichao zmínil absenci vědeckosti jako jeden z nedostatků staré historiografie, Mao Zishui nabídl „vědeckého ducha“ (*kexue jingshen*) jako lék proti neutěšenému stavu historické vědy v Číně na samém počátku debaty o novém způsobu studia čínské minulosti. Ani jeden z nich nevycházel z žádné komplexní vědecké teorie a „vědeckost“ v jejich představě tvořilo

19 Otázka vztahu radikálních kritiků tradice v prvních třech dekadách 20. století generace Hnutí 4. května k dílu učenců 17.–19. století je komplikovaná, málo kriticky prozkoumaná a zasloužila by si samostatnou studii. Hu Shiovy názory na qingské učence přehledně shrnuje YAN Jun, *Hu Shi Qingdai sixiang shi yanjiu qianyi* [Poznámky na okraj Hu Shiova výzkumu dějin myšlení dynastie Qing], *Jindai shi yanjiu* [Novodobé dějiny], 2000, č. 1, s. 154–175. V souvislostech dějin čínské filosofie se k tématu vyjádřil Hu Shi ještě v roce 1959 (HU Shih, *The Scientific Spirit and Method in Chinese Philosophy*, *Philosophy East and West* 9, č. 1–2, 1959, s. 29–31).

20 Citováno podle LUO Zhitian, *Zou xiang guoxue yu shixue de Sai xiansheng* [Pan Věda krácející k národní nauce a k historiografii], *Jindai shi yanjiu* [Novodobé dějiny], s. 74, pozn. 1. Ding Wenjiang byl první čínský geolog a jeden z nevlivnějších zastánců scientismu v Číně (viz Charlotte FURTH, *Ting Wen-Chiang: Science and China's New Culture*, Cambridge, Mass. 1970).

21 LIANG Qichao, *Xin shixue*, *Xinmin congbao*, 1, 1902, č. 14, s. 32.

několik prostých zásad. Na prvním místě to bylo „hledání [objektivní] pravdy“ (*qiu shi*) založené na racionálně prověřených empirických datech, o něž teprve se může opírat další relevantní interpretace. To podle obecně sdíleného názoru vyžadovalo provádět nezaujatou, přesnou a věcnou analýzu, odpoutat se od slepé závislosti na zavedených autoritách a také dostat se za povrchní subjektivní dojmy.

Dalším atributem vědeckosti, jak se projevuje v polemických článcích reformátorů čínského dějepisectví na počátku 20. století počínaje Liang Qichaoem, je selekce, systematická klasifikace a přehledné uspořádání historických faktů do logicky provázaného celku. Liang Qichao, stejně jako Hu Shi, vidí jako hlavní úkol pro nové historiky vybrat z nesrozumitelné změti historických dat různé hodnoty pouze to, co je podstatné, faktograficky spolehlivé a věrohodné z hlediska racionálního pohledu na svět a tomu dát smysl pro současnost a budoucnost Číny. Liang Qichao jde při formulaci národních cílů dějepisectví nejdál a otevřeně píše o tom, že nové dějepisectví má být schopné v lidech probouzet lásku k vlasti a sloužit potřebám výchovy „mladých, starých, mužů i žen“ k národnímu uvědomění, a tak vytvořit silný čínský národ schopný obstát po boku ostatních národů světa.²² Mladší generace, která v průběhu dvacátých let začala nové dějepisectví skutečně realizovat na půdě nově vytvořených akademických institucí, je, co se týče podobné instrumentalizace dějepisectví, zdrženlivější. Přesto i v debatě o přehodnocení národní tradice z roku 1919 jsou národní cíle přítomné, zejména v soustavném přirovnávání čínské historie – jejíž přísně vědecký výzkum se dostává do popředí zájmu – k nemocnému pacientovi. Národní motivace je také od počátku přítomná v programu přehodnocení národní minulosti s cílem „znovu vybudovat [čínskou] civilizaci“.

Když pak Hu Shi v roce 1919 píše, že historik musí v nekonečném množství materiálu hledat „to jedno, co [dějiny] logicky propojuje“ (*yige tiaoli de mailuo*), volí pojem z tradiční medicíny (*mailuo*), který původně označuje síť tepen a žil vyživujících lidské tělo. Volba slova, dodnes velmi populárního v odborném diskurzu zejména mezi historiky na Taiwanu, odkazuje k představě historie jako živého organismu a práci historika ztotožňuje s hledáním toho, co tomuto organismu dodává vitalitu a zachovává ho při životě.

Jak z perspektivy komplexního pohledu na celé Hu Shiovo myšlení píše Lin Yü-sheng, jeho představu o výběru a interpretaci živých prvků tradice smysluplných pro moderní Čínu určovaly hodnoty západní civilizace z počátku 20. století,

22 *Xin shixue*, *Xinmin congbao* 1, s. 48.

zejména způsob jejich pojednání v raných dílech J. Deweyho.²³ Nové přehledné a vědecky podložené uspořádání příběhu čínských dějin podle Hu Shia znamenalo podívat se na minulost v „evoluční perspektivě“, objevit v ní kauzální vztahy, a tak nalézt „pravdivý smysl“ a „opravdové hodnoty“ čínských dějin.²⁴ V pozadí tohoto snažení bylo přesvědčení o existenci obecně platných principů historického vývoje, které měly nahradit v moderní době prokazatelně nepravdivý všeobjímající řád věcí konfuciánského učení (označovaný jako *li*, případně *dao*). Novým univerzálním principem se stala právě evoluční teorie aplikovaná na společnost. V historiografii našla své vyjádření v koncepci zápasu států o přežití, které umožňuje pokrok (a děje se ve stínu nebezpečí zániku). V těchto bodech se nakonec názory Hu Shia a jeho generace příliš neliší od toho, co již dříve hlásal Liang Qichao.

Liang Qichao viděl příklad objektivního a vědeckého zachycení dějin ve velkém národním příběhu evropského dějepiscetví konce 19. století, jehož prostřednictvím se národní dějiny jeví v evoluční perspektivě jako objektivně nezastavitelný pokrok, na jehož vrcholu je moderní národní stát. Z tohoto důvodu Liang Qichao považoval za důležité obrátit pozornost k novějším dějinám. Po první světové válce nicméně Liang Qichao pod vlivem návštěvy v Evropě, kde byl svědkem rozvratu, který válka způsobila, začal hledat v čínské tradici také pozitivní hodnoty. Ani za těchto okolností však neopustil rámec vědeckosti, evoluce a pokroku, a když psal svůj *Nástin dějin čínské vzdělanosti za dynastie Qing*, představoval díla učenců posledních tří staletí v perspektivě takových hodnot, jako je skepticismus, kritické myšlení a exaktnost filologických metod. Jeho cílem bylo ukázat kompatibilitu tradičního „způsobu myšlení“ (*xueshu sixiang*)²⁵ s moderním vědeckým názorem importovaným ze Západu.

23 LIN Yü-sheng, *The Pseudoreformism of Hu Shib*, in: *The Crisis of Chinese Consciousness: Radical Antitraditionalism in the May Fourth Era*, Madison 1979, s. 93–95. Lin Yü-sheng na základě Hu Shiových deníků také uvádí dvě rané Deweyho knihy (*How We Think*, 1910; *Essays in Experimental Logic*, 1916) jako zásadní pro formování Hu Shiových názorů. Zároveň rozebírá, jak Hu Shi přijímal Deweyho myšlenky bez ohledu na jejich původní historické a kulturní souvislosti, chápal je jako vyvrcholení evropské tradice, a proto jako ideální model, podle kterého by se měla modernizovat Čína. J. Dewey také na jaře 1919 přijel na pozvání svého žáka do Číny na přednáškové turné zaštitěné Společností pro veřejné přednášky (*Jiangxue she*), kterou založil Liang Qichao. Nakonec zůstal v Číně dva roky. Podrobně viz Jessica C.-S. WANG, *John Dewey in China: To Teach and to Learn*, Albany 2007.

24 HU Shi, *Xin sichao de yiyi*, s. 11.

25 Široce užívaný, avšak obtížně přeložitelný termín. Problém představuje slovo *xueshu*, které označuje „vědu“ v širokém smyslu slova a zahrnuje jak tradiční textovou kritiku, tak i moderní humanitní vědy. „Věda“ ve smyslu moderních západních věd, zejména přírodních a technických, se nicméně v čínštině od samého počátku 20. století začala označovat novotvarem převzatým z japonštiny jako

V popředí zájmu čínských historiků mladší generace, která pokládala základy nové disciplíny, byla objektivní, vědecky verifikovatelná pravda, jejíž dosažení předpokládalo zpochybnění všech jistot minulé doby. V tomto směru byly jejich požadavky vědeckosti důsledněji promyšlené, než jak o vědeckém pojetí národních dějin uvažoval Liang Qichao. V centru jejich zájmu se ocitla „metoda“ (*fangfa*) studia dějin, samozřejmě „vědecká“. Autoři prvních článků na téma nové historické vědy z doby Hnutí 4. května nicméně neodkazují na konkrétní západní historiky a metodologie studia dějin. Zpočátku zůstávali v obecné rovině racionality a systematickosti výkladu na půdorysu evolučního pojetí dějin. Ve dvacátých letech se objevily i názory zapadající do dobového trendu scientistického myšlení, že historickou vědu je třeba rozvíjet podle modelu věd přírodních.²⁶

Metodologické přístupy dobové historické vědy na Západě se do Číny různými způsoby nepřímou dostávaly již od konce císařství. Prvním zdrojem poznání západního dějepiscetví byly čínské překlady syntetických prací z evropských dějin a již kolem roku 1900 byla v čínské verzi k dispozici poměrně bohatá škála titulů, vesměs prací populárního charakteru, které do země z velké části uváděli protestanští misionáři.²⁷ Jeden z těchto překladů – Dějiny 19. století od profesora Chicagské univerzity Harry Pratt Judsona – vydal i Liang Qichao ve svém nakladatelství v Šanghaji ve stejné době, kdy v Jokohamě psal Nové dějepiscetví.²⁸ Reklama na tuto knihu v devátém čísle časopisu *Xinmin congbao* láká čtenáře přesně na ty kvality, které Liang Qichao postrádal v domácí historiografii; píše se zde, že kniha je nepostradatelná pro „poznání hodnot lidstva“, „účinků evoluce“ a „pěstování ideje národa“, vyniká objektivností a nezájatostí a je psána přitažlivým a snadno srozumitelným stylem („čte se jako román“).

Zásadní přínos k uvedení metodologie západní historické vědy do Číny učinil však teprve na počátku 20. let Hu Shiův přítel He Bingsong (1890–1946).

kexue. Abychom oba výrazy od sebe odlišili, rezervujeme slovo „věda“ výhradně pro případ, kdy v originále je *kexue*.

26 O scientismu v Číně viz Danny Wynn Ye KWOK, *Scientism in Chinese Thought 1900–1950*, New Haven 1965.

27 Mary Mazur se věnuje čínskému překladu Dějin 19. století, které napsal dnes zapomenutý britský historik Robert MACKENZIE (*The 19th Century: A History*, čínsky *Tai Xiyang Shi Lanyao*). Kniha poprvé vyšla v Londýně roku 1880 (dostupné na <https://archive.org/details/thcenturyahisto02mackgoog>, ověřeno 1. 11. 2016). Mary G. MAZUR, *Discontinuous Continuity: The Beginnings of a New Synthesis of “General History” in 20th-century China*, in: HON Tze-Ki – Robert Joseph CULP, *The Politics of Historical Production in Late Qing and Republican China*, Leiden 2007, s. 109–142.

28 *Ouzhou Shijiu Shiji Shi*, Shanghai 1902. Kniha byla přeložena přes japonský překlad pořízený podle Harry P. JUDSON, *Europe in the Nineteenth Century*, Meadville 1894.

Ten jako jeden z mála čínských vědců své generace vystudoval v zahraničí obor historie a během magisterského studia na Princetonské univerzitě se dostal pod vliv progresivistické historiografie Jamese Harvey Robinsona (1863–1936). Po návratu do Číny přednášel podle Robinsonovy *Nové historie* (*The New History: Essays Illustrating the Modern Historical Outlook*, poprvé vydáno 1912) první kurz metodologie historické vědy v Číně vůbec. Knihu později s velkým úspěchem vydal v čínském překladu a vycházel z ní v četných vlastních pracích na téma historického bádání a výuky dějepisu.²⁹

Jeho metodologický kurz byl velmi populární a He Bingsong se stal neúnavným propagátorem Robinsonova pojetí, které v řadě ohledů rezonovalo – přinejmenším na povrchu – s tím, o co usilovali noví čínští historici. Jedná se zejména o odklon od politických dějin a zaměření na dějiny celé společnosti, „genetický přístup“, který v dávné minulosti hledá počátky historického procesu vrcholícího v současnosti, a konečně pojetí historie jako nástroje prosazování společenského pokroku. Robinson také patřil k těm americkým historikům, kteří zapojovali do studia dějin další společenské vědy, zejména sociologii, zároveň ale, podobně jako noví čínští historici, kladl důraz na roli idejí při formování společnosti a svůj zájem směřoval právě do této do oblasti.³⁰ Atraktivní pro čínské čtenáře v době Hnutí za novou kulturu musel být i samotný název Robinsonovy knihy *Nová historie*. He Bingsong překládal také další americké autory z okruhu progresivistické historiografie a vedle toho během dvacátých let 20. století do Číny uvedl evropské historiky sociálních dějin, zejména prostřednictvím svého dalšího vlivného překladu, *Úvodu do studia dějin od francouzských autorů Charlese Langloise a Charlese Seignobose*.³¹ Ve svém díle překladatelském i autorském He Bingsong položil základy nemarxistické metodologie historické vědy v Číně a na Taiwanu se ještě v osmdesátých letech 20. století jeho práce užívaly jako základní příručky při výuce oboru historie na vysokých školách.³² Ve vlastní Číně po roce 1949 převládla marxistická škola podle tehdejšího sovětského vzoru.

29 Q. Edward Wang uvádí, že překlad koloval mezi studenty „několik let před tím, než vyšel“. E. Q. WANG, *Inventing China Through History*, s. 68.

30 Michael BENTLEY (ed.), *Companion to Historiography*, London 1997, s. 461–462.

31 Překládal z anglického překladu G. Berryho (Charles V. LANGLOIS – Charles SEIGNOBOS, *Introduction to the Study of History*, New York 1898). Kniha byla již dříve v Číně také známa zásluhou staršího překladu do japonštiny mezi studenty, kteří se vrátili z Japonska.

32 V literatuře se setkáváme s názorem, že počátky nového dějepisectví v Číně významně ovlivnil historický pozitivismus Leopolda von Rankeho (zejména prostřednictvím jeho žáka Ludwiga Riese, který v letech 1887–1901 působil na nové zřízené univerzitě v Tokiu). Svádí k tomu blíz-

Reorganizace národního dědictví

Jedním z cílů mladých historiků, jak je poprvé nastínil Hu Shi ve svém polemickém příspěvku z roku 1919, bylo „nově uspořádat národní minulost“ (*zhengli guogu*). V praxi to znamenalo vyvázat zachované prameny z tradičních interpretačních rámců, rozebrat je na elementární jednotky a ty prověřit kritérii „vědeckosti“ a nakonec je znovu propojit a dát jim nový smysl určený potřebami nové doby. Na rozdíl od Liang Qichaoa, který jako první volal po „revoluci v historiografii“ a po jejím zvědečtění a zároveň jako úkol „nové historie“ vytyčil konstrukci národních dějin podle evolučního modelu ve službách budování národního státu, historici, kteří ve dvacátých letech minulého století začali „nově pořádat národní minulost“, zdůrazňovali svoji nezávislost na konkrétních společenských a politických cílech. Také oni však byli vedeni patriotickým zájmem o budoucnost Číny, který se však v jejich člancích projevuje jaksi mimochodem, především v kritice konfuciánského dogmatismu a morálky tradiční patriarchální společnosti. Například Hu Shi v citovém článku z roku 1919 celkem neústrojně bok po boku s neduhy tradiční historiografie sklouzává ke kritice podřízeného postavení „synů vůči otcům“ a „žen vůči mužům“ atd.

První generace nových historiků učinila svým programem rozvoj nezávislé, čisté vědy a nalezení objektivní pravdy o minulosti. *Zhengli guogu* doslova znamená „dát do pořádku“, „uspořádat, jak má být“, „uspořádat podle správných principů“ vše, co je „minulostí Číny“. Implikuje potřebu očistit minulost od falešných nánosů a neúprosně kriticky prověřit základní kameny stavby čínské civilizace. Teprve na tomto základě, jak byli historici generace Hnutí 4. května přesvědčeni, mělo být možné vystavět novou čínskou civilizaci založenou na bázi univerzálních hodnot demokracie a vědy a úspěšnou v moderním propojeném světě.

Historici generace Hnutí 4. května pociťovali čínskou kulturu v podobě, jak se postupně utvořila v průběhu staletí a tisíciletí, jako neschopnou dalšího vývoje. Zajímali se proto o dávné počátky evoluce čínské civilizace, případně v dalším historickém procesu hledali faktory podle jejich názoru potlačené konfuciánskou ortodoxií, které by mohly být příslibem dynamiky čínské civilizace směřující k podobnému procesu, jaký v Evropě vyústil v současný myšlenkový, technologický

kost Číny a Japonska na začátku 20. století a také podobnost mezi domácí tradicí textové kritiky a Rankeovským zaměřením na vnitřní a vnější kritiku pramenů. V průběhu dvacátých let se s Rankeho historiografií skutečně seznamovali čínští studenti během pobytu na německých univerzitách; byli to zejména Chen Yinke a Gu Jiegangův přítel Fu Sinian. Svědectví dobových pramenů však dokládá, že Rankeův přímý vliv na vznik nové disciplíny se přeceňuje; v publikacích čínských historiků z dvacátých let se jeho jméno vůbec neobjevuje.

a společenský rozkvět. Obraceli se primárně k dobám před sjednocením Číny (221 př. n. l.) a před kanonizací konfucianství jako státní ideologie zhruba o sto let později, a v těchto dobách doufali nalézt nezkažený pramen vitality čínské civilizace. Nebezpečí anachronismu, které se ukrývá v požadavku minulosti „navrátit původní podobu a pravé hodnoty“,³³ a které de facto znamená projekci aktuálních hodnot do dávné minulosti, noví historici té doby nereflektovali.

Druhým předmětem zájmu historiků generace Hnutí 4. května se stala období, kdy Čína byla vystavena vlivu cizí kultury (například období roztržičnosti po pádu dynastie Han a dynastie Tang, kdy do Číny intenzivně pronikal buddhismus). K otázce kontinuity v těchto zlomových obdobích přistoupili z hlediska vlastního procesu vznikání a transformace kultury a kontinuitu národní tradice spatřovali v samotné její nestálosti, přičemž konfucianský dogmatismus kritizovali za to, že postupně zablokoval přirozený proces kulturního vývoje. Tento přístup mimo jiné umožňoval obhajovat současnou kulturní transformaci založenou na přebírání západních modelů, na níž se noví historici období Hnutí 4. května sami aktivně podíleli.³⁴

Vodítkem pro pochopení životaschopných počátků čínské kultury, které měly být nalezeny před politickým a posléze ideologickým sjednocením Číny, tj. před tím, než došlo pod vlivem mocenského monopolu konfucianského dogmatu k údajné deformaci a oslabení čínské kultury, byl pro nové historiky univerzalistický pohled. Generace Hnutí 4. května rekonstruovala nejstarší čínské dějiny v souřadnicích převzatých z evropských dějin a s Liang Qichaoem sdílela přesvědčení, že lidská civilizace ve všech svých národních variantách prochází analogickým vývojem. Toto přesvědčení mělo silný národně emancipační rozměr, neboť bylo také zárukou, že i Čína se jednou rozvine do podoby moderní – racionální a demokratické – společnosti, jak k ní ve své evoluci dospěly Evropa

33 *Xin sichao de yiyi*, s. 11.

34 V literatuře jsou tyto názory spojovány s Hu Shiovou „genetickou metodou“. Toto označení („genetic method“) je Hu Shiův vlastní překlad čínského *lishi fa* [historická metoda], který používá ve svých anglicky psaných publikacích ve 30. a 40. letech. Překlad evokuje možnou souvislost s „genetickou metodou“ J. Deweyho, případně s pojetím nové historie J. H. Robinsona, nicméně Hu Shiova závislost na amerických vzorech je komplikovaná a neexistuje na ni jednoznačný názor. Původ Hu Shiovy „genetické metody“ v *hanském* učení dynastie Qing hájí např. významný historik taiwanského původu Yü Ying-shih v několika čínsky publikovaných článcích. Yü Ying-shih je citován u Nakajimy Takahiry, který se tématem podrobně zabývá ve čtvrté kapitole (*Pragmatism and Modern Chinese Philosophy: the »genetic method« of John Dewey and Hu Shi*) v monografii věnované konstrukci moderní čínské filosofie ve 20. století (NAKAJIMA Takahira, *The Chinese Turn in Philosophy*, Tokio 2007).

a Spojené státy americké. Univerzalistické chápání historického procesu se v rétorické rovině promítlo do pojetí Hnutí za novou kulturu jako „renesance“ (*fixing*) čínské kultury. Pro Hu Shia a jeho generační druhy znamenala čínská renesance nový rozkvet čínské civilizace vracející se ke svým kořenům v dávné minulosti a nově uspořádané v rámcich převzatých ze Západu.³⁵

Konkrétní náplň programu „reorganizace národní minulosti“ je načrtnut v úvodním slovu redakce v 1. čísle časopisu *Národní nauka* (*Guoxue jikan*), jehož hlavním autorem byl Hu Shi. Časopis začal vycházet roku 1923 na Pekingské univerzitě jako hlavní platforma nových historiků. Nové pojetí historie se zde promítlo i do moderní grafické úpravy textu; na rozdíl od tradičního a ve většině publikací té doby stále přetrvávajícího uspořádání textu ve svislých sloupcích řazených odprava doleva *Guoxue jikan* formátoval text podle západního úzu ve vodorovných řádkách uspořádaných od leva doprava. V časopise se také důsledně používala moderní interpunkce (kterou stoupenci „národní esence“ odmítali) a je zde patrná snaha zavádět moderní poznámkový aparát.

Úvodní slovo redakce *Národní nauky* obsahuje podrobný přehled toho, co konkrétně obnáší projekt „reorganizace národní minulosti“, shrnutý do tří oblastí: rozšíření tematického záběru historiografie, shromáždění a kritické vyhodnocení co nejvíce rozmanitých pramenů a konečně uplatnění komparativní metody využívající poznatky ze světových dějin. Úvodní slovo redakce se pak nejpodrobněji věnuje práci heuristické s důrazem na shromáždění těch pramenů, které doposud stály na okraji domácí tradice, a jejich zpřístupnění v moderních kritických edicích opatřených komentáři. Zároveň vytyčuje cíl na tomto základě v budoucnu vytvořit syntetické „dějiny čínské kultury“, zahrnující „dějiny čínského národa, jazyka a písma, hospodářství, politické dějiny, dějiny mezinárodních vztahů, dějiny myšlení a vzdělanosti, náboženství, literatury a umění, zvyků a tradic a dějiny systému státní správy“.³⁶

35 Od dob Hnutí za novou kulturu se analogie čínské situace na počátku 20. století a evropské renesance široce užívá dodnes. Časopis *Nová vlna* měl anglický podtitul *The Renaissance*, Hu Shi opakovaně psal o renesanci čínské kultury a toto téma rozvinul například v přednáškách pro americké publikum v roce 1933 (HU Shih, *The Chinese Renaissance: The Haskell Lectures 1933*, Chicago 1934). Pojem renesance se vžil a začal používat v souvislostech politické propagandy, které Hu Shi a jeho generace původně nepředpokládali. Ve 30. letech „renesanci čínského národa“ učinil součástí své v zásadě reakční ideologie Kuomintang; dnes o „velkolepé renesanci čínského národa“ hovoří zase generální tajemník Komunistické strany Číny Xi Jinping.

36 *Guoxue jikan xuanyan* [Manifest *Národní nauky*], *Guoxue jikan* 1, 1923, č. 1, s. 13. Manifest v mírně editované podobě uveřejnila i další dobová periodika jako samostatný článek.

Svoji představu systematické reorganizace národního dědictví Hu Shi ukázal ještě před tím, než to formuloval jako součást programu nové historie, v přednáškách z dějin čínské filosofie na Pekingské univerzitě. Knižní vydání přednášek, shodou okolností také z roku 1919, je považováno za první příklad díla nového dějepiscectví v Číně a mělo dalekosáhlý vliv na moderní historické myšlení.³⁷ Hu Shi se zde stručně řečeno slovy jeho generačního druha Luo Jialuna „dívá na čínskou minulost novými očima“. Texty, které shrnuje do nově vytvořené kategorie „filosofie“, klasifikuje a vykládá za pomoci pojmového aparátu převzatého z dějin evropské filosofie.³⁸ Čínskou filosofii dále nahlíží v procesu vývoje, který konstruuje explicitně jako analogii k dějinám filosofie evropské. Místo tradičního členění čínské historie podle panujících dynastií Hu Shi přebírá periodizaci evropských dějin ve třech obdobích a také v případě Číny hovoří o starověku, středověku a novověku. Jako hybnou sílu evoluce a pokroku filosofického myšlení jak v Evropě, tak i v Číně, uvádí setkávání a propojování různých tradic. Zásadní impulsy v Číně podle jeho názoru nejprve přinesly interakce rozmanitých škol myšlení ve starověku, v době před sjednocením Číny a sjednocením filosofického myšlení v rámci konfuciánské ortodoxie. Jako druhý zásadní impuls pro rozvoj čínské filosofie uvádí Hu Shi příchod indické tradice (buddhismus) na počátku středověku, který představuje analogicky k tomu, jak v Evropě odkaz řecké filosofie obohatilo křesťanství původem z „hebrejské“ tradice. Další analogii mezi dějinami evropské a čínské filosofie Hu Shi vidí ve stagnaci, která nastala v (čínském i evropském) středověku poté, co v obou civilizacích převážil „scholastický“ výklad světa. Nakonec Hu Shi dospívá k příkladu evropské renesance, která tuto stagnaci překonala tvořivým obratem k minulosti, a k ní přirovnává myšlení nekonformních autorů dynastie Qing, kteří připravili půdu pro obrodu čínské civilizace v současnosti. Pravou renesanci čínské filosofie Hu Shi nicméně situuje až do současnosti, kdy setkání se západním myšlením přináší plodné podněty zajišťující její pravý rozkvět v budoucnosti.

37 HU Shi, *Zhongguo Zhixue Shi Dagang* [Nástin dějin čínské filosofie], dostupné na http://yuedu.163.com/source/0bc539cca84746148f56e03eb8144924_4 (ověřeno 1. 11. 2016). Vyšel pouze první díl a kniha zůstala nedokončena. Na začátku je však podrobné rozvržení celého díla, včetně základních tezí zachycujících vývoj čínské filosofie až na práh moderní doby, které umožňuje udělat si celkovou představu o Hu Shiově pojetí.

38 Tím mj. zastírá skutečnost, že čínská kultura tento pojmový aparát a vůbec „filosofii“ ve smyslu autonomní kategorie neznala – problém, který západní sinologové a filosofové řeší dodnes. K tématu přehledně viz Carine DEFOORT, *Is “Chinese Philosophy” a Proper Name? A Response to Rein Raud*, *Philosophy East and West*, 56, č. 4, 2006, s. 625–660.

Hu Shiův pokus napsat syntetické dějiny čínské filosofie (stejně jako o něco mladší pokus napsat dějiny čínské literatury) zůstal torzem, nicméně měl velký vliv v rovině metodologické. Prvním krokem moderní čínské historiografie se ve dvacátých letech 20. století stalo kritické prověření pramenů s důrazem na oddělení mýtu a historických faktů a odhalení posvátných textů konfuciánského kánonu jako díla lidských rukou manipulujících skutečnost s ohledem na partikulární politické zájmy. Nejvýraznější postavou tohoto snažení byl od počátku již zmíněný Gu Jiegang, který svůj postoj charakterizoval jako „pochybnosti o tradici a odhalování podvrhů“ (*yi gu bianwei*). Svůj výzkum opřel o důkladnou znalost starých textů, které studoval jako chlapec s dědečkem a otcem, včetně tradičních metod textové kritiky. Radikálně kritický přístup v něm posléze podnítily práce některých myslitelů z konce doby Qing. Na prvním místě to byl Kang Youwei (1858–1927), Liang Qichaoův učitel a reformátor, který v devadesátých letech 19. století zpochybnil hodnověrnost předávaných textů konfuciánského kánonu, na nichž stála jejich ortodoxní interpretace.³⁹ Další inspiraci k pochybování o tradici Gu Jiegang našel u Zhang Binglina. Podle jeho vlastních slov však zásadní význam pro jeho práci mělo setkání s Hu Shiem na konci desátých let dvacátého století. Pod vlivem jeho přednášek se před ním otevřela možnost další radikalizace přehodnocení čínské kultury za použití vědeckých kritérií a se svými staršími vzory se rozešel.⁴⁰

Gu Jiegang začal svůj výzkum krátce poté, co proběhla polemika o vědecké historiografii z roku 1919. Nejprve se zaměřil na kritické přezkoumání koherence informací v různých textech konfuciánského kánonu a dokázal, že vznikaly postupnou kumulací tradice částečně předávané ústně a prošly redakčními zásahy, včetně dodatečných interpolací z rukou konfuciánských komentátorů

39 Kang Youwei na základě spekulativní filologické analýzy popřel autenticitu tzv. „starého textu“, který představoval základ konfuciánské ortodoxie, v níž byl vychován i Gu Jiegang. Vyzvedl apokryfní literaturu svázanou s tradicí „nového textu“ a tím si otevřel cestu k radikální reinterpretaci smyslu Konfuciova učení, na jejímž základě obhajoval oprávněnost modernizace čínského politického systému. (Kang Youweiův přístup přehledně shrnuje Arthur W. HUMMEL, *Introduction*, in: Ku Chie-kang – Arthur W. Hummel, *The Autobiography of a Chinese Historian*, s. xi–xvii.) Kangova analýza je zjevnou manipulací historických faktů vedenou politickými cíli, pro Gu Jieganga a jeho generaci však mělo zásadní význam samo poznání, že je možné pomocí filologických a historických metod zpochybnit autoritu kánonu považovaného do té doby za nedotknutelný.

40 Podrobně viz Gu Jiegangova autobiografie z roku 1926 (KU Chie-kang – A. W. HUMMEL, *The Autobiography of a Chinese Historian*) a monografie Laurence A. SCHNEIDER, *Ku Chieh-kang and China's New History; Nationalism and the Quest for Alternative Traditions*, Berkeley 1971. Tyto známé zdroje v poslední době obohatil Yü Ying-shih v práci založené na Gu Jiegangově deníku (YÜ Ying-shih, *Wei jin de caiqing: cong Riji kan Gu Jiegangde neixin shijie* [Talent plně nevyužitý: Gu Jiegangův vnitřní svět očima jeho deníku], Taipei 2007.

motivovaných potřebami státní ideologie. V sérii dílčích hloubkových sond do existujících písemných zpráv o posvátných počátcích čínských dějin pak Gu Jiegang postupně vyvrátil historickou hodnověrnost postav a událostí tradovaných dříve jako reálné dějiny a zároveň jako vzor chování pro budoucí generace. Dokázal také, že čím dávnější minulost konstruuje ta která vrstva v předávaných textech, tím je pravděpodobně mladšího původu.

V dílčích hloubkových studiích postupně představil nejstarší dějiny Číny jako dějiny jejich výkladu v měnících se souvislostech starověké společnosti doby Letopisů, Válčících států a dynastie Han. Relativizací tradované historie a zachycením měnících se perspektiv zbavil staré dějiny nadčasového morálního poselství a z posvátného učení je proměnil v historický materiál – přesně jak požadoval Mao Zishui ve svém článku z roku 1919.⁴¹

Zájem o prastaré předkonfucianské kořeny čínské civilizace postupně Gu Jiegang přivedl za hranice textové kritiky, k folklóru a etnologickému výzkumu mýtů, legend a rituálů, které v té době ještě žily na čínském venkově. Posléze se také obrátil k nečínským etnikům žijícím v okrajových částech Číny. Nakonec na základě kritického komparativního studia starých textů a etnologického materiálu dospěl k novému vymezení čínské civilizace jako vícevrstevného celku, který se utvářel a přetvářel v průběhu času v interakcích různých kulturních vrstev a regionálních vlivů, včetně mezietnických kontaktů.⁴²

Přehodnocování národního dědictví přineslo řadu dalších důležitých publikací a metodologických přístupů, zejména ke studiu nejstarších dějin, na nichž staví čínská historická věda dodnes, a to i v případě, že se kriticky vymezuje proti některým závěrům, k nimž ve dvacátých letech dospěl Gu Jiegang a jeho spolupracovníci.⁴³ Na prvním místě je to moderní kritický přístup k pramenům,

41 Viz Laurence A. SCHNEIDER, *From Textual Criticism to Social Criticism: The Historiography of Ku Chieh-kang*, *The Journal of Asian Studies* 28, 1969, č. 4, s. 771–788.

42 O své metodě Gu Jiegang hovoří v Autobiografii a v řadě článků. Zajímavý je zejména dopis příteli Qian Xuantongovi (1887–1939), lingvistovi a jednomu z nejradikálnějších zastánců modernizace čínské kultury podle evropského vzoru (GU Jiegang, *Yu Qian Xuantong xiansheng lun gu shi shu* [Dopis panu Qian Xuantongovi o starých dějinách], *Dushu zazhi* 2, 1923, č. 9, s. 3–4.

43 Pohled na starověké dějiny od dob *zhengli guogu* nejvíce modifikovala archeologie, s jejíž pomocí částečně dochází naopak k upevňování víry v autentičnost některých tradovaných příběhů a postav z počátku čínské civilizace. Ve hře je zde opět otázka utváření národní identity a posilování vlastenectví důrazem na starobylost čínské kultury. Toto směřování započalo ve 30. letech 20. století a plně se rozvinulo po válce. V posledních deseti letech se dokonce v Čínské lidové republice objevuje politicky motivovaná myšlenka zvrátit „pochybnosti o tradici“ a nahradit je „vírou v tradici“, která však má ve vědeckých kruzích minimální zastání.

oddělení mýtu a historie a odstranění přímočaře didaktického chápání smyslu historického díla.

Jedním z nejvýznamnějších výstupů nového uspořádání národní minulosti je nový a dodnes rozvíjený přístup ke kritické edici pramenů, včetně stanovení jejich datování a autenticity. Došlo také k zásadnímu rozšíření toho, co se považuje za důležitý historický pramen mimo původní rámec oficiálního dějepisectví (*zhengshi*): do popředí se dostaly prameny kriticky se vymezující vůči konfuciánské ortodoxii a prameny na okraji velké tradice (místní kroniky, lidová kultura, náboženství, dějiny nečínských etnik a sousedních států atd.).

V době „reorganizace národní minulosti“ bylo na vznik velkých syntetických děl ještě brzo, avšak v učebnicích a popularizačních dílech autorů dvacátých let již můžeme vidět základní obrysy dějin Číny, na nichž posléze stavěli další generace. Rozpracování velkých syntetických dějin úzce souviselo s otázkou obecných zákonitostí historického procesu. S výjimkou evolučního pojetí dějin, které v Číně zdomácnělo již na samém počátku 20. století, téma obecných zákonitostí historického vývoje přichází v čínské historiografii na řadu až na konci dvacátých let s druhou vlnou mladých historiků. Ti se obrátili k sociálním dějinám a jejich snažení úzce souviselo s tím, jak autoritu Deweyho experimentalismu a pragmatismu začal mezi čínskými intelektuály nahlodávat marxismus, mnohými v Číně považovaný za nejprogressivnější vědecké učení západního světa. V této fázi, pro jejíž podrobné pojednání zde již nezbývá prostor, se moderní dějepisectví začalo odklánět od ideálu objektivní, čisté vědy a otevřeně se dalo do služeb sociální revoluce. Tehdy se do požadavků na historickou práci a způsob psaní dějin promítl konflikt Kuomintangu s komunisty a nový kuomintangský program nacionalistické výchovy. Po japonském vpádu do Číny na počátku druhé světové války pak došlo k obecnému rozšíření pojetí národních dějin jako zobrazení velikosti čínské civilizace s cílem mobilizovat čínský národ k odporu proti agresorovi.

Závěr

Počátky historické disciplíny, jak se dnes již zhruba sto let pěstuje v čínském světě, sahají k velkému kulturnímu a epistemickému zlomu na přelomu 19. a 20. století. Podobný zlom zachytil polský básník Czesław Miłosz v souvislostech vzniku moderní poezie, když popisoval změnu společenského vědomí v Evropě, která nastala ve druhé polovině 19. století po rozkladu tradičního sakrálního vnímání jednoty světa pod

vlivem vědeckého poznání šířeného v moderním vzdělávacím systému. Také pro situaci v Číně na počátku 20. století platí Miłoszova slova o „hodině biologie“, která jednou pro vždy rozložila celistvost světa a odkud není návratu.⁴⁴

Moderní čínská historická věda se formovala na troskách tradičního holistického pojetí světa, v němž poznání, morálka a společenské zřízení tvořily jeden nedělitelný celek, jemuž dávala smysl konfuciánská ortodoxie a v jejím rámci se po dva tisíce let pěstovala tradiční historiografie. Odpovědí na hlubokou civilizační krizi způsobenou poznáním, že původní konfuciánský model není funkční, byl obrat k „modernizaci“, která znamenala přiznané „pozápádňování“ – tj. vytváření nových institucí a celková transformace společnosti, včetně politického systému spolu s přebíráním moderních technologií a idejí. Pro zkoumání čínských dějin má zásadní význam vznik nové instituce dějepisectví jako nezávislé akademické disciplíny spolu s novým systémem vzdělání založeným na „západním vědění“.

Na příkladu Liang Qichaova projektu nové historie z roku 1902 je patrné, že epistemický rámec konfuciánského kánonu, proti kterému o sedmáct let později tak vehementně vystupovali Mao Zishui, Hu Shi, Gu Jiegang a další představitelé generace Hnutí 4. května, do značné míry ztratil smysl již na konci císařství. Zatím málo prozkoumaným tématem zůstává, jak pocit rozkladu starého řádu a diskontinuita ve vztahu k domácí tradici od počátku 20. století poznamenal také myšlení obránců „národní esence“, proti kterým vystoupila generace Hnutí 4. května.⁴⁵ Nejvýraznějším příkladem je radikální kritik konfuciánské ortodoxie Zhang Binglin, který v roce 1905 spoluzakládal Společnost pro obranu národní esence. Tito kulturní konzervativci, jak se jim někdy říká, sice bránili řadu aspektů tradice, které generace Hnutí 4. května odmítala, avšak sdíleli s nimi obecný cíl modernizace Číny za využití vědeckého poznání a nového způsobu myšlení převzatého ze Západu.

Jejich postoje ve vztahu k nové historiografii pěkně ilustruje vyjádření Zhang Xuana, profesora Pekingské univerzity, který v roce 1919 jako první vystoupil proti Mao Zishuiově článku o potřebě vědeckého přístupu při přehodnocování národní minulosti. Zhang Xuan ve svém článku hájí jak zachování klasického jazyka, tak i konfuciánské morální principy a zásadně nesouhlasí s tím, co chápe jako jednostranné poevropšřtování čínské kultury. Nic však nenamítá proti ústřednímu

⁴⁴ Czesław MIŁOSZ, *Svědectví poezie. Šest přednášek o neduzích našeho věku*, Praha 1992.

⁴⁵ O nich viz Charlotte FURTH – Guy ALITTO, *The Limits of Change: Essays on Conservative Alternatives in Republican China*, Cambridge, Mass. 1976 a SHIMADA Kenji, *Pioneer of the Chinese Revolution: Zhang Binglin and Confucianism*, Stanford 1990.

požadavku vědeckosti, sám argumentuje zákony evoluce a co je nejzajímavější, ještě dříve než tento program vytyčil Hu Shi hovoří o úkolu „vytvořit novou [čínskou] civilizaci“ (*zao xin wenming*). Soudě podle formulací použitých v tomto polemickém článku, Zhang Xuan chápe vytvoření nové civilizace jako kvalitativní přeměnu domácího substrátu za vydatné účasti myšlenek importovaných ze Západu. Svou představu vyjadřuje v přirovnání k výrobě papíru, při níž je potřeba rozdrtit a smísit jak starý papír (evropskou civilizaci), tak i staré hadry (civilizaci čínskou) a mladé radikály Zhang Xuan kritizuje za to, že nerozumně chtějí vyrobít nový papír pouze za použití starého papíru, což je podle jeho názoru technologicky nemožné.⁴⁶ (Pro širší společenské souvislosti této polemiky je příznačné, že Zhang Xuan se nakonec nejvíc pohoršuje nad morálním profilem mladé generace, která podle jeho slov žádá „volnou lásku“, čímž má na mysli svobodný výběr partnerů pro manželství.)

Kontinuita a transformace tradice je mnohem komplexnější záležitost, než jak si představovali čínští intelektuálové na počátku 20. století. Zhang Xuan, který je dnes zcela zapomenut, měl jisté míry pravdu. Minulost nelze vymazat a převzetí cizí kultury není mechanickou záležitostí. V jeho procesu dochází k adaptacím, posunům a reinterpetacím pod vlivem domácí kultury, vědomým i nevědomým. Pokud však na počátku 21. století chceme uvažovat o rozvíjení specificky čínského historického myšlení, nemůžeme se vyhnout zlomu, k němuž došlo téměř před sto lety a v jehož důsledku dnes sami představitelé „čínského historického myšlení“ nahlížejí dějiny způsobem velmi odlišným od toho, jak se původně kontinuálně rozvíjela domácí tradice dějepisectví až na práh 20. století.⁴⁷

46 ZHANG Xuan, *Bo Xinchao Guogu he Kexue Jingshen Pian* [Kritika článku Národní minulost a vědecký duch z časopisu Nová vlna], *Guogu* [Národní minulost] 1, 1919, č. 3, s. 3.

47 Tato studie je výstupem grantu Dekonstrukce a konstrukce národních tradic a věda v Číně, podpořeného z programu Návrat MŠMT (LK 11218). Za kritické poznámky k textu děkuji Jiřímu Hudečkovi a Karlu Šimovi.

To Order the Past: (Dis)Continuity in Chinese Historical Thinking

OLGA LOMOVÁ

The article is divided into four parts titled as 1) New historiography for a strong and healthy national state; 2) Critical attitude to domestic tradition; 3) Western science as the basis of new historiography and the medicine to cure China; and 4) Reorganization of national heritage. At the core of the investigation stands the position of the studied authors toward domestic tradition and the question of cultural continuity.

The studied sources reveal generally shared highly critical opinion about traditional Chinese historiography. Both Liang Qichao, a man by his education and early intellectual endeavor still immersed in the tradition, and the younger authors who were from early age exposed to reformed, western oriented education, or even studied abroad, equally deny the Chinese historiography of the past any substantial value. Their occasional acknowledgment of the contribution of several early Chinese historians is highly selective, and they demand radically new ways of writing about China's past. The issue of historical narrative is prominent here, as both Liang Qichao and the younger authors criticize traditional Chinese historiography as lacking the ability to present the past in a systematic and meaningful way, i.e. to make selection from among the mass of individual recorded facts, and to connect these facts into a coherent story. The proponents of new historiography are also all fascinated by the idea of "scientific objectivity"; besides the May Fourth generation authors also demanded that the new discipline must be "pure science" free of any political entanglement.

The understanding what is scientific study of history means for these authors as fitting the past into the evolutionary model of the development of human society. At the same time they are convinced that the embodiment of such objective history can be found in the history of European nations as described in 19th and early 20th century western books; some even explicitly demand writing new Chinese history according to the western models. Another common theme observed in the early 20th century sources discussing new historiography for China is understanding the work of a historian as a part of nation building efforts.

The adaptation of Chinese history to western models and compliance with the goals of nationalism is certainly contradictory to the demand for objectivity

and pure historical science, however it was not perceived as such at that time. The evident contradiction including the easiness with which the demands for active shaping of Chinese culture so that it would be competitive in the modern world are made is unusual for a western reader today and it does reveal a specific feature of Chinese historical thinking even in the process of its conscious westernization.

In the concluding part the article also briefly touches upon ideas of some cultural conservatives involved in the early polemics about new historiography, and demonstrates how even they also embraced new western inspired epistemic framework including the admiration for science and evolutionary model. Particularly surprising in the writings of conservative critics of new historical thinking is a shared conviction that Chinese past and Chinese culture must be “rebuilt”. The culturally activist dimension is something to be explored by further research.

DISKUSE

„Postheroická“ společnost
a „Nové války“

BEDŘICH LOEWENSTEIN

BEDŘICH LOEWENSTEIN: The “Post-Heroic” Society and “New Wars”

This paper is a consideration of German political scientist and historian Herfried Münkler's book, 'Kriegssplitter. Die Evolution der Gewalt im 20. und 21. Jahrhundert' (Berlin 2016). It discusses whether – despite a certain fragmentation of the concept – this could represent a new theoretical guidebook on war for politicians, historians and perhaps even soldiers. We can argue that particular passages in the book looked at can only be understood from their historic context, but analyses are also markedly important as a political guide in the present day.

Key words: post-heroism, war mythologization, First World War, new wars, 20th and 21st centuries

Herfried MÜNKLER

Kriegsplitter. Die Evolution der Gewalt im 20. und 21. Jahrhundert

Berlin, Rowohlt Verlag 2016, 394 s., ISBN 978-3-499-63097-2.

Známý politolog a historik z Humboldtovy univerzity, autor řady významných knih – s tématy od renesančního státu po první světovou válku, ale i charakter současných válek – předkládá v nové publikaci závěry ze svých rozmanitých studií. Nevzniklo přitom jediné soustavné pojednání, ale jen „střepy“, byť s nárokem mozaiky, ne-li „nového Clausewitze“, tj. teoretické příručky o válce pro politiky, historiky a snad i vojáky. Můžeme namítnout, že se jednotlivým pasážím snad dá rozumět jen z historického kontextu, analýzy však mají značný politicky orientační význam, jen zřídka se münklerovská „redukce komplexity“ ztrácí v samoúčelných intelektuálních hrách. Referuji v dalším o některých z autorových interpretačních nabídek a postupů.

Přesvědčivý se mi např. zdá termín *postheroického* světa, kterým charakterizuje severní „pásmo blahobytu“ jako kontrast současného pásma války a nových heroizací na periferii. Tuto zároveň „postimperiální“ perspektivu mírového řádu charakterizuje víra v postupné zabezpečení globálního míru a posilování projektu Organizace spojených národů, již odpovídá „zpoliceňování“, („konstabularizace“) státního násilí. Münkler svou analýzu doplňuje poukazem, že „nové války“ se vesměs odehrávají v bývalých multietnických a multináboženských říších, kde chybí ustálené struktury národních států. Důsledkem jsou nejasné hranice mezi válkou států a válkou občanskou (někdy dokonce mezi válkou a mírem), takže války nabývají *hybridního* charakteru. Vnucuje se ovšem otázka, zda postheroické dispozici nemusí přijít na pomoc pseudoimperiální garant či hegemon, který definuje tzv. *rouge state* a „darebáka“ případně donutí k dodržování postheroických pravidel mezinárodního života. Poněkud zde mate autorův (weberovský) „nehodnotící“ postup, včetně nenormativního užívání protikladu postheroické mentality a prokladného étosu cti a oběti, který je příznačný pro exkluzivní, aristokratické pospolitosti a sféru nových válek.

V této souvislosti mate i jinak vtipná interpretace biblického Davida a Homérova Odyssea jako rušitelích heroických konvencí: místo čestného souboje zavádějí ryze „technickou“ účelovost boje. Postheroické tu neznamená: mírumilovné, nýbrž: „zbažené tradičních norem“. Proto vlastně už středověký pokus podrobit války morálním kritériím a rozhodčím instancím spadá pod kategorii „postheroismu“, zatímco éře novodobého suverénního státu odpovídá pojetí války jako souboje, *bellum iustum utraque parte*, jak to nazval stále vlivný státoprávník Carl

Schmitt neblahé paměti. Tím byla pro Münklera i první světová válka, přesněji řečeno původní motiv účastníků této prvobytné katastrofy dvacátého století z nedopatření. Jí autor nedávno věnoval známou monografii, jejíž závěry teď rekapituluje jako zdroj příkladů pro svou semanticko-strukturalistickou teorii.

Její meze se ukazují u autorova předpokladu racionálního uvažování tehdejších aktérů, kteří se většinou do války pustili z obav o ztrátu vlastní prestiže. Münkler předpokládá kauzální spojení mezi (německou) ofenzivní strategií a vědomím, že v průmyslové Evropě už nelze vést dlouhotrvající válku: proslulý Schlieffenův plán s cílem rychlého vítězství nebyl v Evropě ojedinělý. Sporná byla i další teze, že německé velení vzhledem k materiální převaze Dohody počítalo s nerozhodným výsledkem, takže Německo „muselo neustále vítězit, aby nakonec mohlo vyjednávat“ – o míru *statu quo ante*. O vypuknutí války ani metodě rozkládání multietnických impérií Münkler nemoralizuje, hodnotí obojí leda jako *chybu*, v prvním případě jako zbytečné a hazardní spojení tří nezávisle na sobě doutnajících, ale jen latentních konfliktních polí, v druhém šlo o prostředek celkově slabších ústředních mocností, v letech 1915 a 1917 na chvíli úspěšných, než se jejich strategie roku 1918 obrátila proti nim samým.

Zvláštní kapitolou je pokus mimořádně kulturně zběhlého autora o rozbor fenoménu *mytologizace* války. Předválečný Stravinského balet mu je indikátorem změny mentality, která brzy nato vrcholí pohrdáním světem obchodu a oslavou hrdinské oběti: oběť brání úpadku a chátrání společnosti. Nesporně smysluplná je jeho diferenciací oběti na posvátné *sacrificium* a spíše nahodilou smrt jako *victima*. Münkler poukazuje na stoupající zájem nejen religionistů a antropologů o téma oběti v sacrificiálním významu a pojetí války coby „heroické festivity“ (Caillois, Bataille i Thomas Mann) a staví je do souvislosti s potřebou ospravedlnit zvláště vysokou krvavou daň francouzských vojáků. Oběť je mytologizována na přímo omlazovací akt a část rituálu, kontigentní *victima* na *sacrificium*; v nejširším kulturním významu ve válce vítězí plýtvání nad ekonomikou a šetrivostí, sakrální nad profánním, a násilí je znovu chápáno jako nepostradatelná součást řádu. Zajímavá, ale přetížená teze válečné nadšení paralelizuje s (nejen Sorelovým) zavrhováním *kapitalismu*, ducha směny a práce: válka se stává obráceným světem, potlačováním hledisek všednosti a užitku. Dlouhodobý zážitek většiny účastníků krvavé řeže byl ovšem spíše obrácený, Münklerovými termíny: *viktimizace sacrificia*, radikální vystřízlivění z mystifikací.

Historicky relevantní se mi zdají další autorovy úvahy o *konci občanského světa*, osudném v německém (a ovšem ruském) případě. Münkler vysvětluje velkou identifikaci středních vrstev s válkou mj. snahou podstatně neheroické

vrstvy vyrovnat se „heroicky legitimované“ šlechtě – při současné nevolnosti z analogického „heroického“ vzestupu lidových vrstev. Vedle zvláště vysokých ztrát na životech, ale také na majetku středních vrstev, už v důsledku vlasteneckého podepisování válečných půjček, Münkler počítá kompromitující osmyslování války a problematické historické analogie mezi faktory, kterými občanská inteligence podemlela svůj dosavadní kulturně-interpretací monopol, takže schopnost „definovat ducha doby“ přešla na marxismus a na agresivní pravici. Konec buržoazní éry se mu ukazuje i v reprezentační architektuře.

Münkler se dotýká také druhé světové války, hlavně proto, aby odmítl Churchillem navržený termín „druhé třicetileté války“: v první velké válce šlo o moc a nadvládu, ne však o principy světového řádu – i ryze mocenské boje ovšem někdy mívaly důsledky, pokud jde o politický řád. Mezi oběma válkami nesporně existovaly kontinuity: generálové se vždy snaží poučit se z událostí – i když provádění opaku předchozího faktického dění nemuselo být klíčem k úspěchu; např. Francouzi z úspěšné obrany u Verdunu sázeli na defenzivu (Maginotovu linii) a Němci z nezdaru vlastní západní ofenzivy na zvýšení mobility pomocí samostatných motorizovaných sborů; také Hitlerovo očekávání ruského zhroucení vycházelo ze zkušeností roku 1917. Jen sovětské vedení, jak se zdá, neuplatňovalo zkušenosti první války na strategii šetření vlastními životy (srov. v představované knize na s. 128). Münkler po mém soudu přikládá přílišný význam Mackinderovým geopolitickým teoriím, zvláště základnímu rozlišení námořní a suchozemské strategie: zajisté Britové a Američané uplatňovali své zásady „námořní války“ i ve vzduchu, zatímco Němci vzdušný boj podřizovali imperativům pozemní války, ale rozdíl neměl rozhodující význam.

Plodnější je uplatňování Münklerova vlastního protikladu „postheroické“ a „heroické“ mentality na politickou praxi meziválečné Evropy, nejen pokud jde o politiku appeasementu vůči Hitlerově agresi a fašistickou „sémantiku sakriřiciálna“, znehodnocování „viktimity“, nejsem si však jist, zda podobná indoktrinace v případě Sovětského svazu byla základem bezpříkladné připravenosti trpět a snášet útrapy, na níž ztroskotaly všechny Hitlerovy plány (s. 131). Münkler sám zdůrazňuje „transformaci ekonomické moci ve vojenskou, která na konec rozhodla ve prospěch „postheroických“ států, a zabývá se i neplánovanými důsledky války zvláště v kolóniích; příklady chybných závěrů z dějinných analogií patří k vrcholům jeho historického stylu.

Další kapitoly se týkají symetrií a asymetrií ve válce, počínaje intervencí plebejských lukostřelců do tradičního „pocivého“ boje nebo konfrontace

obchodnických Athén a jejich falang občanů-vojáků se spartskými vojáky z povolání, popřípadě rozdílem mezi „námořní“ strategií vyčerpávání proti „suchozemské“ koncentraci na jedinou rozhodující bitvu – kteréhožto rozdílu si byl dobře vědom athénský Periklés. Války ovšem odjakživa fungovaly jako vyrovnávací činitel mezi protagonisty: spartským „hrdinům“ se zprvu protivila strategie „hospodářského“ válčení v podobě ničení vinic a olivových hájů, ale během času se prosazovala symetrie strategií (s. 146). „Heroické hegemoniální vyprávění“ se vždy bránilo proti měřítkům efektivního válčení, které ignoruje zavedená pravidla vzájemnosti a cti, obsahující jisté formy sebeomezení; v realitě spíše vítězila deregulace boje nad společným étosem. Tím se Münklerův text dostává k současným formám asymetrie, jako jsou osvobozenecský boj a „pacifikační“ války, které vystřídaly dosavadní monopol suverénních států a jejich symetrické „souboje“ (v literatuře se někdy hovoří o *vestfálském* systému morálně nediskriminujícího pojetí války). Počínaje španělskou gerilou proti Napoleonovi pak narůstá význam „substátních činitelů“, a s nimi vždy subjektivní kritérium „spravedlivé války“.

Pro dějiny války neexistuje hodina nula, ale existují mezníky, jakým je první světová válka svým (deheroizačním) impulzem efektivity, v podobě rozhodujícího činitele průmyslu a techniky; od druhé světové války, ve stínu atomové hrozby, prý už nejde o *regulaci*, ale o *zrušení* války, onu už zmíněnou proměnu na *policejní akci*. Naneštěstí se protagonisté neřídí racionálními zásadami ani učebnicemi teoretiků, takže místo toho nastala zatím poslední éra *nových válek*, ve které státy pozbývají monopolu na vedení válek a džihadisté, teroristé a polokriminální warlordi operují v politicky nejasných prostorech nerozlišujících komatanty a non-komatanty, a *private military companies* si z chaosu dělají řemeslo. Münkler upozorňuje na různou míru *vulnerability*, tj. zranitelnosti – když jedna strana nedisponuje ohraničeným vlastním územím s obyvatelstvem, a na oplátku nedbá o pravidla válečného práva (civilní obyvatelstvo postheroického protivníka jako rukojmí).

Literárně zblhlý a intelektuálně náročný teoretik se opětovně vrací k tématu fascinace hrdinou a jeho připraveností k oběti, kterou spojuje s „náboženskou ražbou“ dané společnosti; všelijaká i nová politická náboženství ve snaze upevnit sociální vazbu se proto snaží symbolicky impregnovat boj a hrdinskou smrt (s. 170). Obecně platí, že jsou hrdinové vždy odkázáni na „bardy“, dosvědčující a oslavující jejich činy, i když se dá zpravidla konstatovat pesimistické až tragické ladění heroických narácí: hrdiny čeká zánik, heroismus je vlastně věcí minulosti, zatímco „válečným podnikatelům“ přítomnosti jde jen o peníze a moc (a vojákům postheroických válek o sociální zabezpečení). Nevím, lze-li takto povzbudit

heroického ducha nebo podobným laděním vysvětlit rozhodnutí heroicky smýšlejících elit pro hazard války jako prostředek ozdravení postheroické popř. „dekadentní“ společnosti. Formování mentalit je komplikovaný proces: národní integrace lidových vrstev provázená zavedením všeobecné vojenské služby ve společnostech 19. století určitě nepodporovala „dekadenci“, nýbrž spíše infiltraci „heroických“ hodnot do společnosti práce a směny. Postheroická dispozice současné německé společnosti se naopak prosadila, prý intenzivněji než kdekoliv jinde, až v důsledku totální porážky roku 1945, v dalších zemích v důsledku korelace postheroismu a negativní demografické bilance.

Münkler přitom trvá na jakémisi „zbytkovém heroismu“ ve společnostech, které si zvykly se spíše „vykupovat“ (např. rozvojovou pomocí). Není překvapením, že odmítá morální kritiku vyspělé vojenské elektroniky, zvláště dálkově řízených dronů, které pokládá za přiměřenou odpověď na výzvu asymetrické strategie teroristických sítí. Nejde přirozeně o souboj rovných, ale o efektivní „vyřazení zákeřného nepřítele“, o zbraň silných, přitom vysoce zranitelných, kteří uplatňují svou faktickou převahu (s. 197n.), zatímco slabší svou vojenskou podřadnost musí vyrovnávat stupňovanou ochotou k heroické sebeoběti – ale nejednou i obratnou proměnou válečného zpravodajství ve zbraň proti kolektivní psyché postheroických společností. Pojednáním o válce obrazů všestranný teoretik své rozborů uzavírá.

DISKUSE

„Nejpokrokovější církevní pracovník“ v zajetí průměrnosti

SIXTUS BOLOM-KOTARI

SIXTUS BOLOM-KOTARI: “The Most Progressive Church Worker” Confined by Cediocrity

In 2015, the book “Nejpokrokovější církevní pracovník”. Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969 (“The Most Progressive Church Worker”. The Protestant Churches and Josef Lukl Hromádka between 1945 and 1969) was published, written by church historians Peter Morée and Jiří Piškula. This study uses their reflections to consider the nature of historiography, as well as the Church and protestant society, to which renowned Czech theologian, J. L. Hromádka (1889–1969) – known for his linking of theological identity with the political regime – declared himself. Amongst other issues, discussion is made of to what extent the changes to the geopolitical map in the second half of the 20th century and beginning of the 21st century have affected the legitimacy of Hromádka’s programme of securing a place for Christianity in socialist society.

Key words: Josef Lukl Hromádka, Protestantism, Marxism, church and state, Cold War

„V utváření Hromádkaova přístupu sehrál svou roli jistě také vliv české filozofické tradice, té její části, která vytrvale apelovala na českého inteligenta, aby opustil

ticho své pracovny, vyšel do ulic a podílel se svým talentem, svými znalostmi i svými styky na veřejných zápasech o osudy a orientaci české národní pospolitosti. Hromádka se vřadil do tradice národních buditelů, která pokračovala Havlíčkem, Palackým, Gebauerem, Masarykem, Rádlm, Nejedlým a jinými představiteli české inteligence.“¹

„Dříve nebo později si čeští evangelíci, aspoň jejich většina, přiznají to, před čím dnes zatvrzele zavírají oči. Hromádkova oddanost Leninovi [...] nebyla méně silná, a méně zaslepená, než byla oddanost tzv. Německých křesťanů jejich Vůdci Adolfu Hitlerovi. Také byla Hromádkova oddanost komunistickému bludu stejně nekřesťanská, a stejně modlářská, jako oddanost Německých křesťanů bludu nacistickému.“²

Dvojice předložených citátů zastupujících jak oficiální následovníky, tak radikální odpůrce ukazuje rozpětí – a napětí – odkazu protestantského myslitele Josefa Lukla Hromádky (1889–1969). Příležitostí k obnovení diskusí v souvislosti s touto osobností se stává jeho nová biografie od historiků Petra Moréeho a Jiřího Piškuly.³ Záměrem mého příspěvku není opakovat či prohlubovat argumentaci kritiků knihy,⁴ nýbrž ji využít k úvahám o povaze dějepiscectví, církve a protestantské společnosti, ke které se mezinárodně uznávaný teolog označovaný komunisty za „nejpokrokovějšího církevního pracovníka“ hlásil.

Dějiny vítězů

J. L. Hromádka se stal pověstným svým propojením teologické identity s politickým režimem. Za realizaci onoho propojení, případně pro jeho přesah nad rámec toho, k čemu jej opravňovala vlastní teologie, bývá často kritizován.⁵ Hromádkovým hlavním cílem ale podle všeho nebylo se prostě přizpůsobit a čerpat výhody kolaborantů, nýbrž najít, ukázat a zabezpečit místo křesťanského teologa, církvi a náboženství Ježíše Krista vůbec v nové situaci budování socialismu sovětského

1 Pavel FILIPI, *Do nejhlubších hlubin. Život – Setkávání – Teologie. K stému výročí narození J. L. Hromádky*, Praha 1990 (předmluva, datováno 1. 8. 1987), s. 7.

2 Jan Zeno DUS, *Nemorální J. L. Hromádka, zbloudilá Československá církev evangelická*, http://janzenodus.cz/s_1.htm (datováno r. 2010, ověřeno 30. 8. 2016).

3 Peter MORÉE – Jiří PIŠKULA, *„Nejpokrokovější církevní pracovník“. Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, Benešov 2015 (dále jen „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“).

4 Srov. zejména recenzi Zdeňka R. NEŠPORA, ČČH 114, 2016, s. 815–819 (dále jen Z. R. NEŠPORA, *recenze*); dále dvojrecenzi Mileny ŠIMSOVÉ a Moniky ŽÁRSKÉ, *Stací jen archivní fondy?*, Protestant 2016, č. 4, <http://protestant.evangelnet.cz/staci-jen-archivni-fondy> (ověřeno 8. 10. 2016).

5 „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“, s. 371.

typu po roce 1948.⁶ To znělo nanejvýš potřebně zvláště na začátku padesátých let 20. století, kdy působil diktát společenské atmosféry nejtřísnivěji – zcela odepsat církev, ať už bude jakákoli, vzdát se přiznávání křesťanství. Podle svědectví Mileny Šimsové poskytoval Hromádkův loajální postoj křesťanům prostor k životu v tom smyslu, že věřící nemohli být vydáváni jen za nepřátele komunistického režimu.⁷

Vychází-li kniha tematizovaná Hromádkovou osobností, protestantskými církvemi a léty 1945–1969, zdá se logické hledat v ní naznačenou linku. Uspěl dlouholetý děkan evangelické teologické fakulty v naplňování ideje provést protestantismus a křesťanství vůbec složitým obdobím a učinit je standardní součástí socialistické společnosti? Do jaké míry byla tato strategie potřebná a oprávněná v kontextu dějinného vývoje? Publikace Petra Moréeho a Jiřího Piškuly se takové koncepci vzdává⁸ ve prospěch roztržitého výkladu o situaci uvnitř protestantských církví, střídaných kapitolami o jednotlivostech běhu života zvolené osobnosti. Při veškeré radosti nad novými zjištěními se nelze ubránit dojmu, že Hromádka ční autorům knihy jako politicky korektně nahlížené, leč nepřátelské monstrum. Nehodlají se vcítovat do jeho vnitřních dilemat.⁹ Raději jej sterilně zneškodňují, jednak uzavřením mezi archivní kartony a odstrížením určující (písemné) „historické paměti“ od (podle nich zřejmě pochybné) „lidové paměti“ stále žijících pamětníků,¹⁰ jednak napasováním kontroverzního vizionáře do (dobové) průměrnosti, například poukazem na to, že se prostě „chtěl mít dobře“.¹¹

V recenzích vzpomínaný důraz na pozitivistickou objektivitu, výkladová bezradnost, případně nedostatek odvahy vyčlenit se z hranic liberálně demokra-

6 Ladislav HEJDÁNEK, *K rozhovorům o J. L. Hromádkovi*, in: Týž, *Setkání a odstup*, Praha 2010, s. 210 (původní samizdatová veze textu in: *Svazky pro dialog*, 1981, č. 5, s. 3–32).

7 Účinně působila Hromádkova aktivita v případě křesťansky orientovaných vysokoškolských studentů, kterým bylo umožněno dostudovat. Rozhovor autora s dr. Milenou Šimsovou, Brno, 25. 6. 2016, zvukový záznam v archivu autora.

8 Položené otázky ovšem kniha registruje, např. k používání Hromádky pro argumentaci evangelických farářů při střetech se státní mocí konstatuje, že „zapojení Hromádky [...] vytvářelo prostor pro manévrování ve vztahu k režimu již na té nejnižší úrovni.“ Tento prostor následně autoři hodnotí jako „zřejmě nepatrný“, byť nepostradatelný pro zodpovědné posouzení Hromádkovy role v dějinách československého protestantismu. „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“, s. 107–108. Otázky souvisejí rovněž s v knize nedostatečně reflektovaným každodenním životem tehdejší Českobratrské církve evangelické, s jejími živými společenstvími, otevřenými synody (v porovnání s pozdější dobou normalizace), novými modlitebnami (Milíčova modlitebna Praha-Malešice 1952, kostel v Rožnově pod Radhoštěm 1953).

9 Srov. Z. R. NEŠPOR, *recenze*, s. 819.

10 „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“, s. 253.

11 Tamtéž, s. 102–105. K tomu M. ŠIMSOVÁ, *Stačí jen archivní fondy?*

tického diskurzu zřejmě brání historikům otevírat otázky názorové orientace, které na J. L. Hromádkovi vyzdvihoval evangelický farář a disident Jan Šimsa: „Hlavní metodický klad, kterým na mne Hromádka působil, byla schopnost se pozitivně vyrovnávat i se zdánlivě nepřijatelnými proudy evropského myšlení. Ať přednášel o Nietzschevi, o Overbackovi, O Berďajevovi, o pravoslaví, vždy se snahou, která mi imponuje dodnes: pochopit postavu, dějinný zjev, myšlenkový proud v jeho kladu, v jeho vrcholcích, nenechat se mást třeba tím, že Nietzscheho si vykládali nacisté ke svému obrazu. Pokoušel se pochopit Nietzscheho samého, žhavé jádro jeho zápasu. Nebo: Nesnažte se odbýt katolictví tím, že Koniáš páčil evangelické knihy nebo že nějaké babičky někde zapalují svíčky. Pokuste se setkat s katolictvím v jeho síle, v jeho plnosti, v tom, co nám třeba chybí, co nám může dát – tedy vyrovnajte se s jeho sakramentalismem a universalismem. Stejným způsobem přistupoval k socialismu, ke komunismu. Nenechme se mást denními nedostatky, křivdami, bolestmi, ale pokusme se vyrovnat s dějinným zjevem, na vrcholech událostí, v těch výšinách, které tvoří dějiny.“¹²

Teprve s porozuměním oněm „výšinám“ mohou být hodnoceny Hromádkovy životní strategie a osobnostní charakteristiky. V první řadě je to určitá salonnost spojená s vědomím příslušnosti k intelektuální elitě, zvyklá jednat jen s představiteli „elity“, jakkoli je užití tohoto slova pro státní a stranické funkcionáře problematické. „Přes sympatie k chudým je u něj vždy pohled shora, svrchu. Když vykládal dějinné události, byla v tom jakási suverenita. On viděl události v Asii, Africe, na celém světě s jakýmsi přehledem, jako takový rezervní Bůh Otec.“¹³ Vědomě odmítl vysilující cestu soužití s komunistickým režimem na hranu možného, která ze zpětného pohledu mohla přinášet nejsilnější výsledky. Lze jen spekulovat, zda by s taktikou tvrdého vyjednávání a handlů „něco za něco“ vůbec mohl v době politických procesů a trestů smrti uspět. „Hromádka se ocitl na ostří nože jen občas; jeho cesta nevedla důsledně po ostří nože.“¹⁴ Jeho životní styl byl jiný. „Hromádkův celý život byl jaksi učesaný a uhlazený, i jeho největší spory byly tak trochu hrou, kterou navíc

12 *Hromádka problematický a neproblematický. Rozhovor 17. ledna 1981*, in: Božena KOMÁRKOVÁ, *Přátelství mnohých (Studentské křesťanské hnutí)*, k vydání připravili Milena a Jan Šimsovi, Heršpice 1997, s. 91.

13 Tamtéž, s. 98 (jde o vyjádření Jana Šimsy).

14 „Naděžda Mandelštamová zaznamenala zkušenost, že ti, kterým od počátku byly jasné zločinné rysy stalinského režimu, se svým jednoznačným odporem odsoudili k bezmocnosti a k tomu, že vůbec vypadli ze hry, zatímco naopak ti, kteří se zcela přizpůsobili, nechali ovládnout a přijali režim až do identifikace s ním, nutně zjalověli, vyprázdnili se vnitřně a odsoudili se k nicotnosti. Jan ti, kteří šli jakoby po ostří nože, tj. kteří se k režimu neobrátili zády, ale kteří se s ním ani neidentifikovali, našli cestu, na níž mohli něco skutečného vytvořit.“ L. HEJDÁNEK, *K rozhovorům o J. L. Hromádkovi*, s. 220.

dovedl hrát elegantně. Celý jeho život byl tak nějak dobře strážěn a ušit jako to jeho sako...“¹⁵ Tomu konvenoval důraz na v hmotném smyslu důstojný a pohodlný život.

Hromádka vedl život diplomata. Z československé životní reality padesátých let utíkal do „poloviční emigrace“ za častých přednáškových a konferenčních pobytů v zahraničí, jakož i během angažmá v mírovém hnutí. V západních zemích se často setkával s odmítáním svých postojů, na něž reagoval argumentem, že všichni obyvatelé zemí sovětského bloku nemohou emigrovat. Musejí nějak žít a nově budovaná socialistická společnost – jak je přesvědčen – se bez hlubšího duchovního zakotvení neobejde.¹⁶

Skutečnost, že se Hromádka veřejně neozval během politických procesů, má zdá se souvislost s několikero hledisky. Šlo o celkové ovzduší útlaku a strachu, příliš reálného pro všechny veřejně činné osobnosti. Svou úlohu hrála neochota opustit zvolenou dráhu, přesvědčení, že na Východě a ve „třetím světě“ se ještě o něco bojuje, zatímco Západ je mrtvý. A protestantský myslitel nechtěl podporovat špatnou stranu. S tímto přesvědčením se roku 1947 vrátil do Československa z válečného exilu ve Spojených státech amerických. „S vědomím mdloby [evropských] demokracií odejel do Ameriky a jeho představa o vnitřní vyprázdňenosti demokracií zbavených duchovních základů se ještě posílila.“¹⁷

Sekularizačními schémata poznamenané diskuse mají tendenci vynechávat roli církví ve válečné zkušenosti české společnosti první poloviny 20. století. Z tohoto pohledu chybí ucelené srovnání první a druhé světové války, kdy se církve nejednou staly (do značné míry individuálně, podle osobností farářů a duchovních správců) bázemi opory i pro ty občany, kteří do té doby byli jen formálními, „matrikovými“ členy, pokud vůbec. Jak byla „nacionálně obranná“ (nadto v kontextu s potvrzeními o árijském původu občas až na hranu vedená) nová role církví po druhé světové válce reflektována? A jak je reflektována dnes? Hrály tyto aspekty roli po roce 1948, kdy se logicky nabízely mnohé paralely? A naopak: Mnozí se zkušeností protektorátu akceptovali komunistický režim jako jedinou pojistku, aby se nevrátili „Němci“ – myšleno nacisté. Strach z nich byl obecný, místy hysterický a v současnosti nepřiznáváný.¹⁸

Válečná zkušenost J. L. Hromádku vzhledem k americkému exilu minula. Není divu, že se s prostředím, do něhož znovu přicházel, v mnohém míjel. Vyhro-

15 Tamtéž.

16 Rozhovor autora s dr. Milenou Šimsovou, Brno, 25. 6. 2016, zvukový záznam v archivu autora.

17 *Hromádka problematický a neproblematický*, s. 93.

18 Za upozornění na tyto otázky děkuji prof. Jiřímu Peškovi.

cený nacionalismus mu byl cizí, sám bránil rozdmýchávání nenávisti k Němcům. Výklad k souvislostem v Hromádkově poslední biografii postrádáme. Jen fotografie (na s. 51) připomíná setkání Akademické Ymky v Obříství dne 7. září 1945. Zde ve své přednášce zásadním způsobem podepřel návrh kazatele a radikálního pacifisty Přemysla Pitterra, aby shromáždění protestovalo proti veřejným popravám kolaborantů. Postavil se za ty, kteří žádali vládu o kontrolu způsobu odsunu německého obyvatelstva.¹⁹

Mimochodem, skutečnost, že v české protestantské společnosti, z širšího pohledu zdánlivě marginální, žili dva tak neobyčejní generační vrstevníci (Pitter byl o šest let mladší než Hromádka), si říká o zpracování paralelních životopisů. Společný akcent obou charismatických osobností je zjevný (např. roku 1927 se Pitter stal tajemníkem Hnutí pro křesťanský komunismus v Československu), cenné by bylo sledování kořenů, cest a jejich oddělení, stejně jako rozdílů povah (Pitterovo disidentství oproti Hromádkově přirozené tendenci náležet k establishmentu). Pitter zažil hrůzy války, za velkými idejemi viděl jednotlivce, děti – těm patřil jeho život. Hromádka válku přímo nezažil, snad i proto měl blíže k obecným tezím, jejichž pomocí měl být svět učiněn lepším. V jeho měřítku se jednotlivý člověk ztrácel. Podobná srovnání včetně okolností Pitterova protestu proti událostem roku 1948 a jeho odchodu exilu v roce 1951 mohou doplnit odpovědi i k životním rozhodnutím J. L. Hromádky.²⁰

Silně působila Hromádkova neschopnost vymanit se z uvěznění v osvěcenském paradigmatu dějinného optimismu a pokroku. Zvláště v padesátých letech jako sebevědomý teolog pomíjel, že zlo zůstane všude a vždycky zlem. Potrpěl si na velká měřítka, podle nichž šlo jen o průvodní „dětské nemoci“ doprovázející růst nového systému. Postupem času se bude režim zdokonalovat, totiž demokratizovat, postačí sama logika dějinného vývoje. Proto až do roku 1968 necítil zvláštní potřebu rozlišovat ideu (komunismus) a impérium (Sovětský svaz), ač příliš často docházelo ke zneužívání ideje k prosazení zájmů impéria. Ačkoli měl schopnost kritické reflexe, nebránil se přebírání dobově aktuálních forem, považovaných za lepší, protože novější, jak za první Československé republiky, tak i později.

19 Srov. M. ŠIMSOVÁ, *Stačí jen archivní fondy?*

20 Podle Mileny Šimsově se tradovala Hromádkova nechápaná reakce na zprávu o Pitterově emigraci: „Proč odcházel?“ Srov. alespoň *Přemysl Pitter. Život – dílo – doba. Sborník referátů a diskusních příspěvků z mezinárodní konference konané ke 100. výročí narození Přemysla Pittra ve dnech 22.–23. června 1995 na Univerzitě Karlově v Praze* 1996; Pavel KOSATÍK, *Sám proti zlu – život Přemysla Pittra (1895–1976)*, Litomyšl 2009.

Ve svém přesvědčení nebyl sám. Jak vzpomínala Božena Komárková, určité zadostiučinění nad „vítězstvím dějin“, jmenovitě v protestantsko-katolickém zápase, bylo jevem obecnějším: „Já bych tak nevyčítala Hromádkovi, že nepronesl nikdy jediné slovo na jejich obhajobu [tj. pronásledovaných katolíků]. Bohužel mě také nikdy nenapadlo se katolíků zastat. Nic by to ovšem nepomohlo, ale je mi nevolno, když si na to vzpomenu.“²¹

Má být reflexe historické osobnosti aktualizována podle dobového společenského systému a politického uspořádání? Musí být všichni, kdo chtějí být dnes na straně vítězů, popisováni jako oponenti včerejšího režimu? Filosof Ladislav Hejdíánek na začátku osmdesátých let 20. století napsal v souladu s tehdejší situací do samizdatu o Hromádkově kritice liberálního kapitalismu a jeho radikálním přesvědčení, že ke spravedlivější společnosti je možno dojít i cestou násilí, následující slova: „...po bitvě je každému snadno být generálem. v Hromádkově případě je věc o to složitější, že dosud není dějinně rozhodnuto, tj. není po oné »bitvě«, v níž je snadno být generálem. Soudit dnes eventuelní omyl v Hromádkově odhadu, že Babylón překoná své »dětské nemoci« a že nakonec přece jenom skuteční větší společenskou spravedlnost, znamená stále ještě vstupovat do zápasu.“²²

Změna geopolitické mapy světa po roce 1989 se odrazila i v náhledech historiků na „nejpokrokovějšího církevního pracovníka“. V jeho životopisném medailonu, vydaném roku 2006, měl Jan Dobeš o Hromádkových myšlenkách jasno: „...s většinou jeho názorů dnes sotva můžeme souhlasit a některé se nám ve světle pozdějšího vývoje zdají být dokonce i nebezpečné... Jednalo se o myšlenky nesmírně populární a nepropadl jim ani zdaleka sám. Není ani jeho vinou, že ve zkoušce času neobstály a dnes je lze přijímat toliko jako historický pramen dokládající myšlení velké části českých i evropských intelektuálů.“²³

Ve stejném paradigmatu „konce dějin“, kde má západní liberální demokracie představovat konečný bod sociokulturní evoluce,²⁴ žije i Moréeho a Piškulova kniha z roku 2015. Názvy kapitol jako „Promarněný rok 1956“, „Otazník nad dějinnou oprávněností komunismu?“ i celkovým pojetím textu o „poražené“ historické osobnosti jakoby chtěla stavět hráz pochybnostem, ačkoli se mezitím stále více ukazuje unáhlenost takových soudů, takže i někteří obhájci údajně samospatitelného

21 *Hromádka problematický a neproblematický*, s. 98.

22 L. HEJDÁNEK, *K rozhovorům o J. L. Hromádkovi*, s. 223.

23 Jan DOBEŠ, *J. L. Hromádka – hlas pravého nebo falešného proroka?*, in: Pavel Marek – Jiří Hanuš, *Osobnost v církvi a politice*, Brno 2006, s. 463, 473.

24 Francis FUKUYAMA, *Konec dějin a poslední člověk*, Praha 2002 (orig. *The End of History and the Last Man*, New York 1992).

konceptu liberální demokracie mají za to, že „konec dějin skončil“.²⁵ Jak definovat nestrannost? Proti opakovanému zdůrazňování totalitárnosti komunistického režimu lze sotva co mít, v kontextu popisu každodenního jednání hlavního hrdiny však kniha *Nejpokrokovější církevní pracovník* podvědomě navozuje jedinou odpověď na otázku správného postoje k režimu – cokoli jiného než otevřený odpor je eticky nesprávné. Osobnost je de facto odsouzena předem.

Strach z velkých idejí?

Filosof Emanuel Rádl, který J. L. Hromádku v mnohém inspiroval, pokládal Českobratrskou církev evangelickou za předurčenou k zániku, neboť vznikla v prosinci roku 1918 v souladu s ideologií československého státu.²⁶ Na rozdíl od předchozí „zdravé“ ostražitosti českých tolerančních evangelíků a jejich potomků vůči habsburské monarchii nyní nic nebránilo, aby církev začala vědomě a dobrovolně sloužit zájmům nového systému. Se značně vulgarizovanou nadsázkou tak lze říci, že Hromádkovo pojetí pouze pokračovalo v nastavené linii a své (stále méně charismatické) následovníky nachází dodnes.²⁷ Přitom křesťané ani historikové dnes nemusejí přebírat role obhájců toho či onoho nutně nedokonalého politického režimu a společenského systému. Mohou – a mají – naopak svědčit o jejich pomijivosti.

Touha pařit do nějakého společenství, být jím chráněn, náleží k zásadním lidským potřebám. Jedním z nejpevnějších základů jakéhokoli společenství je vzájemně sdílená víra. V roztržitém světě individualizovaných zájmů, odůvodňovaných jen zdánlivě nevyhnutelným „bojem všech proti všem“, nabízí společná víra jedinečnou příležitost spojení jednotlivců s velmi různorodým obdarováním. Hovoříme-li o protestantské společnosti, v našem civilizačním prostoru stále platí, že křesťanství s ukotvením prostřednictvím svobody svědomí v tradici české reformace může být pevným základem spojení silných a slabých, bojovných, přizpůsob-

25 Srov. např. *Politolog Jacques Rupnik v rozhovoru s Karlem Hvizďalou: Evropané se naivně snažili stát velkým Švýcarskem, to nemůže fungovat*, <https://nazory.aktualne.cz/rozhovory/evropa-at-zapomene-na-neznou-silu-jinak-skoncime-jako-posled/r~173a47f2bf6411e5a457002590604f2e/?redirected=1475944812>; Břetislav HORYNA, *Konec konce dějin?*, anotace přednášky, Praha, 25. 4. 2015, <https://cs-cz.facebook.com/events/263173270687289/> (ověřeno 8. 10. 2016).

26 Rozhovor autora s dr. Milenou Šimsovou, Brno, 25. 6. 2016, zvukový záznam v archivu autora.

27 „Nekulhá církev na obě nohy? Je solí? Není naše světlo spíše mlčením či příkláněním se na stranu mocných a přizpůsobováním se tomuto světu?“ Marie PLOTĚNÁ, *Jsmo solí?*, Evangelický týdeník Kostnické jiskry 101, 2016, č. 25, s. 1–2.

bivých i poddajných, bohatých i chudých. Všech, kteří by společnou řeč jinak nacházeli jen těžko. Do jaké míry nabízené příležitosti využijeme, záleží jen na nás.²⁸

Jakkoli J. L. Hromádka nacházel a vyzdvihoval možnost součinnosti křesťanství a komunismu v obraně chudých a utlačovaných lidí, „říkal ovšem také, že se křesťanství nesmí ztotožnit se žádným sociálním systémem a musí být vnitřně svobodno od každého politického režimu. Evangelictví se nesmí identifikovat s liberální demokracií, jako se katolictví dlouho nedovedlo vymanit ze své symbiózy s feudalismem.“²⁹ Nová biografie ve výkladu pomíjí, že rozhodující etapou Hromádkova života byla doba meziválečná. Již před vznikem samostatného Československa postřehl, že sekularizační trend české kultury a vzdělanosti bude mít trvalejší povahu. Nikdy nepodlehł romantické představě jeho současníků, že se český národ snadno a brzy vrátí ke Kristovu evangeliu cestou „náboženství otců“. Silně vnímal rozdělení cest tradiční zbožnosti a soudobého životního pocitu.³⁰ Jen zdánlivě samozřejmě zní jeho akcent na Boha, živou víru a zbožnost, aby se protestantské církve nestaly jen kulturními spolky a víra nebyla nahrazena pouhou morálkou. Přizpůsobování „duchu doby“ v podobě teologického liberalismu nahradil znovuobjeveným pietismem a probuzenectvím. Důrazem na opravdovost víry se přiblížil k tradicionalistickému pojetí Jana Karafiáta.³¹

Souhrnně řečeno, Hromádka požadoval nápravu dvou vztahů, jež církev dělají církví – porušeného vztahu k Bohu prostřednictvím zvnitřnění víry a porušeného vztahu k člověku prostřednictvím orientace na pomoc trpícím (nejen deklarativní podporou lidí na druhém konci světa, ale skutečnou a méně „hygienickou“ pomocí lidem kolem nás, sousedům, nemocným, starým, postiženým, bez domova) a spolupráce se sociálními hnutími. V situaci, kdy Česko-bratrská církev evangelická, ale i další velké (lidové) církve zažívají desetiletí kontinuálního poklesu počtu členů, statisticky vyjádřeného ve sčítáních 1991, 2001 a 2011, jde o klíčové poselství, jež – domnívám se – zůstává stále aktuální.³² Jak povědomě zní jeho pozorování náboženské mělkosti a mlhavosti – „nedostatek

28 Sixtus BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí – superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*, Praha 2016, s. 438–439.

29 Hromádka *problematický a neproblematický*, s. 94.

30 P. FILIPI, *Do nejhlubších hlubin*, s. 14–15.

31 J. L. HROMÁDKA, *Jan Karafiát*, Praha 1946.

32 Srov. Petra ZÁVORKOVÁ, *Proč jedna církev roste a druhá se ztrácí před očima? Česko-bratrská církev evangelická a Církev bratrská v sociologické komparaci*, bakalářská práce, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno 2007; *Náboženská víra obyvatel podle výsledku sčítání lidu*, Český statistický úřad 2014, <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0> (ověřeno 9. 10. 2016).

víry a odvahy k velkým ideám, velkým hodnotám“, tolik „zábavného náboženství“ a sebespokojenosti (církve „plných břich“ identifikující se s tolikrát omílaným tvrzením „Nikdy jsme se neměli lépe“).³³

Rodák z Palackého Hodslavic měl hluboce zapuštěné hořeny v prostředí české reformace. Z nich vyrůstal ke „globálnímu“ pohledu a „globálním“ zájmům. Odmítal ublíženecké provinční hodnocení bez širší perspektivy, což se projevovalo v jeho mezinárodní činnosti, kde pokládal za nedostačující srovnávání Západu a Východu pohledem na fungování západní a východní Evropy. Západ hodnotil z pohledu jeho aktivit v Asii, Africe a Latinské Americe, které se zdaleka nejevily tolik „sexy“, jako konzumní dostatek bezprostředně za hranicí Železné opony. Právě s vědomím reality „třetího světa“ pokládal úsilí o občanské svobody a lidská práva za neúplné bez naplnění práv sociálních. Jeho měřítko poskytovalo ovšem možnost přehlížet zločiny domácího komunistického režimu poukazem na zvěrstva západního imperialismu, působilo jako povýšenost a necitlivost, budilo odpor.³⁴

Milena Šimsová v recenzi Morého a Piškulovy knihy připomíná, že zevrubné informace v knize obsažené vybízejí ke studiu, o co šlo v Hromádkově mezinárodní činnosti. V rozhovoru poté upřesnila, že mohlo jít o dialog samotný, aby se „nepřibouchly“ dveře mezi Západem a Východem.³⁵ Pozoruhodné téma, o kterém kniha i její recenze nepochopitelně mlčí, je blízkost některých Hromádkových idejí k teologii osvobození, živé zejména v Latinské Americe.³⁶ Přitom s nástupem papeže Františka se pojetí sociálně citlivého křesťanství, jež může vést svět k lepšímu, dostalo široké pozornosti. Zařazení – či problematizování – tohoto kontextu zůstává otevřeno pro další bádání.

33 Srov. P. FILIPI, *Do nejlubších blubin*, s. 22-23.

34 Srov. ukázký ze soupisu nesouhlasných a protestních dopisů evangelíků J. L. Hromádkovi z 50. let 20. století, které na svých internetových stránkách zpřístupnil Jan Z. Dus, např.: „A tu jsem pocítila hanbu nad tím, že patřím k církvi, kde náš představitel církve stojí v jedné řadě s takovými lidmi a nechává si od nich lichotit a udílet pocty. [...] Můj muž je od mládí dělníkem a já dělnicí, a tudíž známe velmi dobře život, jaký opravdu je, a říkáme si, že byste měli vy, vedoucí osobnosti, jít aspoň na jeden rok pracovat rukama“, http://www.janzenodus.cz/p_1.htm (ověřeno 9. 10. 2016).

35 Rozhovor autora s dr. Milenou Šimsovou, Brno, 25. 6. 2016, zvukový záznam v archivu autora.

36 Skrytá narážka je zřejmě ukryta v hodnocení uvnitř závěru knihy: „Pro některé byl Hromádka jedním z »Leninových užitečných idiotů«, pro jiné, především pro ty, kteří zápasili s důsledky pravicových diktatur v Latinské Americe nebo se na Západě s tímto zápasem ztotožňovali, byl Hromádka spolu s dalšími představiteli politické teologie inspirátorem a symbolem naděje, že Kristus je na straně utlačovaných a chudých.“ *„Nejpokrokovější církevní pracovník“*, s. 370.

Kým tedy byl Josef Lukl Hromádka? Svého času z něj evangelíci učinili „trošku proroka“,³⁷ aby jej následně mohli obdivovat či naopak svrhávat pro jeho nedokonalost. U jiných pro námluvy s komunismem vyrostl v démona. Obojí svědčí o nadhodnocení osobnosti, která měla rozhodně daleko k průměrnosti, avšak příliš samozřejmě si říkala o své místo v dějinách. K jeho charakteristikám patřila otevřenost. Ta mu zajistila pestrou skupinu nástupců, které provokoval a kteří promýšleli jeho postoje způsoby, jichž on sám nebyl schopen. Jako člověk zůstává Hromádka kontroverzním. Je příliš pohodlné odmítnout jeho dílo jen proto, že byl chybujícím.

37 „Z Hromádky jsme udělali trošku proroka, ba až rezervního Pána Boha a teď bychom na něm chtěli všecko.“ *Hromádka problematický a neproblematický*, s. 98 (vyjádření faráře Alfréda Kocába).

RECENZE

Raně novověká judaika

David GANS

Ratolest Davidova

Z hebrejského originálu podle prvního vydání, vytištěného roku 1592 v Praze, přeložila a předmluvu napsala Jiřina Šedinová. Poznámkami opatřili Daniel Boušek a Pavel Sládek. Praha, Academia 2016, 689 s., ISBN 978-80-200-2535-7.

V ediční řadě Judaica nakladatelství Academia vycházejí původní tematické monografie a překlady odborné literatury, ale také překlady a edice pramenů. Takto byl zpřístupněn mimo jiné spis Kuzari Jehudy ha-Leviho, Nachmanidovy polemiky, Kompendium hebrejské gramatiky Benedicta Spinozy nebo Anonymní hebrejská kronika z raně novověké Prahy, o níž ČČH informoval v této rubrice.¹ Nejnovějším počinem ediční řady je překlad kroniky Davida Ganse *Ratolest Davidova*, hebrejsky *Cemach David*, který připravila hebraistka a historička Jiřina Šedinová.

Bez nadsázky lze říci, že překlad Gansova spisu završuje její celoživotní badatelský zájem. Nahlédnutím do osobní bibliografie překladatelky zjistíme, že Gansem a jeho kronikou *Cemach David* se zabývá více než čtyřicet let: Její první odborné studie k tématu vyšly v ročenice *Judaica Bohemiae* již v roce 1972,² o rok později obhájila rigorózní práci David Gans a jeho hebrejský spis *Cemach David* a o necelých dvacet let později vyšla ukázka překladu kroniky v *Židovské ročenice*.³ V úplnosti je ale představen překlad Gansovy kroniky zcela poprvé. Současně s úctyhodně objemnou edicí kroniky vychází ve stejné ediční řadě nakladatelství Academia také Šedinové monografie věnovaná autorovi kroniky,⁴ kterou je třeba považovat na nezbytný doplněk edice, jež je předmětem této recenze.

Jen stručně tedy představme autora kroniky – židovský historiograf David Gans (1541–1613), ačkoli se v Praze ani v Čechách nenarodil, je právě s Prahou spojován nejvíc ze svých působišť. I když se živil jako obchodník, prošel tradičním židovským vzděláním a navíc si dokázal udržet a prohlubovat zájem o historii, především chronologii, i přírodní

1 Eva DOLEŽALOVÁ, ČČH 111, 2013, s. 902–903.

2 Jiřina ŠEDINOVÁ, *Non-Jewish sources in the Chronicle by David Gans 'Tsemah David'*, *Judaica Bohemiae* 8, 1972, č. 1, s. 3–15; TÁŽ, *Czech history as reflected in the historical work by David Gans*, *Judaica Bohemiae* 8, 1972, č. 2, s. 73–84; TÁŽ, *Old Czech Legends in the Work of David Gans*, 1952, *Judaica Bohemiae* 14, 1978, č. 2, s. 89–112.

3 *David Gans (k 450. výročí narození)*, *Židovská ročenka 5752, 1991–1992*, s. 47–51; David Gans – *Cemach David, O dějinách českých zemí a o dějinách Židů v Království českém*, tamtéž, s. 51–54

4 J. ŠEDINOVÁ, *David Gans: pražský židovský renesanční historik*, Praha 2016. Viz recenzi Lenky Veselé v tomto čísle ČČH.

vědy, astronomii a matematiku. Vztah k těmto oborům přitom v židovském aškenázském prostředí rozhodně nebyl favorizován, ovšem v relativně klidném mezidobí rudolfínské doby byl tolerován. Navíc právě díky dobovým okolnostem mohl Gans navázat osobní vztah s nežidovskými učiteli a kolegy (Johannes Kepler, Tycho Brahe). Jeho styk s křesťanským prostředím se ovšem neomezil jen na profesní kontakt, na rozdíl od svých předchůdců a současníků se zabýval i nežidovskými spisy, především historickými knihami a kronikami, a tento zájem v díle také přiznává.

Gans do jisté míry předběhl svou dobu – proslul totiž jako autor populární kroniky, určené širokému publiku, u něhož našla oblibu, ale méně jako autor odborných děl. Jeho spis *Magen David*, kompendium astronomických znalostí své doby, který byl prokazatelně hotov v rukopise již při vydání kroniky *Cemach David* v roce 1592,⁵ vyšel až o dvacet let později (1612) v Praze. Kronikou dále zmiňovaný matematický spis *Migdal David* je dnes neznámý, rozsáhlá astronomická práce *Nechmad ve-naim* zůstala v rukopise více než sto padesát let a tiskem vyšla teprve v roce 1743 v Jessnitz. *David Gans* a jeho dílo tak stojí nejen na pomyslné hranici mezi židovským a nežidovským prostředím, ale typově i mezi starším, tradičním a novým, renesančním modelem učence nového věku.

Také kronika *Ratolest Davidova* je ve své době a v aškenázském prostředí mimořádná, a to v několika ohledech. Prvním je výše popsáný Gansův zájem o nežidovské prostředí a světské vědecké obory, které ho vedly k rozdělení kroniky na dvě části. První zahrnuje židovské dějiny od stvoření světa do jeho doby, druhá část se pak zabývá dějinami světa okolního (*Jemot olam*), který byl do té doby aškenázskými historiky a historiografy ignorován. Jak v úvodu k prvnímu dílu autor předesílá, nepíše „pro veliké učence, naplněné Tórou jako granátové jablko zrny, nýbrž pro lidi obyčejné a neučené, nejmenší a nejmladší z žáků, jako jsem dnes já a mně rovní.“⁶ Jeho úmyslem je podávat přehled událostí se zřetelem na jejich chronologii a svého předsevzetí se v knize drží. Proto se první část kroniky jeví zprvu jako prostý přehled dějů a dat, který se ovšem v závěru dílu, kdy se autor dostává k soudobým událostem, stává kronikou lokální.

Pro druhý díl, věnovaný dějinám nežidovského světa, který Gans vyčlenil samostatně, aby zajistil, že „věci Boha živého nebudou smíšeny se záležitostmi suché trávy“,⁷ uvádí několik důvodů, kterými v podstatě hájí a ospravedlňuje užití jiných než židovských zdrojů. Z dnešního hlediska se jeví jako nejzajímavější Gansův předposlední důvod: „Nacházíme se mezi národy, jsme u nich usazeni a žijeme s nimi, a když s námi hovoří nebo se nás ptají na historii dávného království, v rozpacích si dáváme ruku před ústa, nevíme, jak odpovědět, a vypadáme před nimi jako nerozumný dobytek, který nerozezná pravou stranu od levé, jako kdybychom se teprve včera narodili. Avšak po přečtení této knihy může tázaný odvětit

5 Viz předmluva vydavatele: „A jestliže Bůh bude stát při mně, neustanu a neoddychnu si, dokud nevydám i ostatní knihy tohoto spisovatele, jako *Magen David* (*Davidův štít*) a *Migdal David* (*Davidova věž*), jež pojednávají o aritmetice a geometrii čili měřičtví a jiných nových věcech.“ *Ratolest Davidova*, s. 24.

6 Tamtéž, s. 28–29.

7 Tamtéž, s. 27.

a o každé době povědět aspoň maličko, a tak si získáme jejich přívětivost a uznání.“⁸ Druhý díl kroniky se tak mohl stát podle Ganse jakousi učebnicí, konverzační příručkou, sumou nutného vědění, díky níž by mohl prostý židovský čtenář intelektuálně obstát v kontaktu s křesťanským okolím.

Podle svého vzdělávacího záměru se Gans obrací k nejšířší čtenářské vrstvě a do přehledu historických „velkých“ událostí tak řadí i senzační novinky (Jeden zplodil s jedinou ženou 36 dětí, Novina o veliké rybě nalezené ve Frísku), zprávy o pozoruhodných úkazech (Veliká ocasatá hvězda byla vidět 14 měsíců) i přírodních katastrofách (Veliká hora spadla na 173 domy), což jsou oblíbená témata lidových vrstev i v dnešní době. Za zmínku stojí i to, že pro marginální shrnutí obsahu příslušného odstavce Gans volí poměrně bulvární titulky, který by snadno obstál i v některých našich současných denících.

Gansovo užívání a přiznání nežidovských zdrojů spojené s uvedením příslušného zdroje informace v tisku je sice novinkou, ale daleko více inovativní je užití referenčních nástrojů, které do té doby nebyly v nenáboženských tiscích obvyklé. V populárním díle, určeném běžnému čtenáři, se v židovském prostředí vyskytují poprvé: členění textu na odstavce, užívání dvojího letopočtu, marginální poznámky, křížové odkazy, obsah, přehled odstavců a let.⁹ Díky této moderní koncepci Gans podstatným způsobem usnadňuje četbu, může například odkazovat z jednoho dílu do druhého stručně pomocí odkazu na příslušný rok: Jako příklad poslouží identifikace země Ofir s Novým světem – v pasáži židovské části kroniky o biblické zemi Ofir odkazem na příslušný rok do druhé, nežidovské části, kde mluví podrobněji o objevení Ameriky.¹⁰ Liší se tak od neadresného způsobu odkazování tak dobře známého těm, kdo jsou obeznámeni s četbou hebrejských pramenů a jejich neodkazovacímu způsobu pomocí vágních formulací typu viz tam, jak bylo uvedeno výše/ bude uvedeno dále, a podobně.

Kronika mimo to obsahuje seznam témat, „přehled odstavců“, který se sice vyskytuje v soudobých vydáních halachických děl, pro historiografický spis byl ovšem novinkou. Díky seznamu témat se tak například dovídáme, že Gans měl v úmyslu zařadit do kroniky vedle rabínů uvedených v její poslední části (Maharal, Jafe) i zprávy o dalších učencích v Německu, Čechách, Polsku a Prusku, ovšem ve vlastním textu tyto informace chybějí. Vysvětlení je nejspíš prozaické, autor zřejmě nestihl příslušnou pasáž dokončit, přesto rozpor mezi seznamem avizovanou částí knihy a faktickým textem může přinést zajímavé poznatky o chronologii vzniku tištěné podoby knihy.

Sazba a celkové typografické rozvržení knihy jsou pak další jedinečností *Ratolesti Davidovy*. Na její přípravě autor prokazatelně spolupracoval s tiskaři a díky této vzájemné spolupráci dostal tisk právě takovou podobu, jakou má. Při součinnosti tiskaře a autora mohl text vznikat takřka „za pochodu“, což se odrazilo na jeho aktuálnosti. Tu dokládají poslední události popisované v prvním, židovském dílu kroniky: setkání císaře Rudolfa

8 Tamtéž, s. 284.

9 K sazbě a referenčním nástrojům viz podrobněji Pavel SLÁDEK, *Pražské vydání Gansova spisu Ratolest Davidova a nové způsoby čtení*, in: Daniel Boušek – Magdalena Křížová – Pavel Sládek (edd.), *Dvarim meatim. Studie pro Jiřinu Šedinovou*, Praha 2016, s. 63–96.

10 *Ratolest Davidova*, s. 61 a 566, resp. 583.

a rabi Löwa, k němuž došlo 17. února 1592, a rabínův odjezd do Poznaň 16. dubna téhož roku, tedy čtyři týdny před zahájením tisku 12. května 1592, uvedeném na titulní straně. Editio princeps je především příznačná tím, že inovátorsky užívá typografické prostředky v pražském hebrejském knihtisku doposud neužívané – strukturovanou sazbu a rozvržení knihy příkladně respektuje i moderní edice, ovšem za užití moderních prostředků. Právě typografická úprava předkládané edice je dalším bodem, který je třeba pochválit.

Jinou důležitou okolností, která umožnila vznik kroniky ve své době a v právě takové podobě, je součinnost autora, vydavatele a tiskařů. Vydavatelem tisku byl Josef Jekutiel Kofman, tajemník pražské židovské obce, který vydání opatřil předmluvou, kde vysvětluje své pohnutky, které ho vedly k vydání spisu tiskem a jeho finanční podpoře. Stejně tak lze předpokládat finanční podporu vydání tisku nebo jeho autora ze strany Mordechaje Maisla, jemuž a jeho dvěma manželkám Gans věnuje poslední odstavce prvního dílu kroniky. Rozsah pasáže o Maislovi i její forma – chvalo zpěv – naznačují, že se autor kroniky nejbohatšímu obyvateli ghetta chtěl nějakým způsobem odměnit.

Ostatně kronika je nejzajímavější právě v těch pasážích, které autor věnuje svým současníkům – přináší tak informace „z první ruky“ a přesahuje tak, naštěstí, autorův záměr zabývat se chronologií, poskytnout přehled událostí bez jejich hodnocení. Právě díky údajům o Gansových současnicích nebo událostech, které se Gans osobně týkaly – například zpráva o ohlasu hnutí falešného mesiáše Ašera Lemmleina doplněná informací, že Gansův děd rozbořil pec „v pevném přesvědčení, že příštího roku už bude péci macesy ve Svaté zemi“¹¹ – je kronika nanejvýš přínosná všem badatelům, kteří se zabývají raně novověkými dějiny Židů ve střední Evropě a především v Praze. Stává se tak navíc oproti původnímu záměru autora i kronikou města a jeho obyvatel, jako např. poznámka tiskaře Šlomo Kohena o cestě jeho otce Mordechaje s poselstvem k papeži do Říma,¹² úzce pak kronikou rodiny i díky úvodní básni dedikované autorovu bratrovi. Čtenáře ostatně zaujmou patrně nejvíc právě zmínky osobního charakteru a také pasáže věnované českým dějinám.

Překlad Ratolesti Davidovy byl pořízen z editio princeps vydané v Praze společně Šlomo a Moše Kohenem v roce 1592.¹³ Jde o první kompletní překlad kroniky, který je navíc opatřen rozsáhlým poznámkovým aparátem, díky němuž překlad dostává další dimenzi a přestává být „pouhou“ edicí. Autoři poznámkového aparátu doplňují většinou přesnou citaci Gansova pramene. Dále v případech, především v druhém díle častých, že autor svůj pramen překládá nebo parafrázuje, se pokusili identifikovat a dohledat příslušné texty. Pracují i s moderní kritickou Breuerovou edicí, na niž odkazují především v případech, kdy jsou Gansovy údaje nejasné, nepřesné nebo mylné.¹⁴ Příznačné pro poznámkový aparát je – s jistými výjimkami uvedenými v poznámce k překladu – odkaz právě na ta vydání, s nimiž mohl Gans sám pracovat. Čtenářům kroniky tak pootvírají dveře do raně moderní knihovny, již mohl historiograf a učenec Gansova typu užívat. K bibliografii uvedené v závěru knihy

11 Tamtéž, s. 218–219.

12 Tamtéž, s. 225.

13 K tiskařům viz Olga SIXTOVÁ, *Židovské tiskárny a tiskaři v Praze*, in: Táž (ed.), *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, Praha 2012, s. 33–74, s. 49.

14 Mordechaj BREUER (ed.), *Tsemaš David le-Rabi David Ganz*, Jerusalem 1983.

směřuje jediná výtka – jistou vadou na kráse jinak pečlivě připravené edice jsou nejednotně uváděná místa vydání raně novověkých a moderních edic (Londýn, London, Brünn, Pressburg, Vilno, Vilna, Cremona, Kremona, apod.), drobné různé způsoby psaní lze výjimečně najít i v textu (Ofir, Ofir).

Vydání edice Gansovy *Ratolesti Davidovy* přichází několik let po vydání *Hájkovy Kroniky české*,¹⁵ a nakladatelství Academia tak zpřístupňuje prameny, které mohou být východiskem pro další historické bádání. Ostatně popularita *Hájkovy kroniky* v českém prostředí je srovnatelná s přijetím, kterého se dostalo *Gansově Ratolesti Davidově* mezi židovskými čtenáři. A proč kroniku číst i v dnešní době, více než čtyři sta let po jejím vydání? Rozhodně nejde jen o nudný výčet událostí k jednotlivým letopočtům občas zpestřený jemnou pikantérií (Vesničan se prohlásil za markraběte, Židovka souložnicí krále) nebo popisem neštěstí (Jurgen Székély zaživa sněden, Devět žoků s ušima křesťanů), ale o nahlédnutí do myšlenkového obzoru raně moderního člověka. Navíc pokud si uvědomíme, že kroniku sepsal muž, který nebyl profesionální učenec, ale živil se jako obchodník, můžeme našim předkům jejich kupce jen závidět.

Andrea Jelínková

Jiřina ŠEDINOVÁ

David Gans. Pražský renesanční židovský historik

Praha, Nakladatelství Academia 2016, 280 s., ISBN 978-80-200-2547-0.

Nedávno vydaná monografie české hebraistky Jiřiny Šedinové je věnována Davidovi Gansovi (1541 Lippstadt – 1613 Praha), mimořádné osobnosti pražské rudolfínské Prahy. Ač obchodník, realizoval se Gans především v soukromém bádání v oblasti historie a přírodovědy. V obou těchto typicky renesančních vědních disciplínách vytvořil a částečně i tiskem vydal několik děl a záhy se tak zařadil mezi intelektuální elitu tehdejšího pražského Židovského města. Není sporu o tom, že Davida Ganse v jeho intelektuálních zálibách, netypických pro židovské prostředí, pozitivně ovlivňovalo myšlenkově inspirativní prostředí Prahy, kde se na dvoře Rudolfa II. soustředily výrazné osobnosti z celé Evropy. Díky společným intelektuálním zájmům bylo pro tyto vzdělance (stejně jako předtím ve Vídni za Maxmiliána II.) mnohem snazší překročit striktně vymezené hranice náboženských konfesí; ostatně sám Gans udržoval kontakty s Tychonem Brahem či Johannem Keplerem.

Do dějin středoevropské židovské literatury však David Gans vstoupil především jako autor hebrejské kroniky, která pod názvem *Cemach David* (*Ratolest Davidova*) vyšla v pražské tiskárně Gersonidů v roce 1592. V aškenázském prostředí byla tato kronika prvním (a nadlouho i posledním) historickým dílem, v němž byl věnován zásadní prostor nejen židovským, ale i světovým dějinám zpracovaným za pomoci některých nových principů humanistické historiografie. V konzervativním židovském prostředí, které považovalo za nevhodné studium světských oborů i četbu křesťanských knih, bylo vydání

15 Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*, Jan LINKA (ed.), Praha 2013.

podobné knihy zcela mimořádnou událostí. Pro svůj ojedinělý charakter se kronika dočkala několika dalších vydání a od 19. století poutala i odborný zájem židovských historiků.

Osobě Davida Ganse se věnovalo i české bádání. V roce 2013 proběhla v Praze mezinárodní konference, která se snažila postihnout různé stránky Gansovy osobnosti.¹ Jeho historiografická činnost se však dočkala komplexního zhodnocení až nyní, prostřednictvím právě vydané monografie Jiřiny Šedinové. Její nedílnou součástí tvoří paralelně vydaná edice Gansovy kroniky s vůbec prvním kompletním českým překladem z pera téže autorky (odborné komentáře jsou dílem Daniela Bouška a Pavla Sládka).² Obě knihy vydalo nakladatelství Academia v graficky velmi povedené ediční řadě *Judaica*.

Jiřina Šedinová se důkladně věnuje nejen rozboru samotné kroniky, ale i vývoji středověkého pojetí historických pojednání, z jejíž tradice byl David Gans nucen vycházet. Největší pozornost přirozeně věnuje přelomovému dílu židovské renesanční historiografie od Azarji de Rossi, které je pro pochopení Gansovy kroniky klíčové. Azarja své esejisticko-historické dílo *Me'or ejnajim* (Bologna 1573), které bylo pro Ganse přímým zdrojem informací i metodologickým vodítkem, napsal s rozsáhlým využitím nežidovských pramenů a pod vlivem italské humanistické historické školy. Šedinová však ukazuje, že David Gans byl kromě Azarjova díla silně ovlivněn i německou protestantskou historickou školou, z jejíž produkce poměrně bohatě čerpal. Ve své práci cituje Gans více než deset německých kronik a historických děl (např. saská kronika Cyriaka Spangenberg, česká kronika Martina Boregka, císařská kronika Huberta Goltzia a další). Na rozdíl od Azarji zvolil Gans (pravděpodobně pod vlivem zmíněné protestantské historiografie) i odlišnou formu sdělení. Své dílo pojal jako sled analistických záznamů seřazených podle striktně dodržovaného chronologického hlediska a židovské čtenáře vůbec poprvé seznamoval s různými druhy periodizace dějin a existencí hned několika různých chronologických systémů (od stvoření světa, letopočet seleukovské éry, křesťanský letopočet), které byly v křesťanské historiografii běžně používány.

David Gans rozdělil knihu do dvou částí: v první líčí dějiny Židů (od biblického stvoření do roku 1592) zakončené textem adorujícím tehdejšího vlivného primase pražské židovské obce Mordechaje Mayzla (Maisla), v druhé rozsáhlejší části popisuje světové dějiny. Ve snaze předejít odmítavému postoji konzervativních židovských kruhů, se kterými se v Itálii potýkal jeho předchůdce Azarja de Rossi, věnoval Gans v úvodcích k oběma částem kroniky poměrně značný prostor zdůvodnění prospěšnosti studia minulosti. Kromě různých poučení a možnosti srovnání se současností zmiňuje i obecně vzdělavatelské důvody, neboť dle jeho slov Židé neznající dějiny země, kde žijí, nemohou s křesťanskými obyvateli plnohodnotně diskutovat.

Stěžejní část monografie Jiřiny Šedinové pak spočívá především v důkladném rozboru Gansovy metodologie a v detailní identifikaci pramenů, které využíval při své práci. Na rozdíl od první části kroniky věnované biblickým dějinám, která zůstává poplatná středověké koncepci židovských dějin, rozvinul David Gans svou tvořivost plně až v části

1 *David Gans (1541–1613) after Four Centuries: The Legacy of and Early Modern Jewish Polymath*, Praha 2013.

2 Viz recenze Andrey Jelínkové v tomto čísle ČČH.

druhé, kde byl omezen pouze zvoleným chronologickým hlediskem. Jak Šedinová zjistila, pro tuto část knihy tvořily základní a nejrozsáhlejší pramenný zdroj nehebrejské prameny, což bylo ve střední Evropě naprosto neobvyklé. V úvodu se sice Gans vůči nežidovským pramenům kriticky vymezuje (nepokládá je za natolik důvěryhodné jako ty židovské), tento teoretický postulat však při své tvorbě nijak neuplatnil.

Šedinová oceňuje především Gansovu schopnost shromáždit velkou pramennou základnu, ale konstatuje, že pokud šlo o jeho kritický přístup k pramenům, ten byl značně omezen. Autorka monografie dochází k závěru, že humanistické principy historiografické práce, které Gans zmiňuje v předmluvě, v praxi používal jen v omezené míře; v podstatě se v tomto ohledu soustředil jen na přezkoumání chronologických údajů. Na druhou stranu však Gans dokázal v některých ohledech svůj vzor (tj. dílo Azarji de Rossi) i překonat. Zdokonalil například odkazovací aparát, kde uváděl nejen jména, ale i názvy zdrojových prací, používal i marginální titulky a tematické rejstříky.

Po obsahové stránce je Gansovo dílo typickou univerzální světovou kronikou mimořádnou snad jen značným množstvím zpráv k českým dějinám. K těm se váže téměř čtvrtina zpráv, a Šedinová proto věnuje adekvátní pozornost jejich analýze. Pramenem pro české dějiny byly Gansovi již zmíněné německé kroniky, zejména německy psané dílo Martina Boregka. Český David Gans s největší pravděpodobností nečetl. Šedinová na základě důkladné analýzy vyvrátila i tvrzení starší literatury, že Gans používal jako pramen i kroniku Václava Hájka z Libočan. Historickou hodnotu mají především záznamy událostí z Gansovy současnosti, které získal z autopsie či prostřednictvím ústních zpráv žijících osob. Řada z nich má význam pro kulturní a politické dějiny zejména pražských Židů; ojedinělá je například zpráva o účasti zástupců pražské židovské obce při otevření královských hrobů v chrámu sv. Víta na Pražském hradě v roce 1589. Neméně zajímavá je i vsuvka židovského tiskaře kroniky, jenž ke Gansově pasáži o zrušení vypovídacího dekretu pražských Židů z roku 1557 dodal vlastní glosu o zásluhách svého otce, který byl součástí židovského poselstva, intervenujícího ve prospěch pražských Židů u samotného papeže v Římě. Přestože J. Šedinová nabízí základní představu o typu zpráv o českých dějinách v Gansově kronice, kterou lze doplnit četbou celé knihy v českém překladu, monografii poněkud schází souhrnné zhodnocení obrazu českých dějin, které Gans výběrem zpráv utvářel a trvale předával židovským čtenářům.

Z výkladu Jiřiny Šedinové také poměrně jasně vyplývá paralelismus tehdejší české humanistické historiografie a kronikářské práce Davida Ganse, kdy lze těžko nalézt shodné body přístupu. To se mimochodem týká i jejich čtenářské recepce. Přesto je škoda, že se Šedinová plně soustředila pouze na Gansovo dílo a alespoň okrajově se nevěnovala také stavu křesťanské humanistické historiografie v tehdejších Čechách, zvláště je-li k dispozici kvalitní syntetická práce Zdeňka Beneše.³ Stejně tak v knize není vykreslena atmosféra pražské židovské renesance, kterou reprezentoval nejen David Gans, ale i rabi Jehuda Leva ben Becalel, Mordechaj Jaffe a další významné osobnosti. Přitom je k dispozici již

3 Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993.

dostatek nové literatury k životu pražských Židů v rudolfínské době, na niž autorka knihy v tomto ohledu odkazuje.⁴ Alespoň lehké načrtnutí duchovního klimatu tehdejší židovské Prahy by nesporně přispělo k plnému a pochopení významu Gansova díla a úvahám, jak bylo toto dílo veřejností vlastně přijato. Nezodpovězenou otázkou také zůstává čtenářská recepce kroniky a reakce rabínských kruhů bezprostředně po jejím vydání, na niž v odborné literatuře panují značně rozdílné názory.⁵

Přestože Gansova kronika představovala z hlediska židovské literatury směr, který nebyl v aškenázském židovském prostředí v podstatě rozvíjen, představovalo její vydání mimořádný počín směřující k popularizaci a laicizaci historiografie. Kniha Jiřiny Šedinové tak představuje zdařilý a velmi důkladný příspěvek k vývoji židovské historiografie ve střední Evropě a je důstojným završením dosavadního bádání o fenoménu Gansova historického díla.

Lenka Veselá

Rachel L. GREENBLATTOVÁ

„Aby vyprávěli svým dětem.“ Paměť židovské obce v raně novověké Praze

Praha, Academia 2016, 319 s., ISBN 978-80-200-2541-8.

Memoriální kultura a její vliv na utváření kolektivní paměti různých sociálních skupin či formování identity jednotlivců patří v evropské, ale i české historiografii aktuálně k často reflektovaným tématům.¹ Uchování paměti nabývá ovšem právě pro židovskou kulturu v mnoha ohledech historicky větší význam, než je tomu v případě kultury křesťanské. Specifické, tj. nejisté postavení židovské diaspory v evropském prostředí, provázené větší mírou ohrožení a intenzivnější migrací, mělo za následek i zničení řady písemností a dalších artefaktů spojených právě s memoriální kulturou. Od období středověku se ústní a písemná tradice dostávala z hlediska významu do rovnováhy,² je však otázkou, jak vypadal vztah memorií udržovaných v ústní či písemné formě konkrétně v židovském prostředí, jak a zda vůbec se obě linie paměti vzájemně ovlivňovaly, jaký k nim měla židovská komunita vztah a zda vznikaly a rozvíjely se nezávisle na křesťanském prostředí.

Odpověď na řadu z těchto otázek se pokusila hledat Rachel L. Greenblattová v „případové studii židovské paměti v raně novověké Praze“, s cílem zachytit „konkrétní model předmoderní židovské paměti v určitém místě“. Šlo jí o memoriální kulturu písemnou, na čele s historiografickými díly. Jejich výzkum měl odhalit, jakých forem využívali pražští Židé v letech 1580 až 1730 k záznamům o vlastní historii, ať už se jednalo

4 Zejména Alexandr PUTÍK (ed.), *Cesta života. Rabi Jehuda Leva ben Becalel: kol. 1525–1609*, Praha 2009.

5 Minimální dosah Gansovy kroniky na současníky uvádí například Noah J. EFFRON, heslo *Gans, David ben Shelomoh*, in: *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, online http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Gans_David_ben_Shelomoh (ověřeno 1. 11. 2016).

1 Shrnutí aktuálního stavu bádání a literatury srovnej: Nicolas MASLOWSKI et al., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2015.

2 Jacques LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, s. 70–71.

o historii osobní, rodinnou nebo o dějiny celé obce. Výběr lokality ani časový úsek nebyly náhodné. Pražské souměstí představovalo v období raného novověku nejen významné centrum evropských Židů, ale autorka mu připisuje význam i jako komunikačnímu bodu na rozhraní střední a východní Evropy. Časově je bádání vymezeno příchodem rudolfinského dvora do Prahy, který je obecně a oprávněně vnímán jako počátek rozkvetu místní židovské obce, a zakončeno je působením vrchního rabína Davida Oppenheima, který svým bibliofilstvím a sběratelstvím výrazně ovlivnil i produkci paměťové literatury.

Kniha, psaná spíše popularizujícím stylem, je rozčleněna do kapitol věnovaných jednotlivým nosičům paměťové kultury, ať už z oblasti písemné či hmotné. Právě k této formální stránce segmentování textu však směřují jisté výhrady. Jednotlivé prvky memoriální kultury, zkoumané autorkou odděleně, spolu mnohdy úzce souvisely a vzájemně se ovlivňovaly. Tato skutečnost pak vede v textu k častému opakování celých pasáží a vracení se k již vyslovenému, což rozhodně narušilo dynamiku výkladu. Tě neprospívá ani občas těžkopádný překlad, který je sice precizní v odborné terminologii, ale stylisticky komplikovaný a nerespektující populární koncept práce. Je ovšem možné, že výtka by měla v tomto ohledu směřovat již k originálu textu.

V úvodu knihy autorka až na výjimky přesně³ a se znalostí aktuální odborné literatury (včetně bohemikální produkce) zachytila vývoj pražského židovského osídlení. V rámci historie židovské obce tematizovala v prvé řadě formování jejich mocenských a ekonomických elit, které zásadním způsobem ovlivňovaly život uvnitř komunity i její vnější kontakty. Současně Greenblattová na úvod představila „prostor a čas“, v němž se pražští Židé pohybovali v raném novověku. V centru pozornosti se ocitla etapa rudolfinská a finančník Mordechaj Maisel, který svými stavebními aktivitami podstatně zasahoval do formování prostoru Židovského města. Reprezentoval i jistou spojnicí s dvorem i ostatními pražskými městy a byl též iniciátorem řady kulturních aktivit, které zpětně ovlivnily paměť židovského společenství.

Vlastní prostor města ukazuje autorka ve vymezení veřejném, v němž jako místo paměti dominovala synagoga a hřbitov, ale i soukromém, tj. židovských domácností. Při definování relativně uzavřené židovské čtvrti Greenblattová připomněla, že k prostoru, v němž se Židé pohybovali, patřilo i území za její hranicí. Na teritoriu měst pražských se pravidelně ocitali především na vymezeném tržišti (Tandelmarktu) a již v době předbělohorské (nikoliv jak tvrdí autorka až po Bílé hoře – s. 52) mohli za hranicemi Židovského města získat i omezený počet domů z křesťanského vlastnictví. Na formování paměti mělo zásadní vliv i vnímání času. To bylo v židovském společenství ve sledovaném období určováno reflexí gregoriánského kalendáře, ale dominantně vlastním liturgickým kalendářem, jehož výslednou podobu ovlivňovaly i lokální připomínkové dny, zařazované do něj nejen obcí, ale i jednotlivými rodinami. Tak byly v kalendáři, respektive ve vnímání času, rodinné a místní vzpomínky integrovány slovy autorky „do širšího obrazu paměti židovské obce“.

3 Do textu se občas vloudily nepřesnosti, které lze považovat i za nedostatky české redakce. Např. na s. 136 je staroměstskému královskému rychtáři přisouzena agenda dohledu nad správou „českého území“.

Jako prvořadý prostředek využívaný k uchování paměti představila autorka memoria, která tvořila součást funerální kultury – nápisy na náhrobcích, zápisy ve vzpomínkových knihách v synagogách a nápisy na darovaných rituálních předmětech. Epitafy na náhrobcích přinášely do značné míry idealizované obrazy zemřelých a v jejich konceptu hrála stejně významnou roli připomínka zemřelého i význam jeho života pro žijící. Autorka proto interpretovala roli těchto nápisů jako jistý komunikační kanál mezi světy živých a zemřelých. Možnost stejné komunikace dávaly i zápisy ve vzpomínkových knihách, kam se zaznamenávala jména zemřelých a pamětní zápisy na základě odkazu, či za poplatek poskytnutý žijícími příbuznými. Texty těchto zápisů byly obsažnější než epitafy na náhrobcích. Oba typy záznamů nebyly jen aktem paměti, ale i aktivním vyjádřením vztahu živých k mrtvým. Na vzniku uvedených zápisů se ostatně mohli zemřelí za svého života přímo podílet.

Jiným typem komunikace se staly darované rituální předměty a nápisy na nich. Zde už nešlo pouze o komunikaci s cílem zachovat paměť, ale o požadavky donátorů na své „zpřítomnění“ v prostorách synagogy prostřednictvím darovaného díla. Tyto funerální artefakty nenesly pouze nápisy, ale přinášely i uměleckou výzdobu, jejíž podoba plně reflektovala dobové estetické kánony běžné v křesťanském prostředí. Greenblattová s odvoláním na výzkumy DaCosta Kaufmanna zdůraznila zásadní roli pražského panovnického dvora při jejich pronikání do židovského prostředí (např. s. 105–107, s. 118). Nezabývala se však pravděpodobnějšími vlivy okolního měšťanského křesťanského světa, jehož případnou roli nezohlednila v knize ani v jiných souvislostech.

Další typ paměťových záznamů z židovského prostředí zastupovaly autobiografické texty nejrůznějšího charakteru a rozsahu. Tyto ego-dokumenty často vznikaly na základě promyšlených strategií, vedených mnohdy snahou nejen stvrdit identitu autora textu, ale např. i čelit pomluvám či dezinterpretacím autorova životního osudu. Nejčastěji se autobiografie vyskytovaly v podobě rodinných svitků, specifického židovského literárního žánru, který se jako oblíbený útvar etabloval na přelomu 16. a 17. století. Greenblattová na základě životních příběhů několika autorů takových svitků dokládá, že nejčastější motivací pro jejich vznik byla obhajoba jména autora nejen před současníky, ale v prvé řadě před vlastní rodinou. Texty však častěji než odkrytí individuality autora představují pokus o určení či potvrzení jeho místa ve společnosti. Sepsání často motivovala i snaha vystoupit proti dobové ústní tradici, která byla „paměťovým“ konkurentem svitků.

Druhým nejoblíbenějším útvarem autobiografického textu byly předmluvy k tištěným knihám. Motivace k jejich vzniku byla v mnoha ohledech podobná jako v případě svitků, novým námětem se stala snaha vyprávět zážitky vlastní záchrany v různých krizových situacích. Úvodní autobiografická líčení k tiskům však mohla nejen předkládat životní příběh autora v příznivém světle, ale současně nevynechávala ani obvyklý návod čtenáři, jak daný knižní opus číst.

V souvislosti s tištěnou knihou se autorka věnuje ještě jednomu typu židovských autobiografických textů, a to jsou tisky koncipované jako památníky, tj. knihy nejrůznějšího obsahu a žánru připsané památce konkrétních osob, nejčastěji rodičů. Všechny uvedené autobiografické literární druhy představovaly jistě významnou oporu pro zachování paměti o jednotlivcích, či rodinách v širším židovském prostředí. V případě existence rodinného

svitku se navíc zvýšila pravděpodobnost přetrvání rodinných vzpomínkových rituálů. V souvislosti s rozbořením tištěných titulů s autobiografickými židovskými texty se ovšem naskytá otázka, kterou si autorka nepoložila, totiž jak vypadala situace v rámci křesťanské knižní kultury. Bylo možné nalézt podobné autobiografické texty i v předmluvách těchto titulů? Existovaly podobné památníky autorů s křesťanským zázemím? Byly tedy židovské autobiografie v tiscích specifické, či se jednalo o dobově obecně rozšířený literární útvar?

Významné místo pro formování kolektivní paměti pražské židovské obce jako celku měly ovšem zejména vzpomínkové rituály, které se staly součástí liturgie. V jejich případě lze hovořit o záměrném budování paměti obce. Uzákonění nové liturgie, jak doložila autorka, však nesouviselo ani tak s historickým významem události, kterou připomínala, jako spíše se splněním určitých podmínek, které reprezentovaly: návaznost formy nové liturgie na místní tradici, pragmatismus přístupu vedení židovské obce a především existence jejího akceschopného a relativně jednotného vedení. V pražské tradici k takovým okamžikům, jejichž připomínka se stala součástí liturgie, patřily události kolem vpádu Pasovských, nebo období počátku třicetileté války. Naopak rozsáhlý požár roku 1689, který prakticky zlikvidoval domovní zástavbu v židovské čtvrti, se součástí vzpomínkového rituálu nikdy nestal právě proto, že na sklonku 17. století nebyly splněny všechny autorkou výše identifikované podmínky.

Poslední formy uchování paměti pražské židovské komunity, které publikace tematizuje, se týkají klasických literárních žánrů. Na prvním místě je to kronika, zastoupená v produkci pražské židovské komunity Gansovým dílem. To zpracovává světové a židovské dějiny, předkládá je však čtenáři ve dvou samostatných celcích. Sjednocujícím motivem kronikářského díla je historie pražského souměstí, zakomponovaná do obou dílů. Autorka rozebrala metodiku práce Davida Gansa a její závěry dokazují, že plně zapadala do kontextu dobové křesťanské historiografické produkce. Toho si však Greenblattová bohužel nevěšmla. Vznik kroniky tak dala pouze do souvislosti s nárůstem zájmu židovských učenců o vědecké bádání na přelomu 16. a 17. století.

Období nástupu třicetileté války vedlo k úpadku zájmu o židovskou produkci „vědeckých“ historiografických textů, srovnatelných s Gansovou kronikou. Tento literární útvar nahradily na jedné straně kratší méně náročné texty historií, často ve formě anonymních záznamů, na straně druhé historické písně. Ty pak prvoplánově spíše než k uchování paměti sloužily k šíření zpráv v židovských obcích a k ovlivňování veřejného mínění. Na sklonku 17. století byly texty drobných kronik a historií vystřídány lidovými příběhy, jejichž obsah byl založen na mýtech. Jejich účelem však nemuselo být v prvé řadě uchování paměti, ale pouhá zábava.

Zájem o tiskem vydané historiografické texty v pražské židovské obci nemizel ani v 18. století, kdy v nich židovské společenství stále hledalo argumentaci k podpoře svého postavení, ohrožovaného přetrvávajícími konflikty s křesťanskou společností. Obracela se však již k jiným literárním formám, tedy historickým, často romantickým, ale i satirickým příběhům. Autorka interpretovala uvedenou skutečnost jako okolnostmi vynucenou specifickou cestu židovské komunity k žánrům, které nevyžadovaly odbornou erudici ani větší finanční investice. V kontextu evropských dějin literatury se však jednalo o žánr historického románu, který v 18. století obecně zažíval „boom“.

Naznačený vývoj literárních forem, zprostředkujících historické vědomí i povědomí židovského společenství úzce souvisel i s použitým jazykem textů. Autorka sledovala tuto jazykovou linii v tiscích pražské provenience od 16. století a doložila, že laicizace četby mezi židovským obyvatelstvem spojená především s růstem účasti žen na čtení, psaní i vydávání textů, vedla k intenzivnímu užití hovorového jazyka (jidiš) v tištěné židovské kultuře. Tento proces vrcholil v 17. století, kdy se hovorový jazyk stával normou i pro tištěné historiografické texty, které nabývaly méně náročnou formu.

V závěru knihy autorka připomněla, že organickou součástí židovských dějin paměti je prvek zapomínání. Stal se významným elementem cílených individuálních strategií sestavování rodinných svitků, ale i sekundárních úprav nápisů na rituálních předmětech. Snaha „vymazat“ z paměti určité události i jejich interpretaci byla však rovněž spojena s „kolektivně diktovaným zapomněním“, formovaným vedením židovské obce, a byla reflektována také v náročnějších historiografických dílech. K zapomnění však zcela bez zjevného záměru byla odsouzena i většina drobnějších tištěných historiografických textů ze 17. století.

Greenblattové se podařilo odhalit řadu mechanismů podílejících se na vytváření podoby historicky založeného místního vědomí pražské židovské komunity období raného novověku. Na základě analýzy různých artefaktů a písemností – nositelů paměti, které nabývaly rozličné umělecké, respektive literární formy, prokázala, že některé z nich mohly být typické jen pro místní estetickou tradici, ale jejich následný dosah mohl mít evropskou dimenzi. Její závěry však devaluje skutečnost, že do značné míry ignorují kontext formování těchto mechanismů, který je nutno hledat i v křesťanském prostředí pražského souměstí. Ten autorka při výzkumu i v interpretaci až na výjimky zcela pominula.

Olga Fejtová

Eva SEMOTANOVÁ – Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ
– Tomáš JANATA – Pavel SEEMANN a kol.

***Frontiers, Massacres and Replacements of Populations
in Cartographic Representation Case Studies (15th–20th Centuries)***

Prague, The Institute of History, Czech Academy of Sciences 2015, 101 s.,
ISBN 978-80-7286-254-2.

Vydávání tištěných mapových kolekcí v éře internetu, který nabízí všemožné aplikace, se může jevit jako zbytečnost. Představená publikace demonstruje, že tomu tak není. Autorský tým pod vedením Evy Semotanové zmapoval (doslova) půltisíciletí pohybů hranic, etnik a dalších skupin v prostoru českých zemí i za jejími hranicemi. Jak nasvědčuje název, měly tyto posuny často původ v komplikovaných a nečíslných násilných dějích (války, politické převraty, hospodářské krize, atp.). Chronologický záběr knihy dokládá, že radikální proměny politické, etnické, či náboženské struktury nebyly jen výsadou 20. století. Extrémnost minulého věku oproti předchozím zvyšuje přítomnost žijících svědků (a také audiovizuální záznamy nežijících). Předchozí období sice rovněž zaznamenala strukturálně odlišné, ale přeci jen dlouhé etapy s hekatombami mrtvých. A pokud bychom odstoupili

od dějin evropských, pak např. historie čínských masakrů minulého století má mnoho předobrazů ve starších čínských dějinách.¹

Publikacetymu E. Semotanové ilustruje proměny hranic, období násilností, vysídlování a přesídlování několika způsoby. V prvé řadě se jedná o sérii původních autorských mapových zobrazení, které doplňují reprodukce dobových map různé provenience a některé raritnější ilustrace (*Sommerschau über Europa 1915*, s. 27). Autoři rozšiřují výpovědní hodnotu map a knihu doprovázejí texty spíše stručnými, které uvozují jednotlivé kapitoly a podkapitoly a dále přehledovými tabulkami. Různými formami tak demonstrují, jak zásadní dopady měly přesuny obyvatelstva nejen v českém prostoru. Tabulky také leckdy připomínají opomíjené kontexty a rovněž napravují některé mýty (např. postkomunistické žonglování s desítkami miliónů obětí, které je mnohdy vzdálené skutečnosti).²

První část pod názvem *Migrace a emigrace v českém národním prostoru a její vliv na historii střední Evropy v letech 1415–1918* upozorňuje na klíčové faktory vedoucí k pohybu populací. Počáteční mezník 1415 poukazuje na fakt, že v 15.–17. století byly patrným zdrojem e/migrace náboženské faktory a konflikty spojené nejprve s českou a následně evropskou reformací. V následujících dvou staletích přistoupl významný vliv socio-ekonomických faktorů, které přispívaly nejen k známému vystěhovalectví do USA, ale také k migraci uvnitř habsburské monarchie.³

Jádrum knihy v následujících pěti kapitolách⁴ jsou však nucené přesuny a populační změny ve 20. století. Předpokladem pro tento vývoj se staly geopolitické důsledky první světové války s rozdrobenou Evropou, vznikem Sovětského Ruska a nástupem autoritativních a totalitních režimů, kdy především nacistické Německo a stalinský Svaz sovětských socialistických republik přijaly masivní zásahy do populační struktury jako běžný nástroj politické akce.⁵ Zmapování stalinských přesunů a perzekuce obyvatelstva mohlo obsahovat zmínku o osudech československých občanů v Sovětském svazu, a to i s ohledem na to, že celá publikace opakovaně zasazuje do širších evropských transferů české a československé

1 Srov. Jonathan D. SPENCE, *The Search for Modern China*, New York – London 1990.

2 Srov. tab. *Repressive force migrations in the USSR between 1920 and 1952*, s. 37–41. Autoři také ukazují sice známý, ale někdy účelově opomíjený fakt, že odsunu německého obyvatelstva ze Sudet předcházely velké posuny české populace z území obsazeného v letech 1938 až 1939 Německem a Polskem (na s. 60 v tab. *Movement of the population to the interior – the total number*, je mylně uveden rok 1339 místo 1939).

3 Srov. s. 21 a 23 (v případě vystěhovalectví do Spojených států jsou zajímavé údaje, do kterých států plynuli imigranti z českých zemí).

4 II. *Territorial Changes of Central Europe since 1918 and Violent Deportations*; III. *Nazi Expansion in Central Europe and its Pre-War, Wartime and Postwar Consequences*; IV. *Transfers of Czechoslovak Residents as a Result of the Great Power Policies, Culminating after the Munich Agreement of 30th September 1938*; V. *Migratory Consequences of the Nazi "Solution to the Jewish Question", with Emphasis on the fate of the Jews of Europe and Czechoslovakia*; VI. *Crucial Human Migration Movements in Czechoslovakia in the Period between 1945 and 1989*.

5 Srov. např. Jörg BABEROWSKI – Anselm DOERING-MANTEUFFEL, *Hledání řádu a teror jako nástroj k jeho dosažení. Nacionálně socialistické Německo a stalinský Sovětský svaz jako multietnické říše*, in: *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, Praha 2012, s. 245–307.

stopy⁶ a Emil Voráček ve své podkapitole zřetelně aspiroval na co nejkomplexnější výčet perzekvovaných skupin.

Ústředním tématem se logicky staly nacistické expanzivní plány, ať už realizované či jejich vize.⁷ Přes omezený prostor se autorům v textu, mapách, tabulkách a grafech podařilo zdokumentovat všechny podstatné důsledky nacistické dominance v Evropě a umně ilustrovat hlavní poznatky spojené s perzekucí židovských komunit a jejich důsledky. Zahrnuty jsou legální a nelegální odchody Židů z Evropy, devastace židovské populace v koncentračních a vyhlazovacích táborech nebo útěky z někdejšího československého území od října 1938 do března 1939. V tomto období nemohli autoři opomenout důsledky mnichovského diktátu na populační přesuny, stejně jako vyústění druhé světové války v přesuny a odsuny německé populace z východní Evropy. V poslední kapitole autoři věnovali pozornost Československu v období 1945–1989. Nesledovali pouze velmi podstatné vlny emigrace, včetně počtů prchajících osob a destinací, ale prostřednictvím mikrosond upozornili také na změny tvárnosti a struktur krajiny. Až na některé výjimky je obrazový materiál volen velmi vhodně a citlivě a podtrhuje ilustrativní hodnotu knihy.⁸

Význam publikace spočívá ve volbě jazyka. Od formování moderních historiografií jsou zahraniční reflexe historických prací přirozeně závislé na jazyce, v němž byla díla publikována. Jazykově okrajové národní historiografie (z hlediska kvantity čtenářské obce vládnoucí daným jazykem) se mohou mnohokrát ujistovat o rolích, které plní historiografická produkce psaná v mateřském jazyce. Pokud však texty nevyjdou ve světových jazycích, málokdy získají pozornost za hranicemi. Publikace *Frontiers, Massacres and Replacements* v angličtině má šanci oslovit zahraniční badatele i pedagogy a může být vhodnou protiváhou západoevropským či anglosaským mapovým pomůckám, které české země a východ Evropy velmi často zasazují do ruského orbitu nebo jejich význam marginalizují. Důslednější četba textu však odhalí poněkud problematický překlad. Celkově pozitivní vyznění publikace by jistě podtrhla důkladnější jazyková korektura.⁹

V případných dalších projektech by bylo záslužné usilovat o rozsáhlejší srovnávací dílo s historiky a historickými kartografiemi z okolních zemí a komparovat českou/slovenskou situaci např. s polskými, maďarskými poměry a zejména z didaktického pohledu rozšířit

6 Srov. některé práce Mečislava BORÁKA, např. *České stopy v Gulagu*. Opava 2003; TÝŽ, *Moskevská pobřežní. Češi a českoslovenští občané popravení v Moskvě v letech 1922–1953*, Opava 2013.

7 Za velmi zajímavé považuji zařazení národně socialistických vizí pro rok 1965.

8 Redundantní jsou dle mého soudu např. notoricky známé středisko sovětské tajné policie Lubjanka (obr. 12, s. 36) nebo fotografie současné novohradské krajiny (obr. č. 27, s. 82).

9 Namátkou vybírám: není příliš obvyklý tvar „*Empire of Japanese*“ (s. 9), standardní je termín *Empire of Japan*. Na s. 36, popiska k obr. 13, se vloudilo německé „*polnisch*“, namísto anglického *Polish*. Titul zásadní knihy Götze Alyho „*Konečné řešení*“. *Přesun národů a vyhlazení evropských židů* nezni v anglickém jazyce „*The Final Solution*“. *Move nations and exterminate Europe's Jews* (s. 53), nýbrž „*Final Solution*“. *Nazi population policy and the murder of the European Jews*. Překladatel zde patrně vycházel z německého originálu („*Endlösung*“. *Volkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden*) a nepřihlédl k anglickému vydání. V případě fotografií je obvyklé užití Pic.[ture], nikoliv Fig.[ure], kterým bývají označovány grafy.

sledované jevy na širší region střední Evropy.¹⁰ I v současné podobě je však práce *Frontiers, Massacres and Replacements* významným přínosem k českému poznání problematiky a je nutné ji uvítat.

Jiří Lach

Peter MILO

Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa. Eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik (= Studien zur Archäologie Europas 21)

Bonn, Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH 2014, 702 s., ISBN 978-3-7749-3840-3.

Na problém disproporce mezi úrovní poznání raně středověkých lokalit centrálního typu na straně jedné a „venkovského“ osídlení na straně druhé bylo sice upozorňováno mnohokrát, avšak tyto kritické výtky nikdy nevedly k tomu, aby se někdo zahloubal do této komplikované otázky a předložil komplexní řešení.¹ Je to přitom otázka klíčová, neboť až pochopení vzájemného vztahu mezi centrem a zázemím umožňuje náležitě pochopit fungování ústrojí raně středověkého státu. Zároveň může být i cenným příspěvkem k debatám o modelech společenského uspořádání na východ od Labe a zejména pak k jejich komparaci se společností franckou. Pro poznání obého je důkladné zpracování sídlišť nutným předpokladem. Kniha vědeckého pracovníka Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Petera Mila, jež vznikla na základě jeho disertace obhájené na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem, má ambice se takovým dílem stát. Její význam ostatně naznačuje, že již byla oceněna cenou rektora Masarykovy univerzity. Dalším kladem, který výrazně napomůže zapojení do odborných debat, je bezpochyby skutečnost, že je kniha vydána německy, a to v zavedeném německém nakladatelství.

Autor si pracovně vymezil zkoumaný prostor na území dnešního Nizozemí, Německa, Rakouska, Maďarska, Slovenska, Polska a Česka v 6.–10. století, tedy přibližně mezi příchodem vlny slovanského osídlení a zformováním středoevropských monarchií. Prostor střední Evropy si dále rozčlenil na dvě oblasti, které se přibližně kryjí s územím východofrancké říše, resp. s oblastmi, osídlenými převážně slovansky mluvícím obyvatelstvem. (Pro usnadnění budeme dále užívat termíny „Východ“ a „Západ“.) Mila sice limitovalo množství vhodných publikovaných výzkumů před rokem 2005, kdy dokončil „sběr“ lokalit, i přesto se mu však podařilo vyhodnotit data ze 183 sídlišť. Stovka z nich leží na Západě, zbytek bychom hledali na Východě – autor je přehledně sumarizuje na s. 19–25, a to jak formou kartografickou, tak prostřednictvím stručného katalogu s datací, lokalizací, udáním rozsahu zkoumané plochy a citací. Již při prvním pohledu na mapu si může čtenář

10 Nabízí se srovnání s užitečnou dvousvazkovou publikací, kterou čeští a polští historici představili na dvacátém kongresu historických věd v Sydney v roce 2005: *Political Culture in Central Europe (10th–20th Century)* I–II, edd. Halina MANIKOWSKA – Jaroslav PÁNEK – Magdalena HUŁAS, Praha 2005.

1 Rád bych v úvodu poděkoval prof. Petru Sommerovi za jeho podnětné kritické připomínky, jež jsem zčásti zapracoval do svého textu.

povšimnout určité nerovnoměrnosti ohledně rozmístění lokalit v prostoru (koncentrace v okolí Řezna či ve středních a severozápadních Čechách, naopak nízká hustota lokalit v Malopolsku, nulové zastoupení jižních Čech, apod.), které nutně musely autora limitovat. Zároveň je svědectví mapy důrazným upozorněním na nerovnoměrnost našeho poznání v prostoru, a tedy i varováním před předčasnými generalizacemi.

Kapitola „Sídliště a jeho součásti“ (s. 26–154) je zamýšlena jako důkladná analýza různých typů objektů, na něž lze na venkovských sídlišťích té doby narazit. Autor si nejprve všímá obytných domů (s. 27–60), jež ovšem nejsou pouhým archeologickým objektem, ale také chráněným právním prostorem. Z hlediska archeologie je rozeznáváme na základě přítomnosti otopných zařízení, přičemž za dolní hranici obytné plochy se obvykle přijímá 10 m². Milo nicméně upozorňuje, že vnitřní uspořádání obytných stavení bývá mnohdy velmi obtížné zachytit – určitou výjimku představují zahluobené stavby, kde jsou archeologové s to rozeznat nejenom jejich půdorys, avšak také obvykle rozeznají i jejich vybavení. Zatímco na Západě převládaly nadzemní „domy s kůlovou konstrukcí“ (*Pfostenhäuser*), na Východě lze rozlišit dvě tradice – na jihu Východu v oblasti keramiky pražského typu převládaly polozemnice, naopak na severu se rozšířily sruby. Není však možné zakrýt, že tyto stavební typy procházely složitým vývojem a že podoba těchto staveb se lišila region od regionu (srov. převaha tzv. *Wohnstallhäuser* na severu Západu, podstatně menších staveb v Porýní a Bavorsku, mnohdy obtížně rozlišitelných od neobytných staveb), přičemž spíše než o výhradních regionálních tradicích bychom měli uvažovat o převažujících stavebních typech v rámci regionu. Určitý problém představuje, že většina dokladů je datována mezi 6.–8. století. Polozemnice nejsou zcela neznámy ani na Germány osídlených územích, avšak v těchto případech se obvykle vyskytují – a to v nemalém množství – beze stop po otopných zařízeních (a naopak s doklady řemeslné výroby), případně v kontaktních zónách. Rozdíly mezi severem a jihem Východu (výskyt srubů, resp. polozemnic) autor vysvětluje spolu s Biermannem a Dulinczem jako důsledek adaptace na odlišné podmínky, nikoli etnický, přičemž vychází zejména z chronologie. Nejčastěji se se zemnicemi setkáme na území dnešního Maďarska a Slovenska, avšak se koncentrace těchto staveb objevují i ve středních Čechách, na Moravě, při povodí Bugu nebo na středním toku Labe. Značnou pozornost autor věnoval i fenoménu nepravidelných, spíše oválných objektů. Ty podle autory plnily různé úlohy, vyskytovaly se paralelně s klasickými zemnicemi čtvercového půdorysu, byť tyto klasické polozemnice se objevují o něco málo dříve. Kromě toho si Milo všímá stop i po méně obvyklých obytných objektech.

Autor následně přesouvá svou pozornost ke stopám po výrobní činnosti a zvláště se věnuje keramické produkci, dále zpracování kovů a konečně výrobě látek. Ukazuje, že na Západě jsou objekty spojené s keramickou výrobou doloženy buď jako součásti větších výrobních areálů, nebo samostatně, na sídlišťích se takřka nevyskytují, a to z důvodu nebezpečí požáru. Podobně i na Východě se vyskytují hrncířské pece na venkovských sídlišťích pouze zřídka, zatímco narážíme i na větší výrobní areály v rámci centrálních lokalit (Nitra), které zřejmě zásobovaly širší trh, a to na základě klasických tržních mechanismů – zde autor souhlasí s Chropovským. Nahlédneme-li situaci u objektů svědčících o zpracování kovů, zjistíme, že stopy zpracování železa bývají na úrovni odpovídající potřebám venkovského osídlení docela běžné, a to jak na Západě, tak – ovšem

v menší míře – na Východě, přičemž na Východě si lze ještě povšimnout rozdílů mezi oblastmi na jih a na sever od Balatonu, kdy se výroba železa na jihu soustřeďovala do lesů. Na Východě také – asi ne zcela překvapivě – narážíme na nejsilnější stopy hutních a kovářských aktivit v blízkosti hradů, případně přímo v jejich areálech. Markantní je to v případě Dolní Lužice, kde Felix Biermann zjistil, že zatímco v žádném opevněném centru stopy výroby a zpracování železa a oceli nechybí, na jediném prokopaném venkovském sídlišti naopak po podobných aktivitách ani stopy. Málo víme i o výrobě textilu na tehdejších venkově – nechybí pouze nálezy přeslenů, přičemž se nálezy koncentrují do zahloubených objektů. Podobně je tomu i na Východě, byť nálezů je v absolutních číslech menší množství. Autor konečně věnuje pozornost shrnutí problematiky zahloubených objektů, neboť jsou silně rozšířeny v obou sledovaných oblastech a zejména na Západě vykazují vysokou afinitu s výrobními činnostmi. Milo ukazuje, že sice některé objekty sice mohly být multifunkční, ale spíše bývaly vyčleněny pro jeden konkrétní typ aktivit.

Značnou pozornost pochopitelně věnuje i hospodářským stavbám souvisejícím se zemědělskou činností (stáje, stodoly, oborohy a obecně různé typy skladovacích prostorů). Ukazuje zejména, jak je obtížné tyto stavby jednoznačně identifikovat, přestože s jejich přítomností ve většině areálů musíme počítat – je to dáno jednak tím, že se často jednalo o „lehké stavby“, které nemusely zanechat dostatečné stopy v terénu, jednak tím, že mnohdy nejsme s to postoupit za zjištění, že se nejedná o objekty obytné, případně spojené s řemeslnými aktivitami. Na Západě rovněž nelze identifikovat nějaká plánovitá uskupení těchto objektů, jež by např. dovozovala uvažovat o tom, že by byly užívány společně. Pokud však je prostor organizován do dvorů, pak na ně narážíme vždy, byť ani v tomto případě nelze rozeznat nějaké jednoznačné vzorce v jejich umístění. Narazit lze i na oborohy a jiná, méně sofistikovaná úložiště obilí, avšak ty se na Západě nevyskytují tak často a jejich umístění opět nesleduje žádný jednoznačný vzorec. Snadné není ani prokázat přítomnost stájí – stavební konstrukcí se často nijak neodlišují, a tak, dodává Milo, musí archeolog zapojit přírodovědné metody, aby jejich přítomnost prokázal. Bezpečně doloženo jich není mnoho – známe je z tříadvaceti nalezišť, avšak jsou rozložena poměrně rovnoměrně po celé sledované oblasti. Na východě dokladů pro nadzemní skladování obilí není k dispozici mnoho, nalezneme je prakticky až v pozdějších obdobích, a to na centrálních lokalitách. Naopak podstatně důležitější úlohu v tomto směru sehrávaly zemnice. Autor dále upozorňuje, že i polozemnice svou konstrukcí podobně obytným stavením mohly být využity ke skladování. Většina těchto skladovacích prostor přitom byla zakládána v souvislosti se sídlišti, přičemž se strategie jejich umístění mohly měnit v prostoru a v čase – např. na Velké Moravě na Pohansku Jiří Macháček upozornil na koncentraci obilních sil na pískové duně, která doplňovala síť menších obilních jam uvnitř sídliště. Jestli bylo obtížné zachytit stáje na Západě, na Východě je to takřka nemožné, upozorňuje Milo. To ukazuje, že dobytek byl buď chován naprosto volně, nebo byl ustájen ve stavbách velmi lehké konstrukce, jež nyní nejsme s to archeologicky zachytit.

Pro jakékoli osídlení je samozřejmě jedním z klíčových faktorů přístup k vodě. Není proto divu, že autor věnuje značnou pozornost také studnám. Již první pohled na mapu odhaluje diskrepanci mezi Východem a Západem – zatímco na Západě převažují sídliště

se studnami (58/100), na Východě je to naopak (15/83), přestože studny představují díky výdřevě a tedy možnosti využít dendrochronologických metod cennou oporu pro datování sídlišť. Zda byly studny vrtány i společným dílem, ponechává Milo jako otevřený problém, neboť se právem domnívá, že to nelze jednoznačně řešit archeologickými metodami – zatímco oplocené studny nejspíše indikují užší vztah nějaké rodiny k ní, naopak to nutně neplatí, už jenom proto, že původní ohrazení nemuselo zanechat stopy v terénu a ne každá osada byla také jednoznačně rozčleněna na dvory; navíc osídlení většinou mělo více fází, které tyto úvahy dále komplikují. Pro malé množství studen objevených na sídlišťích Východu autor nabízí několik možných vysvětlení, a to primárně v oblasti archeologických metod a jejich citlivosti: upozorňuje jednak na malý rozsah prozkoumané plochy, jednak na možnost, že studna, případně cisterna nebyla mezi zkoumanými objekty rozeznána. I v tomto případě se zabírá typologií studen z hlediska konstrukce a z hlediska jejich polohy vzhledem k sídlišti, avšak je otázka zda mohou takové úvahy vůbec být pro malý rozsah souboru přesvědčivé. Toho si je ovšem Milo vědom, a tak lze tyto úvahy chápat jako vcelku spravedlivou daň zvolenému pracovnímu postupu.

Poslední podkapitulu autor věnuje zkoumání „lineárních struktur“, jak obecně nazývá různé ploty, příkopy a rýhy. Přehledná mapa (s. 143) opět představuje užitečnou vizualizaci, neboť demonstuje jak vyšší zastoupení těchto objektů na Západě, tak dává vyniknout jejich koncentraci na území dnešního Maďarska, přičemž na Východě převládají zcela příkopy, které navíc mohly mít zcela prozaickou odvodňovací funkci. Konečně je obtížné nejenom u mnoha těchto objektů jak určit jejich funkci, tak je i spolehlivě datovat.

Následující kapitola pod titulem „Sídliště jako fenomén v čase a prostoru“ (s. 155–321) shromážděná data třídí podle dalších kritérií, mezi něž patří kategorie velikosti a vnitřní struktury těchto sídlišť (struktura dvorců, vnitřní diferenciacie a forma a struktura osídlení). Ty opět sleduje zvlášť na Západě a zvlášť na Východě. Komplikací při určování velikosti sídlišť je nutně vztah mezi velikostí prokopené plochy a velikostí sídliště. Ovšem zde naštěstí proti 71 osadám, kde byla prokopená celá plocha, stojí pouze 29 sídlišť exkavovaných pouze z části. Autor osady podle velikosti člení do pěti skupin (1/2–5/6–10/11–20/20 a více dvorů) a výsledky svých analýz přehledně shrnuje do tabulek na s. 168–171 (Západ), resp. 184 a 186 (Východ), přičemž je cenné, že autor přihlíží nejenom k lokalitám jako k celku, avšak bere ohled i na různé fáze výzkumu.

Obsah první podkapitoly jasně definuje její název „Vnitřní struktura sídlišť“ (s. 187–225). Nejprve si však Milo klade otázku, co je vůbec dvůr a jak je lze identifikovat archeologickými metodami a připouští, že jednoznačné rozlišení takových struktur není vůbec snadné, neboť často hádáme pouze na základě fyzické blízkosti odkrytých objektů. Není proto divu, že vyzdvihuje význam různých plotů, příkopů, apod., které jasně vymezovaly hranici mezi vnějším a vnitřním prostorem – jejich důležitost ostatně potvrzuje i místo, které zaujímaly v tehdejší právu. Z tohoto důvodu ovšem, dodává, neznáme příliš velké množství jasně rozlišitelných samostatných dvorů, přestože je automaticky přijímána představa, že na Západě vsi dominantně sestávaly právě ze samostatných usedlostí – ve shromážděném souboru lze jejich přítomnost prokázat pouze v devatenácti případech ze sta, a to spíše v severní části sledovaného regionu. Autor si konečně klade otázku, jak byly tyto

dvorce strukturovány, a to v souvislosti s koncepcí „dvora shlukového typu“ (*Haufenhof*), kde měly být jednotlivé budovy budovány bez ladu a skladu. Značnou důležitost bádání přisuzuje výsledkům z výzkumů části lokality Warendorf (A) se 186 půdorysy staveb datovaných do 8.–9. století, které měly být podle výkopce W. Winkelmana součástí čtyři až pěti navzájem nijak neohraničených dvorců s obytnou stavbou v centru nebo v severní části plochy, z nichž každý měl zabírat přibližně hektar plochy. Winkelmann zároveň rozeznal čtyři až pět stavebních fází, nicméně poctivě připouštěl, že přiřazení zejména zahloubených objektů konkrétním fázím bylo značně diskutabilní. Zároveň upozornil, že na rozdíl od hlavní obytné stavby se prostorové rozvržení ostatních staveb měnilo fází od fáze. Milo se ovšem rozhodl tyto závěry přezkoumat, a to s přihlédnutím k výsledkům analýz keramiky stejně jako výzkumu na ploše Warendorf (B), který byl využíván zároveň s Warendorf (A). Nové promyšlení starších závěrů jej vede k závěru, že zatímco chronologie dvorů přibližně odpovídá, u zahloubených staveb tomu tak není. Jak si ovšem Milo sám představuje vývoj podoby tohoto sídliště, není zcela jasné, jeho úvaha končí bez závěru. Podobným způsobem, tedy prostřednictvím stručného a komentovaného výkladu o jednotlivých lokalitách autor postupuje dále. Jak již bylo výše řečeno, leží většina lokalit na severu Německa, případně v dnešním Nizozemí, dokladů z oblasti jihoněmecké mnoho není – výjimkou je alemanský Lauchheim, který je považován za důležitý doklad sídla elity, a to na základě své rozlohy, umístění v rámci lokality i členitosti zástavby. Milo ovšem dále upozorňuje, že nejjistějším argumentem je obvykle přítomnost kostela s pohřebištěm (Řezno-Kreuzhof), nicméně obvykle zápasíme už s rekonstrukcí průkazné podoby těchto usedlostí. Závěrem analýzy je, že jediným společným jmenovatelem všech dvorců je přítomnost hlavní obytné stavby, již doprovázejí další objekty zejména hospodářského charakteru.

Autor se následně věnuje sledování případných korelací mezi velikostí dvorů, dobou jejich fungování a geografickým umístěním (s. 225–229). Zjišťuje, že se jejich velikost mohla pohybovat od 240 m² po 10 000 m², přičemž většina se ocitla v rozmezí 800 m² a 3000 m² s průměrem ležícím mezi 1000 m² a 2000 m² (srov. tab. 8, s. 228). Zda dvorec ležel na severu, nebo na jihu se na jeho velikosti neprojevovalo. Důležitější úlohu sehrával ale čas – Milo se hlásí k závěru Petera Donata, který před lety poukázal to, že v průměru s časem velikost usedlostí klesá. Obtížné je naopak vysledovat jakékoli schéma za množstvím staveb, které doprovázely hlavní obytné stavení – autor rovněž odmítá, a dodejme jistě právem, pokusy o přímočarou sociální interpretaci těchto údajů.

Jaké však byly hlavní formy usedlostí na Západě, ptá se dále Milo (s. 229–232), a vrací se zpět k problému „dvora shlukového typu“ (*Haufenhof*). Zjišťuje, že i zde lze vysledovat jakési pravidelné struktury, a to zejména pokud vezmeme v úvahu celá sídliště (Dalem, Gasselte). Milo dále upozorňuje na fenomén *Mebrseitshöfe*, kdy stavby tvoří dvě, tři, nebo čtyři strany čtverce, případně *Eindachhöfe*, kdy kromě hlavní budovy a případně studny nepatří ke dvoru už nic dalšího.

Poslední podkapitola věnovaná Západu se zaměřuje na problém formy a struktury celých sídlišť (s. 233–268). Autor pracuje zejména s termíny „sídlíšní forma“ (*Siedlungsform*), „typ půdorysu“ (*Grundrissform*), „obrys sídliště“ (*Umrisssform*) a struktura sídliště. Za typickou sídlíšní strukturu je obvykle považováno „sídlíště shlukového typu“

(*Haufendorf*), vlastně ekvivalent onoho *Haufenhof*, jež se má vyznačovat zejména svou nepravidelností. Nicméně Milo s odkazem na H. Greese či B. Vitse upozorňuje, že zde starší badatelé pouze podléhali prvotnímu dojmu. Dalším typem jsou „řadové sídliště“ (*Reihendorf*) a „sídliště návěsného typu“ (*Platzdorf*) spolu s „geometrickým osídlením“, „rozptýleným osídlením“ (*Streusiedlung*) a osaměle stojící dvůr (*Einzelhof*), jež autor odlišuje od samoty.

Autor se nejprve věnuje severní části Západu a všimá si těch sídlišť, kde byl vliv přírodních podmínek nejsilnější, ať už se jednalo o nízkou nadmořskou výšku (a ohrožení mořem), nebo o snahu osídlit mokřiny v 7. století. V obou případech tyto podmínky diktovaly strukturu sídlišť, pokud ji ovšem vůbec jsme s to odhalit. Následně po jednom probírá všechna sídliště a seznamuje nás s jejich stručnou, kriticky komentovanou charakteristikou. Čtenáři, zejména nearcheologovi, který obvykle nedisponuje takovou obrazivostí, pomůže, pokud bude analýzy sledovat zároveň s plány v katalogu. Vyhodnocení údajů však velmi zřetelně ukazuje, nakolik je naše poznání omezené – většinu lokalit (55/100) totiž nejsme s to přiřadit k některému z výše vymezených typů. Milo přitom bere do úvahy i situaci, kdy došlo k radikální proměně struktury sídlišť, přičemž autor připouští, že s ohledem na zvolený přístup může celkový součet překročit 100 %, kdy 100 % odpovídá nejspíše počtu sídlišť na Západě. Nicméně je bohužel velmi nesnadné pochopit shrnutí těchto údajů ve vztahu ke grafům. Zatímco graf číslo 1 rozlišuje mezi jistým a pravděpodobným (poměr je přibližně 1:2), druhý graf již tyto údaje sumarizuje. Bohužel jsou však oba grafy popsány naprosto shodně a vyžaduje určité úsilí propojit si při čtení grafy a text, zejména když v textu autor operuje s absolutními čísly, zatímco v grafu nalezneme procentní zastoupení. Rovněž by bylo dobré, kdyby autor zvýraznil počet lokalit, kde k podobné radikální proměně či proměnám došlo. V každém případě autor přesvědčivě potvrzuje, že převládajícím typem byla „sídliště shlukového typu“ *Haufensiedlung* (36 %), následované s velkým odstupem „řadovými sídlišti“ *Reihensiedlung* (16 %). Milo dále sleduje, zda volba určitého sídlištního typu byla podmíněna dobou jejího založení a další existence, avšak přesvědčivě dokládá, že jejich zastoupení bylo v čase relativně stabilní (grafy na s. 259–260). Shodně analyzuje i vztah mezi sídlištní formou a regionem – zde nutno poukázat na koncentraci „sídlišť shlukového typu“ *Haufensiedlungen* v prostoru dnešního Šlesvicka-Holštýnska a Bavorska, resp. „řadových sídlišť“ (*Reihensiedlungen*) v oblasti severozápadního Německa a Nizozemí. Konečně se věnuje i orientaci stavení v rámci vesnic v závislosti na regionu.

Mila pochopitelně zajímá i vnitřní struktura vsí na Východě (s. 269–315), avšak v cestě mu stojí obtíže, které jsou spojeny s rozeznáním funkce objektů. Pozoruhodným znakem sídlišť na Východě by mohlo být na příkladu Března vypořádané a dále potvrzované pravidlo pravidelných vzdáleností mezi stavbami mezi 10–20 cm. Nicméně autor nabízí i alternativní výklady a zůstává k tomuto zjištění ostražitý a připomíná také, že množství celkově prozkoumaných sídlišť je na Východě relativně malé na to, abychom mohli naše závěry příliš zobecňovat. Přesto se zdá, že převládající formou byla podobně jako na Západě „sídliště shlukového typu“ (*Haufensiedlung*). Jejich podíl činil dokonce 70 %, přičemž druhé místo s 18 % patřilo také „řadovému sídlišti“ (*Reihensiedlungen*) – data ovšem máme u 70 z 83 sídlišť. Podobně platí, že se podíly mezi jednotlivými typy uspořádání

sídlíšť s časem příliš neměnily. Podobně jako v předchozím případě se autor dále zabývá také vztahem mezi regionem a uspořádáním sídlíšť. Avšak v případě nejrozšířenějšího typu nelze podobné závislosti vysledovat a v ostatních případech se mi jeví neprůkazné.

S velkým napětím jsem ovšem čekal, až se propracuji ke stručné kapitole (s. 315–322), v níž se autor vyjadřuje k problému dvorů na Východě, neboť tato otázka byla velmi nedávno diskutována v souvislosti s otázkou formování raných států ve středoevropském prostoru a s tím spojovanou otázkou soukromého vlastnictví půdy. Proti zřetelně vymezeným „germánským“ dvorcům s jasnou výměrou, obdělávaným jednou rodinou, byla stavěna amorfní „slovanská“ sídlíšť, k nimž byla přičleněna společně obdělávaná, protože jasně neohraňovaná půda. Autor připouští, že na Východě chybí tyto jasně vymezené dvorce, kde by obytnou stavbu doprovázely rozlišitelné hospodářské objekty, jež by s obytnou zemnicí tvořily celek; archeologicky zachytilelné hranice mezi usedlostmi nejsme s to rozeznat v terénu. Navíc je obvykle hmotná kultura těchto sídlíšť dosti unifikovaná, což svědčí pro homogenní společnost nerozštěpenou ještě velkými sociálními rozdíly. To znamená, že pokud by dvory na Východě existovaly – a bádání se zde štěpí do dvou zcela antagonistických proudů, takže jasné slovo nemáme, musel by být na Východě onen dvůr strukturován zcela odlišně. Pokud jde o oblast s převažujícími zemnicemi, i zde alespoň na některých sídlíštích badatelé uvažují o existenci uskupení různých objektů, které jsou kladeny k sobě, případně se upozorňuje na hospodářsky využívané objekty. I s ohledem na nevelké množství těchto indicií se k nim však Milo staví opatrně. Lépe jsme na tom s doklady v oblasti, kde převažují nadzemní stavby – zde autor poukazuje na průkaznou existenci uskupení budov; méně si je však jist tím, zda jsou skutečně hmotnou manifestací existující ekonomicko-sociální jednotky, která je nutným základem dvora. Milo také připomíná ještě jedno specifikum sídlíštních areálů na Východě, a to rozdělení na plochy s obytnými objekty a na plochy s objekty hospodářské povahy. Bohužel by kapitola zasloužila důkladně promyslet, neboť neuspořádané vrstvení názorů a následně také argumentů pro obě možnosti velmi ztěžuje jakýkoli pokus rozeznat na první pokus autorův vlastní názor – to se daří až ve stručném shrnutí na s. 328–329. Milo zmiňuje např. názory P. Donata a dalších badatelů, kteří krácejíce v tradici bádání 19. století uvažují o občinovém (resp. obecně kolektivním) vlastnictví půdy,² a považuje je za dosti pravděpodobné, byť ne obecně platné; následně však Milo uvádí názor Třeštíkův, který s existencí soukromého vlastnictví u raných Slovanů počítá a také pro něj uvádí argumenty (zemnice jako obydlí pro jádrovou rodinu obklopené obvykle volným prostorem o rozloze asi 400 m²; uskupení objektů různých funkcí, mnohdy ovšem ne zcela průkazná). Konečně upozorňuje na lokalitu Bajč a shoduje se s názorem Ruttkayovým, že by bylo možné interpretovat jako jeden dvůr celou lokalitu, neboť zde najdeme „objekty různé funkce, které dohromady tvoří jednu hospodářskou jednotku“ a podržují si jako celek kontinuitu v prostoru i v jeho členění. Závěrem se domnívá, že zřetelné rozdíly mezi strukturou sídlíšť na Východě

2 Tady je třeba připomenout, že i v německé historiografii se objevovala a objevuje teze o občinovém vlastnictví svobodných Germánů, jež se od té slovanské, jak o ní uvažovali zejména slavisté 19. století, mnoho neliší. Snaha kolektivně řešit problémy i treatat v rámci komunity, případně koordinovat zemědělské práce je nepochybná po celý „dlouhý“ středověk.

a Západě jen odrážejí odlišnou společensko-hospodářskou situaci v obou oblastech, kdy teprve v pozdějších stáletích dochází na Východě k „westernizaci“, jejíž počátky, jak autor konstatuje v souladu s Jiřím Macháčkem, lze sledovat např. na Pohansku. S ní pojí také větší sociální diferenciaci obyvatelstva těchto sídlišť. Zároveň ale připouští, že i na Východě v té době hrálo již určitou roli soukromé vlastnictví. Právě ve snaze kombinovat komplexní společenskoprávní koncepty s archeologickou evidencí nutno spatřovat určitou slabinu, neboť autor sice upozorňuje na obtížnou zachytitelnost lehkých nadzemních konstrukcí, které mohly výrazně strukturovat zkoumaná sídliště, avšak např. vůbec neřeší, že vlastnictví individuální není jedinou alternativou občiny, že existuje a existovala celá řada různých vztahů k nemovitému majetku, jež s sebou nesla zcela odlišné povinnosti a práva. Vždyť v době, kdy se objevují v českém prostředí ony klasicky uspořádané statky, nemůžeme mluvit o jejich vlastněném sedláky, kterým jsou pouze propůjčeny za plat.

Nedílnou součástí knihy je kromě závěru, kapitoly o magnetometrické metodě (s. 556–634) a obvyklého pomocně-technického aparátu také cenný katalog (s. 330–555). Zde najdeme jednak stručné charakteristiky všech pojednaných sídlišť, jednak plány, které nám umožní udělat si lepší obrázek o každé analyzované lokalitě. Při čtení katalogových prací podobné této, a to nejenom z oboru archeologie, mě však jímá určitá lítost ze „zmařené“ práce. Na jedné straně sice nelze nepochopit didaktickou hodnotu podobné činnosti, avšak na druhé straně je zřejmé, že podobné údaje průběžně zastarávají a je tedy otázkou, zda by nebylo užitečné, kdyby existovala i on-linová verze katalogu, jenž by mohl být průběžně doplňován a aktualizován při zachování „historie“ hesla, které by ovšem také zřetelněji čtenáře varovalo před odlišným charakterem vstupních dat – další ze slabin Milovy práce totiž je, že nepracuje se souborem lokalit, exkavovaných jednou metodou, avšak s celou řadou různě kvalitních vstupů. I to nutně limituje jeho výpověď.

Vzhledem k tomu, že se archeologické bádání o raném středověku soustřeďuje na centrální lokality a na pohřebišť, představuje však přes uvedené výtky Milova práce jistě užitečné shrnutí výsledků bádání od vydání práce Donatovy v r. 1980.³ Bude jistě potěšitelné, pokud v následujících letech bude věnována pozornost také poznání vzájemných vazeb mezi uvedenými typy lokalit, jak už se naštěstí začíná dít.⁴

David Kalhous

3 Peter DONAT, *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert. Archäologische Beiträge zur Entwicklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung*, Berlin 1980 (= Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 33).

4 Marek HLADÍK, *Hospodárske zázemie Mikulčíc. Sídlná štruktúra na strednom toku rieky Morava v 9. – 1. polovici 13. storočia*, Brno 2014 (= Spisy ArÚ AV ČR Brno 48); Petr DRESLER – Jiří MACHÁČEK, *Hospodářské zázemí raně středověkého centra na Pohansku u Břeclavi*, in: Počítačová podpora v archeologii, 2., red. J. Macháček. Brno – Praha – Plzeň 2008, s. 120–147; *Burg – Vörsburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren*, red. I. Boháčová, L. Poláček, Brno 2008 (= Internationale Tagungen in Mikulčice 7).

Ján STEINHÜBEL

Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska

Budmerice, Rak 2016, 594 s., ISBN 978-80-85501-64-3.

Nitrianske kniežatstvo predstavuje jednu z esenciálnych a zároveň integrálnych zložiek slovenských stredovekých dejín. Sformovalo sa na začiatku 9. storočia a na týchto starobylých základoch existovalo i od konca 10. storočia až po začiatok 12. storočia. Príbeh Nitrianska, Nitrianskeho kniežatstva nám už druhýkrát predstavuje slovenský medievista Ján Steinhübel. Monografia *Nitrianske kniežatstvo* vyšla už v roku 2004, v týchto dňoch sa však čitateľom dostáva do rúk rozšírené a upravené druhé vydanie, počet kapitol narástol z pôvodných šesťnástich na dvadsať a pribudlo aj vyše dvesto poznámok.

Ján Steinhübel už pred rokom 2004 publikoval viaceré články (predovšetkým v slovenskom Historickom časopise) zamerané na genézu Nitrianskeho kniežatstva, skúmal i vzťahy Arpádovcov k tomuto regiónu.¹ Autor zhrnul svoje závery v predloženej monografii. Vedeckú argumentáciu a analýzu prameňov predostrel Steinhübel najmä vo svojich článkoch.

Monografia nesie podtitul *Počiatky stredovekého Slovenska*. Autor sa teda podujal na pomerne náročnú úlohu zhrnúť a analyzovať začiatky slovenských dejín a všetky aspekty, ktoré ovplyvnili raný a i vrcholný stredovek na Slovensku resp. v Uhorsku. Jedná sa i o vývoj rímskeho osídlenia na oboch brehoch Dunaja, vpády Gepidov, Longobradov, Avarov a napokon Slovanov. Čitateľ sa dozvedá, že všetky tieto národy zasiahli slovenský priestor, čo J. Steinhübel dokladá početnými archeologickými nálezmi. Je pochopiteľné, že od roku 2004 došlo k viacerým archeologickým nálezom či objavom, čo autorovi dovolilo rozšíriť priestor práve v tomto smere a podprieť tak aj svoje viaceré závery.

Ako sám autor tvrdí, venuje sa najstarším slovenským dejinám ohraničeným rokmi 470–1110. V prvej kapitole sa však venuje i udalostiam od 1. a 2. storočia po Kristovi. Jedná sa o obdobie Kvádov, ktoré autor podrobne analyzuje a jedno z ich centier lokalizuje do Nitry. Nasledujúce kapitoly sa venujú Avarom a Slovanom. Autor neopomenul ani hradisko Wogastisburg, kde Slovania pod vedením Sama v roku 631 porazili franského panovníka Dagoberta. J. Steinhübel lokalizoval Wogastisburg do oblasti západného Rakúska (do povodia rieky Aist) predovšetkým na základe analýzy Vincenta Sedláka, významného medievistu a znalca toponomastiky.

Možno konštatovať, že hlavnú časť monografie tvoria kapitoly päť až dvadsať. Hlavná pozornosť je spočiatku kladená na postavu nitrianskeho kniežata Pribinu. Možno konštatovať, že v prvej tretine 9. storočia bolo Nitriansko samostatným kniežatstvom, na ktorého tradíciu naviazalo v priebehu 10.–12. storočia Nitrianske arpádovské vojvodstvo, ktoré malo v druhej polovici 11. storočia i status poloautonómneho kniežatstva. Pri osude

1 Ján STEINHÜBEL, *Pôvod a najstaršie dejiny Nitrianskeho kniežatstva*, Historický časopis 46, 1998, č. 4, s. 369–417; J. STEINHÜBEL, *Vznik Uhorska a Nitrianske kniežatstvo*, Historický časopis 47, 1999, č. 4, s. 569–615; J. STEINHÜBEL, *Uhorské kráľovstvo a Nitrianske kniežatstvo za vlády Štefana I.*, Historický časopis 48, 2000, č. 1, s. 3–35; J. STEINHÜBEL, *Uhorskí králi a nitrianske kniežatá v rokoch 1046–1077*, Historický časopis 49, 2001, č. 3, s. 393–415; J. STEINHÜBEL, *Zánik Nitrianskeho kniežatstva*, Historický časopis 50, 2002, č. 3, s. 385–407.

Pribinu a jeho pôsobení v Nitre a aj neskôr v Blatnohrade pracuje autor najmä s prameňom známym ako *Obrátenie Bavorov a Korutáncov*. Práve z tohto prameňa je možné dozvedieť sa, že v roku 828 salzburský arcibiskup Adalrám vysvätil kostol na Pribinovom majetku zvanom *Nitrava*. Ján Steinhübel i v súlade so slovenskými historikmi identifikuje tento kostol ako dnešnú nitriansku katedrálu svätého Emeráma.

Niektorí historici, spomeňme Václava Chaloupeckého či Györgyho Györffyho tvrdili, že toto patrocínium bolo importované do Nitry prostredníctvom Gizely, manželky uhorského kráľa Štefana I., ktorá pochádzala z Bavorska. Tento kult však bol už na konci 10. a na začiatku 11. storočia prakticky nepoužívaný. Ján Steinhübel však mohol v rámci tejto polemiky doplniť údaje maďarského historika Andrása Mezóa, ktorý vypracoval zoznam stredovekých patrocínií Uhorska. Z tohto zoznamu vyplýva, že svätoemerámske zasvätenie sa v rámci Uhorska nachádzalo a nachádza iba v Nitre.²

Autor takisto rieši otázku Pribinovej viery a okolnosti jeho neskoršieho krstu po vyhnaní Mojmirom z Nitry. Pribinovou novou doménou sa stalo léno v Panónii, ktoré dostal v roku 840. Na tomto priestore v okolí Balatonu vzniklo Panónske kniežatstvo (niekedy nazývané aj Blatenské). Pribina a jeho syn Kocel nepochybne naviazali na tunajšie bohaté rímske dedičstvo. Pozornosť historika upúta najmä fakt, že rímska provinčná kultúra tu prežívala i v dobe 6. a 7. storočia (spomeňme napríklad Pécs, Valcum-Fénekpuszta).³ Pribina v Blatnohrade (dnešný maďarský Zalavár) vybudoval všetky štruktúry, ktoré predtým existovali i v Nitrianskom kniežatstve. Vznikol tu i archipresbyteriát salzburského arcibiskupstva, pravdepodobne takýto úrad existoval i v Nitre.

Obrátenie Bavorov a Korutáncov okrem iného prináša zoznam všetkých kostolov, ktoré si dali panónski Slovania vysvätiť salzburským arcibiskupom. V samotnom kniežacom sídle existovali tri kostoly – zasvätené Panne Márii, Jánovi Krstiteľovi a svätému Hadriánovi. Za pozornosť stojí práve kostol svätého Hadriána postavený ako trojloďová bazilika, kde boli dokonca prenesené pozostatky tohto svätca.⁴ Tento veľmi zaujímavý fakt však Ján Steinhübel opomenul, nevenoval sa mu takisto vo svojich článkoch. Prenesenie pozostatkov svätého Hadriána (snáď z Ríma?), mučeníka zo 4. storočia, musel sprostredkovať salzburský arcibiskup. Bezpochyby išlo o veľmi významný krok, ktorým franská duchovná elita uznávala Pribinovu a Kocelovu zvrchovanosť nad Panóniou, zároveň pre Pribinovcov išlo o záležitosť prestíže. Hadrián mal byť zrejme krajiniským či dynastickým patrónom v Panónii. Podobnú analógiu snáď možno nájsť v prípade svätého Víta, ktorého pozostatky boli prenesené z ríšskeho opátstva Corvey do Prahy. Dodajme, že patrocínium svätého Hadriána zostalo zachované aj po príchode Maďarov. V roku 1018 tu uhorský kráľ Štefan založil benediktínsky kláštor, kde ako kláštorný kostol slúžila práve starobylá bazilika svätého Hadriána.

2 András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 73.

3 Nora BEREND – Przemysław URBAŃCZYK – Przemysław WISZEWSKI, *Central Europe in the High Middle Ages. Bohemia, Hungary and Poland, c. 900–c. 1300*, New York 2013, s. 43–44.

4 Lubomír HAVLÍK (ed.), *Magnae Moraviae fontes historici III. Prameny k dějinám Velké Moravy*, Brno 1969, s. 314.

Okrem kniežacích kostolov autor precízne analyzuje i ostatné kostoly panónskych Slovanov. Medzi ne patrí i rotunda svätého Juraja vo Vespríme, hoci nie je zachytená v zozname kostolov. Autor dostatočne zhrnul vývoj slovanského osídlenia v Zadunajsku, predovšetkým dejiny panónskeho kniežatstva, často krát opomínané v slovenskej historiografii. Možno snáď ešte vyčítať autorovi, že sa dostatočne nevenoval okolnostiam smrti Kocela, ktorá nie je úplne jasná, hoci v *De administrando imperio* (DAI) nachádzame informácie, o tom, že Kocela zabili vzbúrení Chorváti.⁵ Takisto absentuje porovnanie archeologických nálezov z Blatnohradu s nálezmi z Moravy a Slovenska (napríklad šperky či hrobová výbava). K tomu takisto mohol Steinhübel doplniť prácu slovinskej historičky Paoly Korošec, ktorá skúmala kniežacie hroby v Ptuji (ktorá mimo iného tvrdila, že v Ptuji je pochovaná Kocelova manželka).⁶ Nálezy z Blatnohradu publikoval práve maďarský archeológ Béla Miklós Szóke.⁷

Možno konštatovať, že Ján Steinhübel sledoval predovšetkým politické dejiny s prihliadnutím na cirkevnú oblasť (kristianizačné aktivity, vznik biskupstiev). Možno ešte doplniť konštatovanie, že Panónske kniežatstvo predstavuje kontinuitu Nitrianska a jeho elit. Z deviatej kapitoly sa ešte môžeme dozvedieť o pripojení Panónie k Veľkej Morave po tom ako ju v osemdesiatych rokoch 9. storočia rokoch vojensky obsadil Svätopluk. Snáď by tu mohol byť ešte vysvetlený vzťah Kocel-Svätopluk. Obaja panovníci boli zástancami rímskeho rítu, napriek tomu uznávali autoritu arcibiskupa Metoda a schvaľovali aj slovanskú liturgiu. Je pravdepodobné, že po Kocelovej smrti (približne po roku 873) došlo v Panónskom kniežatstve ku konfliktom a roztržkám, ktoré využil Svätopluk, aby toto územie pripojil k Veľkej Morave. Zvyšky panónskych elit (možno aj Kocelova rodina) hľadala zrejme útočisko na území dnešného Chorvátska a Slovinska (napr. už spomenutý Ptuj), čo by však bolo v istom rozpore s DAI. O tom by snáď svedčilo aj meno Pribina v Chorvátsku doložené počas vlády chorvátskeho panovníka Štefana Držislava (969–996).⁸ V tomto prípade nejde o úplne štandardné slovanské meno, preto jeho výskyt nemožno nechať bez povšimnutia.

V rámci dejín Veľkej Moravy zlomovým bodom bol jún 880. Pápež Ján VIII. potvrdil Metoda v úrade moravského metropolitného arcibiskupa a prijal Veľkú Moravu ako pápežské léno. Pápež zároveň zriadil Nitrianske biskupstvo. Tento list (známy ako bula *Industrie Tue*) adresoval pápež Svätoplukovi, zároveň ho vyzval, aby do Ríma poslal knazov, ktorí by mohli byť vysvätení na biskupov Veľkej Moravy.⁹ O tom, že na Veľkej

5 Tamtiež, s. 389.

6 K tomu aj Paola KOROŠEC, *Nekropola na ptujskom gradu*, Ptuj 1999, 157 s.; novšie zhodnotenie výskumu vid' Soňa HENDRYCHOVÁ, *Šperky veľkomoravského charakteru z Ptuje*, Slovanský jih, 2015, č. 4, s. 3–8.

7 Béla Miklós SZÓKE, *New findings of the excavations in Mosaburg/Zalavár (Western Hungary)*, in: Joachim Henning (ed.), *Post-Roman towns, trade and settlement in Europe and Byzantium*, Vol. 1, Berlin – New York 2007, s. 411–428.

8 Zrov. Marko KOSTRENIČ (ed.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. I. Zagrabiae 1967, s. 105–106, č. 78.

9 L. HAVLÍK (ed.), *Magnae Moraviae fontes historici*, s. 197–208, č. 90.

Morave existovalo arcibiskupstvo s tromi biskupstvami svedčí list bavorského kléru adresovaný pápežovi Jánovi IX. z roku 899.¹⁰ Mnohí historici sa zamýšľali nad lokalizáciou týchto biskupských sídiel. Viac ako pravdepodobne išlo o Nitru. Túto otázku podrobne už v minulosti skúmal i Ján Steinhübel.¹¹

V predloženej monografii autor uvažuje primárne o Vespríme. Medzi historikmi prevažuje názor, že tu koncom 10. storočia existovalo misijné biskupstvo. Historici však doteraz z neznámych príčin prehliadali panónsky Blatnohrad. I J. Steinhübel, ktorý neraz priniesol nové závery a nové odpovede, nepozastavil sa nad touto zaujímavou hypotézou. Z neskoršej praxe z uhorského prostredia vidíme, že pripojenie nejakého územia k štátu sa dialo najmä zakladaním biskupstiev. Za všetko hovoria analógie z 11. storočia z Uhorska – pripojenie Slavónska založením Záhrebského biskupstva či takmer o storočie skôr pripojenie Sedmohradska/Transylvánie založením biskupstiev v Alba Iulii, Bihari a Čanáde. Je preto veľmi pravdepodobné a to i na základe uvedených skutočností, že v Blatnohrade v priebehu osemdesiatych rokov 9. storočia založil Svätopluk biskupstvo. Priame pramene túto skutočnosť však nedokladajú, hoci pri dejinách Veľkej Moravy to nie výnimkou. Domnienku o biskupstve v Blatnohrade však vyslovil práve Béla Miklós Szöke.¹²

Siedma kapitola informuje o kariére Svätopluka, ktorý bol najskôr kniežatom v Nitre. Pri tejto analýze autor využil aj prameň známy ako *Letopis popa Dukljanina* (niekedy známy aj ako *Kráľovstvo Slovanov*), ktorý reflektuje i Veľkú Moravu, hoci prameň vznikol na dnešnom území Čiernej Hory. Ďalšie kapitoly sa venujú okolnostiam za ktorých nastúpil Svätopluk na kniežací stolec. Ďalej autor skúma vznik Nitrianskeho biskupstva a Zoborského kláštora. Nedlho potom v rokoch 883–884 Svätopluk obsadil Panóniu a pripojil ju k Veľkej Morave. Hoci to Ján Steinhübel neuvádza, obsadenie Panónie mohlo byť základným predpokladom pre založenie Blatnohradského biskupstva. Ďalším územím, ktoré si podmanil Svätopluk, boli Čechy. Autor túto kapitolu uzatvára Svätoplukovou smrťou (894) a chaotickou situáciou, ktorá vznikla po jeho smrti a nasledovala pred vpádom starých Maďarov.

Steinhübel analyzuje i fakt, že v roku 899 pápežskí legáti na Veľkej Morave vysvätili arcibiskupa a troch biskupov. Steinhübel hľadá tieto biskupstvá v Šoproni či Mauterne (východné Rakúsko), takisto uvádza aj názor Richarda Marsinu, ktorý uvažoval nad biskupskými sídlami vo Vespríme či Feldebrő (s. 229). V Zadunajsku existovalo biskupstvo, pravdepodobne iba jedno, podľa nášho názoru v Blatnohrade. Autor však menuje príliš veľa lokalít, je však nutné lokalizovať arcibiskupské sídlo na Morave. Za mesto Moravu („grad Morava“) považuje autor Mikulčice (s. 111), analogicky z prípadu Nitry: Nitra (hrad) – Nitra/Nitrava (rieka) – Nitrava (kniežatstvo). Arcibiskup Metod preto sídlil v hlavnom meste, teda v rovnomennom hrade. Druhé biskupstvo bolo v Nitre, tretie v Zadunajsku a štvrté zrejme na území dnešných Čiech či Rakúska.

10 Tamtiež, s. 232–244, č. 109.

11 J. STEINHÜBEL, *Štyri veľkomoravské biskupstvá*, Slovanské štúdie 1, 1994, s. 21–39.

12 Béla Miklós SZÖKE, *Blatnohrad (Mosaburg, Zalavár)*, in: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 248–249.

Desiata a jedenásta kapitola sú venované vzťahu Veľkej Moravy a Maďarov a takisto maďarským vyprávam v západnej Európe. Po 4. júli 907 kedy sa odohrala bitka pri Bratislave, definitívna zanikla Veľká Morava, začalo sa tak i temné 10. storočie, veľmi skúpe na pramene. Ján Steinhübel neobišiel ani svätoplukovské legendy, ktoré vznikli a rozšírili sa po jeho smrti po celom území Veľkej Moravy a aj medzi južných a východných Slovanov. Tieto legendy nedávno podrobne zhodnotil Martin Homza a kolektív. Ján Steinhübel však ako prvý poukázal na identické prvky legiend Svätopluka a uhorského kráľa Šalamúna. Martin Homza však tieto dve legendy ešte spojil s legendou svätého Svorada, ktorý je spätý so Zoborským kláštorom, kde sa mal podľa českého kronikára Kosmasa uchýliť práve Svätopluk.¹³ Steinhübelovi však možno vyčítať, že viac nepracoval s Letopisom popa Dukljanina a odrazom svätoplukovskej legendy medzi južnými Slovanmi.

Autor na nasledujúcich kapitolách sleduje mocenský vzostup Arpádovcov a postupné začlenenie Nitrianska do uhorského štátu. Takisto je priestor venovaný aj nástupu Štefana na kniežací stolec a neskôr na kráľovský trón. Steinhübel podrobne vylíčil i vnútrodynastické napätie medzi Arpádovcami. Napätie už začalo už medzi Štefanovým otcom Gejzom a jeho bratom nitrianskym kniežaťom Michalom. Michalovi potomkovia boli neskôr väznení a nútení hľadať útočisko na cudzích panovníckych dvoroch. Autor predloženej monografie neopomenul ani tak dôležitý hoci spletitý aspekt ako bola cirkevná organizácia v Uhorsku v prvej polovici 11. storočia. Steinhübel predovšetkým detailne vykreslil zložité turbulentné obdobie od smrti Štefana I. (1038) po nástup Ondreja I. (1046). Rokom 1046 sa začala aj nové obdobie nitrianskych kniežat, ktorí dokonca razili vlastné mince.

Koniec 11. storočia priniesol pre Arpádovcov aj priestor na územný výboj, tento krát v podobe uvoľneného trónu v Chorvátsku. Iniciátorom tejto expanzie bol predovšetkým kráľ Ladislav, ktorý takisto založil i Záhrebské biskupstvo (1092/1093), čím Slavónsko tesnejšie pripojil k Uhorsku. Prvým biskupom (podľa zakladacej listiny biskupstva dochovanej v odpise z roku 1134) sa stal český kňaz Duch. Na tomto priestore snáď absentuje spomenutie patrocínií svätého Václava v južnom Uhorsku (okrem iného aj v Chorvátsku a Slovinsku) a kultu svätých Ondreja-Svorada a Benedikta v záhrebských liturgických pamiatkach.¹⁴ Preto je nutné v budúcnosti preskúmať túto otázku, nakoľko medzi Nitrou a Záhrebom mohlo jestvovať dodnes neobjasnené spojenie.

Osemnásť kapitola predstavuje overtúru Nitrianskeho kniežatstva. Jeho zánik spôsobili najmä spory kráľa Kolomana s jeho bratom kniežaťom Álmošom. Spory vyvrcholili v roku 1108 oslepením Álmoša a jeho syna Bela. V 19. kapitole autor hodnotí úlohu a význam Nitrianska v Uhorsku, takisto si všíma ako boli vnímaní tunajší Slovania. Takisto Steinhübel porovnáva pozíciu Nitrianskeho kniežatstva s údelmi v Čechách a na Morave. V Nitre sa totiž nikdy nevyvinula separatistická tendencia, tu skôr išlo o prípravu

13 Martin HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda)*, in: Martin Homza et al., *Svätopluk v európskom písomníctve*, Bratislava 2013, s. 107–108.

14 András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003, s. 493; Peter RATKOŠ, *Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebských pamiatok*, Historijski zbornik, 29–30, 1976–1977, s. 77–86.

člena dynastie na kráľovský trón. Tento systém udržiavala ešte pozícia biharského vojvodu pre mladších členov dynastie.

Dvadsať kapitola mapuje definitívny zánik kniežatstva zhruba v rokoch 1108–1110. Jeho zániku predišiel ešte odvetný útok českého kniežata Svätopluka a jeho brata Ota Olomouckého. Přemyslovci vtedy spustošili okolie Nitry, vrátane majetkov Zoborského kláštora. Z tohto dôvodu v rokoch 1111 a 1113 vznikli tzv. Zoborské listiny, dokladajúce nielen majetky kláštora, ale i početných občanov Nitry. Listina z roku 1113 dokladá priamo súpis majetkov kláštora a predstavuje jeden z najcennejších prameňov mapujúcich osídlenie stredovekého Slovenska. Obe tieto listiny spečatil záhrebský biskup Manases, o ktorom J. Steinhübel vyslovil domnienku, že pravdepodobne bol Slovák a mal blízky vzťah k Zoborskému kláštora (s. 497). Takisto uvádza, že podľa starobylého zvyku, biskup mal rozumieť jazyku svojej diecézy. Steinhübel, hoci pracoval s kronikou Tomáša Splitského, nepovšimol si, že práve tu figuruje istý Manases, zvolený približne v rokoch 1111–1113 za splitského arcibiskupa. Kronikár nás informuje, že Manases pochádzal z dvora kráľa Kolomana a po zvolení za arcibiskupa často navštevoval uhorský kráľovský dvor.¹⁵ Je teda veľmi pravdepodobné, že ide o rovnakú osobu. Či už bol Chorvát alebo Slovák, uvedené okolnosti svedčia o tom, že medzi oboma národmi bola len minimálna jazyková bariéra. Zoborské listiny teda do istej miery vyznačovali koniec starobylého kniežatstva. Kniežatstvo však bolo vystriedané biskupstvom. Uhorský panovník Koloman približne po roku 1110 obnovil Nitrianske biskupstvo. V minulosti sa však založenie biskupstva prikladalo i Ladislavovi.¹⁶ Vojvodský údel v Uhorsku tak neskôr vznikol v Chorvátsku, Slavónsku, Bosne či v Transylvánii.

Záverom Ján Steinhübel rekapituluje dejiny a vývoj Nitrianskeho kniežatstva. Všíma si aj animozity medzi Pribinovcami a Mojmiróvcami, kde sa okrem zápasu mocenských elit viedol aj súboj o Nitriansko. Historické Nitriansko sa po roku 907 dostalo do rúk Arpádovcom, tu vládli kniežatá, ktoré mali nárok na uhorský trón. Vznikalo tu však napätie medzi Arpádovcami a pokračovalo celé 11. storočie. Išlo najmä o boj o kniežaciu pozíciu v Nitriansku a následnú cestu ku kráľovskej korune. Na strane druhej to však bolo súperenie dvoch arpádovských vetví. Nitriansko, ako konštatuje Ján Steinhübel „je historickým počiatkom Slovenska“.

Predložená práca skúma predovšetkým stredoveké Slovensko a jeho integrálnu súčasť Nitrianske kniežatstvo. Autor zhrnul mnohé pramene a čitateľom predstavil rozsiahlu syntézu slovenských stredovekých dejín a najmä Nitrianska. Druhé vydanie, hoci rozšírené, je ochudobnené o ilustrácie, nákresy či rodokmene. I napriek uvedeným, v podstate drobným nedostatkom, ide o prelomovú monografiu, ktorá doteraz absentovala medzi prácami slovenských historikov.

Peter Bučko

15 Damir KARBIĆ – Mirjana SOKOL MATIJEVIČ – James ROSS SWEENEY, *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*, Budapest – New York 2006, s. 97–99.

16 Richard MARSINA, *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*, Budmerice 1997, s. 375–376.

Roman ZAORAL (ed.)

Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages

(= Palgrave Studies in the History of Finance)

Houndmills, Palgrave Macmillan 2016, 269 s., ISBN 978-1-137-46022-6.

Sborníky příspěvků z domácích vědeckých konferencí obvykle nebývají na stránkách tohoto časopisu recenzovány. Ostatně i z hlediska žánrového představuje tento typ vědeckého výsledku pro recenzenta složitý úkol, nemá-li jeho text být jen rozšířenou informativní anotací o věcném obsahu díla. Publikace, která obsahuje část příspěvků z vědecké konference „Financial Aspects of the Medieval Economy“, pořádané ve dnech 17.–19. října 2013 v Praze Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, Filosofickým ústavem Akademie věd ČR a Centrem mediévistických studií, si však podle mého názoru pozornost na stránkách ČČH zaslouží z několika důvodů. Tematicky zaměřené konference s mezinárodní účastí pořádají domácí historická pracoviště zcela běžně. V českém prostředí však zatím není obvyklé, aby výsledný výstup v podobě konferenčního sborníku v jazyce anglickém vydalo renomované zahraniční nakladatelství, které s pořádáním celé akce vlastně nemělo nic společného.

Skutečnost, že se vydání publikace ujalo jedno z nejvýznamnějších světových akademických nakladatelství Palgrave Macmillan v rámci své tematické řady „Palgrave Studies in the History of Finance“, je do značné míry zásluhou samotného editora této knihy. Roman Zaoral (FHS UK Praha) patří mezi výrazné osobnosti české historické obce a dlouhodobě se specializuje na dějiny peněžního oběhu ve středověké Evropě. Také díky adekvátnímu jazykovému vybavení reprezentuje českou vědeckou komunitu na mezinárodním poli, ať už svými publikacemi výstupy či aktivním podílem na velkých světových kongresech (v roce 2015 to byly numismatický kongres na sicilské Taormině a kongres hospodářských dějin v japonském Kjótu). Tyto zkušenosti pochopitelně umožňují interpretovat české a evropské středověké dějiny peněžního oběhu v mnohem širším kontextu, než v jakém jsme je znali v podání předchozí domácí badatelské generace poslední třetiny 20. století, jejíž kontakt se „západním“ vědeckým světem byl z politických důvodů omezen (Jarmila Hásková, Jiří Sejbal, Pavel Radoměřský, Eduard Šimek, Lubomír Nemeškal aj.).

Tyto okolnosti by samy o sobě jen stěží mohly postačovat k tomu, aby se britské nakladatelství Palgrave Macmillan rozhodlo publikovat výsledky jedné pražské vědecké konference v podobě samostatné knihy. Hlavním důvodem bylo samotné téma. Tato skutečnost vyplývá z jednoduchého srovnání původního programu výše zmíněné pražské konference z roku 2013, který měl širší zaměření i účast (včetně oborových kapacit, jako např. Peter Spufford), a obsahem recenzovaného sborníku z roku 2015, jehož obsah je kompaktnější. Také geografické upřesnění v názvu knihy jasně deklaruje, jaké kritérium bylo při výběru konferenčních referátů pro tištěnou verzi sborníku (o jehož podobě ve výsledku rozhodovalo především samo nakladatelství) tím primárním. Středověká a raně novověká „střední Evropa“ (tedy blíže nevymezený prostor severovýchodně od Alp a na východ od Labe) je pro západoevropskou či americkou historiografii těžko uchopitelným tématem i v dějinách politických, natožpak z hlediska dějin hospodářských či dějin

peněžního oběhu. Primárním problémem je pochopitelně obtížně srozumitelný jazyk („slavica non leguntur“), ale i odlišné uspořádání společenských struktur této části Evropy, které v pozdním středověku dominovala tři velká království (české, polské a uherské), jejichž vnitřní uspořádání se odlišovalo od klasického feudálního modelu, jak jej zná západoevropská historiografie ze svého domácího prostředí.

Také výzkum hospodářských dějin středověku, který v této části Evropy probíhal v druhé polovině 20. století, vycházel z jiných metodických východisek a teoretických konceptů, než ve Velké Británii či ve Spojených státech amerických. Tyto souvislosti stručně vysvětluje R. Zaoral ve vstupním čtyřstránkovém textu *Introduction: Medieval Finance in Central European Historiography*, který je doplněn výběrovou bibliografií starších prací, publikovaných v letech 1950–2014 v jazycích anglickém, českém, italském, maďarském, německém, polském a slovenském. Z kontextu však není jasné, do jaké míry výběr této bibliografické přílohy („Overview of further themes“, s. 5–22) ovlivnilo samo nakladatelství. Česká historiografie je zde zastoupena řadou titulů, publikovaných česky i v „západních“ jazycích. Tento výběr však podle mého názoru není zcela reprezentativní. Jistě nelze popřít přínos Jaroslava Čechury a Františka Grause k pojednávanému tématu, ale místo obsáhlého soupisu i drobných příspěvků těchto autorů mohlo nakladatelství představit širší badatelskou základnu. Někteří další citovaná díla české provenience souvisejí s tématem knihy jen okrajově, na druhou stranu není do výběrové bibliografie zařazena ani jediná publikace výše zmíněných (v předchozím odstavci v závorce) pěti českých historiků, kteří podle mého názoru přeci jen přispěli k výzkumu peněžních a měnových poměrů v pozdně středověké střední Evropě podstatně více, než třeba Jindřich Růžička, Zdeněk Šimeček či František Vencovský.

Věcné jádro recenzované publikace tvoří tři ucelené a dobře vybrané tematické bloky: První z nich, nazvaný „Medieval Court Funding“ (s. 59–151) je zaměřen na finanční zdroje, které měl k dispozici panovnický dvůr: Zdeněk Žalud (Jihočeská univerzita České Budějovice), *Financiers to the Blind King: Funding the Court of John the Blind (1310–1346)*; Stanislav Bárta (Masarykova univerzita Brno), *The Financial Dimension of the Pledge Policy of King Sigismund of Luxembourg in Bohemia (1419–1437)*; János Ince (doktorand Středoevropské univerzity v Budapešti), *Policy of King Sigismund of Luxembourg in Hungary (1387–1437)*; Daniela Dvořáková (Historický ústav Slovenské akademie věd Bratislava), *The economic Background to and the Financial Politics of Queen Barbara of Cilli in Hungary (1406–1438)* a Petr Kozák (Zemský archiv v Opavě), *The Courtly Accounts of Prince Sigismund Jagiello (Late 15th to Early 16th Centuries) and Their Historical Context*.

Druhý ucelený blok „Trade and Towns“ (s. 155–201) uvádí obecněji koncipovaný, nicméně pro zahraničního čtenáře užitečný přehled typologie dochovaných pramenů a dosavadního bádání, týkajícího se pozdně středověkého a raně novověkého účetnictví a vedení městských účetních knih, který zpracovali Pavla Slavíčková a Zdeněk Puchinger (Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc), *Accounting Records of the Town Offices in Bohemia and Moravia: Methodology and Application*. Další tři příspěvky tohoto bloku se zabývají konkrétními městskými prameny účetní povahy a jejich vypovídací hodnotou jak pro dějiny dané lokality, tak v obecnějším kontextu: Grzegorz Myśliwski (Historický

ústav Varšavské univerzity), *Remnants and Traces: In Search of Wrocław's Accounting Books (Late 14th to Early 16th Centuries)*; Beata Mozejko (Historický ústav Gdaňské univerzity), *Financial Obligations of the City of Gdańsk to King Casimir IV Jagiellon and his Successors in the Light of the 1468–1516 Ledger Book* a Balász Nagy (Středoevropská univerzita v Budapešti), *Old Operations and New Approaches: The 1457–1458 Thirteen Customs Register of Bratislava*.

Třetí tematický blok, tvořený už výhradně českými autory, je věnován několika aspektům financování církevních aktivit v pozdním středověku, proto jej vědecký redaktor nazval obecněji „Church and Money“ (s. 205–263): Antonín Kalous (FF UP Olomouc), *Financing a Legation: Papal Legates and Money in the Later Middle Ages*; Marek Suchý (Archiv Pražského hradu), *At Vitus Building Accounts (1372–1378): The Economic Aspects of Building the Cathedral* a Martina Maříková (Archiv Hlavního města Prahy), „*De mandato dominorum divisorum...*“: *Finances in the Life of Prague's Metropolitan Chapter*.

Z hlediska koncepce celé knihy považují za méně vhodné sestavení dalšího (čtvrtého) bloku, který je pod názvem „Money and Minting“ zařazen v knize jako první (s. 25–56). Nemá to vůbec logiku, neboť tento blok obsahuje mimo jiné i příspěvky, které neodpovídají tématu knihy časově či teritoriálně a z kontextu vůbec není zřejmé, jaké důvody vedly nakladatelství k takovému výběru. Tuto nekonceptně sestavenou část knihy tvoří text mladého švédského numismatika Hendrika Mäkeler (Mincovní kabinet ve Stockholmu), *A New Perspective on the Imperial Coinage*, který na šesti stránkách reprodukuje část obsahu své disertační práce, vydané německy ve Stuttgartu v roce 2010 (*Reichsmünzwesen im späten Mittelalter I. – Das 14. Jahrhundert*). Další zahraniční autor, pocházející z oblasti mimo „střední Evropu“, je významným německým badatelem, který nabídl stručný text, týkající se říšských měnových reforem 16. století v oblasti severního Německa: Michael North (Univerzita v Greifswaldu), *The Reception of Imperial Monetary Reforms in 16th-century Northern Germany*.

V tematicky strukturované knize nemají tyto dva texty ani charakter jakýchsi obecnějších souhrnů, viděných z perspektivy „širší“ střední Evropy (tj. středověké Svaté říše římské či raně novověké Římsko-německé říše), neboť nepřihlížejí k soudobé situaci ve střední Evropě (tj. v polských, uherských či českých zemích). Mäkelerova studie si všímá jen říšských zlatých ražeb (ale neuvádí je do kontextu s masivní produkcí uherských zlatých dukátů 14. a 15. století, která byla klíčová pro středoevropské měnové poměry). V rozporu s obecněji pojatým názvem se vůbec nezabývá produkcí stříbrných mincí a jejich rolí v říšském peněžním oběhu, což má zásadní význam jak ve vztahu k ražbám zlatým, tak i k pokusům římského krále Václava IV. o prosazení pražského groše jako mince celoříšské. Northova kvalitní studie (ve které zdůrazňuje na severoněmeckém příkladě roli říšských krajů v rámci měnového vývoje Římsko-německé říše v 16. století) se rámci avizované tematiky vymyká zcela úplně. Jednání říšských sněmů o říšských měnových řádech a jejich aplikaci se v 16. století vůbec netýkala uherských, polských ani českých zemí (které de iure nebyly od konce 15. století z hlediska státoprávního součástí říše).

Jako určitý „přílepek“ k této dvojici textů je pak jako třetí část onoho bloku nelogicky připojena zcela odlišně koncipovaná materiálová studie, přinášející velmi detailní vnitřní

a vnější kritiku jediného sedmnáctistránkového pramene, který je velmi důležitý z hlediska výzkumu vnitřních účetních operací v kremnické mincovně v letech 1423–1424: Martin Štefánik (Historický ústav SAV Bratislava), *The Kremnica Town Book of Accounts: The Economy of a Mining and Mint Town in the Kingdom of Hungary*. Pokud by nakladatelství netrvalo na zařazení textů Mäkelerova a Northova (ostatně v knize se neobjevila ani další zajímavá témata z pražské konference, týkající se měnových a finančních poměrů západoevropských) a zařadilo Štefánikovu materiálovou studii do bloku „Trade and Towns“, působila by kniha jako celek mnohem kompaktnějším a ucelenějším dojmem.

Pro úplnost považuji za vhodné dodat, že většina zde zveřejněných příspěvků českých autorů vznikla (jak je uvedeno v dedikacích) díky finanční podpoře, poskytnuté z veřejných prostředků v rámci financování projektů základního výzkumu Grantovou agenturou České republiky, Ministerstvem kultury České republiky (projekty NAKI), Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (rozvoj výzkumných organizací) a díky pobytovým stipendiím, poskytovaným Českým historickým ústavem v Římě. I na příkladě této knihy je podle mého názoru zřejmé, že základní historický výzkum, realizovaný v současné době v České republice, dokáže v evropské konkurenci obstát se ctí, pokud ovšem mají čeští vědečtí pracovníci k dispozici alespoň zlomek finančních prostředků, kterými běžně disponují jejich kolegové v západní části Evropské unie.

Recenzovaná publikace je prvním přehledným shrnutím, ve kterém je v anglickém jazyce věnována pozornost peněžnímu oběhu a pramenům účetní povahy, dochovaným v rámci středoevropské oblasti, které ve 14. a 15. století vládli Lucemburkové a Jagellonci. To je pro řadu zahraničních badatelů, zabývajících se problematikou středověkých hospodářských dějin „terra incognita“. K jejich škodě, neboť právě oblast střední Evropy byla v období pozdního středověku hlavním evropským produkčním centrem zlata (Uhry) a stříbra (Čechy), což je z hlediska peněžního oběhu okolnost nikoli zanedbatelná. Nado procházely přes tuto oblast hlavní obchodní cesty do Asie, což podstatným způsobem ovlivňovalo celoevropský peněžní oběh. Všechny tyto okolnosti pochopitelně nemůže zohledňovat jedna publikace, založená na konferenčních příspěvcích. Podstatná je proto podle mého názoru především skutečnost, že se v poměrně kompaktní a tematicky vyrovnané formě podařilo prezentovat badatelské výsledky k dějinám středoevropského pozdně středověkého peněžnictví a účetnictví, které vznikly díky novým výzkumům střední a mladší vědecké generace z řad historiků českých, slovenských, polských a maďarských. Ty většinou dosud nebyly anglicky publikovány. V některých případech jde zjevně o upravenou verzi studií, již dříve publikovaných v „národních“ jazycích, ale to z hlediska hodnoty knihy jako celku není podstatné. Lze se jen těšit, že tato publikace se stane jedním z dalších podnětů ke studiu historického vývoje středoevropského prostoru v pozdním středověku, a že se s autory jednotlivých příspěvků budeme častěji setkávat v mezinárodním vědeckém prostoru, kam jim publikace u nakladatelství Palgrave Macmillan otevírá cestu.

Petr Vorel

Martina BOLOM-KOTARI

Pečeti hradiských premonstrátů v pozdním středověku a raném novověku

Pavel Mervart, Červený Kostelec 2015, 348 s., ISBN 978-80-7465-196-0.

Novověká sfragistika, diplomatika a církevní dějiny raného novověku jsou životním tématem Martiny Bolom-Kotari. Kniha o pečetech hradiských premonstrátů je výsledkem autorčina mnohaletého vědeckého výzkumu. Vychází z první části její disertační práce, která byla věnována představeným a konventu kláštera Hradisko u Olomouce.¹ Na *Pečeti hradiských premonstrátů v pozdním středověku a raném novověku* by měly v budoucnu navázat další dvě samostatné knihy, z nichž první bude zaměřena na premonstrátský klášter v Louce, a druhá na premonstrátské kláštery v Zábřovicích a Nové Říši. Jak autorka vysvětluje v kapitole o metodických východiscích, tyto tři samostatné a uzavřené celky budou tvořit trilogii, jejíž spojnicí bude snaha o uchopení celé problematiky v širších souvislostech, nejen pečeti premonstrátských kanonií domácích a zahraničních, ale i církevních pečeti obecně. Jde o rozsáhlou analytickou práci založenou na hluboké a detailní sondě do pramenné základny.

Kniha je členěna do šesti částí, které se věnují vývoji a charakteristice novověkých pečeti představených a konventu hradiských premonstrátů v kontextu několika vědních disciplin. Již z první části, ve které autorka stanovuje metodická východiska a popisuje výchozí stav řešení problematiky, je patrná její preciznost a systematickosti při vymezení tématu a směru výzkumu. Úctyhodný je rozsah práce, který zahrnuje léta 1444–1784, tedy období od obnovy hradiského kláštera po husitských válkách až po jeho zrušení. Ačkoliv práci zaměřuje na pečeti novověké, podařilo se autorce propojit tyto pečeti s pečeti středověkými. Popisované období začíná sice velkou pečeti opata Mikuláše I. Kobíka (1433–1446) z roku 1444, ale tato pečeť úzce navazuje na kompozici velké pečeti jeho předchůdce, opata Václava Hřivnáče z Horky (1412–1433).

Jediný dochovaný exemplář z roku 1418 proto autorka nemohla opomenout. Až na dvě výjimky se Martině Bolom-Kotari podařilo dohledat pečeti ke všem opatům z období 15.–18. století. Nedoloženy zůstaly pečeti dvou opatů, kteří však stáli v čele hradiského konventu jen velmi krátce, Štěpán II. Ramba deset měsíců (1502–1503) a Jan V. Minský pouhých šest týdnů (6. června – 21. července 1647). Druhý zmíněný opat proto nemohl dění v kanonii nijak ovlivnit a neměl ani prostor, aby si nechal vyrobit pečetní typáře. Výklad je ukončen obdobím posledního opata Pavla Ferdinanda Václavíka a jeho pečeti z roku 1770.

Stejně detailně kniha zachycuje vývoj pečeti konventní, jejíž nejstarší otisk pochází z roku 1445 a nejmladší z roku 1770. Opomenuta nezůstala ani sfragistika pečetitelů, kteří přináleželi k hradiské kanonii. Z velké části se jedná o pečeti poddanských vsí a městeček, které se objevují od první třetiny 16. století. Společným jmenovatelem jejich pečeti je klášterní znamení, tj. vyobrazení sv. Štěpána, vedle dalších námětů přibližujících

1 Martina BOLOM-KOTARI, *Pečeti moravských premonstrátů v letech 1436–1784. Sfragistika představených a konventů v kontextu jejich diplomatického materiálu*, disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2013.

konkrétního pečetele. Velmi cennou devizou práce je skutečnost, že Bolom-Kotari nerozebírá pouhé sfragistické aspekty, ale věnuje se vývoji a proměněm pečeti představených a konventu hradiské premonstrátské kanonie v širších historických souvislostech.

Ve třetí části práce určené vlastnímu sfragistickému rozboru pečeti se autorka velmi podrobně zabývá otázkami sfragistické terminologie a problematikou jejího vymezení. Je si velmi dobře vědoma těžkostí, se kterými je nutné se během vědeckého výzkumu novověkého materiálu vyrovnat. Přestože odborná diskuse snažící se o definování a sjednocení platné sfragistické terminologie probíhá již mnoho let a jejím dílčím výsledkem bylo publikování mezinárodního sfragistického slovníku v roce 1990, stále nedochází ke shodě a konkrétním závěrům. V roce 2016 sice vychází nové vydání zmíněného slovníku, ve kterém již nebude chybět pojmosloví v češtině, jde však pouze o překlad původního díla. Kromě toho se dosavadní klasifikace pečeti opírá především o středověký materiál a nereflexuje proměny funkce pečeti v novověku. Z těchto důvodů dospěla Bolom-Kotari k nutnosti zavést pro svou práci vlastní terminologii a svůj postup jednoznačně definovat. Právě v těchto obecných pasážích je její práce novátorská. Opouští některé zažité termíny, z nichž lze především zmínit změnu pojmu pečetní typ na pečetní druh. Jako pečetní druhy vymezuje pečeť velkou, menší, sekretní a signet a s výhradou i rubní pečeť neboli *contrasigillum*. Vybraná osoba či instituce pak užívala více různých typů od několika druhů.

Autorka si klade otázku, podle jakých kritérií lze rozdělit popsané exempláře pečeti k jednotlivým pečetním druhům, protože v novověké sfragistice přestávají být významné znaky, dle kterých je rozdělení pečeti na druhy možné ještě v 16. století, tj. velikost, tvar pečetního obrazu a jeho ztvárnění, přítomnost a znění opisu, písemnost, ke které je pečeť přivěšena a znění koroborace. Během svého výzkumu autorka upozornila na opomíjený fenomén, který lze prokázat již od poloviny 16. století. Jedná se o pečetní sady, neboli komplety více druhů pečeti, které zřejmě vznikaly ve stejný okamžik rukou stejného rytce podle jednotné předlohy. Souhlasím s autorkou, že v oblasti terminologie jsou k diskusi i další otázky, např. typologie pečetního obrazu, názvosloví jednotlivých typů písma atd., o nichž nepadají mezi badateli shoda na národní ani na mezinárodní úrovni. Tyto otázky zůstanou nadále otevřené a jistě budou předmětem dalších odborných debat.

V další části studie autorka zkoumá opatské i konventní pečeti z heraldického hlediska a sleduje vývoj a užití znaků a erbů, velmi cennou částí práce je ikonografická interpretace.

Na závěr se Bolom-Kotari věnuje diplomatickému rozboru jednotlivých typů zpečetěných písemností, charakterizuje je obsahově i na základě vnějších znaků a způsobu zpečetění. Oproti disertační práci do studie nezařadila rozsáhlou kapitolu o koroboracích. Konkrétní informace o tom, zda písemnost obsahuje koroboraci a jakým způsobem je koroborace formulována, jsou zařazeny v rozsáhlém Soupisu zpečetěných písemností. Záměrem autorky je v tomto prvním dílu pouhý nástin typologie písemností s připojenou pečetí a vystižení úlohy premonstrátských majitelů pečeti při vydávání písemností a procesu pečetění. Na koroboraci, její vývoj, proměny a jejich důsledky se autorka soustředí ve druhém dílu zamýšlené trilogie. Ve třetím dílu pak mají být tyto úvahy završeny zamýšlením nad vztahem pečeti a písemností u moravských premonstrátů v novověku a v širším kontextu v premonstrátském řádě vůbec.

Po závěrečném souhrnu a německém resumé následuje katalog všech druhů a typů pečetí opatů a konventu. Obsahuje vždy vnější znaky pečetí, popis pečetního pole, znění opisu nebo nápisu a údaj o doložení typu. Popisy jsou provázeny kvalitními barevnými reprodukcemi pečetí. Kromě pečetí opatských a konventních jsou u těch opatů, kteří byli zároveň generálními vikáři, zaznamenány také úřední pečetí generálního vikariátu premonstrátského řádu, které autorka ne zcela přesně nazývá jako vikářské; drobné nepřesnosti se dopustila i v interpretaci opisu menší pečetí.

Soupis zpečetěných písemností a Soupis pramenů díky údajům v přehledných tabulkách umožňují snadnou orientaci a rychlé dohledání nejdůležitějších údajů včetně citací archivních fondů a literatury k příslušným pečetím a písemnostem. Autorce se podařilo shromáždit obrovské množství pramenů z domácích i zahraničních archivů, a to i přes těžkosti, které přináší výzkum novověkého sfragistického materiálu. Nelze se opřít pouze o pergamenové a papírové listiny, ale je nutné zkoumat i aktový materiál nebo úřední knihy. Situaci badatele nijak neulehčují dostupné archivní pomůcky, které většinou údaje o pečetích neobsahují. Následuje Soupis archivních pomůcek, edic pramenů a literatury, který obsahuje vyčerpávající přehled domácí i zahraniční literatury.

Mezi soupisy je uveden také Seznam zkratk. V závěru knihy čtenář najde také velmi cenný seznam opatů (Series abbatum – Abbates gradicenses), sestavený z několika zásadních pramenů, obrazovou přílohu se znaky opatů a jmenný rejstřík.

Knihy Martiny Bolom-Kotari zaujme i po jazykové a stylistické stránce, dá se přečíst takřka jedním dechem. Lze předpokládat, že se pro odbornou veřejnost stane inspirací a podnětem pro další badání či hledání terminologických řešení. Je prvním systematickým dílem v oboru novověké církevní sfragistiky a zároveň je sondou do diplomatiky, heraldiky a ikonografie premonstrátského řádu. Nezůstává u pouhých popisů, ale danou problematiku zkoumá v kontextu dobových politických, společenských i kulturních událostí.

Jitka Křečková

František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ (edd.)

ve spolupráci s Pavlínou Maškovou a Robertem Novotným

Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2012, 929 s., ISBN 978-80-7422-093-7.

Dodání recenze uvedeného díla čtyři roky po jeho vydání níže podepsaného recenzenta samozřejmě nijak necítí. Přesto onen čtyřletý odstup považuji za určitou výhodu. Posuzovanou publikaci lze totiž vnímat v širším historiografickém kontextu, do nějž patří i hodnocení předchozích tuzemských recenzentů.¹ V následujícím textu proto také

1 V prvé řadě je třeba jmenovat recenzi Tomáše BOROVSKEHO v časopise *Studia Mediaevalia Bohemica* 5, 2013, č. 1, s. 104–109 (dále jen T. BOROVSKEÝ, *recenze*), relativně stručné hodnocení Petra KOZÁKA, *Potomstvo víly Meluzíny*, *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 3, s. 44 a konečně text publicisty Viktora ŠLAJCHRTA, *Hostující dynastie v zakukleném království*, *Respekt* 24, 2013, č. 3, s. 53–55, který vedle hodnotících pasáží věnuje nemálo prostoru samotnému obsahu

úmyslně redukuji konkrétní věcné či faktografické připomínky k dílu a předkládám čtenáři spíše několik obecnějších úvah, které mě při četbě (a prohlížení) rozsáhlé knihy napadaly.

Hned na začátku je třeba se zastavit u žánru posuzované publikace. Označení kolektivní monografie, které se objevuje v souvislosti s *Lucemburky* asi nejčastěji, považuji za adekvátní víceméně pouze v kontextu dnešního (již několik let údajně dosluhujícího, přesto však stále znovu a znovu resuscitovaného) systému hodnocení vědy, tzv. kafemlejnku. Nazvat objemný svazek sborníkem² by ale bylo přílišnou degradací. Po mém soudu se kniha nejvíce podobá reprezentativnímu výstavnímu katalogu, a to zdaleka nejen díky rozsáhlému, pečlivě vybranému a komentovanému obrazovému materiálu. Každá ze tří částí knihy obsahuje nejdříve rozsáhlejší syntetizující text z pera jednoho z editorů, následují tematicky vymezené dílčí studie, rozříděné do určitých celků (ke struktuře práce podrobněji níže), a ty jsou posléze doplněny oddílem na papíru s barevným podtiskem a poněkud nejednoznačným názvem „Stopy a paměť lucemburské éry“, který obsahuje stručné dvou- či třístránkové texty ke konkrétním událostem, pramenům, památkám, ceremoniálům, ale třeba i exkurzy do sociálních dějin. Tato mozaika drobných textů, v nichž na rozdíl od ostatních není používán poznámkový aparát (pouze v závěru je uvedena základní bibliografie), připomíná komentáře k jednotlivým vystaveným exponátům. Těmi jsou v daném případě nedávné monografie či zásadní studie k uvedeným tématům, jejichž obsah je zde stručně sumarizován.

Tím se dostáváme k druhé zásadní otázce, kterou si čtenář i recenzent logicky klade, totiž – komu je kniha určena? Jde o publikaci odbornou či popularizační? Nenechme se zmýlit zmíněným poznámkovým aparátem, který je ostatně poměrně střídmý. Dílo se obrací jednoznačně na poučené laiky. Proto kniha obsahuje ony výše zmíněné „anotace“ zásadních historických prací, proto i to množství ilustrací a výpravné provedení na křídlovém papíře. Popularizační charakter práce je patrný (samozřejmě ne ve všech textech stejně) i ze stylu, jakým jsou psány jednotlivé pasáže, přičemž spíše než eliminaci odborného pojmosloví nalézáme jeho vysvětlování. Pro historika středověku, který historiografii lucemburské éry průběžně sleduje, nepřináší publikace vcelku nic nového – až na ony ilustrace, kterými jinak odborná historická produkce neoplývá (byť i v tomto ohledu se časy přeci jen mění).

Jednoznačné zacílení publikace na poučené laiky přiznávají i sami editoři v úvodu knihy. Hlavním důvodem jejího vzniku byl totiž čtenářský (a tudíž i komerční) úspěch podobně koncipované knihy o Přemyslovcích, jehož následkem se stal plán zpracovat analogicky nejen éru Lucemburků, ale i *Husitské století* (vyšlo v roce 2014),³ Jagellonce a Habsburky. Zvolený „model katalog“ tedy dnešnímu čtenáři konvenuje. Poněkud

knihy. Specifická a zároveň poměrně kritická je recenze Lenky JIROUŠKOVÉ, *Rozpaky a zklamání očekávání. O třech nových publikacích české medievistiky*, Česká literatura 65, 2014, č. 1, s. 65–89, zde s. 78–88 (jde o část širěji koncipovaného textu v rubrice Rozhledy). Další početné zprávy a anotace knihy byly ponechány stranou, stejně jako německy psaná recenze Thomase KRZENCKA, *Stifter Jahrbuch* 28, 2014, s. 225–228, která mi zůstala nedostupnou.

2 Takto V. ŠLAJCHRT, *Hostující dynastie*, s. 54.

3 Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP a kol., *Husitské století*, Praha 2014.

paradoxně není na překážku ani značná cena, které s sebou přináší výpravná ilustrovaná podoba knihy, naopak se zdá, že určitou roli v popularitě knihy právě cena hraje – pro mnohé se stává vítaným hodnotným dárkem, zcela vyloučit nelze ani ryze snobské pohnutky (knihy má být formálním dokladem vzdělanosti jejího majitele).

Konstatování popularizačního zaměření publikace rozhodně není myšleno jako její dehonestace, právě naopak. Neschopnost odborné historie oslovit širší čtenářskou obec byla a je častým předmětem kritiky – a vida, historikové to umí, dokonce velmi dobře. Přidanou hodnotou je skutečnost, že jde o texty faktograficky spolehlivé, kompetentní (tedy zjednodušující, nikoli však zkreslující), postihující současný stav historického poznání, navíc nezastírající jeho problémy. Kvalitativní úroveň takovéto popularizace je podstatně vyšší než v případě řady povrchních publicistů, kteří chrlí v neuvěřitelné kadenci knížky odhalující jako záhady či senzace buď skutečnosti dávno známé, nebo naopak zcela nesmyslné. Zejména zmíněné drobné texty sumarizující nedávno vydané monografie a studie k vybraným tématům historického výzkumu doby lucemburské vnímám jako velmi dobrý nápad. Lovci senzací si do jisté míry přijdou na své – řada zde zmíněných informací pro ně bude naprostou novinkou (třeba osudy a básnické ambice Václava Lucemburského, „punkové“ básně Eustacha Deschamps kritizující životní úroveň v Čechách na konci 14. století, nebo interpretace zobrazených divých mužů v Bibli Václava IV.), a přitom půjde o relevantní výsledky současné historické vědy. Kniha *Lucemburkové* tak není reprezentativní pouze v rovině grafického zpracování, ale zdařile reprezentuje před laickou veřejností i celou současnou českou medievistiku.

Hlavní slabinu díla – což vesměs konstatují i předchozí recenzenti – představuje jeho nepřilíh přehledná struktura. Problém přitom není v již naznačené trojí úrovni textů. Rozpaky vzbuzuje spíše ne úplně logické vymezení tří základních částí a zejména zařazení některých kapitol do nich. První a třetí část – „První Lucemburkové na českém trůně (1310–1378)“ a „Třetí generace Lucemburků na českém trůně (1378–1437)“ – se věnují panovníkům, manželkám, soupeřům, dalším příbuzným, dvoru, církevním představitelům, spolupracovníkům apod. Jejich vymezení je, pomíneme-li nešťastné použití číslovek tam, kde se liší počítané substantivum, v zásadě chronologické (se zlomem v roce 1378) a vnitřní struktura analogická, pouze u první části nalézáme vedle oddílů „Panovník, země, společnost“, „Portréty členů dynastie“ a „Osoby a osobnosti ve stínu Lucemburků“ navíc též oddíl „Rituály, ceremonie, festivity“. Ten je stejně jako oddíl „Stopy a paměť lucemburské éry“ umístěn na stranách s potiskem, obsahuje spíše kratší texty a především nemá poznámkový aparát.

Druhá část s názvem „Královská vláda, prezentace majestátu a rozkvět kultury“ má představovat jakési intermezzo, které není vymezeno chronologicky (z tohoto hlediska časově zasahuje do první i třetí části), ale tematicky – soustřeďuje se na otázky duchovního života, kultury a vzdělanosti. Oproti první a třetí části má o jednu úroveň složitější strukturu. Dělí se na dva nižší celky „Královský dvůr, panovnická sídla a správa České koruny“ a „Umění a vzdělanost za vlády Lucemburků“, přičemž v prvním z nich nalézáme též „tradiční“ oddíl „Osoby a osobnosti ve stínu Lucemburků“, v obou pak „Stopy a paměť lucemburské éry“. Podle jakého klíče byly drobné texty rozdělovány do oddílů

„Osoby a osobnosti ve stínu Lucemburků“ či „Stopy a pamět lucemburské éry“ ve všech třech částech, mi zůstává záhadou. Stejně tak nerozumím tomu, proč například kapitola „Pohřby a hroby lucemburských králů“, která se týká i Václava IV., Zikmunda a Jana Žhořeckého, byla zařazena do části první, a naopak kapitola „Židé v českých zemích za panování Lucemburků“, která zahrnuje celé období vlády lucemburské dynastie v Čechách (a to ještě se značnými přesahy do doby Přemyslovců i doby pohusitské), našla své místo v části třetí.

K obsahu jednotlivých kapitol necítím potřebu se vyjadřovat. Jednak by se tato recenze rozrostla do neúměrného počtu stran, jednak už tak učinili jiní. Tomáš Borovský ve své recenzi porovnal všechny tři úvodní syntetizující texty, přičemž vyzdvihl ty Františka Šmahela na úkor pasáží Lenky Bobkové, jejíž „deskriptivní přístup... upřednostňuje konstatování událostí před obecnějšími charakteristikami doby a probíhajícími trendů“.⁴ Podobně Tomáš Borovský vytkl první části (ale do značné míry i celé knize) přílišné zaměření na politické dějiny.⁵ Literární historička Lenka Jiroušková zase poměrně ostře (zároveň však po mém soudu oprávněně) kritizovala schematický a zkratkovitý výklad v pasážích věnovaných literární tvorbě. Problém vidí především v tom, že autory kapitol jsou výlučně historikové, což jim však v podstatě nevyčítá, spíše lká nad tristním stavem vlastního oboru.⁶ Osobně jsem v těchto soudech podstatně zdrženlivější. Každý autor má logickou tendenci v rámci jakékoli syntézy upřednostňovat svůj předmět zájmu. Lenka Bobková logicky tíhne k politickým dějinám, kterými se celý život zabývala, Tomáš Borovský zase v souladu se svým zaměřením postrádá větší prostor pro hospodářské a sociální dějiny, historickou demografii a dějiny mentalit. Lenka Jiroušková by ráda četla úplně jiný výklad o literární produkci lucemburské doby prostě proto, že se v této problematice orientuje lépe než historikové. Ani já sám se zcela neztotožňuji s kapitolami Martina Nodla o pražské univerzitě, zdůraznil bych asi něco jiného, některá tvrzení vypustil či přeformuloval, nicméně věcné chyby v jeho textu nenacházím a respektuji jeho právo na vlastní interpretaci.

Vedle výkonu autorů považuji za potřebné vyzdvihnout práci redaktorů. Už jen „ukočirovat“ 51 členů a členek autorského kolektivu různých generací a různého postavení je nadlidský úkol. Korektury takto rozsáhlého díla si také raději ani nepředstavuji. Přesto si nevzpomínám, že bych při četbě narazil na nějaký překlep či jazykově krkolomnou formulaci. Mimořádný výkon představuje rovněž shromáždění více jak šesti set fotografií, které knihu zdobí. Těmi se dosud nikdo z recenzentů nezabýval, snad tedy neškodí následující drobný exkurz.

Zjevnou a chvályhodnou snahou redaktorů bylo zařadit přednostně fotografie dosud nepublikované či v tuzemsku neznámé. Ne vždy to však bylo možné – nechybí tak všudypřítomná vyobrazení bust Lucemburků v triforiu katedrály sv. Víta, rovněž ilustrace ke kapitole o pražské univerzitě patří k těm notně „ohraným“; na druhou stranu se tomu příliš nelze divit, najít vhodný a přitom dosud neznámý obrázek k některým tématům je téměř

4 T. BOROVSÝ, *recenze*, s. 105.

5 Tamtéž, s. 106.

6 L. JIROUŠKOVÁ, *Rozpaky a zklamaná očekávání*, s. 86–87.

nadlidský úkol. Celá řada fotografií pochází ze soukromých sbírek jednotlivých autorů, nejednu vyfotil přímo pro účely knihy Robert Novotný. V případě fotografií vzdálených míst byla ojediněle využita i wikipedie (obrázky na s. 184, 399, 617) či jiné webové stránky (obrázky na s. 634, 653, 713), proti čemuž nemám vůbec nic, neboť jde o fotografie kvalitní. Spíše mě překvapují odkazy na soukromé archivy autorů textu u vyobrazení pečeti (obrázek na s. 160, 778), listin (obrázky na s. 440–441), iluminací či jiného ikonografického materiálu (obrázky na s. 358–359, 361, 363–364, prostřední obrázek na s. 375), chybějící zmínka o tom, kde se vyfotografovaný předmět nalézá (např. kachel s erbem Dražiců na s. 191, Corrona ferrea na s. 210, La croix de Bohême na s. 236), resp. upřesnění, zda se v archivu autora nacházejí přímo mince či pouze jejich fotografie (obrázky na s. 453–454).

Z hlediska obsahu zůstaly některé drobnosti redakčně nedotažené. Vedle již zmíněné nejasné struktury mám na mysli především to, že se některé informace v knize opakují, ba dokonce navzájem vyvracejí.⁷ Sami editoři ovšem v úvodu knihy tyto rozpory přiznávají s odůvodněním, že „případné odstíny v úhlech pohledu nabízejí vesměs vítané obohacení knihy“ (s. 8). Připomenutí významných jevů na dvou či více místech v publikaci také není „nedbalostí redakce, nýbrž proto, že si to žádala celistvost výkladu“ (tamtéž). Nemám proti tomuto apriornímu ohrazení námitek, naopak jej považuji za celkem sympatické, nicméně jasně potvrzuje konstatování Tomáše Borovského, že máme co do činění s kvalitní popularizační publikací shrnující současný stav bádání (a to rozhodně není málo, takové knihy potřebujeme jako sůl), rozhodně však nejde o „vnitřně hlouběji provázanou syntézu této epochy“.⁸

Obecně platí, že s rostoucím autorským kolektivem klesá šance na skutečně syntetické dílo, na což mimo jiné upozornil Václav Bůžek ve své recenzi na *Přemyslovce*, tedy na publikaci, která *Lucemburkům* předcházela a do značné míry jim byla vzorem.⁹ Naopak z pouhého prolistování navazujícího svazku s názvem *Husitské století* mám dojem, že autorský i redakční kolektiv, soustředěný opět kolem Centra mediévistických studií AV ČR a UK Praha, vykročil správným směrem. Ponechal, co bylo nosné (bohatý obrazový doprovod, drobné exkurzy představující výsledky monografií a významných studií), zároveň však výrazně zjednodušil a tedy zpřehlednil strukturu díla, a především – vytvořil skutečnou kolektivní monografii. Stejně tak má *Husitské století* o poznání blíže i ke opravdové syntéze.

Jiří Stočes

7 Např. P. KOZÁK, *Potomstvo víly Meluzíny*, s. 44.

8 T. BOROVSÝ, *recenze*, s. 109

9 Václav BŮŽEK, *ČCH* 108, 2010, č. 2, s. 306–311, zde s. 310.

Thomas A. FUDGE

The Trial of Jan Hus. Medieval Heresy and Criminal Procedure

New York, Oxford University Press 2013, 392 s., ISBN 978-0-19-998808-2.

Z pouhého bibliografického přehledu publikovaných knižních prací Thomase A. Fudge lze nabýt dojmu, že jejich autor patří mezi současnými husitology k nejpilnějším. Kromě řady článků, studií a encyklopedických hesel publikoval již roku 1998 svou knižní prvotinu věnovanou husitství pod titulem *The Magnificent Ride: the First Reformation in Hussite Bohemia*. O čtyři roky později pokračoval spisem *The Crusade Against Heretics in Bohemia 1418–1437: Sources and Documents for the Hussite Crusades*. V letech 2010–2013 vydal trilogii *Jan Hus: Religious Reform and Social Revolution in Bohemia – The Memory and Motivation of Jan Hus, Medieval Priest and Martyr – The Trial of Jan Hus: Medieval Heresy and Criminal Procedure*. A konečně i letošního roku 2016 publikoval Fudge své zatím poslední práce *Jan Hus between Time and Eternity: Reconsidering a Medieval Heretic a Jerome of Prague and the Foundations of the Hussite Movement*.

Knihu *The Trial of Jan Hus*, kterou se zde budeme krátce zabývat, otevírá po vstupní kapitole (*Jan Hus in History, Heresy and Court*) autor seznámením s typologií středověkých herezí (*Inventing Medieval Heresy*) a praxí inkvizičních procesů (*Law Procedure, and Practice in Medieval Heresy Trials*). Následují kapitoly věnované počátkům Husova procesu v Praze (*Beginnings of the Hus Trial from Prague to the Papal Curia*), Husovu odvolání ke Kristu (*An Extraordinary Motion to an Appellate Court*) a konečně vzácnému dokumentu tzv. *Ordo procedendi* z doby před 11. říjnem 1414 (*The Ordo Procedendi as a Political Document*). Poté autor vydává vypsání vlastní Husovy kauzy na Kostnickém koncilu (*Legal Process at the Council of Constance – Assessing the Accusations and Criminal Charges*) a na závěr shrnuje celou svou látku (*Closing Arguments*). Z tohoto přehledu je zřejmé, že Fudge přistupuje k tématu ze široka, nabízí čtenáři obecné uvedení do problematiky a teprve na tomto pozadí následně vypisuje konkrétní příběh upáleného českého heretika, Jana Husa.

Přestože to autor plně nepřiznává, téměř každá kapitola jeho knihy má svou oporu v publikovaných výsledcích staršího bádání. Už úvodní shrnutí problematiky středověkých herezí a praxe inkvizičních procesů se opírá o celou řadu prací na toto téma, ačkoli jejich tichý hlas přehluší autorovy četné odkazy na primární zdroje, díky nimž se pak jeho práce jeví být závislá výhradně na dobových pramenech a jejich následné interpretaci. Podobně pak i samy ústřední husovské partie knihy, které rovněž nijak nešetří odkazy k pramenům, vycházejí na první přečtení především z publikovaných prací Jiřího Kejře,¹ ale též z díla Sebastiáná Providente,² Waltera Brandmüllera³ aj.

Přestože na práci s prameny klade Fudge náležitý důraz v celém svém knižním díle a díky odkazům na primární zdroje získávají jeho spisy zdání kritické práce často průkopnického charakteru, v konkrétním případě knihy o Husově procesu není vůbec snadné autorovu práci s prameny relevantně sledovat. Kniha neobsahuje soupis použitých

1 Srov. především Jiří KEJŘ, *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965; *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, Ústí nad Labem 1999; TÝŽ, *Husův proces*, Praha 2000 a další práce tohoto autora.

a zejména dosud needitovaných rukopisů, váhá-li tedy čtenář nad některým konkrétním odkazem, autor mu to neusnadní a odkáže pouze ke své starší práci z roku 2010 – *Jan Hus: Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*, kde má být bibliografie kompletní. Otázku, jsou-li tak prameny autorem citovány skutečně podle rukopisů, nebo Fudge pouze přebírá jejich znění z prací autorů jiných, by zodpověděl jedině zevrubný rozbor jeho práce. Každopádně již dříve bylo Martinem Nodlem⁴ poukázáno např. na to, že text tzv. Viklefské mše je v knize uváděn (s. 43) pouze s odkazem na rukopis, ačkoli je dobře znám již z latinské edice Františka Palackého a českého překladu v kolektivním *Výboru z literatury doby husitské*. Při pečlivém srovnání by však pečlivý čtenář jistě odhalil i další podobná *faux pas*.⁵

Lze připojit také několik poznámek k autorově práci s českým jazykem a k ilustračnímu doprovodu celé knihy. Problémy s češtinou kniha vykazuje na několika místech, jednak v poznámkách pod čarou, jednak v úvodním seznamu zkratk. Např. zkrácení titulu knihy Jiřího Kejře *Husitský právník M. Jan z Jesenice* do podoby *Jesenice* je stejně jako podobné krácení sebraných Kejřových studií *Z počátků české reformace* do tvaru *Počátky* přinejmenším podivné. Jako problematičtější však lze vnímat i volbu nevelké obrazové přílohy (mapa *Europe in the time of Hus* je dokonce ke škodě věci), která až na výjimky má se samotným procesem vazbu více než volnou, ačkoli např. v tištěném díle Otty Brunfelse z roku 1524 máme na tomto poli k dispozici obrazový materiál prvotřídní.

Pomineme-li nyní vše, co bylo dosud řečeno a často jen naznačeno, zbývá nám zásadní otázka: čím vlastně přispěl Thomas A. Fudge k řešení otázek spjatých s Husovým procesem? Citujme ze závěrečných slov jeho díla (s. 347): „I believe the evidence shows conclusively that Jan Hus was a heretic. I am also convinced that a careful investigation of canon law and medieval criminal procedure demonstrates that, despite identifiable irregularities, the trial was legal.“ Je-li toto výsledek Fudgeovy „pílné“ práce, je poslední kniha o Husově procesu knihou zcela zbytečnou a lze jí hodnotit jen jako odborně se tvářící kompilát. Nebude-li však brzy přeložena alespoň zásadní kniha Jiřího Kejře o Husově procesu do angličtiny, lze se oprávněně domnívat či spíše obávat, že Fudgeova kniha bude mít zcela jistě vliv na dorůstající generace zahraničních medievistů, kteří nejsou schopni pracovat s českými texty a tedy nemohou rozpoznat stále častěji kritizovanou spornou pracovní metodu T. A. Fudge.

Ota Halama

-
- 2 T. A. Fudge uvádí v seznamu literatury práce Sebastián PROVVIDENTE, *Factum hereticale, representatio et ordo iuris: Les procès contre Jean Hus au Concile de Constance (1414–1418)*, *Temas Medievales* 17, 2009, s. 103 – 138 a *Inquisitorial Process and Plenitudo Potestatis at the Council of Constance (1414–1418)*, *The Bohemian Reformation and Religious Practice* 8, 2011, s. 98–114. Zda však měl k ruce i nepublikovanou pařížsko-římskou disertaci tohoto autora „*Causa unionis, fidei, reformationis. Les notions de „vérité judiciaire“ et de „vérité théologique“ dans le procès contre Jan Hus – Concile de Constance (1414–1418)*“ z roku 2010, těžko jednoduše povědět.
 - 3 Srov. Walter BRANDMÜLLER, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, Paderborn 1991–1997.
 - 4 Srov. recenzi, kterou Martin NODL otiskl in: *Studia Mediaevalia Bohemica* 6, 2014, s. 324–326.
 - 5 Autorovu práci s prameny podrobil nedávno rozboru Jan OSTRČILÍK v souvislosti s knihou *The Memory and Motivation of Jan Hus, Medieval Priest and Martyr*, *Studia Mediaevalia Bohemica*, 7, 2015, s. 125–134 s patričním shrnutím v posledním odstavci.

Heinz SCHILLING

Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs

München, C. H. BECK 2016, 728 s., ISBN 978-3-406-69687-9,

4. vydání (první 2012).

Ačkoliv byly české země „zasazeny“ luterstvím a od roku 1781 zde pracují církve, které se k Augsburské konfesi (1530) hlásí jako k určujícímu dokumentu, byla a (žel!) je zdejší lutherovská literatura až nebývale skromná. V předbělohorském období bylo přeloženo jen několik drobných Lutherových traktátů a Menší katechismus, po Toleranci se ovšem situace o mnoho nezměnila a nějaký obsáhlejší výbor Lutherových spisů zde nevyšel dosud. Ostatně moderní převod *Knihy svornosti* je teprve deset let starý.¹ Podobně nevelký výběr má český čtenář, který by se chtěl seznámit se životem a teologií samotného reformátora. Sáhnout vlastně může jen po knihách Amedea Molnára² a k překladu monografie římskokatolického bohoslovce Otto Hermanna Peshe.³ O několika lutherovských speciálních tématech pojednal v nedávné době Martin Wernisch.⁴ Smíme být proto právem zvědaví, zda jubilejní reformační rok (1517–2017) přinese v tomto ohledu alespoň nějakou změnu.

Situace v sousedních, německy mluvících zemích i v anglosaském světě je samozřejmě o mnoho jiná, nové a nové monografie, ať již životopisné, teologické či zaměřené na konkrétní témata, vycházejí v hojném počtu každý rok. Jednou z těch, které se v posledních letech drží v prodejnosti na nejvyšších žebříčcích, je recenzovaná Schillingova práce. Nabízí se tedy otázka, zda by právě ona mohla být kandidátkou na český překlad, který by konečně obšírněji seznámil zdejší čtenáře s reformátorem. Heinz Schilling (1942) působil na univerzitách v Bielefeldu, Osnabrücku a posléze na berlínské Humboldtově. Nejvíce jsou ceněny jeho práce zabývající se evropskou konfesionalizací v 16. a 17. století.⁵

Seadmisetstránková kniha je rozdělena do tří částí. První, nejstručnější, se věnuje Lutherovu dětství, studiu a prvním letem v augustiniánském klášteře (1483–1511), druhá popisuje začátky reformace (1511–1525), třetí vrcholné a pozdní období (1525–1546). Navzdory rozsahu se kniha čte dobře, protože Schilling je zdatný a poutavý vypravěč. Přínosem je také velké množství citátů i černobílých reprodukcí. Luthera se oproti ostatním novějším monografiím pokouší zasadit co nejvíce do kontextu doby. Zejména v částech, kde pojednává o „starém Lutherovi“, přechází však z životopisu v dějiny reformace. Logicky se samozřejmě nabízí sledovat rozběh hnutí, ale reformátorova postava ustupuje snad až příliš v textu do pozadí.

1 *Knihy svornosti. Symbolické čili vyznavačské spisy evangelických církví Augsburské konfese*, Praha 2006.

2 Amedeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků. Cesty reformace: Jan Hus, Bedřich ze Strážnice, Ivan Stojkovič, Martin Luther, Huldrych Zwingli, Jan Calvin*, Praha 1985; TÝŽ, *Pohyb teologického myšlení. Přehledné dějiny dogmatu*, Praha 1982.

3 Otto Hermann PESCH, *Cesty k Lutherovi*, Brno 1999.

4 Martin WERNISCH, *Politické myšlení evropské reformace*, Praha 2011; TÝŽ, *Mystika a reformace. Theologia Deutsch – text a dějinný kontext*, Praha 2007.

5 Např. Heinz SCHILLING, *Konfessionskonflikt und Staatsbildung*, Gütersloh 1981; TÝŽ, *Ausgewählte Abhandlungen zur europäischen Reformations- und Konfessionsgeschichte*, Berlin 2002.

Už v úvodu knihy Schilling poukazuje na to, že otázky dnešních obyvatel Evropy po Bohu jsou jiné než Lutherových současníků: Zatímco dnes se ptají lidé po samotné Boží existenci, zásadním tématem tehdy bylo spasení a Boží povaha. Autor od začátku vnímá Luthera jako dítě doby, ale jakoby se obával, že čtenáři nebudou teologickým „subtilnostem“ rozumět, a proto zůstává v analýze Lutherova přemýšlení o Bohu trochu na povrchu. Tímhle mého názoru snižuje možnost (i tváří v tvář v Německu všudypřítomnému jubileu) ptát se po Lutherově inspirativnosti dnes. Na jednu stranu se snaží Luthera pojednat „existenciálně“ (toto slovo padne v knize mnohokrát), připomíná živost Lutherova vystoupení, bytostnost jeho nasazení, snad trochu v kontrastu se scholastičností či rutinérstvím některých jeho předchůdců a současníků, nebo jakoby právě tím vyčníval, ale zároveň je jeho antropologie či osobní christologická profilovanost zastíněna. Snad právě mnohostrannost a situačnost Lutherova myšlení není využita k jeho představení. Velmi úzkostlivě se Schilling vyhýbá tendenci Luthera heroizovat (to je ovšem už dlouhodobý standard).

Kladem knihy je snaha přiblížit dobové pole a mnohost faktorů, které nakonec „zrodily“ reformátora. Schilling do knihy vkomponoval i příběhy „konkurenčních“ osobností, aby Luthera co nejvíce vsadil do kontextu. (Ignáce z Loyoly staví na stejnou úroveň jako Luthera a Kalvína.) Velmi přínosná je první část o Lutherově době, hospodářství, fungování společnosti. Důsledný je Schilling v užívání jména Luder až do chvíle, kdy je rozběh reformace spojen s novým sebepochopením protagonisty – proto změna na Luthera, od řeckého slova ἐλεύθερος (svobodný), Eleutherios (ten svobodný); objevení možnosti „nového“ vztah k Bohu, z něj udělalo nového člověka. Schilling líčí Luthera v kontrastu ke Karlovi V. trochu jako maloměšťáka, a právě na nich dvou popisuje rozpojení symbiosy náboženství a kultury, církve a státu. Reformátor je v Schillingově podání spíše spouštěčem celé laviny následků, než rozzlobeným mužem s kladivem. Místo obvyklých psychologizací jej důsledně zařazuje do historických souvislostí.

Pěkně si Schilling „pohrává“ s některými lutherovskými mýty: Jestli někdo přitloukl na vrata zámeckého kostela 95 tezí, tak to byl univerzitní pedel, aby zveřejnil akademickou disputaci. Bibli Luther nepřekládal z nouze, nebo aby vyplnil čas, ale pro nespokojenost a nejednotnost stávajících německých překladů. Inkoustová skvrna, která zbyla po Lutherově zápasu s ďáblem na Wartburgu, je doložena až v 17. století. Na říšském sněmu ve Wormsu nevystoupil mladý mnich, jak se to později stalo ikonografickým typem, ale dospělý muž, kterému bylo třicet sedm. Doma byl reformátor spíše přísným otcem – v jeho domácnosti úplně život z nezasloužené milosti „nefungoval“. Atd.

Nad každým dalším Lutherovým životopisem je přirozené se ptát, co přináší nového. Schilling programově myslí na současného čtenáře, Luther je mu „svědek světa, který jsme ztratili“, mužem své doby. Cenou, kterou knihy platí za tuto koncepci, je jisté (místy až značné) zjednodušování teologických a filosofických pojmů. Autor na jednu stranu předpokládá znalosti, na druhou ne úplně uspokojí ty, kdo je mají. Třídílná Brechtova monografie tedy stále podle mého soudu nebyla překonána.⁶ Najde-li se český vydavatel, doporučil bych vybírat právě mezi Schillingovou knihou, která za to jistě stojí,

6 Martin BRECHT, *Martin Luther*, 1.–3., Stuttgart 1981, 1986, 1987.

a možná v něčem teologicky přesnějším Volkerem Leppinem a Thomasem Kaufmannem.⁷ Jistě by však bylo víc než záslužné, kdybychom se nějaké monografie o Lutherovi konečně dočkali.

Ondřej Macek

Jana JANIŠOVÁ (ed.)

Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604

Praha, Scriptorium 2015, 544 s., ISBN 978-80-88013-17-4.

Předkládaná edice editorky Jana Janišové je závěrečným výstupem grantového projektu GA ČR *Raně novověká moravská zemská zřízení v kontextu kodifikačních procesů ve střední Evropě*. Skoro se ani nechce věřit, že již tři roky po edici prvního z řady moravských zemských zřízení z roku 1516, kterou editorka publikovala spolu s Daliborem Janišem,¹ mohla připravit další z náročných edic moravských zemských pramenů. Je ovšem zapotřebí předeslat, že pro naplnění jak uvedeného úkolu, tak i dalších podobně zaměřených projektů z posledních let, na nichž se oba podíleli, si už tento manželský vědecký tým vydláždil cestu mnohými předchozími vědeckými studiemi i edicemi.² Jejich soustavná práce, orientující se k primárním pramenům, tak přispívá po dlouhé časové proluce po záslužných pracích právních historiků a historiků 19. a počátku 20. století, totiž Karla Josefa Demutha, Víncenta Brandla, Františka Kameníčka a Františka Čády, k soubornému zmapování právního života na Moravě, především – ale ne výlučně – pro předbělohorské období. A tento pevný základ pak kromě jiného umožní, jak sama editorka naznačuje (s. 11, s. 94–95), studovat změny, které do právního života na Moravě přineslo Obnovené zřízení zemské (pro Moravu vydané v roce 1628).

J. Janišová se především hlásí k vědeckému odkazu Františka Čády, který edici zemského zřízení z roku 1535 (a dodatků z roku 1562)³ položil pro systematický výzkum zemských zřízení Markrabství moravského pevné základy, sám však další edice nestačil realizovat. Jelikož už v roce 2005 zpřístupnil edičně D. Janiš i zemské zřízení z roku

7 Volker LEPPIN, *Martin Luther. Vom Bauernsohn zum Reformator*, Darmstadt 2015; Thomas KAUFMANN, *Martin Luther*, München 2006.

1 Jana JANIŠOVÁ – Dalibor JANIŠ (edd.), *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516 (počátky kodifikace zemského práva na Moravě)*, Olomouc 2013 (anotace autorky recenze viz *Časopis Matice moravské* /dále ČMM/ 133, 2014, s. 157–158).

2 *Zemské soudnictví, zeměpanské úřady a správní systém na Moravě vrcholného středověku, Moravské zemské zřízení z roku 1545, Moravský zemský sněm v 16. století (Edice sněmovních památek z let 1518–1570), Vladislavské zemské zřízení a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*. (Pozn.: Jedná se o názvy projektů, které, jak dále zmíním, jsem čerpala z online dostupné stránky D. Janiše na Ostravské univerzitě. Názvy projektů se trochu liší od publikačních výstupů, které uvádím plnou citací např. v poznámkách 4 a 6.)

3 František ČÁDA, *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*, Praha 1937.

1545,⁴ je zřejmé, že nyní předkládanou edicí se naplňují původní plány editovat všechna moravská zemská zřízení předbělohorské doby. J. Janišová se přitom programově hlásí k názoru F. Čády v tom smyslu, že současně s přípravou edice už není na místě řešit i otázky praktického fungování jednotlivých právních institutů. Zároveň připomíná (s. 11), že celý projekt komplexního poznání moravského zemského práva bude ukončen komentářem k jednotlivým ustanovením, obsaženým ve všech předbělohorských zemských zřízeních.

Edice moravského zemského zřízení (dále jen ZZ) z roku 1604 je rozdělena do tří rozsáhlých částí. První tvoří *Historická studie*, která sestává ze čtyř kapitol a shrnujícího závěru a věnuje se procesu kodifikace, rozboru předmětného zřízení a vlastníkům jeho tisků, pokud je bylo možné identifikovat, až do 20. století. Druhá část je věnována důkladnému kodikologickému i obsahovému popisu dochovaných exemplářů ZZ (tisků, rukopisů i překladů do němčiny) a třetí část představuje vlastní kritickou edici, doprovobenou vědecko-informačním aparátem a ještě i edicí materiálů, které posloužily pro koncipování ZZ.

Už při letném prolistování publikace a seznamů využitých primárních pramenů je patrný rozsáhlý archivní výzkum, zaměřím se proto nejprve k druhé části publikace. Editorka se totiž nespokojila jen s editací tisku z roku 1604 vytištěného v olomoucké tiskárně Jiříka Handleho (tiskl také různá sněmovní snesení), ale snažila se shromáždit veškeré dochované exempláře. Ačkoli bohužel není známa výše dobového nákladu (předchozí zřízení z roku 1562 bylo vydáno v nákladu tří set kusů), podařilo se jí shromáždit na 46, byť vždy ne kompletních exemplářů, tedy řádově o polovinu více nežli uvádí *Knihopis* a jeho *Dodatky*.⁵ Editorka prováděla geograficky opravdu široce rozproštěný výzkum v knihovnách, archivech a dalších vědecko-výzkumných pracovištích. Jde tedy o „objevy“ nejen z domácích institucí (napodiv nebylo v knihopise ani uvedeno pět exemplářů zachovaných v Moravském zemském archivu – dle edice č. 11–15), ale také mnoha zahraničních, a to jak německých (Berlín, Jena, Mnichov, Výmar), tak i z Ukrajiny (Oděsa), Británie (Oxford, Wetherby) a dokonce i Spojených států amerických (Berkeley). Z jejího soupisu je patrné, že zdaleka největší počet exemplářů, plných čtrnáct, se dosud chová v různých institucích v Brně (č. 3–16 – není ale vyloučeno, že v Archivu města Brna v doposud nezpracovaném městském librării se skrývá ještě nějaký tisk či opis ZZ). Po něm následují instituce pražské (jedenáct exemplářů – č. 27–37) a jen dvěma zachováními jsou reprezentovány instituce olomoucké (č. 23–24). Janišová samostatně zmiňuje také dalších pět exemplářů, které sice *Knihopis* uvádí, ale evidentně neexistují anebo jejich existenci nelze v důsledku majetkových změn v současné době spolehlivě doložit.

Editorka se však zdaleka nespokojuje jen běžným soupisem tisků, ale každou jednotlivinu opatřuje důkladným kodikologickým popisem, v němž kromě základních

4 Dalibor JANIŠ (ed.), *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545 (pokus moravských stavů o revizi zemského zřízení)*, Brno 2005.

5 Zdeněk TOBOLKA – František HORÁK (edd.), *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XVIII. století*, Díl II. Tisky z let 1501–1800, Část I–IX, Praha 1939–1967; Beďřiška WIŽDÁLKOVÁ – Vladimír JARÝ – Jan ANDLE (edd.), *Dodatky*, Díl II. Tisky z let 1501–1800, Část I–VII, Praha 1994–2010. Viz též <http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/knihopis> (ověřeno 20. 8. 2016).

obvyklých údajů (uložení, signatura...) sleduje a podrobněji popisuje jak vazbu, tak hlavně všechny poznámky, včetně vlastnických na vazbě a titulních listech a přideštích. Zvláště sleduje i marginální poznámky k vlastnímu textu, svědčící o studijním zájmu majitele tisku, dále naznačuje, zda byl tisk opatřen výzdobou (jde o unikátní rytinu zemského soudu, o níž ještě bude řeč) a podpisem (náležitý byl podpis nejvyššího písaře Markrabství moravského, ale zdaleka jím nejsou opatřeny všechny dochované exempláře). Co se týče textové stránky, upozorňuje J. Janišová na skutečnost, zda je text úplný anebo zda zjistila nějaké odchylky. Je tedy zjevné, že všechny popisy jsou po kodikologické i obsahové stránce výslednicí soustředěné badatelské práce. V poslední rubrice *Ostatní* pak editorka uvádí poznámky k historickým knihovnám, v nichž se tisk nachází či nacházel (církvní a šlechtické), respektive k jeho bezpečné identifikaci s exemplářem *Knihopisu*.

Stejně tak důkladně si autorka počíná při popisech zjištěných rukopisných prepisů ZZ, kde navíc přidává paleografickou charakteristiku písaře/písařů. České prepisy zjistila v domácích institucích jen tři, více je německých (případně sloupcově německo-českých). I v tomto případě šlo o výzkum nejen v domácích, ale i v zahraničních institucích, takže se editorka podařilo po jednom exempláři odhalit ve Vídni a Jeně a dva v univerzitní knihovně ve Vratislavi.

O nebývalém širokém výzkumném záběru svědčí to, že se editorka zdaleka nespokojila s texty vlastních zřízení, ale že pro žádoucí rekonstrukci kodifikačního procesu sledovala i všechny příbuzné prameny, tedy především Památky sněmovní, sněmovní tisky, sborníky pühonů a nálezů a panovnické listiny, o nichž bude ještě zmínka v souvislosti s edicí. Do tohoto oddílu pojala J. Janišová ještě přípravné texty budoucího ZZ, tedy jeho dva návrhy i dva tak zvané žerotínské makuláře (na revizi ZZ se totiž podíleli jak Fridrich ze Žerotína, tak po jeho smrti i Karel st. ze Žerotína), které jsou součástí jednoho rukopisu z olomoucké vědecké knihovny, a přidala i popis právního spisu *De iure nostro*, jenž jako autograf Karla st. ze Žerotína určil už František Čáda. Spis, který je dokladem Žerotínovy zodpovědné práce a znalosti v oblasti moravského zemského práva ale vznikl podle Čády až tři roky po vydání ZZ. U všech těchto popisů editorka zachovala stejnou strukturu jako v předchozích případech, ale textový rozpis je z pochopitelných důvodů ještě daleko náročnější a je opatřen množstvím editorských, ale i samostatných textových poznámek. U návrhů a makulářů jsou evidovány textové změny v člancích a provedena kolace jednotlivých rukopisů mezi sebou i s finální podobou tisku z roku 1604.

Tato důkladná práce s prameny pak dobře posloužila k sestavení již zmíněné rozsáhlé úvodní studie, která, jak již bylo řečeno, sestává ze čtyř rozsáhlých, vnitřně ještě strukturovaných kapitol. První kapitola nese název *Kodifikace zemského práva v raném novověku a moravská předbělohorská zřízení* a podává ve třech podkapitolách nástin kodifikací zemského práva ve střední Evropě i v Čechách a zemích české koruny, aby na tomto základě mohla být kvalifikovaně posouzena role moravských zemských zřízení, majících své počátky v usneseních, zvaných též zřízení, moravského zemského sněmu od přelomu 15. a 16. století⁶ (takto bylo přijato i zmiňované zřízení z roku 1516). Zde je připomenuto, že se poměrně rychle uskutečnilo vydání ZZ, přijatého roku 1535 znojemským sněmem,

6 Dalibor JANIŠ (ed.), *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních z let 1518–1570. I. Památky sněmovní I.*, Praha 2010 (srov. i recenzi z pera autorky této recenze v ČMM 130, 2011, s. 131–133).

že však při jeho přípravě (od roku 1531) vystoupily závažnější názorové rozdíly mezi moravskými stavy a panovníkem, který si nárokoval „posvěcení“ nových zřízení ze své autority. A jelikož novou redakci ZZ vydali v roce 1545 stavové bez jeho souhlasu, rozhodl zemský sněm v roce 1550, že platným zemským zákoníkem může být jen ono zemské zřízení znojemské. A k němu tedy bylo připojeno několik doplňujících článků na olomouckém sněmu v roce 1562 a takto znovu vydáno tiskem.

Zatímco ze základních pramenů práva nebyly z panovníkovy pozice zpochybňovány landfrýdy, jinak tomu bylo při přípravě dalších ZZ s Tovačovskou právní knihou. Kapitola přináší základní informace v hutné podobě, protože, jak editorka naznačuje (s. 93), připravila spolu s manželem samostatné pojednání *Moravská zemská zřízení a kodifikace zemského práva ve střední Evropě v 16. a 17. století*, které je již v tisku.

Druhá kapitola, rozdělená do osmi podkapitol, představuje složitý *Proces kodifikace moravského zemského zřízení v letech 1562–1604*. Brilantní rozbor všech dostupných pramenů dovolil editorce podrobně rekonstruovat práci celkem pěti v rozpětí čtyřiceti let ustavených, různě početných stavovských komisí, které se k vytčenému cíli dopracovávaly jen velmi zdlouhavě. (Důležité například bylo, že roku 1567 dovolil císař Maxmilián II. stavům využívat jako rovnocenný právní pramen i Tovačovskou knihu.) Poněvadž ani druhá stavovská komise (pracovala v letech 1569–1570), nedospěla ke konkrétnímu završení své práce, přesunuly se poté nadlouho kodifikační práce na půdu zemského soudu, takže se na nich měli přednostně podílet zemští úředníci a přísedící zemského soudu (v osmdesátých letech je ovšem současně řeč i o spoluúčasti osob ze stavovské obce).

I když práce opětovně nijak výrazněji nepostupovaly, bylo rozhodující, že komise nejspíše v roce 1585 dospěla k názoru, že připravované ZZ nemá být jen revizí staré kodifikace (znojemské s dodatky), ale dílem skutečně novým. V průběhu osmdesátých let byla ještě jako oficiální pramen pro nové ZZ využívána i Tovačovská kniha, ale už od počátku sedmdesátých let se klíčovým pramenem stala usnesení zemského sněmu, zapisovaná do *Památek sněmovních*. V procesu přípravy sehrála významnou roli také skutečnost, že v roce 1597 se panovník vzdal po dlouhých jednáních v prospěch vyšších stavů práva odúmrti. Zdlouhavý postup prací v následujícím desetiletí ilustruje editorka na základě studia tzv. prvního žerotínského makuláře, respektive autorských marginálních poznámek k různým kategoriím článků, jež měly vstoupit do ZZ. Kromě jiného právě tyto marginálie poukazují na klíčové postavení panovníka, který musel předem schválit (privilegiální listinou) každé případné zařazení nového článku.

Konečně v roce 1596 byla ustavena další (v pořadí třetí) stavovská komise, ve které zasedl jako přední znalec moravského zemského práva i Karel st. ze Žerotína. Tehdy si také poznamenával do ZZ z roku 1562 své glosy, které však nemají charakter přípravného textu k novému ZZ. Olomoucký červnový zemský soud v roce 1596 pak rozhodl, aby se příprave textu ZZ věnoval nadále jen Žerotín a několik dalších, bohužel nejmenovaných, osob. Není vyloučeno, že jejich dílem je první známý stavovský návrh ZZ, který musel vzniknout někdy mezi léty 1590–1598. Karel st. ze Žerotína sice už nezasedl v další stavovské komisi, ustavené na dubnovém zemském sněmu v Brně roku 1598, ale přípravy ZZ v této době objasňují jeho *Zápisy o soudě panském*, jakož i druhá, zřejmě mladší část tzv. žerotínského

makuláře. Podstatné také je, že v nově zvolené komisi byly zastoupeny všechny čtyři stavy, tedy i měšťané královských měst Brna a Olomouce (za Brno například přední městský písař Jan Mencl z Kolsdorfu, od roku 1600 sekretář české dvorské kanceláře, který se posléze z této pozice podílel na revizi závěrečného návrhu ZZ).

Pro konečnou podobu ZZ z roku 1604 byl ale klíčový druhý doplněný návrh, který vznikl mezi roky 1598 a 1602. Moravské stavy jej předložily do české dvorské kanceláře, aby jej mohl schválit panovník, je však nadmíru zajímavé, že do důkladné revize návrhu ZZ se pustili sami úředníci kanceláře a že, jak vyplývá z editorčiny analýzy, stavovská obec tyto zásahy respektovala. V únoru roku 1602 zahájila činnost poslední stavovská komise, složená jen ze čtyř osob stavu panského a rytířského, ta už však působila jen krátce, neboť v červnu téhož roku 1602 vydal Rudolf II. dvě listiny (jejich znění vešlo do ZZ), jimiž povolil tisk nového ZZ a schválil v plných textacích nové články. Vlastní tisk se však ještě dva roky pozdržel, přičemž v materiálech stavovského archivu ani dvorské kanceláře nejsou dochovány podklady, které by ono zdržení vysvětlovaly. Editorka naznačuje jeden z pravděpodobných důvodů zdržení: ZZ totiž bylo dopracováno v době, kdy na Moravě značně vzrůstala moc katolické strany a není tedy vyloučeno, že musel být nejprve splněn požadavek, aby do tisku (alespoň v některých exemplářích) byl vložen i mědiryt s vyobrazením biskupského erbu v ústřední pozici.

Ve třetí kapitole, opětovně vnitřně dále členěné, se editorka věnuje podrobně *Zemskému zřízení z roku 1604*. Nejprve se zabývá jeho vnější úpravou. Na titulním listě je kruhový medailon s vyobrazením říšského orla s insigniemi, ale kupodivu absentuje znak Markrabství moravského. Dále je v základním tisku obsažen celostránkový dřevoryt s erbem nejvyššího písaře markrabství Viléma Zoubka ze Zdětína, který se nejen podílel na přípravě ZZ, ale ze svého úřadu byl současně zodpovědný za tisk i distribuci ZZ (proto se v některých exemplářích vyskytuje i jeho vlastnoruční podpis). Dalším celostránkovým dřevorezem, umístěným ale v závěru, je erb Jana Žalkovského ze Žalkovic jako místodržícího nejvyššího písařství (od roku 1571 to byl nový zemský úřad, jehož držitel měl povinnost stvrzovat svým podpisem sněmovní tisky).

Samostatnou podkapitolu představuje prezentace doposud badatelsky nepovšimnutého⁷ „Mědirytu zasedání zemského soudu“, tedy vlastně znakové galerie, zařazeného ale jen do části (patnácti) dochovaných tisků. Důkladným rozbořením jeho koncepčního rozvržení (ve středu je moravská orlice) i identifikací znaků s konkrétními osobami došla J. Janišová k přesvědčivému závěru, že podklad pro mědiryt jako technologickou novinku musel vznikat v období konání březnového brněnského zemského soudu v roce 1604, neboť věrně odráží tehdejší obsazení zemských úřadů a zemského soudu. Jde tedy celkově o jedenadvacet erbů zemských úředníků a přísedících zemského soudu (čtrnácti pánů a sedmi rytířů), z nichž tři jsou ještě zdůrazněny v pozici v pásce nad dalšími erby, seřazenými do kruhu. A právě zde se přímo v centru nachází erb olomouckého biskupa, ve své době tedy už Františka z Dietrichštejna, lemovaný po stranách erby zemského hejtmana a zemského komorníka.

⁷ Věnovala se mu v rozsáhlejší studii sama editorka, J. JANIŠOVÁ, *Heraldická výzdoba Moravského zemského zřízení z roku 1604 (K ikonografii zasedání zemského soudu)*, Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis 7, 2014, s. 49–74.

V této souvislosti upozorňuje editorka také na poněkud nejasnou roli moravského nejvyššího písaře: Ačkoli byl tento úřad jedním ze čtyř nejvyšších zemských úřadů, nebyl jeho držitel virilním soudcem zemského soudu (a jeho erb tedy není součástí mědirytu). Zjevná intence zvýraznit v souboru erbů pozici církevního správce země pak vede J. Janišovou i k rozboru náboženské příslušnosti tehdejších přísedících zemského soudu. I když tu katolíci neměli převahu, evidentně obsadili všechny čtyři nejdůležitější zemské úřady. Mědiryt představuje unikátní ikonografický pramen, který může v budoucnosti napomoci i k správnému určení datace vzniku jinak poměrně známé erbovní galerie, umístěné na Nové radnici v Brně (v rytířském sále bývalého Zemského domu).

Další podčásti kapitoly seznamují zájemce přehledně s dochovanými rukopisy ZZ a hlavně na základě rozboru vlastnických poznámek s vlastníky tisků, a to samostatně pro období do třicátých let 17. století, pak v 17. a 18. století a v 19. a 20. století, přičemž v tomto období samozřejmě jsou vzaty v úvahu už i společnosti a vzdělávací instituce, které si exemplář ZZ opatřily. Kromě jistě značně náročné práce se zjišťováním společenského postavení vlastníků tisků se editorka ještě zabývala i tím, zda tisky případně opatřili i marginálními poznámkami (vychází z popisu tisků a rukopisů ve druhé kapitole), které by dokládaly jejich skutečně hlubší zájem o zpřístupněnou materii (větší míru práce s textem však mezi nimi nachází jen výjimečně).

Čtvrtá kapitola nazvaná *Prameny a struktura zemského zřízení z roku 1604* je členěna do čtyř podkapitol, jejichž názvy je vhodné uvést pro jejich výstižnost v původním znění, tedy *Jazykové úpravy textu zemského zřízení z roku 1604*, *Prameny a struktura zemského zřízení z roku 1604*, *Tabulka: Prameny a struktura zemského zřízení z roku 1604*, *Nové články v zemském zřízení z roku 1604*. Není snad zapotřebí zvlášť zdůrazňovat, že tato kapitola je výsledkem znalostí nabytých hloubkovým studiem pramenné základny, a to v měřítku, které je v moravské právní historiografii ojedinělé. Díky tomuto studiu tak může editorka výsledně v podstatě lakonicky konstatovat, že pro novou kodifikaci bylo jako základu využito ZZ z roku 1562, přičemž akcent byl položen na objasnění a upřesnění významu některých starších článků, respektive na jejich zobecnění. Struktura, hlavně v první části, ovšem více kopíruje ZZ z roku 1535. Nové ZZ je nejrozsáhlejším textem ze všech předbělohorských zřízení, neboť se skládá z celkem 190 článků (čl. 190 představuje původní rejstřík k ZZ), z nichž 38 bylo oproti předloze pozměněno nebo doplněno a 44 je zcela nových.

Přehledně lze říci, že první část, navazující na znojenské ZZ se týká hlavně problematiky zemského soudnictví, druhá část majetkově právních záležitostí, třetí ustanovení policejního charakteru a o cizincích (nabývání majetku, inkolát) a čtvrtá část je tvořena potvrzujícími panovnickými listinami a mezistavovskými smlouvami. Do finálního textu se ovšem nedostaly všechny články, které byly v průběhu druhé poloviny 16. století potvrzeny v rámci panovnických listin. Text doznal obměn i v důsledku úprav úředníky dvorské kanceláře zejména v obsahu určitých ustanovení. To tedy znamenalo, že pravomoc panovníka, realizovaná českou dvorskou kanceláří, umožňovala i zásahy do textace jednotlivých článků, schválených předtím zemským sněmem. J. Janišová v této souvislosti naznačuje, že v kritickém aparátu edice věnovala speciální pozornost tomu, do jaké míry kolidovala přijatá sněmovní usnesení s články ZZ.

Tato problematika – hlavně postupy v konkrétní praxi – se ovšem musí stát předmětem dalšího výzkumu. Stejně tak, a to ještě naznačím v závěru, by se další specializovaný výzkum

měl soustředit na vztah zemského práva k právu královských měst (v nich bylo například možné vhodně obcházet ustanovení vážící se k inkolátu). V množství editorkou uváděných konkrétních údajů pak pouze překvapí obecně stylizovaná formulace (s. 199), že městské knihy brněnské (těch ovšem v této době bylo vedeno mnoho desítek různých druhů) dokládají, že šlechtické stavy chtěly do nového ZZ zařadit i článek o zákazu královským městům jako právníckým osobám nakupovat zemskodeskové statky. Zde mohla autorka vhodně využít konkrétní studii, zabývající se touto problematikou z pozice zmíněného předního královského města Brna.⁸

Druhou část recenzované práce jsem komentovala již výše, mohu proto nyní přejít k vyjádření k vlastní edici, která s připojeným vědecko-informačním aparátem představuje řádově polovinu publikace. Edici je předeslána ediční poznámka, v níž J. Janišová důkladně objasňuje využitou metodiku, a to i z jazykového hlediska. Výhodou je, že tyto postupy už má prověřené a že tedy předchází její edice (i edice D. Janiše) vycházejí z týchž zásad. Editorka se nespolehá jen na obecná pravidla (včetně těch, jež se soustřeďují k vydávání raně novověkých literárních textů), ale využívá i zkušeností editorů příkladných edic posledních let.⁹ Text je tedy zásadně transkribován se zřetelem k zachování fonetických a morfológických zvláštostí. Transkribována jsou i místní a vlastní jména, a to s ohledem na předchozí edice zemských zřízení i výše zmíněnou edici *Památek sněmovních*. Pokud při přepisu některého ze jmen došlo při transkripci k úpravě, ta je charakterizována v textové poznámce.

Editované články jsou opatřovány jak textovými, respektive jazykovými, tak obecně vysvětlujícími poznámkami, v nichž je v první řadě činěn odkaz na genezi článku (starší vývoj do roku 1535 zhodnotil ve své připomínané edici František Čáda).¹⁰ U nových článků se editorka snaží identifikovat jejich vzor, čili jak příslušná sněmovní usnesení a nálezy zemského soudu, tak potvrzovací listiny panovníků a ustanovení uvedená v obou výše zmiňovaných návrzích ZZ. Co se týče osob, je ve vysvětlujících poznámkách podána jejich základní identifikace včetně informací o zastávaných úřadech. Jelikož, jak bylo naznačeno výše, marginální poznámky, které by prokazovaly soustavnější práci s textem, byly výjimečné, nejsou reflektovány v edici, ale staly se součástí popisu tisků a rukopisů. Výjimku představuje zmiňovaný rukopis práce Karla st. ze Žerotína *De iure nostro*, která ale vznikla až po vydání ZZ a kterou již J. Janišová rovněž podrobila hlubšímu rozboru v samostatné studii.¹¹

Promyšlené je rovněž číslování zápisů – základní vzestupné číslo je totiž ještě dále členěno za lomítkem pořadovou arabskou číslicí podle „odstavců“ či pododdílů článku.

8 Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Předbělohorské soudy na Moravě a královské město Brno*, ČMM 113, 1994, s. 235–260.

9 Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Edice, Dolní Břežany 2007; Tomáš STERNECK (ed.), *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie*. I. Písemnosti z let 1526–1535, Praha 2010; II. Písemnosti z let 1536–1540, Praha 2015.

10 Uvedena v pozn. 3.

11 J. JANIŠOVÁ, *De iure nostro. Právní spis Karla staršího ze Žerotína*, in: Libor JAN – D. JANIŠ, *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 68–106.

Pro snazší uživatelskou orientaci v textu jsou dílčí pododdíly jednotlivých článků typograficky odsazeny. Také ve věcném rejstříku jsou uváděna za odkazem na stranu edice hlavní čísla článku i čísla lomená. Uživatelsky příznivé to bude jistě zvláště v hromadných heslech typu „český král“, „právo“, „mýto“ apod. O důkladnosti editorčiny práce výmluvně svědčí i připojený seznam využitých pramenů a literatury (z publikovaných edic jen nedopatřením vypadla Brandlova edice Tovačovské knihy,¹² je ale pravděpodobné, že ji editorka znalá dobové situace nepovažovala za náležitě hodnotnou).

Výše řečené bez nejmenších pochybností dokládá, že edice splňuje všechny požadavky zodpovědné kritické práce s prameny a že její přínos zároveň spočívá v rozsáhlé hodnotící studii, která editovaný pramen, totiž poslední z předbělohorských moravských zemských zřízení, vřazuje do širších vztahů vertikálních (porovnávání s předchozími zemskými zřízeními, jejichž zpřístupnění je touto edicí završeno), tak horizontálních (komparace se současným vývojem v blízkých zemích). Zbývá tak do budoucna hlouběji osvětlit vztah zemského a moravského původního městského práva, tedy práva brněnského,¹³ respektive rozkrýt pohledem ze zemské roviny podíl, jakým mohli k formování zemského práva přispívat přední městští diplomaté, jimiž ve své době byli radní písaři. Mohlo se tak dít jak na zemských sněmech, kam přední královská města pravidelně vysílala své reprezentanty, tak zejména v různých komisích, jichž byli brněnští městští písaři členy (komise pro revizi privilegií olomouckého biskupství, komise pro poplatky za vklady do zemských desek a apod.). Prameny brněnské proveniencí naznačují takovou míru aktivní participace brněnských radních písařů v rovině zemských záležitostí (kariéra jednoho z nich navíc končila sekretářským místem v panovnické kanceláři, jiní byli účastní generálních sněmů koruny či korunovace Matyášovy ad.), která se zdá značně přesahovat očekávanou angažovanost. Situace na Moravě se, jak známo, odlišovala od české v tom, že zde namísto jediného centra sehrávala rozhodující roli dvě z předních královských měst, totiž Brno a Olomouc. Stávající výzkumy vedou k poznání, že hlavním hybatelem politiky moravského čtvrtého stavu bylo, a to již od 15. století, Brno.¹⁴

Ludmila Sulitková

12 Vincenc BRANDL (ed.), *Knihy Tovačovská, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Pamět obyčejů, rádu, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství Moravském*, Brno 1868.

13 Editorka sama jistě k osvětlení tohoto vztahu směřuje, viz např. J. JANIŠOVÁ, *Královské město v moravských předbělohorských zemských zřízeních (Kapitola O stavu městském v právním spisů Karla staršího ze Žerotína)*, Brno v minulosti a dnes (BMD) 22, 2009, s. 107–134.

14 Jaroslav DŘÍMAL, *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské*, BMD 2, 1960, s. 82–124; TÝŽ, *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské (dokončení)*, BMD 3, 1961, s. 93–108; H. JORDÁNKOVÁ – L. SULITKOVÁ, *Městští písaři a vrcholná politika čtvrtého stavu* (na příkladu královského města Brna), ČMM 125, 2006, č. 2, s. 367–396, Tomáš BOROVSKÝ – L. SULITKOVÁ, *Moravská královská města v politice Jiřího z Poděbrad* (v tisku, pro kolektivní monografii z konference *Poděbradská éra v zemích České koruny*).

Galileo GALILEI a Johannes KEPLER

Hvězdný posel / Rozprava s Hvězdným poslem

Z latinských originálů přeložila Alena Hadravová za odborné spolupráce Petra Hadravy. Příbram, Nakladatelství Pistorius a Olšanská 2016, 208 s., ISBN 978-80-87855-38-6.

Významná díla světové a evropské přírodovědy, která by se dočkala překladu do českého jazyka, jsou v naší literatuře stále hodně ojedinělou výjimkou. Na rozdíl od sousedního Německa u nás bohužel nevznikla ediční řada, která by snesla srovnání s „Oswalds Klassiker der exakten Wissenschaften“. Tuto sérii založil v roce 1889 fyzikální chemik Wilhelm Oswald – měla dlouhodobý program a vyšla v ní více než stovka překladů klasických vědeckých děl do němčiny. O něco podobného, byť v daleko menším měřítku, se pokusila i sovětská řada „Klassiki jestestvovznanija“, která vznikla v padesátých letech 20. století, vyšlo v ní však jen několik svazků a pak zanikla.

U nás vycházely a dodnes vycházejí srovnatelné překlady pramenů jen zcela nahodile a výjimečně. Zdá se však, jakoby v poslední době začínalo docházet přece jen k určitému, byť i pomalému obratu. Mimořádný zájem naší i zahraniční historické obce o rudolfínské období, který je tak charakteristický pro minulá desetiletí, se odrazil rovněž v oblasti dějin věd. Vzniklo tu mnoho drobnějších studií, větších svazků až foliantů,¹ ale lepších časů se dočkaly i překlady pramenů. Pomyslným startem tohoto závodu se stal právě před dvaceti lety překlad knihy o Brahových přístrojích.² Štědrý byl pak rok 2004, kdy se objevila hned dvě závažná díla: prvním byl překlad Jesseniova spisu o pražské veřejné pitvě,³ o níž každý náš vzdělanec věděl ze školních lavic, podrobněji ji ale nikdo neznal, druhým pak překlad Keplerovy posmrtně vydané vize o Měsíci.⁴ Dva roky poté vyšlo významné emblematické dílo Maierovo.⁵ Za další dva roky vyšla reedice Brunových dialogů.⁶ Po několikaleté odmlce

1 Naposledy to byla objemná *Alchymie a Rudolf II. Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, edd. Ivo Purš – Vladimír Karpenko, Praha 2011.

2 Tycho BRAHE, *Přístroje obnovené astronomie*, přel. Alena a Petr Hadravovi, Praha 1996. Toto dílo se dočkalo v letech 1996–2000 i anglicko-českého a faksimilového vydání (recenze: E. C. Krupp, *Sky and Telescope*, December 1996, s. 68; Owen Gingerich, *Journal for the History of the History of Astronomy*, Vol. 30, 1999, s. 89; Jiří Kroupa, *Bulletin plus* 2001/4; Eugene Rudd, *Rittenhouse. Journal of the American Scientific Enterprise*, Vol. 16, 2002, s. 58–59).

3 Jan JESSENIUS z Jasenné, *Průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze L. P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech*, přel. Bohdana Divišová s kolektivem, Praha 2004 (recenze: František Šimon, *Historický časopis* 53, 2005, s. 411–412; Tomáš Nejeschleba, *Studia Comeniana et historica* 35, 2005, s. 164–166; Josef Smolka, *Dějiny věd a techniky* 41, 2008, s. 51–54).

4 Johannes KEPLER, *Sen neboli měsíční astronomie*, přel. Alena a Petr Hadravovi, Praha 2004 (recenze: Jiří Langer, *Vesmír* 83, 2004, s. 355; Radim Brázda, *Host* 6, 2004, s. 66).

5 Michael MAIER, *Prchající Atalanta neboli nové chymické emblémy vyjadřující tajemství přírody*, přel. Ivo Purš a Jakub Hlaváček, Praha 2006 (recenze: J. Smolka, *Dějiny věd a techniky* 39, 2006, s. 273–275; T. Nejeschleba, *Acta Comeniana* 22–23, 2009, s. 340–343).

6 Giordano BRUNO, *Dialogy*, přel. Jan Blahoslav Kozák, Praha 2008.

se objevil překlad Keplerova druhého optického spisu⁷ a o tři roky později jeho až esejistický novoroční text o sněhové vločce.⁸ V letošním roce pak vyšel v jednom svazku v titulu této recenze uvedený překlad dvou klasických děl, Galileova a Keplerova, která na sebe věcně i historicky navazují.

Těto knize se budeme v dalším věnovat podrobněji, pohlédneme však ještě dříve na tuto malou inventuru našich přírodovědeckých děl rudolfínského období přeložených v posledních letech do češtiny jako na celek. Je to dohromady osm titulů za dvacet let. Je to málo nebo mnoho? Absolutně dosti málo, ale ve srovnání s předchozími lety velmi mnoho. Mezi překladateli dominuje Alena Hadravová, která s manželem Petrem tvoří nezastupitelnou dvojici, jež se významně prezentovala i v jiných než rudolfínských obdobích.⁹ Hodnotit nakladatelství je obtížnější – pomyslnou tabulku vede těsně Artefactum, zařízení pražského Ústavu dějin umění, po něm následuje až neuvěřitelná směsice. Více by se snad mělo čekat od Academie a především od Karolina, která by měla být v dějinách věd nakladatelstvími nejkompetentnějšími a nejangažovanějšími. Morálním políčkem – komu a čemu všemu? – je pak recenzovaný svazek, který vyšel péčí menšího nakladatelství v Příbrami.

Tentokrátě sáhli překladatelé do roku 1610, kdy vyšla jakási „dvojčata“: Galileův *Nuntius sidereus* a jeho posouzení vzniklé v Praze, Keplerova *Dissertatio*. Bylo vysoce kladné, i když jeho autor až dosud s dalekohledem zatím nikdy nepracoval. Tento rok je v dějinách věd v mnohém přelomový – Galileovo užití dalekohledu dalo lidstvu do rukou mohutný nástroj, který posunul celou astronomii na novou kvalitativní úroveň. Po jeho aplikaci začal doslova pršet jeden zásadní objev za druhým. Ne nadarmo se mluví o 17. století jako o století vědecké revoluce.

Vlastnímu překladu předeseílá recenzovaný svazek pásmo devíti kapitol, které se dotýkají různých témat spojených s překládanými díly. První podává stručnou charakteristiku Hvězdného posla a jeho objevů. Autoři ovšem vědí, že velký vědecký objev se nerodí na zelené louce, že každý z nich má své předchůdce, a naopak, že žádný nemá hned svou definitivní podobu.¹⁰ Proto nabízejí čtenáři i pohled do předhistorie dalekohledu i na jeho použití k astronomickým pozorováním před Galileim – je jich kupodivu dost. Druhá kapitola je věnována Keplerově Rozpravě, která je svým způsobem ještě zajímavější než Galileiho Posel. Další dvě části pohlédnou na Galileovy i Keplerovy objevy a názory očima soudobého astronoma, to je u Hadravových jejich obvyklé specifikum, které samozřejmě daleko přesahuje možnosti ostatních historiků. Stručná pátá část je věnována hanbě naší země, Martinu Horkému, údajně

7 Johannes KEPLER, *Dioptrika*, přel. Mojmír Petráň, Olomouc 2011. Jde o dvoujazyčné vydání česko-latinské (recenze: J. Smolka, *Dějiny věd a techniky* 45, 2012, s. 275–278).

8 Johannes KEPLER, *O šestiúhelné sněhové vločce, poutavé čtení o „ničem“*, přeložil Petr Daniš, Praha 2014.

9 Z posledních let máme na mysli zejména čtyřsvazkové dílo *Sphaera octava. Mýty a věda o hvězdách*, I–IV., Praha 2013; ze starší doby pak *Křišťan z Prachatic, Stavba a užití astrolábu*, Praha 2001. Pro obě díla neexistuje jiné označení než „monumentální“.

10 Nemohu na tomto místě nezpomenout na francouzského historika fyziky Pierra Costabela a jeho anekdotickou historku, jak vzniká vědecký objev: v první fázi je oslavován, v druhé je vyvrácen, v třetí fázi se s ním zachází jako by tu byl odjakživa, jako se samozřejmostí, na níž není tak dalece moc zajímavého. Je to nadsázka, odvozená ale věru ze života.

Keplerovu žáku, který se stal snad nejzavilejším odpůrcem Galileiho objevů – ještě v r. 1610 stačil proti nim vydat v Modeně svůj spisek. Žil a pracoval jako famulus boloňského profesora astronomie G. A. Maginiho. Autor těchto řádek se po léta nezabavil svého dojmu – nikterak ovšem nepodloženého – že za celou Horkého nenávislnou kampaní stál jeho protektor.

Mimořádně zajímavá je další kapitolka, která informuje čtenáře o nikoli všeobecně známé skutečnosti, že v roce vydání Galileova Posla vyšel ve Frankfurtu nad Mohanem i jeho pirátský přetisk, vzniklý bez vědomí autora. Vydává to jasné svědectví o tom, jak velký byl o nové astronomické objevy zájem, že se mohly stát okamžitě hledaným obchodním artiklem. Sedmá kapitolka je věnována příznivým ohlasům na Galileovy objevy. Zabývá se hlavně osobou jeho přítele, Tommase Campanelly, autora utopického spisu o slunečním státu, ale zároveň i Galileovy Obrany vzniklé v době, kdy církevní tlak proti němu začal nabývat povážlivých rozměrů.

Předposlední kapitolka je jednou z nejobsáhlejších, je věnována braniborskému dvornímu astronomovi Simonu Mariovi. A je také obsahově závažná. Marius vydal čtyři roky po Galileovi spisek *Jupiterův svět*, v němž oznámil, že v r. 1609 objevil dalekohledem jeho měsíce ještě před Galileem. Galilei na to reagoval s odstupem let ve spise *Il Saggiatore*: obvinil Maria z toho, že Jupiterovy měsíce vůbec nepozoroval a zprávu o nich že převzal z Hvězdného posla. Nabízelo se to – a celá historicko-astronomická veřejnost, pro níž byl Galilei daleko větší autoritou než Marius, to přijala za své. Hadravovi vystoupili však ve svém výkladu v roli Mariova advokáta. Poukázali přitom na čtyři skutečnosti: za prvé na to, že v německých státech se užívalo v rozhodujících letech stále ještě juliánského kalendáře, každé jejich datování je proto proti gregoriánskému posunuto o deset dní (Marius začal měsíce systematicky pozorovat juliánského 29. prosince 1609, to je gregoriánského 8. ledna, tedy jeden den po Galileovi). Druhým závažným argumentem je Mariova *Astrologická předpověď na rok 1612* vydaná v r. 1611, v níž je o Jupiterových měsících nejen zmínka, ale jsou zde vyobrazeny i jejich kruhové dráhy. Třetí důkaz je patrně originálním výkovkem z dílny Petra Hadravy. Poukázal na to, že Marius byl daleko důkladnější než Galilei: v dlouhé řadě svých pozorování identifikoval jednotlivé měsíce, určil jejich periody i jejich elongace – maximální vzdálenosti od Jupitera – a sestavil tabulky, které umožňují výpočet poloh měsíců v libovolném čase. Hadrava tyto údaje zaktualizoval, uvedl jejich relativní chyby ve srovnání se skutečným stavem, přírůstky argumentů i maximální elongace. Provedl také jejich podrobnou diskusi, již uzavřel takto: „Jestliže tedy Marius určil periody dvou vnějších měsíců o dva řády a vnitřních o tři řády přesněji, musel zpracovávat bohatou řadu pozorování pokrývající řádově sto period vnějších a asi tisíc period vnitřních měsíců, což je v obou případech přibližně období čtyř let, které uplynuly od objevu na počátku 1610 do vydání jeho knihy v roce 1614. Takto přesné výsledky nebylo možné z Galileiho pozorování odvodit“ (s. 31).¹¹ Jde o krásnou ukázkou toho, jak retrogradní analýza provedená metodami

11 V zájmu objektivity je však třeba říci, že Galilei si byl nutnosti zabývat se oběžnými periodami satelitů jasně vědom, srov. např. s. 108 recenzovaného díla. Zdá se však, jako by byl množstvím svých pozorování doslova zavalen (část věnovaná Jupiterovým satelitům je delší než celý ostatní text Hvězdného posla), nedovedl se nad ně povznést a postavit se k nim z většího nadhledu. Někde zde bylo možno např. uvést, že dnes je Jupiterových měsíců známo již více než šest desítek.

dnešní vědy může být zdrojem významných informací o dějích dávno minulých. Čtvrtý argument pro Maria spočívá konečně v tom, že již 6. července 1611 infomoval Nicolaus Vicke z Wolfenbüttelu Keplera o tom, že Marius stanovil předběžné hodnoty period Ganymeda a Callisty. To všechno jsou závažné argumenty, které by stavěly Maria vysoko nad Galilea. Přepíše však někdo na základě těchto zjištění tradiční astronomické dějiny? To lze očekávat asi sotva. A tak Mariovi zůstane alespoň útěcha v tom, že v dalším vývoji byla přijata pojmenování, jež dal Jupiterovým měsícům, Io, Europa, Ganymedes a Callisto, inspiroval jej k tomu Kepler – pro Galilea to byly jen blíže nespecifikované medicéjské hvězdy. V této chvíli se chopila pera Alena Hadravová a doplnila předchozí výklad dlouhou, ale velmi čtivou pasáží o těchto postavách antického bájesloví.

Poslední kapitolka úvodu je pak věnována širokému tématu sepětí tehdejší vědy s výtvarným uměním. Z něj si vybrali autoři dvě ukázky související s Prahou. Na prvním místě to je evropsky významná památka, tzv. mytologická chodba Valdštejnova malostranského paláce – když jsem ji naposledy navštívil, seděla v ní se svými počítači řada na sebe namačkaných sekretářek Senátu ČR, barbarství a neúcta k památkám, jaké nemá hned tak obdoby – a dále pak výtvarná výzdoba sala terreny valdštejnské zahrady. Autoři se zde mohli opřít o výsledky svých starších analýz a předvést čtenáři jejich pozoruhodnou astronomickou symboliku. Druhým objektem je v Praze vzniklý obraz vystavený dnes v londýnské National Gallery, obraz rudolfinského malíře Hanse von Aachena *Ohromení bohů*. Ti jsou překvapeni tím, že se Jupiter, nejvyšší z bohů, odklání od Venuše, bohyně lásky, a dává přednost bohyni moudrosti a vědění, Minervě. Naši autoři obraz analyzují a vyzvedávají pochopitelně jeho astronomické motivy.

Tím končí neobyčejně zajímavý úvod, v němž dominuje tematika galileovská, a autoři pak přistupují k vlastním překladům. Jejich velice bohatý poznámkový aparát (přes čtyři sta poznámek) tu přeje naopak daleko více Keplerovi. A co říci k překladům? Jsou zapsány v moderní, svěží, ale velmi seriózní češtině, ani stínem nepodlehly nástrahám nějakých archaismů, jimž se nevyvaroval např. jiný keplerovský překladatel, Mojmir Petráň. K archaismům jen malou poznámku: jistý překladatelský problém představuje hned prvé slovo prvního spisu – *nuntius*. Ten se tradičně překládá jako *posel*. To je ovšem slovo dosti zastaralé,¹² jehož moderní čeština už téměř nepoužívá. Na druhé straně je však třeba říci, že nenabízí ani vhodné ekvivalenty, nějaký zvěstovatel, zpravodaj či informátor by byly ještě daleko horší. A tak lze pochopit rozhodnutí překladatelů setrvat u tradičního, i když ne právě nejmodernějšího překladu jako *posel*. Pro úplnost je třeba dodat, že autoři uvažovali i o nepersonifikovaném překladu tohoto pojmu, jako *poselství*, jež by věcně asi obstálo, bylo by ale spíše výkladem než překladem. Zůstali proto u poněkud zastaralého *posla* a udělali dobře.

V bohatém pomocném aparátu k překladu obou děl jsou ukryty desítky nejrůznějších problémů, které by stály za to, aby zde byly zmíněny. To však přesahuje možnosti takovéto recenze, řada z nich by vydala na samostatnou studii. A tak se na tomto místě musíme spokojit jen s konstatováním, že vedle překladu jsou na vysoké úrovni i doplňující informace, vysvětlivky, potřebné interpretace aj.

12 V dialektu Janáčkovy *Její pastorkyně* se vyskytuje termín „poselák“, ten tu však označuje listonoše.

Nemám rád, když recenze předkládají autorům, co všechno v jejich díle chybí a o čem měli ještě pojednat. Jednu okolnost bych však přece jen zmínil. Když píší naši autoři o Galileově konstrukci dalekohledu, ponechávají čtenáře v představě, jako by všechny práce vykonával sám. Galilei měl však k dispozici vlastní dílnu s několika pracovníky. Vedle soukromého vyučování a ubytování studentů ve svém domě to byl jeden z prostředků, jímž získával finance, když profesorské platy byly nízké a vyplácely se často s velkým zpožděním. Tato dílna mu také umožnila, aby dalekohledů vyrobil větší počet a vedl tak poměrně úspěšný boj proti nedůvěře k novému přístroji: věnoval jej cíti a darem celé řadě vlivných evropských osobností, mj. např. všem kurfiřtům. Jejich práva měl i český král, v daném případě Rudolf II. a tak se dalekohled brzy ocitl na Pražském hradě. Ukazuje se, jak to byl se strany Galileiho silný psychologický tah – Rudolf o dalekohledu na rozdíl od svých dvořanů nikdy nezapochyboval a do své kunstkamery si naopak opatřil několik jeho dalších exemplářů,¹³ mohučský kurfiřt vozil např. s sebou dalekohled i při svých cestách po Evropě.

Základem překladů obou latinských originálů se nestaly klasické Galileovy *Le Opere*, ani Keplerovy *Gesammelte Werke*, ale v souladu se zásadou dávat přednost moderním a spolehlivým edicím sáhli naši autoři po vydáních obou děl z devadesátých let 20. století, které vytvořila francouzská badatelka Isabelle Pantin.

Kniha je vybavena řadou doplňků. Jsou to vysvětlující ilustrace k některým částem textu, seznam edic a překladů obou děl (u Hvězdného posla je nejstarším anglický překlad z r. 1880, u Rozpravy je to až vydání v rámci sebraných spisů z r. 1941), seznam sekundární literatury, jejíž obrovský rozsah nemá u nás obdoby (zabírá dvanáct stran a uvádí 186 knih a studií), rejstřík jmen a názvů děl, zeměpisný rejstřík a rejstřík astronomických pojmů. To vše činí z recenzované knihy svazek naprosto komfortní, po němž sáhne s gustem nejen specialista, ale je přístupný i širší odborné veřejnosti. Vysokým nárokům na kvalitu dostalo plně i příbramské nakladatelství.

Josef Smolka

Jaroslav PÁNEK

Czechy a Polska na progu czasów nowożytnych

Тлумачення Elżbieta Baron et alii.

Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek 2014, 639 s., ISBN 978-83-8019-018-4.

Česká historiografie raného novověku, prožívající v posledním čtvrtstoletí pravou renesanci – být to platí nejen pro dějepisectví tohoto období, ale právě ono nás tu nejvíce zajímá – nacházela a nachází v prostředí polských badatelů živý ohlas. Nelze ovšem říci, že by byl stupeň recepce jejích poznatků v dílech, vycházejících z pera polských autorů, zcela uspokojivý. Největší měrou pochopitelně nacházejí ohlas práce bezprostředně spjaté s dějinami Polska nebo polsko-českých vztahů. Naproti tomu ne vždy připoutají polský zájem

13 Ukázala na to přesvědčivě Beket BUKOVINSKÁ, srov. *Studia Rudolfina* 5, 2005, s. 75n. To je snad jediná práce, která se nedostala do soupisu literatury, jímž autoři recenzovaný svazek doplňili.

publikace o vlastních dějinách českých zemí v tomto významném období české historie, které mělo dalekosáhlé důsledky pro pozdější vývoj. Právě ono však může mít velice inspirativní dosah pro polskou historiografii, a to nejen z důvodu komparace dvou sousedících společenství, ale také se zřetelem k postavení českých zemí po roce 1526 ve vlivové oblasti habsburské monarchie, což z nich činilo podstatného hráče v obecných procesech evropského a zvláště středoevropského vývoje. Třebaže jazyk studií nemusí znamenat zásadní překážku pro polskou recepci badatelských výsledků českých historiků, přece jen se k polským čtenářům snáze dostanou překlady jejich prací do polštiny a tím spíše se zvyšuje naděje na jejich trvalý vstup do vědeckého provozu.¹

Výše zmíněné úvahy se ovšem jen v malé míře týkají autora recenzované knihy. Jaroslav Pánek už po léta udržuje s vědeckými centry polských historiků živé a tvůrčím způsobem inspirující kontakty, bohaté plody jeho výzkumné činnosti představují předmět autentického polského zájmu a řada jeho prací již byla čtenářům zpřístupněna v překladu do polštiny.² Nicméně tyto výsledky jsou většinou roztroušeny po různých periodikách a kolektivních dílech, což nikterak neusnadňuje jejich celkové poznání. Je proto nutné ocenit iniciátory publikace, shromažďující množství studií v jednom svazku, a zvláště jejich autora za zpřístupnění textů v této podobě.

Svazek s názvem *Czechy a Polska na progu czasów nowożytnych (České země a Polsko na prahu novověku)* zahrnuje celkem 35 rozprav, studií a esejů, z nichž 27 již bylo v polštině publikováno, tři představují překlady prací zveřejněných dosud v češtině a dalších pět je otištěno poprvé.³ Široce pojatá tematická rozmanitost, která odpovídá počtu textů, vedla autora k jejich uspořádání do pěti oddílů. První se soustřeďuje na společné dějiny Čechů a Poláků; ve druhém najdeme řadu zajímavých postřehů, týkajících se vzájemného nazírání dvou národů na „toho druhého“, a to nejen ve dvoustranných vztazích, ale i v širě pojaté evropské perspektivě; další, nejrozsáhlejší oddíl s dvanácti texty je věnován charakteristice společnosti a právního systému českých zemí, zejména v předbělohorské době; čtvrtý oddíl obsahuje portréty čtyř českých panovníků (Ferdinanda I., Maxmiliána II., Rudolfa II.

1 V této souvislosti stojí za zmínku nedávno vydaná práce českého historika Radka FUKALY, *Dramat Europy. Wojna trzydziestoletnia (1618–1648) a kraje Korony Czeskiej*, Wrocław 2015.

2 Mj. monografie Jaroslav PÁNEK, *Wilhelm z Rožemberka. Polityk pojednania*, Opole 2007. Podrobněji o díle J. Pánka a o jeho spojení s polskou historiografií píše Marceli KOSMAN v předmluvě k recenzované knize (*Przedmowa*, s. 7–23).

3 Původní místa publikace jednotlivých kapitol uvádí ediční poznámka na s. 624–627. Až po vydání recenzované knihy vyšly tiskem konferenční sborníky, pro něž byly původně určeny články *Obrona Zachodu. Królestwo Czech w walce przeciw ekspansji osmańskiej* (Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna, red. Tomasz Ciesielski – Wojciech Iwańczak, Warszawa 2016, s. 175–198) a *Czeskie badania nad dziejami Polski na progu trzeciego tysiąclecia* (Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy Środkowej i Wschodniej, red. Roman Baron – Roman Madecki – Jan Malicki et al., Praha 2016, s. 59–76). Zde je vhodné zmínit i nejnovější studii J. Pánka, publikovanou v Polsku, ale již nezahrnutou do recenzované díla: *Emigracja religijna z Czech w XVI-XVIII wieku: indywidualne decyzje – masowe przemieszczenia*, in: *Elity i masy w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych*, red. Agnieszka Januszek-Sieradzka et al., Lublin 2016, s. 341–363.

a „zimního krále“ Fridricha). Poněkud jiné je pojetí textů v pátém oddílu. Ačkoli i zde se zásadním způsobem odráží problematika raného novověku, stává se tu pro autora podkladem k širším úvahám o integrační funkci humanitních věd, o komplexnosti historie, o současné politické kultuře a úloze historiografie při jejím utváření, o problémech a perspektivách našeho oboru v Česku a v Polsku. Najdeme tu stati věnované současným humanitním vědám v obou zemích i jejich úloze při hodnocení současnosti a perspektiv spjatých s podílem obou národů na utváření vývojových trendů sjednocující se Evropě.

Autor upozorňuje na skutečnost, že i v oblasti vědy a jejího příštího vývoje panuje velká nejistota, přičemž J. Pánek – ostatně aktivní účastník různých mezinárodních vědecko-organizačních struktur a jednání – píše, že se tak děje především proto, že „není zřejmé, do jaké míry Evropská unie bere vážně své proklamace o všestranném vědeckém rozvoji a že se navíc objevují pochybnosti, zda je současný způsob řízení vědy a vysokého školství správný. Stále silněji se ozývají hlasy o jeho devastujících důsledcích“ (s. 451). Přesto nezávisle na samotném hodnocení prosazujících se vývojových trendů, stál a stojí před humanitními vědami obrovský úkol „harmonizace mezilidských a mezinárodních vztahů“, což nemohou zvládnout jiné disciplíny. Vyžaduje to mj. prohloubené porozumění vlastní identitě, ale také poznání specifických rysů jiných národů a civilizací, aby mezicivilizační dialog mohl přinášet co nejlepší plody. Odtud vychází autorův postulát, že národní kulturu je třeba pojímat jako výsledek mezinárodní interakce. „Jestliže důkladně poznáme vzájemná sepětí“ – píše – „a uvědomíme si, že kultura našeho národa je výsledkem vzájemného působení jejich nositelů v interakci se sousedními i vzdálenějšími národy, nebudeme mít důvod, abychom stavěli tuto kulturu a její zájmy do opozice vůči jiným kulturám“ (s. 456). A co více, bude to umožňovat v ještě větší míře poznávání a definování vlastní identity, jejího rozvíjení a kultivaci. „Sdílená identita“, uzavírá J. Pánek, „je naším údělem.“

Sluší se věnovat pozornost některým metodologickým postulátům, které J. Pánek formuluje v nové situaci historických věd ve stati *Historycy środkowoeuropejscy w Unii Europejskiej*, jejichž cílem se má stát obrana proti snahám o „využívání historie k rozpoutání vnitropolitických a obzvláště pak mezinárodních konfliktů“. Autor se tu nejčastěji odvolává na český kontext, spojený s tamní diskusí o problematice tzv. „vyhnání sudetských Němců“, avšak mnoho případů, potvrzujících jím formulované teze, lze snadno nalézt v řadě dalších zemí střední Evropy, Polsko nevyjímaje. Jednou ze základních otázek je v tomto případě zobecnování historického vědomí, vycházejícího z vědeckého přístupu a konstruovaného na principu odpovědnosti za dosažení koexistence většinové společnosti se společenstvími „hierarchicky níže postavenými i rovnocennými“. Ve vztahu k obrazu minulosti, aspirujícímu na získání širšího společenského dosahu, je třeba klást vyšší společensko-kulturní nároky, aby nebyl budován na úzkém výseku zachytitelné reality a nevycházel jen ze zkušeností drobných skupin, navíc ze svědectví vysoce emocionálně zabarvených.

Zvláštní význam má toto autorovo stanovisko při interpretaci dějin Evropy. Středoevropské země sice nejsou v dosavadních pokusech o celkové pojetí evropských dějin opomenuty, zároveň však není pochyb o tom, že se tyto syntézy opírají o historii západoevropských mocností. Před historiky ze středoevropských zemí stojí tudíž úkol obohacení této „integrované evropské paměti“. Toho však nelze dosáhnout pomocí dodatečného „navršení faktografie“,

nýbrž „prostřednictvím vyjasnění vlastního pohledu na dějiny svého makroregionu a poté začleněním tohoto pohledu do velké evropské historie“. Cestu k tomuto cíli vidí Jaroslav Pánek v „zevrubně podloženém zdůraznění specifických rysů ve vývoji středoevropských zemí, které obohatily celou evropskou civilizaci“ (s. 474). Uvědomuje si, že tu nepůjde o snadný ani krátkodobý úkol, a navrhuje proto zintenzívnění již zahájené spolupráce badatelů v této části Evropy a připisuje mimořádně závažnou úlohu polské historiografii, která zaujímá „ve střední, popřípadě středovýchodní Evropě jednoznačně vedoucí pozici“ (s. 465).

Polského čtenáře bezpochyby upoutají dvě do tohoto oddílu začleněné stati, věnované zájmu české historiografie posledních let o problematiku polských dějin. České bádání se v tomto období vyvíjelo spíše v analytickém než v syntetickém směru, a to ve dvou proudech. První z nich pojímá dějiny Polska jako součást evropských a obecných dějin, druhý se zaměřuje spíše na česko-polské vztahy v různých historických epochách. Autor oceňuje vcelku optimisticky růst zájmu o dějiny Polska v českých zemích, třebaže podle jeho hodnocení není toto bádání dostatečně koordinováno. Vysokého uznání se od něho dočkala spolupráce českých a polských historiků, která přináší výsledky „nejen v kontextu nových badatelských výsledků a rozšiřování znalostí, ale také při prohlubování vzájemného porozumění. Naprosto nezastupitelnou roli hraje při společné činnosti ve vědecké diplomacii, jejímž cílem je zvýraznění přítomnosti historiků z obou zemí a také podílu středoevropské historie na evropské a světové scéně“ (s. 541).

Téma střední Evropy jako problém koexistence a nadstátní integrace, objevující se v českém politickém myšlení od středověku, je trvale přítomné také ve výkladu Jaroslava Pánka o raně novověké problematice, jež představuje rozhodující část recenzované knihy. Rozebral zvláště dvě z těchto koncepcí. První z nich byla nastíněna v díle českého aristokrata Jana Zajíce z Házmburka, jehož *Sarmacie* podala vizi střední Evropy jakožto křesťanského antiosmanského společenství, opírajícího se o protiturecký spolek katolických křesťanů. Ve ztotožnění s habsburským programem rekatolizace obyvatel českých zemí a po přehodnocení českých dějin v tomto duchu spatřoval Zajíc možnost harmonického vztahu mezi Čechy a Němci; zároveň při bezkonfliktních vztazích s Poláky a Uhry viděl naději na vytvoření protiturecké koalice, schopné společnými silami se postavit proti vnějšímu „pohanskému“ nepříteli.

Od této vize českého aristokrata se zásadním způsobem lišila o dvě až tři generace později vzniklá koncepce střední Evropy, zformulovaná ve slavné České konfederaci z 31. července 1619. Měla se opírat o protihabsburskou opozici, vojenskou solidaritu vůči vnějšímu ohrožení, zdůraznění převahy stavů nad panovníkem, rovnoprávnost všech členských zemí a vyřešení konfesijních sporů ve prospěch evangelické většiny společnosti. Nutno zdůraznit, že kromě zemí České koruny se k tomuto svazku připojily také Horní a Dolní Rakousy, přičemž konfederace zůstala – alespoň teoreticky – otevřená i pro ostatní části Rakous a pro Uhry. Tato stavovská vize politického uspořádání střední Evropy se ovšem zhroutila po střetu s habsburskou mocí na Bílé hoře v listopadu 1620. Nic to však nemění na skutečnosti, že *Confederatio Bohemica* z roku 1619 může být pokládána za „první moderní ústavu českého státu“ (s. 184).

Málo známé stránky z dějin českých zemí odkrývá autor před polským čtenářem zvláště v oddílu věnovaném společnosti a právnímu zřízení českého státu. Z nich je vidět,

jak nedostatečně si polská historiografie zatím uvědomuje rozdíly v podobě společenských struktur v porovnání s tím, co je známo z území Rzeczypospolité. Kolem roku 1600 čítaly země České koruny kolem tři a půl milionu obyvatel, rozrůzněných – stejně jako v celé Evropě – z hlediska stavovské příslušnosti. Zvláštností českých zemí byl poměrně velmi nízký podíl privilegovaných stavů. Stavovský a rytířský zahrnovaly pouze kolem jednoho procenta celkového počtu obyvatelstva. Naproti tomu vysoké úrovně dosáhly české země z hlediska urbanizace. Jen v Čechách a na Moravě bylo na přelomu 16. a 17. století kolem 750 měst a městeček (včetně 45 měst královských) a v celém českém státě – včetně Slezska a Lužic – bylo minimálně kolem tisíce městských lokalit, v nichž sídlil zhruba milion obyvatel. Byla to města na různém stupni vývoje městských struktur a rozdílné právní podřízenosti, z čehož vyplývalo, že jednotlivé městské obce se na veřejném životě podílely odlišným způsobem. Všeobecně však měšťané všude, s výjimkou lokální úrovně, sehrávali méně významnou úlohu než šlechta, zvláště pak v oblasti výkonné moci. Pod vlivem koordinované činnosti habsburské královské moci a šlechty slábla pozice měst ve sféře legislativy (sněm) a soudnictví. Prestižním úspěchem měšťanů bylo jejich zastoupení v direktorských vládách z let 1609, 1611 a 1618–1619, ale ani to podstatným způsobem nezměnilo postavení městského stavu, stále více zatlačovaného šlechtou.

Zásadní rozdíly v porovnání s Polskem se týkaly také základních ústavních institucí. Český sněm se lišil od polského nejen účastí kurie královských měst, jejíž význam soustavně slábl, ale především skladbou, vnitřní organizací a způsobem fungování. Již na prahu novověku ztratily na významu krajské sjezdy, protějšek polských sněmů (sejmiki). Posílilo to sice pozici zemských sněmů, avšak na vyšších úrovních politického systému působily ještě jiné instituce, které konkurovaly zemským sněmům. Účastníci sněmů v Čechách a na Moravě nebyli voleni, teoreticky měl právo zasedat v panské a rytířské kurii každý dospělý šlechtic, který měl v zemi alodiální statek a inkolát. Fakticky však na sněmovní porady v Čechách přijíždělo kolem stovky a na Moravě jen několik desítek šlechticů, což je v porovnání s polskými sněmy naprosto nepatrné číslo. Zvláštní místo v celém reprezentativním systému zaujímal generální sněm, sdružující zástupce všech pěti korunních zemí.

Pravidelným předmětem sněmovních jednání se kromě daní stávaly záležitosti spjaté s obranou, zvláště v době zesíleného ohrožení ze strany Turků, kteří po případném dobytí zbytku Uher mohli ohrozit země České koruny. K tomu došlo zejména v letech 1566 a 1594. Reálné ohrožení se stalo podnětem ke svolání zemské hotovosti, která je známa i z Polska, ale která v českých zemích fungovala jinak. Zahrnovala všechny stavy a v případě šlechty byla svolávána podle deklarované hodnoty majetku, ve městech podle počtu domů, venkov se podílel zdaněním podle počtu osedlých. V případě, že se válečné výpravy účastnil král nebo jiný představitel vládnoucí dynastie, měli se na ní podílet všichni páni, rytíři a měšťtí erbovníci. Třebaže válečný význam takovéto zemské hotovosti nebyl příliš velký, podle Pánkova názoru „organizace protiosmanské obrany umožňovala českým zemským úředníkům prosazovat vlastní koncepci vojenství, opírající se o skladbu starého českého státu“ (s. 340). V době rostoucího napětí mezi českými stavy a habsburskými panovníky si tato politická funkce zemské hotovosti zaslouží zvláštní zdůraznění.

Vrátme se ještě k některým aspektům díla, spjatým se společnou minulostí Čechů a Poláků. Jako zvláště zajímavá se jeví kapitola věnovaná proměnám modelu sousedství a vzájemného soužití obou národů v již více než tisícileté historii. Autor, nazírající problematiku z českého hlediska, vyděluje sedm období, v nichž vystihuje měnící se dynamiku těchto vztahů, vedoucí k vytváření jejich – pro historika postižitelných – specifických rysů a modelů. Nejpříznivěji oceňuje 15. a 16. století, kdy došlo k projevům přátelství na evropské scéně a k vzájemné výměně kulturních rolí. Po Bílé hoře nastal výrazný úpadek významu sousedství, podmíněný mj. politickou situací obou států a z ní plynoucími zájmovými rozdíly. Toto období trvalo až do obnovení obou států po první světové válce.

Polský čtenář zajisté zaměří zvláštní pozornost na studii *Polska i Polacy w oczach Czechów na prognozu nowego wieku* (v polštině by ovšem bylo správnější *na prognozu czasów nowożytnych*). Mezi různorodými zdroji informací, jaké měli Češi v 16. století k dispozici, se patrně největší oblibě těšila česká verze díla Sebastiana Münstera *Cosmographia universalis*, která v překladu a s doplňky Zikmunda z Puchova vyšla v Praze roku 1554 jako *Kozmografía česká*. Vědomí společného původu Slovanů se stalo pro českého renesančního učenice východiskem k představení Poláků jako národa příbuzného Čechům a jiným Slovanům, což se odráželo mj. v blízkosti jazyků. Polák je tu charakterizován fyzickou krásou, odvahou a bojovností, ale také zbožností, šlechetností, vstřícností a moudrostí. Negativními vlastnostmi obyvatel země nad Vislou tu jsou nedostatek „příkladných a věrných vůdců“, sklon k opilství, prostopášnosti a cizoložství, ačkoli Poláci „nejsou tak nestoudní jako jiní“. Autor *Kozmografie české* byl přesvědčen o dějnotvorné úloze Poláků v boji za záchranu před expanzí Osmanské říše. „Tento první a na počátku novověku neúplnější“ – jak spis hodnotí J. Pánek – geografický a historický výklad o Polsku a Litvě poskytl českému čtenáři solidní soubor informací o zemích a národech, obývajících země a regiony na severovýchod od Čech. Polsko bylo představeno jako země, v níž panoval národnostní a náboženský pluralismus, blízky vývoji země České koruny. Pozitivní názory na Polsko nechyběly ani v jiných českých pramenech, které se v knize staly předmětem Pánkovy analýzy. Jejich názory shrnuje autor takto: „Etnogenetický mýtus a s ním spjaté vědomí jazykové, kulturní, historické a teritoriální blízkosti patřily v období 16. a na počátku 17. století k převažujícím prvkům českého nazírání na Poláky, přinejmenším v té části stavovské společnosti, jejíž názory jsme schopni zachytit“ (s. 63).

Ve stručné recenzi nelze poskytnout úplný přehled problémů a témat, které se staly předmětem zájmu autora recenzované knihy. Objevuje se v ní mnohem více témat, dotýkajících se bezprostředně historie Polska a jejího místa ve vědomí Čechů předbělohorské doby, jako například otázka české účasti v politickém zápasu v Polsku v době prvních bezkráloví, spjaté s postavami Viléma z Rožmberka a olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského, či přítomnost polské tematiky v českých týdeních novinách a v dobové korespondenci. Polský čtenář obohatí své vědomosti o výsledcích českého historického bádání, vztahujících se k historické polonistice, o dějinách samotných Čech, ale také o dilematech a vývojových trendech současné české historiografie. Dodejme, že knihu uzavírá *sui generis* shrnutí celého díla, určené pro anglofonní čtenáře, které obrací zvláštní pozornost k místu českých zemí a Polska v dějinách střední Evropy.

Již mnohaletá přítomnost Jaroslava Pánka v historické kultuře Polska, jeho rozmanité kontakty s polskými historickými centry, diskuse a polemiky nalezly v knize Čechy a Polsko na prahu novověku své vyvrcholení a svěbytný souhrn. Studie začleněné do této publikace, přinášející plody dlouholetého bádání a úvah, jsou zároveň podány sdělným literárním jazykem, s bohatou faktografickou dokumentací. Představují četbu poučnou, inspirující, nezřídka přímo strhující. Kniha zaujme trvalé místo nejen mezi díly české historiografie, neboť staví autora mezi historiky, kteří se zasloužili o poznání naší společné minulosti tak jako Jaroslav Bidlo či Josef Macůrek, ale obohatí rovněž historiografii polskou.

Henryk Gmiterek

Marek VLHA

Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajanské komunity v USA 19. století

(= Knižnice Matice moravské, sv. 43)

Brno, Matice moravská 2015, 422 s., ISBN 978-80-87709-13-9.

Marek Vlha vydal modifikovaný text svojí doktorské disertace obhájené na Masarykově univerzitě v Brně. Nepokusil se jako většina jeho předchůdců sledovat českou emigraci do Ameriky v delším časovém horizontu, ale věnoval se problematice formativní fáze české krajanské komunity ve Spojených státech v poměrně krátkém časovém období, jež vymezuje polovinou a koncem sedmdesátých let devatenáctého století. Autor založil práci především na výzkumu v českých i amerických archivech a knihovnách. Pátral v jejich sbírkách novin a časopisů a rukopisných fondech. Snad nejlepším příkladem je zde knihovna Náprstkova muzea s možná nejrozsáhlejší kolekcí krajanského tisku a s impozantním souborem rukopisných pramenů.

Publikace je dalším titulem k problematice, jež nemá v českém prostředí jen odbornou dimenzi, čemuž odpovídá i poměrně skromný rozsah příslušné bibliografie. Až do roku 1918 a poté zase od roku 1938 fakticky až do roku 1989 představovala emigrace, především emigrace do Spojených států také, nebo možná hlavně, politický problém. To se projevovalo i v přístupu akademického světa k danému fenoménu. Vlha zmiňuje tuto otázku v úvodu textu, který je vyčerpávajícím a fundovaným pohledem na základní problémy studia vystěhovalectví, jak je reflektují čeští (českoslovenští) a američtí autoři jakož i přehledem prací k problematice emigrace do Spojených států, jak československých a českých, tak amerických autorů. Nejde zde v žádném případě o stovky knižních, ale ani časopiseckých titulů, což je pochopitelné právě v kontextu pohledu na českou emigraci a exil zmiňovaný výše.

Podle Vlhy je za menším počtem prací věnovaných problematice emigrace do USA českých autorů publikovaných po roce 1970 třeba vidět politický tlak resp. nezámým studium této problematiky podporovat, či řečeno Vlhovými slovy: „V době normalizace se tak česká historiografie vzhledem k výzkumu emigrace do Nového světa opozdila nejen za zeměmi západní Evropy, ale i Polskem či slovenskou částí republiky“ (s. 23). Sám ovšem píše i o nepříliš „uspokojivém pohledu“ na výsledky bádání celého období 1948–1989, což ale neplatí jen pro bádání o české emigraci do Spojených států, ale také o americké historii vůbec. Hlásí se potom k výsledkům práce dvou českých historiků, Františka Kutnara

a Leoše Šatavy, oceňuje studie Ivana Dubovického a dílo Josefa Polišínského, jehož zásluhy o studium vystěhovalectví z českých zemí jsou skutečně nepominutelné. Co se týče výsledků výzkumu amerických badatelů (Marcus Lee Hansen, Oscar Handlin, Rudolph J. Vecoli, John Bodnar) nemohl autor pominout diskusi kolem konceptu „melting potu“ s jeho razantním odmítnutím, aby nakonec střízlivě konstatoval, že dominance jednotlivých teorií je už minulostí a problematika migrace zůstává věcí diskuse. Vlha uvádí také produkci česko-amerických autorů, kde z klasiků zcela oprávněně vyzdvihuje práce Tomáše Čapka o krajanském tisku, kritičtější je k moderním autorům této provenience, aby nakonec došel k logickému zjištění, že vzhledem k jazykové bariéře se o českou emigraci v USA budou těžko zajímat američtí historikové jiného původu než českého.

Konstrukci obrazu české emigrace do Spojených států v tom nejširším pojetí pak Vlha otevřel kapitolami Prolog: Texaská anabáze a Pionýři doby předbřeznové, v nichž na příkladu neúspěšné cesty rodiny Františka Hermanna do Texasu počátkem padesátých let 19. století ukázal v korespondenci protagonistů rizika putování do nové vlasti. Pak se v dlouhém historickém exkurzu, opřeném o sekundární literaturu, vrátil ke vztahům střední Evropy a amerického kontinentu od počátku šestnáctého století do čtyřicátých let století devatenáctého.

Potom už autor upřel pozornost k prvním třiceti letům masové migrace, kdy se české vystěhovalectví do Spojených států kvalitativně i kvantitativně výrazně měnilo. Předložil široký okruh otázek, sledoval rozsah a příčiny emigrace, cesty, jimiž emigranti odcházeli, problematiku agentů zprostředkovávajících přepravu přes Atlantik, ale také informace o cílech putování vystěhovalců. V pasážích o počtu emigrantů z českých zemí upozornil na ošidnost dosud udávaných čísel a různost pramenů, z nichž mohou badatelé vycházet: dokumenty americké a rakouské provenience i registry přepravních společností, resp. přístavních orgánů v příslušných městech. Srovnání takto získaných údajů však ukazuje nemalé rozdíly a Vlha proto realisticky konstatuje, že přesnější závěry lze při hledání skutečného počtu emigrantů vyslovit až pro období po roce 1910.

Pokud stávající literatura hledá příčiny vystěhovalectví v neuspokojivých ekonomických a sociálních poměrech, zmiňuje Vlha faktor, uváděný se silně kritickým ostnem dobovými úředními prameny: aktivity jednotlivců a kancelářů, které agitovaly pro vystěhovalectví v celé Evropě, včetně Rakouska a Rakouska-Uherska. Pro české země hráli v tomto případě značnou roli Alois Kareš a Josef Pastor, nesmiřitelní konkurenti, jejichž spory a tiskové kampaně viníci protivníka z nejrůznějších nepravostí poskytovaly argumenty úřadům při jejich tažení proti vystěhovalectví vůbec. Zatímco Kareš se svým pozdějším společníkem Stockým zřídil kancelář v Brémách, Josef Pastor nabízel přepravu z Hamburku. Těmito přístavy pak skutečně od šedesátých let procházela velká část vystěhovalců z českých zemí. Kareš i Pastor vydávali řadu plakátů, map a brožur, v nichž nabízelí nejen přepravu do Ameriky, ale také peněžní služby a pomoc po příjezdu do Spojených států. Tyto tiskoviny šířili agenti obou kancelářů ve městech i na venkově, často s pomocí lokálních pomocníků v podobě hostinských, v jejichž podnicích visely plakáty inzerující přepravu přes Atlantik a agenti se zde scházeli se zájemci o emigraci. V tiskovinách zpravidla nechyběly dopisy vděčných zákazníků, potvrzujících kvalitu nabízených služeb a lidumilnost majitelů kancelářů, zpochybňovaných ovšem konkurencí jako texty psané na

zakázku nebo přímo z donucení. Vlha věnuje v této části práce pozornost také právnímu rámci migrace a problematice reemigrace, jejíž konkrétní podobě je věnován prolog. Strážlivě konstatuje, že stávající stav poznání je nedostatečný a problematika vyžaduje dalšího zkoumání.

Díky Vlhově analýze dobových textů, novinových a časopiseckých článků i brožur na straně jedné a korespondence na straně druhé získává čtenář dva obrazy Ameriky: jak ji viděli emigranti před odjezdem za moře a poté, co dosáhli kýženého cíle. „Vysněná Amerika“ a „Realita Nového světa“, stejně jako následující kapitola „Nová vlast a její koncepty“ jsou přínosem nejen pro bádání o emigraci, ale také o myšlení české společnosti v druhé polovině devatenáctého století v dimenzi úvah o „českém“ a „cizím“, resp. vztahu těchto fenoménů. Lze tady sice přepokládat další rozšiřování a precizování obrazů, jež Vlha ve svém textu nabídl, základní hranice zde však jasně vytýčil.

Autor poté sledoval emigranty i z hlediska jejich náboženství, především v podobě adaptace tradičních církví na nové podmínky, resp. růst či pokles religiozity sledované společnosti a konflikty mezi třemi hlavními religiozními proudy, katolickým, protestantským a tzv. svobodomyšlným. Zdůraznil sílu katolického segmentu mezi českými vystěhovalci v prvních letech sledovaného období. Když však začalo v tomto táboře docházet ke sporům, znamenalo to přirozeně jeho oslabování, zatímco potíže protestantských denominací byly způsobeny hlavně ekonomickými faktory. Rozpory mezi oběma náboženskými tábory pak podle Vlhy přispívaly ke štěpení už tak dost malé české komunity (s. 249). Sílil v ní svobodomyšlný segment, jehož nejvýraznějšími rysy byly antiklerikalismus, racionalismus a pokrokářství.

V souvislosti s volnomyšlenkářstvím hodnotí Vlha činnost významných osobností české emigrace nejen tohoto období – Augusta Geringera, Františka Boleslava Zdrůbka, jehož „tlumače“, konverzační příručky vycházely opakovaně až do dvacátého století a byly hojně používány českými emigranty přicházejícími do Spojených států zpravidla bez znalosti angličtiny, a Ladimíra Klácela, jehož autor označuje za „nejikoničtější osobnost“ svobodomyšlného hnutí.

Vlha se potom ve větší části knihy zabývá buďto aktivitami české komunity ve Spojených státech či jejím pohledem na nový domov. Kapitola České etnikum v americké perspektivě naopak věnuje obrazu komunity ve většinové společnosti, resp. podtrhuje závislost tohoto obrazu na stupni její identifikace se společností většinovou v jejích rituálech. Předmětem závěrečných kapitol je vztah české komunity v USA ke „staré vlasti“ a její sebereflexe. Autor zde zakládá analýzu opět na korespondenci a dobovém tisku. Potvrzuje na jedné straně solidní přehled českoamerické žurnalistiky a protagonistů krajského elementu po sociálních, kulturních i politických problémech české společnosti, na druhé straně upozorňuje na opakované stížnosti této komunity na nezáměr o její problémy ze strany reprezentantů českého národa. To muselo Sládkovu „odtátou haluz“ národa české společnosti dále vzdalovat.

Pokud je třeba vznést k práci nějaké kritické připomínky, pak ke dvěma úvodním kapitolám, kde v prologu není jasné, proč autor pojednává příběh Františka Hermanna ve zvláštní kapitole a navíc ho předřazuje jinak logicky stavěnému celku: Anabáze manželů Hermannových a jejich šesti dětí patří už do počátku období masové migrace a Hermannovi nebyli jediní, kdo se po zklamání z Ameriky vraceli, řečeno s Vlhou do

„staré vlasti“. Podobných navrátilců byla řada, nechyběli ani tací, kdož překročili Atlantik několikrát, neschopní se rozhodnout, kde by vlastně chtěli žít. V Americe se steskem pod domov, širší rodině a důvěrně známém prostředí, nebo v rakouském či rakousko-uherském mocnářství, kde se cítili národnostně, sociálně či ekonomicky utlačováni. Autor v úvodu inkriminované kapitoly představení konkrétního případu osudů rodiny vysvětluje, že činí tak údajně proto, aby podtrhl osobní rozměr vystěhovalcké zkušenosti, která by se jinak ztrácela v obrazu etnických, náboženských a dalších procesů, jimž věnuje následující kapitoly. Mohu sice tuto Vlhovu ambici chápat, nepřestanu ovšem pochybovat o vhodnosti způsobu, jímž ji naplnil. Ještě větší pochybnosti pak mám o smyslu historického exkurzu v úvodu kapitoly Pionýři doby předbřeznové, vedeného až do počátku 16. století. Zde se Vlha opírá jenom o sekundární literaturu, v případě Rechcíglových textů, jejichž autor využívá zase pouze starší časopisecké či knižní tituly, spíše populárního charakteru, jinde pak nepoužívá až na výjimky studie s výsledky nejnovějšího bádání.

Tyto kritické poznámky nemají však zmenšit význam Vlhovy publikace. Znamená skutečný přínos pro studium české migrace do Spojených států v době, kdy se vytvářel obraz „Ameriky“ v české společnosti, resp. společnosti českých zemí, v nichž hrálo vystěhovalectví německy mluvících obyvatel značnou roli. Vztahy mezi česky a německy mluvícími emigranty ze střední Evropy pak měly ve Spojených státech v řadě případů jinou podobu než v Rakousku či Rakousko-Uhersku. I pro představitele českého národního hnutí jako byl Vojta Náprstek, byla v Americe úzká spolupráce s německou komunitou samozřejmostí a ekonomickou nutností. Podobné konstatování pak platí o „posledním husitovi“ Čenku Pacltovi, byť si na druhé straně nelze dělat iluze o bezproblémových kontaktech obou etnik v Americe. Srovnej některé pasáže ve Vlhově edici dopisů čtyř českých účastníků americké občanské války.⁴

Příslušníci obou etnik pak ovšem nejen vytvářeli „středoevropskou“ komunitu ve Spojených státech, případně v jiných zemích amerického kontinentu, ale přispívali ve střední Evropě k vytvoření obrazu Spojených států jako země neobyčejných ekonomických možností i politické svobody. Přestože se rakousko-uherská oficiální propaganda snažila tuto představu narušit a hlasy, varující před „hrozbou odnárodnění“ zaznívaly i od mluvčích českého národního hnutí (např. Sládkovy texty), obraz Spojených států vytvořený ve třetí čtvrtině devatenáctého století ovlivňoval v následujících desetiletích rozhodování tisíců lidí. Odcházeli za moře a vytvářeli v USA komunitu, jejíž aktivity přitahovaly dosud větší pozornost než česká pospolitost v Americe v její formativní fázi. Vlha podstatným způsobem rozšířil poznatky, jež přinesli František Kutnar, Josef Polišínský a zejména ve srovnání s prvním jmenovaným zasadil navíc české vystěhovalectví do širšího kontextu. V tomto ohledu je Vlhova práce skutečně mimořádná a zaslouží plného ocenění.

Josef Opatrný

4 Marek VLHA, *Dopisy z války severu proti jihu*, Brno 2010, s. 44.

Martin JEMELKA (ed.)

Ostravské dělnické kolonie I: závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven v moravské části Ostravy

Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2011, 541 s.,
ISBN 978-80-7368-953-7.

Ostravské dělnické kolonie II: závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy

Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2012, 735 s.,
ISBN 978-80-7464-190-9.

Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků

Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta 2015, 815 s.,
ISBN 978-80-7464-754-3.

V loňském roce vyšel třetí a závěrečný díl rozsáhlého kolektivního projektu k dějinám dělnických kolonií v Ostravě. Výzkumný tým devatenácti historiků a historiček z Ostravské univerzity shromáždil společně s předchozími dvěma svazky na více než dvou tisících stranách několik desítek tisíc údajů k ekonomickým, bytovým, demografickým a sociálním poměrům v moravskoslezské metropoli, jejíž moderní dějiny byly více než kterékoliv jiné město habsburské monarchie a Československé republiky spjaty právě s dělnickými koloniemi. Z perspektivy historické topografie nás autoři a autorky provází dvaosmdesáti závodními koloniemi, které začaly největší průmyslové podniky ve druhé polovině 19. století budovat na území Moravské i Slezské Ostravy a ve Vítkovicích a které na více než sto let určovaly jejich ráz. V návaznosti na téměř šedesát let trvající historický, etnografický a sídelní průzkum dělnických kolonií usilují autoři s oporou v archivních pramenech odstranit „dlouho tradované omyly“ a předložit veřejnosti publikaci, která by sloužila jako „informační fundament“ pro budoucí analytické a komparativní uchopení tématu. (ODK I, s. 10. ODK II, s. 12.)

Všechny tři svazky se snaží dodržovat jednotnou a přehlednou strukturu, která zahrnuje základní prostorové informace (a), stavební vývoj (b), údaje ke standardu bydlení (c), populačním poměrům (d), občanské vybavenosti (e), spolkovému životu (f) a významným osobnostem vzešlým z kolonií (g). Nalistuje-li si čtenář kapitolu k historii příslušné kolonie, dozví se nejdříve o městské části resp. podniku, pod který kolonie spadala a který inicioval její vznik. Součástí vstupních informací je popis uliční a silniční sítě, jež kolonii spojovala s nejbližším okolím, popřípadě zajišťovala její dopravní obslužnost. Podobné sdělení ocení především znalci Ostravy, pro čtenáře z jiných koutů není např. vymezení kolonie Hlubina „Hlubinskou ulicí a ulicemi Železárenskou, Místeckou, Pohraniční a Výstavní“ příliš srozumitelné. Lepší orientaci umožňuje přetištění výřezů z katastrálních map a situačních plánů ve větším rozlišení, které autoři zapracovali do druhého a třetího svazku.

Po vstupní „prostorové“ informaci, která by měla čtenářům zprostředkovat představu, kde se kolonie nacházela a jakým způsobem se z nich obyvatelé dopravovali na jiná místa, zejména do zaměstnání, následuje charakteristika stavebního vývoje (b). Autorům nelze upřít snahu o co nejpřesnější určení, kdy byla kolonie založena a kdy došlo k výstavbě prvních objektů. Zohlednění řady historických pramenů (např. školních kronik nebo demoličních záznamů) nabízí velkou variabilitu časových údajů, přičemž nelze automaticky dovozovat, že nejstarší jsou ty správné. Detailní popis prostorových dispozic čtenáře potom provede jednotlivými domy od sklepa až po půdu a dá jim nahlédnout do kuchyně či ložnice obyvatel kolonií. Pokud se zachovala stavební dokumentace a autoři si tuto otázku položili, dozví se čtenáři o historických okolnostech zástavby (např. v době hospodářské konjunktury na konci šedesátých let 19. století uvedlo ředitelství Vítkovických železáren, že panuje nedostatek dělnických bytů; požádalo proto obecní zastupitelstvo Moravské Ostravy o vydání stavebního povolení, aby mohlo postavit domky pro horníky dolu Hlubina). Zvláště cenné – ač ojedinelé – jsou pokusy autorů zařadit stavební vývoj do historických souvislostí a ukázat, nakolik byly stavěné domy ve své době typické a odpovídaly bydlení dané profesní skupiny či společenské vrstvy.

Popis standardu bydlení (c) je přímo spojen s předcházející částí k stavebnímu vývoji. Čtenáři jsou informováni o velikosti bytové jednotky a plochy místností, úrovni sociálních zařízení (toalet, koupelny, prádelny, mandlovy atd.), datu zavedení elektřiny, kanalizace popř. připojení k městskému vodovodu. Údaje k tomuto tématickému souboru čerpají autoři ze stavebních plánů a výkresů, podkladů ke sčítání obyvatelstva, podnikových ubytovacích rejstříků a firemních publikací. Jejich protíváhu tvoří reportáže z dobového tisku a zachované stížnosti nájemníků, které nabízejí subjektivní pohled na to, co bylo vnímáno za standard bydlení a co se od něj již odchylovalo. Konstitutivní, i když často přehlíženou roli sehrály v tomto procesu obecní a veřejné orgány, které úroveň bydlení otevřeně reflektovaly. Jejich pohled často umožnil obyvatelům kolonií identifikovat své bytové poměry jako neadekvátní a usilovat o zlepšení. V pasážích k subjektivnímu vnímání životních poměrů překračuje publikace pouhý topografický popis a nabízí dílčí, ale čtenářsky mnohem vděčnější interpretaci.

Další sledovanou kategorií jsou populační poměry (d). Hlavní pramen k jejich poznání tvoří sčítací operáty, které vznikly při desetiletých sčítáních obyvatelstva v Rakousko-Uhersku a v Československu. V mnoha případech se zachovaly až na úroveň domácností a za jejich municiozní rozbor zaslouží autoři a autorky uznání. V kombinaci s předchozími oddíly si lze udělat přibližnou představu o tom, kdo v koloniích bydlel, jak se proměňovala průměrná zabydlenost jednotlivých domů a kolik osob připadalo na bytovou jednotku. Přestože autoři dovedli svá zkoumání téměř až na práh domů a bytů, neunikli pasti, kterou s sebou kvantitativní přístup přináší. Statistické součty stvořily průměrného obyvatele kolonie: lze o něm říci, že to byl muž se základním vzděláním, který do kolonie přišel z okolní venkovské obce v produktivním věku, pracoval jako havíř nebo hutník, mluvil česky a hlásil se k římskokatolické církvi. V kolonii se oženil, založil rodinu, vychoval děti. Pouze málokterý se dožil stáří, jež většinou strávil mimo kolonii. Z této zjednodušené a povšechné charakteristiky, kterou nabízí excerpce sčítacích operátů, je zřejmé, že strukturální analýza, bytí provedená na

úrovni bytových jednotek, neposkytuje o nic konkrétnější výsledky a překvapivější závěry než např. souhrnná statistika pro celé město.¹

Při zkoumání populačních poměrů, především teritoriálního původu obyvatel kolonií, připomněli autoři důležitý aspekt, jenž je ostravským historikům známý několik desetiletí, nenašel však dosud vyjádření v monografickém zpracování: jazykovou, regionální, náboženskou a sociální rozmanitost, která se promítala do specifické podoby národotvorných procesů na Ostravsku, kam přicházeli lidé z Haliče, Hlučínska, polského Těšínska, Rakouského a Pruského Slezska. Opomenout nelze ani ortodoxní náboženskou komunitu Chasidů, ti se od ostravských obyvatel odlišovali již svým zevnějškem. Dělnické kolonie, ve kterých nově příchozí nacházeli svá přístřeší, byly pověstným tavicím tyglíkem a pravou laboratoří industriální moderny. Např. v kolonii U Dubu v Moravské Ostravě dosahoval počet narozených v Haliči téměř čtyřicet procent; v kategorii domovské příslušnosti a místa narození přednostů domácnosti přesahoval dokonce sedmdesát procent.

Autoři upozorňují, že smigrací za prací byl spojen celý komplex problémů, promítajících se do ekonomického a sociálního života na Ostravsku. Většina příchozích pocházela z chudých venkovských regionů, mnoho z nich bylo negramotných nebo pologramotných, vykonávali nekvalifikovanou práci, v koloniích vytvářeli uzavřená společenství. Úzké rodinné, náboženské a regionální vazby se projevovaly při výběru spolubydlících, sousedů a životních partnerů. Podobnými principy se řídila volba kmotrů, svatebních svědků, přátel a kolegů na pracovišti. Rozdělení a řevnivost dosahovaly takové míry, že některé hostince byly přístupné pouze příslušníkům jedné regionální skupiny a jiní obyvatelé byli při jejich návštěvě vystaveni hrozbě fyzického násilí. Topografické určení této kulturní heterogenity, tedy co možná nejpřesnější umístění v městském prostoru, které jde téměř až na úroveň jednotlivých ulic a domů, představuje pravděpodobně největší přínos všech tří svazků.

V části o občanské vybavenosti (e) dělnických kolonií se čtenáři dozvídají o záležitostech spjatých se zřizováním a provozem školek a škol. Autoři ukazují, že instituce školky měla poměrně dlouhou a pestrou minulost. Školky vznikaly v průsečíku občanských, obecních a podnikových zájmů. Souvisely s oddělením sféry domova a světa práce resp. rostoucí zaměstnaností žen v místě s vysokou koncentrací průmyslové výroby. Také otázka školství a škol v dělnických koloniích přesahuje svým významem hranice moravskoslezského kraje. Vzhledem k tomu, že se jednalo o jazykově smíšený region, ve kterém dlouhou dobu dominovaly jazykově i kulturně německé elity, stávalo se založení školy mimořádně politizovaným a medializovaným tématem, schopným mobilizovat početné skupiny občanů. Zatímco v oblastech se silným národním uvědoměním patřily kontroverze kolem zřízení nové školy pouze k dobovému koloritu, v etnicky promíšených a národnostně indiferentních koloniích rozhodovala existence školní výuky v příslušném jazyce o národní příslušnosti a sociální mobilitě stovek dětí.

Další institucí, jíž je v části o občanské vybavenosti věnována systematictější pozornost, byly hostince. Vedle trávení volného času pro různé skupiny obyvatel kolonií spojené s konzumací alkoholu, provozováním tanečních a hudebních zábav, ale i hazardu,

1 Karel JIŘÍK a kol., *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 145–149, 200–207.

se v hostincích odehrávala spolková a politická činnost. Ve společenských sálech hostinců se pořádaly stranické schůze nebo se scházeli místní hudebníci a divadelní ochotníci. Postupem doby, jak kolonie ztrácely svůj provizorní a přechodný ráz a měnily se v sídliště, ve kterých se jejich osazenstvo dlouhodobě zabydlelo, byla občanská vybavenost doplněna o sportoviště tělovýchovných jednot (včetně fotbalových klubů), knihovny a v meziválečném období o kina. V koloniích vyrostly také kostely, nemocnice, hřbitovy, obchody a živnosti. Neslavně proslulá se od devadesátých let 19. století stala Stodolní ulice, kde se koncentrovala prostituce a veřejné domy.

Řada zařízení občanské vybavenosti nabízela prostory pro spolkový a společenský život (f). Při pročitání této subkapitoly, kterou autoři do textu zařazují příležitostně, napadne čtenáře, že spolkový život v ostavských koloniích nevykazoval výrazné odlišnosti od jiných míst ve středoevropském regionu. Vedle dobrovolných hasičů, sportovních organizací, amatérských divadelníků a hudebníků, trampů, vodáků a rybářů, patřila k dobovým charakteristikám rivalita sociálně demokratických a komunistických odborů. Vzhledem k tomu, že Ostrava představovala v meziválečném Československu centrum bezvěreckého hnutí, byly jistým specifickým protináboženským a osvětovým aktivitám, které v koloniích vykonávala místní sdružení. Bezvěrci byli spjatí se sociálně demokratickou a komunistickou stranou. Bezvěrectví tedy nebylo ani tak změnou v náboženském citění moderního člověka, jako spíše výrazem politické orientace, přidruženou stranickou či spolkovou činností.

Poslední oddíl každé kapitoly věnovali autoři významným osobnostem, které se v koloniích narodily, popř. s nimi byly úzeji spjaty (g). Přestože se kolonie vyznačovaly nebývalou vysokou koncentrací obyvatel, teprve vyličení životních příběhů dalo veskrze informačních a encyklopedickým pasážím „lidskou tvář“ a zalidnilo text konkrétními osudy. Individuální perspektiva přispěla k větší srozumitelnosti textu a umožnila čtenářům udělat si lepší představu, jak se lidé vyrovnávali s rodinnými a sociálními poměry, ze kterých vzešli. Z jednotlivých medailonů vyplynulo, že většina rodáků, kteří svým významem a činností přesáhli hranice ostravských kolonií, až na několik málo výjimek pocházela z řad střední třídy: Jejich otcové byli kvalifikovaní důlní a hutní řemeslníci, popřípadě specialisté a vzdělaní úředníci. Přestože toto zjištění není kvantitativně zachyceno, lze s jistou mírou zjednodušení tvrdit, že kolonie ustanovovaly třídní struktury a habitusy, které se bez větších změn reprodukovaly několik desetiletí. K narušení této sociální reprodukce napomohlo až budování komunistické diktatury po roce 1948, které podpořilo společenskou mobilitu a vzestup dětí z dělnického prostředí.

V závěrečné úvaze si dovoluji několik postřehů k badatelským problémům, jejichž řešení zůstalo v publikaci otevřené. Autoři označují svůj výzkum za inspiraci i varování před tvorbou ekonomických strategií, které jednostranně akcentují sociální politiku průmyslových závodů. Ve třetím dílu se navíc přihlásili ke konceptu „firemního města“. Problém je, že badatelské výsledky, které čtenářům předložili, úplně neodpovídají deklarované perspektivě. Autoři např. přiznávají, že řada domů kasárenského typu byla vystavěna s podporou vídeňského ministerstva financí. Tento aspekt by stál za podrobnější diskusí, protože v roce 1892 schválil předlitavský parlament zákon, který daňově zvýhodňoval výstavbu dělnického bydlení. Bylo by korektní posoudit, do jaké míry

ostravské kolonie vznikaly v návaznosti na tento typ státních a veřejných podniků. Podobné otázky jsou spojeny také se zakládáním školek a škol. Průmyslové závody je příležitostně podporovaly, ale nelze jednoznačně říci, že by za svou existenci vděčily firemní sociální politice. Příklady zmiňované v publikacích spíše ukazují na synergii občanských, obecních a podnikových zájmů.

Dalším tématem, kterému nebyla věnována dostatečná pozornost, je politická činnost, respektive volební chování a výsledky voleb s přihlédnutím k jednotlivým koloniím. Z nahodilých zmínek je zřejmé, že každodenní život v koloniích byl silně politizován a politika ho výrazně ovlivňovala. Pokud měli autoři nějaké speciální důvody, proč – na rozdíl od monografického zpracování dějin šalamounské kolonie – politická témata nebrali v potaz, měli je explicitně uvést.² V poznámce zcela na okraj pak nelze nezmínit, že se jedná o mimořádně reprezentativní a výpravnou publikaci na křídovém papíře, která vytváří symbolický pendant k průběhu industrializace na Ostravsku. Za obrazový, mapový a grafický doprovod jsou na místě slova chvály, není pouze jasné, proč na obálce k prvnímu dílu o Moravské Ostravě je fotografie Josefské kolonie z Ostravy Slezské.

I když autoři považují svoji práci za uzavřenou, nemohu se ubránit dojmu, že předložili „nedokončené“ dílo. Nepochybně se jim podařilo dát dohromady „informační fundament“ jak avizovali v prvním svazku. Budoucí vyhodnocení desítek tisíc posbíraných dat, jejich analytické nebo dokonce komparativní uchopení, však není v silách nezasevěného čtenáře, který se na projektu nepodílel. Při práci na recenzi jsem si opakovaně ve všech třech dílech v tištěné i elektronické podobě ověřoval svá tvrzení a porovnával dílčí údaje napříč popisovanými koloniemi. Přesto bych si netroufnul učinit dalekosáhlá zobecnění, protože jsem pro ně nenašel jednoznačnou oporu. Vzhledem k tomu, že se ve vlastním výzkumu zabývám vlivem „prostoru“ na ekonomický a sociální život a přístup historické topografie je mi blízký, snažil jsem se empirické příklady uvedené v publikacích využít pro svoji práci.³ Ani tady jsem však nebyl o mnoho úspěšnější, protože autoři kladli historickým pramenům jiné otázky než já a získali a zachytili tudíž jiná historická fakta, než která by zajímala mne. Velmi bych se proto přimlouval za vydání čtvrtého svazku, ve kterém by autoři shrnuli své závěry, zobecnili zjištěná data a umístili dělnické kolonie na souhrnnou mapu Ostravy, aby si čtenáři mohli učinit celkovou představu o výsledcích jejich imponujícího výzkumu.

Zdeněk Nebřenský

2 Martin JEMELKA, *Na Šalamouně: společnost a každodenní život v největší moravskoostravské hornické kolonii (1870–1950)*, Ostrava 2008, s. 175–180.

3 *Od tkalcovského stavu k tovární výrobě: industriální architektura českých zemí v evropském kontextu, 1848–1914*. Juniorský projekt č. GJ15–17658Y, který podpořila Grantová agentura České republiky.

Lumír DOKOUPIL – Ludmila NESLÁDKOVÁ – Radek LIPOVSKI
*Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace
(od 60. let 19. století do první světové války)*
Ostrava, Ostravská univerzita 2014, 416 s., ISBN 978-80-7464-729-1.

Česká historická demografie je vědním oborem s více než půlstoletou historií a mimořádně závažnými badatelskými výsledky. V poslední době se však zdá, že zejména mladí badatelé ztrácí o tuto náročnou disciplínu na pomezí historiografie a demografie zájem, a to i přesto, že díky moderní výpočetní technice mají mnohem širší možnosti výzkumu, než jejich předchůdci. Časopisecké studie, které u nás v současné době vycházejí, jsou převážně dílem jednotlivců, kteří se mohou zaměřit pouze na obyvatelstvo konkrétní lokality, zatímco zahraniční badání jednoznačně směřuje k týmové kooperaci při analýze větších vzorků populace. Je proto velkým přínosem, že se podařilo vydat knihu, jež je výsledkem dlouhodobé spolupráce autorského kolektivu Ostravské univerzity. Vedle tří autorů se na jejím vzniku dílčími studii podílela řada dalších badatelů včetně studentů, kteří zpracovávali cíleně zadaná témata v rámci svých kvalifikačních prací.

Předmětem studia se stala severovýchodní část dnešní České republiky, konkrétně území Rakouského Slezska (které zůstalo součástí rakouské monarchie po roce 1742) a tzv. moravský klín mezi Opavskem a Těšínskem. Do analýzy bylo zahrnuto dvanáct někdejších politických okresů a statutární města Opava, Frýdek a Bílsko. Předkládaná kniha se tedy na rozdíl od většiny současných historickodemografických prací, které se obrací k tradičním, mnohdy víceméně zaostávajícím venkovským lokalitám, cíleně věnuje oblasti, jež ve sledovaném období vykazovala patrně nejdynamičtější rozvoj v tehdejších Předlitavsku. Největší předností knihy je skutečnost, že se zabývá veškerým obyvatelstvem sledovaných lokalit, které bylo velmi pestré nejen sociálně, ale národnostně i nábožensky, neopomíná ani židovskou menšinu. Autoři věnovali dostatek prostoru a pozornosti i vylíčení životních podmínek a získávání obživy zdejší populace, která vedle dělníků živelně se rozrůstajících průmyslových center zahrnovala osadníky z podhorských výšek s tradičním způsobem života. Stranou zájmu nezůstaly ani vysloveně negativní důsledky překotné industrializace a urbanizace, včetně devastace krajiny a sociálních problémů, jako byl alkoholismus.

Knihou sleduje v podstatě všechny důležité aspekty populačního vývoje. Zabývá se změnami struktury osídlení oblasti a počtu obyvatel v jednotlivých regionech a konečně tak analyticky popisuje vznik, rozvoj a dynamiku růstu lidnatých průmyslových center. Pozornost poté přesunuje k příčinám a důsledkům tohoto vývoje a zabývá se přirozeným pohybem obyvatelstva a migracemi. V oddílu věnovaném přirozené změně se soustředí na vyhodnocení ukazatelů sňatečnosti (hrubá míra sňatečnosti, protogamní a palingamní sňatky, sňatkový věk), porodnosti (hrubá míra porodnosti, mrtvorozenost, manželská a nemanželská plodnost) a úmrtnosti (hrubá míra porodnosti, věková skladba zemřelých, dětská úmrť), které sleduje jednak statisticky v delších časových úsecích pro jednotlivé regiony, tak i na základě drobnějších sond pro konkrétní lokality.

Analyzovaná data jsou zpracována pomocí přehledových tabulek a grafů, díky čemuž kniha nabízí velké množství srovnávacího materiálu pro další badatele. Na druhou

stranu jen zřídka uvádí data dostupná pro jiné české či zahraniční regiony, které by zájemci nabídly možnost rychlé komparace. Podobnou nepřívětivostí vůči čtenáři je i automatické předpokládání znalosti některých demografických pojmů a postupů, které by mohly být důsledněji vysvětlovány například v poznámkách pod čarou. Vstřícným gestem jsou naopak kapitoly na úvod oddílů věnovaných jednotlivým demografickým událostem, které popisují tradiční představy a rituály spojené se svatbou, narozením dítěte a umíráním. Etnografické pasáže jsou však dosti krátké a v důsledku toho poměrně povrchní, což kontrastuje s přesnými, „tvrdými“ analýzami demografických dat, které následují. Všechny výše zmíněné nedostatky jsou ale pochopitelné, neboť bezesporu souvisí s redakčním požadavkem dále „nenatahovat“ a nezahlcovat již tak dlouhý a obsažný text. Velmi důležité a přínosné je naopak zařazení informací z dobového tisku, který přinášel zprávy například o zdravotním stavu obyvatelstva a velice vhodným způsobem tak komentuje a doplňuje statistická data a analýzy evidenčních pramenů.

Zásadním faktorem ovlivňujícím populaci severovýchodní části dnešní České republiky byla migrace. Nová průmyslová sídla i rozvíjející se statutární města představovala imigrační centra, která stahovala nejprve obyvatelstvo z nedalekých neindustrializovaných lokalit a posléze lákala i příchozí z větších vzdáleností. Migrace přitom samozřejmě ovlivňovaly přírůstek obyvatelstva nejen poměrem přistěhovaných a odstěhovaných osob, ale odrážely se i v mírách porodnosti a úmrtnosti, neboť za prací odcházeli především mladí lidé v reprodukčním období života. Velmi zajímavá je v tomto kontextu statistika osob podle místa pobytu ve vztahu k domovské obci či zahraničnímu původu.

Závěrečný oddíl knihy se zabývá skladbou obyvatelstva. Jeho strukturu podle pohlaví, věku a rodinného stavu rovněž ovlivňovaly migrace a způsob obživy respektive míra industrializace v sledovaných sídlech a regionech. Stejně faktory ovlivňovaly i konfesní a národnostní situaci. Pro Slezsko, zejména Těšínsko, byl již v 18. století charakteristický vysoký počet evangelíků, zatímco v moravských regionech a severozápadní části Slezska udrželo výraznou převahu katolické vyznání, jen minimálně se zatím objevovalo bezvěrectví. Specifickou skupinu zejména nově příchozích obyvatel představovali židovští migranti zejména z Haliče. Sledování složitých národnostních poměrů tak jako jinde komplikuje problematická kolonka „obcovací řeči“ uváděná v operátech rakouských sčítání lidu až do roku 1910 a nevyhraněný postoj řady obyvatel k vnímání vlastní národnostní identity. Kulturní a sociální rozdíly odrážela i gramotnost obyvatelstva, která úzce souvisela nejen s hospodářským charakterem regionu, ale mimo jiné i s problémem dětské práce.

Předložená monografie přinesla velké množství důležitých závěrů, které jsou o to cennější, že až na výjimky dosud nebyly publikovány jinde. Poskytla tak více než solidní faktografickou a komparační základnu a metodologickou inspiraci pro další výzkumy dějin obyvatelstva na počátku statistického období. Lze jen doufat, že podobně koncipované výzkumy založené na systematické interdisciplinární spolupráci se brzy objeví i jinde a ozřejmí průběh modernizačních procesů také v dalších regionech.

Josef Grulich

Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA

Arisierungsgewinnler: die Rolle der deutschen Banken bei der „Arisierung“ und Konfiskation jüdischer Vermögen im Protektorat Böhmen und Mähren (1939–1945)

Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2011, 428 s., ISBN 978-3-447-06432-3.

Práca významných českých historikov Drahomíra Jančíka, Eduarda Kubů a Jiřího Šoušu je výsledkom, ako už je zrejmé aj z rozsahu a hĺbky vlastnej knihy, dlhoročného výskumu, ktorí autori uskutočnili v celkom devätnástich archívoch v Českej republike, v Nemecku a Rakúsku. Autori tu nadväzujú jednak na vlastný bohatý výskum hospodárskych a sociálnych dejín českých zemí, ale tiež na (predovšetkým v nemeckom jazyku) vychádzajúce knihy a štúdie k úlohe bankových inštitúcií v procese arizácie židovského majetku. Hoci sa môže zdať, že téma „hospodárskej vojny proti Židom“, ak by som parafrázovala zásadný príspevok k problematike od Harolda Jamesa,¹ je už dostatočne prepracovaná, obsahla monografia kolektívu autorov z Karlovej univerzity dokazuje opak.

V centre pozornosti trojice autorov stoja nemecké banky – a prívlastok „nemecký“ tu neoznačuje nemeckojazyčnú správu danej inštitúcie, ale skôr jej politickú (čiže národné socialistickú) orientáciu. To, čo v tomto prípade určuje „nemeckosť“ je teda predovšetkým vysoká miera kolaborácie (uvedené sa týkalo predovšetkým *Böhmische Escompte-Bank* a *Böhmische Union-Bank*, prepojených s podstatne väčšími *Dresdner Bank* a *Deutsche Bank*, a ďalej *Kreditanstalt der Deutschen in der Tschechoslowakei*). Ako autori presvedčivo ukazujú, kolaborácia prostredníctvom účasti na arizačnom procese bola vyhradená nemeckým inštitúciám – tie české boli zo štátom sponzorovaného procesu okrádania Židov vylúčené. Téma kolaborácie pritom prestupuje celou knihou – a v súvislosti s týmto si dovoľm tvrdiť, že pridaná hodnota monografie nespočíva nielen v tom, že definitívne uzatvára diskusiu o tom, do akej miery boli nemecké bankové inštitúcie v protektoráte aktívnymi prisluhovačmi nacistického režimu alebo naopak pasívnymi obeťami systému. Význam práce tkvie tiež v tom, že niektoré témy – napríklad práve onu kolaboráciu – ďalej problematizuje, ako napokon ukážem aj neskôr.

Druhým ústredným termínom práce, pri ktorom by som sa chcela tiež zastaviť, je výstižné spojenie *Arisierungsgewinnler*, ktoré by sme do slovenčiny mohli (už o poznanie viac kostrbato) preložiť ako *prospecháři arizácie*. Kto boli tí, ktorí mali z arizácie prospech? Pre české banky, ukazujú Jančík, Kubů a Šouša, bolo ekonomické ťaženie proti Židom nevýhodné. Ak teraz odhliadneme od dôležitejších morálnych otázok, české banky prišli spolu so stratou židovských zákazníkov tiež o časť svojho zisku. Nemecké banky, ktoré s okupačnou správou najprv neformálne a od apríla 1939 tiež formálne spolupracovali, sa procesu arizácie nielenže aktívne zúčastnili, ale na ožobračovaní Židov sa tiež významne obohatili. Holokaust, ukazuje trojica autorov, tvoril vedľa *Judenjagd* tiež *Profitjagd*.

Viac ako štyristostránková kniha má logickú štruktúru, ktorá čitateľovi pomáha orientovať sa v texte – a vracat sa ku konkrétnym otázkam. Na úvod, v ktorom autori

1 Harold JAMES, *The Deutsche Bank and the Nazi Economic War against the Jews: The Expropriation of Jewish-Owned Property*, Cambridge – New York 2001.

bližšie rozoberajú výskumné otázky knihy, použitú metodológiu a zdroje, pričom následne rozoberajú existujúcu sekundárnu literatúru a prácu tak zasadzujú do kontextu už existujúceho výskumu, nadväzuje sedem kapitol, ktoré spolu pokrývajú tri hlavné zložky či komponenty, ktoré spolu tvorili široko definovaný arizačný proces. Jedná sa o „vnútornú“ či „osobnú“ arizáciu, ktorá spočívala v prepúšťaní osôb židovského pôvodu a mala tak za následok ďalšiu pauperizáciu tejto skupiny obyvateľov. Ako je zrejme hneď z prvej kapitoly (venujúcej sa práve „reorganizácii“ bankového systému), k „odžidovšteniu“ dochádzalo hneď po obsadení českých zemí 15. marca 1939 a predstavovalo prvý krok v honbe za židovským majetkom. Práve kapitola k „vnútornej“ arizácii, však poukazuje na krehkú hranicu, ktorá oddeľuje aktívnu spoluprácu na arizácii od pasívnej úlohy v celom arizačnom procese. Pretože bol pragmatický postoj českých peňažných inštitúcií príkladom kolaborácie, odporu či vyčkávania?

Zvyšné kapitoly knihy sa potom venujú arizácii v užšom význame slova (kedy sa židovský majetok dostal priamo pod správu bankových inštitúcií) a širšom význame slova (v ktorom úloha bank bola vedľajšia). V prvom prípade dáva prácu presvedčivú (a súhlasnú) odpoveď na otázku, či aktivity nemeckých bank mali za cieľ sa na arizačnom procese obohatiť. O poznanie menej je v historiografii reflektovaná problematika bankových a šporiacich účtov, poistení, cenných papierov, zlata, ale predovšetkým správy firiem a obchodných spoločností, ktoré prešli pod „árijské“ vlastníctvo. V tomto smere je veľmi dôležitá kapitola o arizačných pôžičkách, udeľovaným ako malým, z hospodárskeho hľadiska viac či menej významným firmám a inštitúciám, ale tiež vlastným bankám. Kým vlastný výnos, ktoré takéto pôžičky priniesli, nie je možné spočítať, ich hospodársky význam bol veľký a spočíval v dvoch rovinách. Na jednej strane to bol vlastný úrok, ktorý prinášal pravidelné splátky v priebehu niekoľkých rokov, na strane druhej predstavovali pôžičky spôsob získavania nových klientov a ich obchodných aktivít. Práve týmto spôsobom si nemecké banky mohli kompenzovať straty, ktoré im spôsobil „odchod“ klientov židovského pôvodu.

Ak by som to zhrnula, tak spektrum tých, ktorí na holokauste profitovali, sa zdá byť aspoň tak veľký ako je plejáda spôsobov, ktorým nacisti a ich prisluhovači okrádali Židov. Krádež však je dvojstranný proces, ktorý vedľa svojich obetí má aj tých, ktorí si ulúpeným majetkom polepšili (a teraz je jedno, či sa tak stalo pod dohľadom štátu, ako to ukazuje práve príklad nemeckých bánk, alebo prostredníctvom lúpeží židovského majetku po deportovaných židovských susedoch, napríklad). Práca Drahomíra Jančíka, Eduarda Kubů a Jiřího Šoušu tak opätovne potvrdzuje nutnosť zahrnúť hospodárske a sociálne dejiny všeobecne a arizáciu konkrétne do dejín holokaustu v českých zemiach i mimo ne.

Hana Kubátová

Gregor FEINDT

Auf der Suche nach politischer Gemeinschaft. Oppositionelles Denken zur Nation im ostmitteleuropäischen Samizdat 1976–1992

Berlin – Boston, De Gruyter Oldenbourg 2015, 403 s., ISBN 978-3-11-041977-1.

V roce 1980 si brilantní esejista a filozof Milan Šimečka posteskl nad tím, jak málo vlastně rozumí „společenství strachu“, ve kterém žije. Trápilo jej, že i mezi vzdělanými lidmi „převládá skepse a rezignace na jakoukoli zodpovědnost za osud národního společenství“.¹ Nebylo to přitom poprvé ani naposled, co se Šimečka pokusil poukázat na základní atributy „obnovení pořádku“ a nešetřil přitom kritiky na adresu českého národa. Na stránkách československého samizdatu a exilových časopisů se přitom od počátku sedmdesátých let objevovaly texty, konfrontující český národ s krizovými momenty vlastních dějin. Ostatně filozof a sociolog Miloš Havelka trefně poznamenal, že bychom v Evropě jen obtížně hledali národ, „který by věnoval tolik intelektuálního úsilí filosoficko-historickým úvahám o sobě samém“.² „Z čeho se skládá duše, charakter, podstata, osud, poslání národa nikdy nespočítáš,“ napsal v roce 1977 autor, užívající pseudonym Dalimil. „Dalo by se dokonce možná tvrdit,“ pokračoval literární kritik a publicista Antonín Jaroslav Liehm, „že je těch ingrediencí v každém národě v podstatě stejně, jen osvětlení se mění, podle situací.“³

Představám o národu a jeho dějinném poslání se věnuje i kniha německého historika Gregora Feindta. Autor si vytyčil opravdu náročný úkol, představit opoziční myšlení o národu hned ve třech zemích současně. Soustředil se přitom na problematiku utváření nových konceptů politického řádu v prostředí československého, polského a maďarského disentu v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století a jejich vlivu na transformační proces počátku devadesátých let. Kniha jako celek představuje nesporný přínos do pozvolna se rozšiřující knihovny o vzájemném myšlenkovém transferu zástupců opozice napříč hranicemi východního bloku a vyvolá nejspíše i další odbornou diskusi, tím spíše, že někteří němečtí recenzenti akcentují její význam pro pochopení aktuální „konjunktury nacionalismu ve východní Evropě“.⁴ Autor přitom na sebe vzal svým způsobem nevděčný úkol, neboť svá zjištění vystavil konfrontaci tří národně specifických diskurzů, kde o minulosti a povaze národa panuje vše možné, jen ne shoda.

V úvodní pasáži autor upozornil, že národ je „potenciálně rozporuplný, situačně konstruovaný a nelineární výraz sociálně závazného řádu“ (s. 20), který podléhá různým interpretacím a dlouhodobým změnám. Obecně jej však lze chápat jako politické společenství. Opíraje se o postulát historické sémantiky německého historika Jörna Leonharda, kladoucího důraz na srovnávání pojmů v jejich dějinném kontextu, se autor

1 Milan ŠIMEČKA, *Společenství strachu*, Listy 10, 1980, č. 1, s. 38.

2 Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995, s. 7.

3 DALIMIL (Antonín J. LIEHM), *Obrana národa (říjen 1977)*, in: Antonín Jaroslav Liehm, *Názory tak řečeného Dalimila*, Praha 2005, s. 189.

4 Florian PETERS, (recenze) in: *Sehepunkte. Rezensionen journal für die Geschichtswissenschaften* [online] 16, 2016, č. 7–8. Dostupné z: <http://www.sehepunkte.de/2016/07/28246.html> (ověřeno 6. 10. 2016).

zamyslel nad možnou souvislostí mezi angažováním za lidská práva a potřebou vypořádání se s národními mýty a traumaty v geografickém prostoru středovýchodní Evropy, na jehož utváření měl mimořádný význam postoj k národnostním menšinám.

Určujícím prameným zdrojem práce se staly vybrané samizdatové a exilové texty, v nichž autor hledal příklady politického myšlení o národě. Využity přitom byly zejména sbírky Výzkumného ústavu pro východní Evropu při Univerzitě v Brémách (Forschungsstelle Osteuropa an der Universität Bremen, FSO) a maďarského Open Society Archives při Středoevropské univerzitě v Budapešti. Mimo autorův záběr naopak zůstaly fondy Libri prohibiti a poněkud překvapivě v knize nenajdeme ani odkaz na internetové digitalizační projekty, které volně zpřístupnily úctyhodné množství československých samizdatů a klíčových exilových časopisů.⁵

Kniha je tvořena pěti kapitolami a pokrývá časové rozpětí let 1976 až 1992, přičemž hlavní důraz byl položen na období do roku 1989. V rámci první kapitoly jsou nejprve velmi stručně nastíněny společensko-politické souvislosti vzniku „nové opoziční strategie“, pro kterou představoval „helsinský efekt“ jeden z klíčových impulsů. Vznikem Výboru na obranu dělníků (KOR) a Charty 77 se dle autora objevila ve středovýchodní Evropě nová forma opozičního hnutí, vyznačující se příklonem ke společnosti a sebeomezováním vlastních cílů. Nutno bohužel dodat, že bohatá studnice textů o Chartě 77 a jejím zrodu v knize využita nebyla. Ponechme stranou drobnou nepřesnost údaje o počtu prvních signatářů této občanské iniciativy i to, že Václav Havel esej *Moc bezmocných* nenapsal jen několik měsíců po procesu s Plasty, tvrzení, že jádrem Charty 77 byli „socialističtí revizionisté a křesťané různých konfesí“ (s. 45) je však zavádějící.

Konstatování, že na rozdíl od Polska se v Československu v rámci Charty 77 zpočátku neobjevila žádná konkurující si opoziční seskupení (s. 52), naznačuje nepochopení základních intencí této iniciativy i dobových souvislostí. Jejím specifikem bylo právě to, že se v ní sešli zástupci rozmanitých opozičních proudů předchozích let, kteří přirozeně neopustili své vize, v Prohlášení Charty 77 z ledna 1977 však našli onen „minimální, ale zato společný jmenovatel všeho, za co je nezbytně třeba přijmout riziko nových a nových porážek“, jak v roce 1977 napsal v knize hojně citovaný Petr Pithart.⁶ S ohledem na vzájemnou reflexi československé a polské opozice by jistě stálo za zmínku, že při debatě o budoucí podobě Charty 77 padl i návrh, zohlednit organizační strukturu KORu.⁷ Opírá-li autor své tvrzení, že se Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) zastával pouze pronásledovaných disidentů (s. 52), o odkaz na knihu historika Milana Otáhalu, pak tento v ní naopak vyzdvihl, že orientací na všechny perzekvované v Československu

5 Jedná se jednak o projekt k dějinám Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, nabízejícím například periodikum *Informace o Chartě 77* – www.vons.cz – nebo o webový portál Scriptum – www.scriptum.cz –, zpřístupňující několik desítek samizdatových a tamizdatových titulů, včetně Pelikánových *Listů* či Tigridova *Svědectví*.

6 Petr PITHART, *Nečekání na Godota (červenec 1977)*, in: Tentýž, *Dějiny a politika. Eseje a úvahy z let 1977–1989*, Praha 1990, s. 312.

7 Petr UHL, *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla*, Praha 1998, s. 26; Blanka CÁSAŘOVSKÁ – Vilém PREČAN, *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. Přílohy*, Praha 2007, s. 2.

opustil VONS počáteční trend Charty 77, upozorňovat převážně na pronásledování jejich signatářů.⁸ Obecně lze shrnout, že předkládaný historický kontext vývoje československé opozice představuje největší slabinu celé knihy.

Přínosné jsou naopak následující kapitoly, analyzující národně specifický diskurz o vztahu k minulosti, národním menšinám a vzájemné percepci napříč hranicemi. S ohledem na únosný rozsah recenze se soustředím především na to, jakým způsobem se autor vypořádal s tím československým. Autor se soustředil na několik autorů – Jana Patočku, Václava Havla, Petra Pitharta, Jána Mlynárika a tzv. Podivena (P. Pitharta, Milana Otáhala a Petra Příhodu), jejichž texty vyvolaly plodnou a někdy i dost hektickou diskusi. Vychází přitom z Patočkova důrazu na autenticitu jako klíčové podmínky překonání krize českého národa, který musí jednak znovu získat odvahu bránit vlastní svobodu a demokracii, jednak se zbavit jazykového nacionalismu (s. 89).

Havlovu esej *Moc bezmocných* a Bendovu *Paralelní polis* pak autor označil za dva nejvýznamnější pokusy o vyvedení Charty 77 z krize, do které se dostala po Patočkově smrti. Nepovšimnuty naopak ponechal texty Jana Tesaře, Jaroslava Šabaty, Ladislava Hejdánka, Miroslava Kusého či Petra Uhla, kteří se na přelomu let 1977 a 1978 potýkali s podobnými otázkami. Teprve v Pithartově textu *Pokus o vlast* z roku 1979 spatřuje Feindt adekvátní reakci na chybějící opoziční koncepci. Tento text byl bezesporu velmi zajímavý a podnětný a není divu, že vyvolal i značnou reakci, která je v knize náležitě zdokumentována. Pithartovo varování před nebezpečím výlučnosti malého „národa disidentů“ a velkého „národa mlčenlivé většiny“ však celkově nevybočovalo z dobové debaty o tom, že je zapotřebí oslovit společnost a nenechat se uzavřít v opozičním ghettu. Upřímně myšlený „nedisidentský“ koncept odpovědné a kvalitní práce a jistá kritika radikálů, kteří se osvědčují skrze negativní reakci moci,⁹ navíc nepřišla zrovna ve vhodný okamžik, neboť v tu dobu poslal komunistický režim jádro VONSu do vězení. Autor přitom dospěl k závěru, že rozvětvená debata o smyslu českých dějin sice v rámci opozice nevyústila v konsenzus, byla však součástí liberálního konceptu kritické národní sebereflexe ve středovýchodní Evropě, postulujícího svobodu a právo jednotlivce jako základ každého svobodného národa (s. 134–135).

Otázce vztahu k vlastní minulosti jako determinujícímu faktoru národního sebeurčení se věnuje třetí kapitola knihy. Autor tu v rámci československého diskurzu analyzoval dva velmi důležité texty. Tím prvním byl dokument Charty 77 *Právo na dějiny* z roku 1984, druhým pak *Podiven – Češi v dějinách nové doby (1848–1939)*, kniha trojice autorů, která však vyšla až po listopadu 1989. Zejména první text vyvolal skutečně velkou odezvu, která byla do značné míry způsobena již okolnostmi jeho zveřejnění. Problém však nebyl, jak tvrdí autor, že text vyšel „bez jinak obvyklého souhlasu mluvčích“ (s. 160), nýbrž že byla porušena zaběhnutá ediční praxe. Přestože se totiž jednalo o příspěvek k diskusi, který nevyjadřoval názory většiny chartistů, a jako takový tak měl být zveřejněn pouze jako příloha uvozujícího dokumentu Charty 77, byl vydán jako její samostatný dokument, což přirozeně přidalo na vážnosti jeho obsahu. Autor správně vystihl, v čem spočíval význam

8 Milan OTÁHAL, *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*, Praha 2011, s. 188.

9 P. PITHART, *Pokus o vlast* (1979), in: Tentýž, *Dějiny a politika*, Praha 1990, s. 334.

tohoto textu, který otevřeně obvinil mocenský establishment z instrumentalizace dějin a nastínil navíc situaci oficiální historiografie v těch nejčernějších barvách. Plně lze souhlasit i s tím, že dokument provázela mimořádně dlouhá a navíc poněkud vyhocená debata. Za poněkud přehnané je však nutné označit tvrzení, že jeho kritici odmítli využít nefalšované dějiny jako prostředek v konfrontaci s režimem (s. 169).

Z kritiků *Práva na dějiny* si autor navíc vybral pouze některé – především Milana Hübla a Luboše Kohouta – a zcela pominul konstruktivní text Jaroslava Mezníka, jenž se dostal do poněkud paradoxní situace obhájce instituce (bývalého Historického ústavu Československé akademie věd), ze které byl kvůli svým kritickým postojům po roce 1968 vyhozen.¹⁰ Přitom značná část ve Feindtově knize analyzovaného textu *Dějiny a dějepisectví jako kulturní fenomény*, kterým autoři *Práva na dějiny* reagovali na vznesenou kritiku z řad nezávislých historiků, byla přímou odpovědí právě tomuto moravskému historikovi. Zdařilým způsobem autor naopak přiblížil druhý z vybraných textů, jehož ideové kořeny spadají do druhé poloviny sedmdesátých let. Kniha *Podiven*, jejíž reflexi znesnadnila proměna dějinné atmosféry v čase jejího vydání, je svým způsobem opravdu neprávem opomíjena a je dobře, že na ni autor upozornil.

Za nejzdařilejší a nepřínosnější lze označit předposlední kapitolu knihy, obohacující předchozí vnitřní opoziční národní sebereflexi o vnější perspektivu. Na stránkách samizdatu a exilových časopisů se opakovaně objevovaly úvahy o situaci u sousedů a jejím možném dopadu na domácí poměry. Mimořádný rozmach polské Solidarity tak nemohl neovlivnit představitele československé a maďarské opozice. Národně specifické úvahy o vztahu k minulosti a současnosti měly dle autora zpočátku charakter alternativního vyprávění, vzájemná reflexe však přispěla i k potřebě prolomení řady tabuizovaných témat, jakými byly například vztah k národnostním menšinám či německá otázka. Souvislost mezi polskou nezávislostí a německým znovusjednocením, stmelující význam ochrany maďarské menšiny žijící v zemích východního bloku pro maďarskou opozici i společné úvahy o vztahu k Sovětskému svazu a potřebě „evropeizace našeho myšlení“ v rámci debaty o střední Evropě tu jsou přiblíženy velmi podnětným způsobem. Autor dospěl mj. k zjištění, že český samizdat se vztahům se sousedními národy věnoval dříve než samizdat polský a maďarský (s. 265).

S ohledem na československý přínos k debatě o Evropě je škoda, že autorově pozornosti ušla práce Jiřího Dienstbiera *Snění o Evropě* z roku 1986. Rovněž dokument Charty z března 1985 – *Pražská výzva* –, ve kterém bylo rozdělení Německa označeno za jednu z překážek pro vytvoření Evropy „jako společenství rovnoprávných partnerů“,¹¹ měl být alespoň zmíněn, tím spíše, že v knize je věnován značný prostor (s. 206–221) textu historika Jána Mlynárika *Tězy o vysídlení československých Nemcov* z roku 1978 a následné bouřlivé reakci na něj. Mnozí z představitelů československé opozice, kteří se k *Pražské výzvě* připojili (například Jan Šimsa či Ladislav Hejdánek), tak učinili právě proto,

10 Jaroslav MEZNÍK, *Kritický komentář k dokumentu CH 77 č. 11/84 Právo na dějiny*, Informace o Chartě 77 7, 1984, č. 11, s. 22–29; Tentýž, *Podruhé a naposledy o dokumentu Právo na dějiny*, Informace o Chartě 77 8, 1985, č. 5, s. 5–9.

11 Blanka ČÍSAŘOVSKÁ – Vilém PREČAN, *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*, svazek 2, Praha 2007, s. 693.

že odmítali projevy nelidského zacházení s německým obyvatelstvem, kterých byli koncem války a během prvních měsíců míru očitými svědky. Autor správně upozornil, že snaha tematizovat morální stránku odsunu německého obyvatelstva se v Československu objevila řadu let před Mlynárikem a postřehl i reakci režimu, který v *Tezích* spatřil příležitost, jak diskreditovat opozici v očích veřejnosti.

Přestože časový přesah do počátku devadesátých let se občas objevuje i v předchozích kapitolách, věnuje se autor vlivu a proměně opozičních představ o národě na počátku transformačního období především v závěrečné kapitole. Srovnáním politického myšlení o národě ve vybraných zemích dospěl Feindt k závěru, že lze sice najít vzorce, jež se objevily ve všech třech zemích, nelze prý však hovořit o nějakém myšlenkovém propojení. Účinek klíčových opozičních textů tak zůstal omezen na národní kontext, byť docházelo k vzájemným projevům solidarity a v samizdatech byly publikovány překlady vybraných autorů. Ke skutečně účinnému transferu a propojení došlo podle něj až v druhé polovině osmdesátých let, kdy se o slovo přihlásila nová opoziční generace s důrazem na mírovou problematiku a na otázky ochrany životního prostředí. Vzájemná solidarita představitelů opozice pak vedla spíše k utvrzení opozičního a národního sebechápání, než aby provokovala k hledání smyslu daného národa (s. 298).

Autor výstižně konstatoval, že pocit vzájemné sounáležitosti během protirežimních demonstrací záhy vyprchal. Představitelé opozice se v důsledku pádu komunistického režimu ocitli před obtížnou výzvou, převést svou představu o podobě národa do proměněných společenských poměrů. Mobilizační účinek morálních výzev byl časově omezen a záhy se tak ukázalo, že patriotismus a nacionalismus ve středovýchodní Evropě korelují jak s uznáním lidských práv, tak s etnickou intolerancí (s. 316). Velmi stručně pak autor naznačil, že transfer opozičních představ do nově vzniklého společenského řádu závisel do značné míry na integraci jejich protagonistů do politiky. Pouze jednotlivcům jako byli Václav Havel či Árpád Göncz se podle něj podařilo výrazněji rozvinout postopoziční politiku a stát se morálními autoritami (s. 324).

Feindtova kniha představuje zajímavý a inovativní pokus o transnacionální uchopení doposud spíše opomíjené problematiky opozičního myšlení o národu. Její autor využil úctyhodné množství literatury a samizdatových textů a dokázal z jejich pestré palety vybrat takové, které již v době svého publikování vyvolaly debatu v opozičním prostředí. Odborné veřejnosti tak nabídl rozsáhlý soubor úvah představitelů opozice v Československu, Polsku a Maďarsku o národě v období „pozdního socialismu“. Zatímco výběr textů lze jednoznačně ocenit, pak největší slabinu představuje, bohužel zejména v případě pasáží o Československu, jejich zasazení do dobového kontextu. V knize lze narazit na řadu nepřesností a zavádějících tvrzení. To poškozuje celkový dojem z jinak čtivé, v konečném důsledku však poněkud ambivalentně vyznívající práce.

Tomáš Vilímek

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Obecné

Franz SCHÖN – Dietrich SCHOLZE (Hrsg.)
Sorbisches Kulturlexikon
 Bautzen, Domowina-Verlag 2014, 579 s.,
 ISBN 978-3-7420-2229-5.

Existence nejmenšího středoevropského národa je trvale komplikována nejen postavením malého slovanského ostrůvku v germánském moři, ale též rozdílností dvou spisovných jazyků (hornolužického, který je bližší češtině, a dolnolužického, blízkého polštině) pro tak malé etnikum. Přesto se jeho vědeckí představitelé rozhodli vydat vlastní kulturněhistorickou encyklopedii, jakou postrádají i některé národy mnohonásobně početnější. Ačkoli dnes Lužičtí Srbové čítají jen asi padesát až šedesát tisíc příslušníků, a třebaže tomu odpovídá i nevelká kapacita tamní vědecké obce, dokázali zorganizovat reprezentativní interdisciplinární tým, čítající asi osm desítek autorů. Výsledkem tohoto úsilí se stalo společné dílo lužickosrbských a německých badatelů, vytvořené s přispěním českých a polských specialistů, které samo o sobě představuje pozoruhodnou ukázkou středoevropské vědecké spolupráce. Mezi autory hesel se objevili čelný německý znalec lužických dějin Joachim Bahlcke, polský medievista Jerzy Strzelczyk, český etnolog a badatel o etnických menšinách Leoš Šatava, německý slavista literárněvědného zaměření Ludger Udolph a další mezinárodně uznávaní odborníci.

Zpracování lexikonu navázalo na mezinárodní sorabistické bádání a na pokusy o encyklopedické zvládnutí této tematiky, o něž usiloval vynikající český sorabista Josef Páta již ve třicátých letech 20. století a poté český slavista Jan Petr, který se v šedesátých letech zaměřoval spíše na podklady pro lužickosrbský biografický lexikon. V nepříznivých podmínkách nacismu a komunismu tyto záměry ztroskotaly, v osmdesátých letech se uskutečnil pouze záměr biografického slovníku. Nicméně institucionální zakotvení sorabistiky na univerzitách v Německu i v zahraničí po druhé světové válce a badatelská činnost Lužickosrbského institutu v Budyšině a Chotěbuzi umožnily v současné době realizovat dílo, jehož záměrem je ukázat světu původ, tradice a identitu Lužických Srbů v rámci současné Evropy. Specifický přístup Lužických Srbů k vlastním dějinám je podstatně ovlivněn skutečností, že nikdy v dějinách neměli vlastní stát a po víc než tisíc let byli vystaveni soustavnému germanizačnímu tlaku. Proto ve svém pojetí historické encyklopedie nutně rezignovali na problémy politického systému, administrativy, vojenství atd., zato však se soustředili na ty aspekty vlastního vývoje, které vyjadřují jejich identitu – duchovní a hmotnou kulturu včetně folklóru. Nehledě na toto zúžené pojetí je lužickosrbský lexikon v tematizaci dějinných segmentů blízký Akademické encyklopedii českých dějin (zatím svazky I–IV, Praha 2009–2015), neboť – na rozdíl od řady jiných historických encyklopedií – neuvádí samostatná hesla o osobnostech ani

o lokalitách (s výjimkou několika nejdůležitějších kulturních center). Nenahrazuje tedy ani biografický lexikon ani historicko-topografickou příručku o Lužici.

Hesla jsou pojata jako tematické shrnutí základních problémů dějin, kultury a jazyka Lužických Srbů. Podávají komprimované informace s výběrovou bibliografií, názornými mapkami a vhodně volenou obrazovou dokumentací. Celkem 230 hesel rozdílného rozsahu (od jednoho sloupce po několik stran) zahrnuje celý rozsah tematiky ve smyslu územním (Horní a Dolní Lužice) i etnickém (oblast jazyků hornolužického a dolnolužického). Osoby jsou v heslech samozřejmě zmiňovány, ale jejich bližší datační identifikaci přináší rejstřík osobních jmen, což ku prospěchu věci zbavuje vlastní výklad nadměrné faktografické zátěže.

Vedle klíčových témat (Lausitz, Sorben, Sorabistik, Sorbengesetze, Sorbisch, Sprachpolitik a několika dalších) jsou v heslech zpracovány všechny základní sféry historického vývoje Lužických Srbů, zejména demografie (statistické údaje a problematika sčítání příslušníků lužickosrbského etnika), jazyka (nářečí, místní názvy, toponomastika), hospodářského postavení (zemědělství, řemesla, hornictví, industrializace), sociálního vývoje (asimilace, vystěhovalectví, spolky), školství a kultury (výtvarné umění, literatura, divadlo, hudba – vše s důrazem na projevy lidové kultury, píseň, tanec, ztvárnění krojů), média (film, rozhlas, televize) a náboženský vývoj (christianizace, církevní organizace, reformace, úloha Bible a její překlady, evangelíci a katolíci).

Vzhledem k nesamozřejmému postavení slovanských ostrůvků uprostřed kompaktního německého osídlení byli Lužičtí Srbové v celých svých dějinách vystaveni bilaterálním interetnickým kontaktům, ale

zároveň měli značně ztížené možnosti při navazování širších mezinárodních vztahů. Tato zajímavá tematika je osvětlena v řadě hesel, která zachycují snahy o dosažení autonomie, ale také vzdělávací, kulturní a vědecké aktivity. Nejen německé, ale i české, polské a francouzské prostředí se stalo rámcem, v němž se projevoval zájem o Lužické Srby a v němž se mohly do jisté míry realizovat jejich ambice. Tematizaci přináší heslo věnované společností propagujícím podporu a přátelství s Lužickými Srby, z nichž první byla založena roku 1907 v Praze, stejně jako pojednání o pražském Lužickém semináři a Hórníkově knihovně v Praze, či o lužické tělocvičné organizaci Sokol, která vznikla podle českého vzoru. Ostatně prominentní místo mezi hesly věnovanými centřům lužickosrbské kultury zaujímá Praha a opakovaně je zdůrazněn inspirativní a podpůrný význam českého prostředí.

Encyklopedie směřuje k širšímu okruhu zájemců, ale udržuje si vědecký charakter, který je vyjádřen nejen uváděním bibliografických údajů u jednotlivých témat, ale také zařazením samostatných hesel o infrastruktuře a pramenných východiscích humanitního výzkumu (archivy, muzea, knihovny, bibliografie, knihtisk) i o vývoji těch vědních oborů, které jsou v prostředí malého etnika důležité – jazykověda, lexikografie, literární věda, národopis, dějepisectví; posledně zmíněné heslo naznačuje proměny tematického zaměření historiografie na lužickém území od osvícenství do současnosti.

Systematicky uspořádaný souhrn základních poznatků o dějinách a kultuře Lužických Srbů podává výstižný obraz jednoho z „nestátních“ národů střední Evropy, který se ve středověku a na počátku novověku vyvíjel v rámci českého státu, ale od 17. století bylo jeho sídelní území trvale zahrnuto

do Saska, Pruska a posléze Německa. Je to mnohostranně užitečný zdroj informací pro každého zájemce o pestrou národnostní problematiku střední Evropy. Skutečnost, že byl lexikon vydán v němčině, zpřístupňuje tuto opomíjenou tematiku i mimo tradiční zájmový okruh slovanských studií.

Jaroslav Pánek

Krzysztof OŻÓG – Krzysztof FOKT –
Maciej MIKUŁA et alii
(ed. Wacław Uruszczak)

***Profesorowie Wydziału Prawa
Uniwersytetu Jagiellońskiego I,
1364–1780***

Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu
Jagiellońskiego 2015, 454 s.,
ISBN 978-83-233-3738-6.

Przemysław M. ŻUKOWSKI
(ed. Dorota Malec)

***Profesorowie Wydziału Prawa
Uniwersytetu Jagiellońskiego II,
1780–2012***

Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu
Jagiellońskiego 2014, 682 s.,
ISBN 978-83-233-3663-1.

Wacław Uruszczak a Dorota Malec, výrazné osobnosti polské právní historiografie a zároveň i Jagellonské univerzity jako takové, se ujalí redigování velkého biografického slovníku právnické fakulty krakovské univerzity (Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego – UJ) od založení univerzity roku 1364 do roku 2012, přičemž v publikaci jsou – zásluhou všech jejích autorů – zahrnuti všichni profesoři a docenti dané fakulty (zemřeli před koncem května 2014, kdy byl redakčně uzavřen druhý svazek), a to i v takovém případě, že

došlo pouze k jejich jmenování (habilitování), aniž by reálně kdykoli zahájili výuku, jakkoli samozřejmě takovýchto osobností je jen minimum.

Vedle úvodních pasáží z pera obou editorů a Przemysława M. Żukowského, které podávají (částečně také v angličtině) stručné dějiny právnické fakulty UJ, jejích jednotlivých kateder, procedur spjatých s habilitacemi a profesorskými řízeními, ale také jejího vlivu na polskou právní praxi od středověku do současnosti, je třeba zmínit zásady autorů pro tvorbu biografických hesel, soupisy zkratek, archivních pramenů a použité literatury, a to nejen v celkovém shrnutí, ale zejména u jednotlivých hesel, která tak umožňují další využití pro práci nad tématy, která uživatele slovníku zaujmou.

Více než pět set biogramů představuje ucelený soubor k dějinám nejvýznamnějšího – a také nejstaršího – polského právnického a právněhistorického pracoviště, je také dobrým základem pro budoucí nové zpracování dějin fakulty. Cenný materiál představují však biogramy – obvykle doprovázené i portrétem dané osobnosti (případně ukázkou rukopisu či titulním listem stěžejního díla) – nejen vzhledem k působení osobností na krakovské univerzitě či k jejich vědeckému dílu, ale také k širším souvislostem jejich akademických a politických kariér a peregrinací. Někteří profesoři krakovské univerzity byli částečně spjati – i díky společné historii Haliče a českých zemí v habsburské monarchii – také s českým prostředím, s politikou střední Evropy (Rakousko-Uherska) či přímo s pražskou univerzitou. I k tomu tak anotovaná publikace přináší řadu konkrétních poznatků.

Bohumil Jiroušek

Lenka MERGLOVÁ PÁNKOVÁ
Keramická škola v Bechyni 1884–1948.
Umělecká keramika: historismus, secese,
moderna

Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni 2015,
232 s., ISBN 978-80-7247-114-0.

Sto třicáté jubileum od založení Střední uměleckoprůmyslové školy v Bechyni se stalo podnětem pro podrobné zpracování historie a uměleckého vývoje této první české školy specializované na výuku oborů z oblasti navrhování a výroby keramiky. Autorkou publikace je zkušená muzejní kurátorka a badatelka v oblasti historických silikátů. Bechyňská škola, spojená s řadou významných osobností české kultury (např. Otto Gutfreund, Helena Johnová nebo v poválečné éře Karel Kryl), překročila svým významem hranice regionu a stala se kulturně historickým fenoménem svého druhu.

Odbornou školu keramickou se v Bechyni podařilo otevřít po několikaletých přípravách roku 1884. Vznikala v době, kdy odborné uměleckořemeslné školy byly na území podunajské monarchie zakládány s ustálenou metodikou pod dohledem c. k. Ministerstva kultu a vyučování a za podpory Rakouského muzea umění a průmyslu ve Vídni. Podstatným impulzem pro obrodu uměleckých řemesel a následně organizaci odborného školství se stala Světová výstava v Londýně roku 1851 (např. r. 1856 vzniká v Kamenickém Šenově nejstarší sklářská škola). Skutečnou vlnu zakládání odborných škol v podunajském soustátí však motivovala zejména Světová výstava ve Vídni v roce 1873. Rakouské úřady povolovaly a podporovaly vznik uměleckořemeslných (umělecko-průmyslových) škol v místech, kde existovala surovinová základna a řemeslná tradice (fabrikace keramické výroby

byla Vídní podporována jako hospodářsky perspektivní obor již od čtyřicátých let 18. století, kdy František Lotrinský v Holíči založil první manufakturu na výrobu fajánse na území habsburské monarchie, a do rukou státu přešla vídeňská porcelánka). Roku 1872 byla založena Odborná keramická škola ve Znojmě, v roce 1874 obdobná škola v Teplicích. Jejich výuka byla koncipována v němčině a s výtvarnou orientací na vídeňskou Kunstgewerbeschule a okruh tvůrců Wiener Werkstätte. Bechyňská škola, více ukotvená v českém prostředí, byla výtvarnou inspirací i konkrétní spoluprací zaměřena na pražskou Uměleckoprůmyslovou školu a její pedagogické osobnosti (Celda Klouček a další).

Nedlouho po založení škola konsolidovala svůj provoz pro denní tříleté studium kamnářského a hrnčířského oboru (od roku 1890 doplněného o obor malby na keramice), krom toho poskytovala kurzy kreslení a modelování pro veřejnost, a v rámci pokračovací školy, také pro učně všech řemesel. V souladu s propracovanou systematikou výuky a odborné přípravy na c. k. uměleckoprůmyslových školách byl důraz kladen na zvládnutí dekorativní stylizace vegetabilního i figurálního elementu podle historických příkladů. Vídeňské ministerstvo školu pravidelně zásobovalo učebními pomůckami: vedle množství tištěného materiálu také modely, většinou sádrovými kopiemi děl italské renesance, nebo článků a fragmentů historické architektury. Součástí výuky byla i technologická a konstrukční průprava žáků s lekciemi z fyziky, chemie a základů ekonomiky oboru. Historizující (zejména neorenesanční) stylistika školních prací (doplněná o folklorní vlivy podnícené Národopisnou výstavou v Praze 1895) se na přelomu století pod vlivem art nouveau rozvolnila o trénování

kreativní stylizace tvarů podle přírody, či v poválečných letech o abstraktně zaměřené experimenty s glazurami.

Úspěšné etablování a další rozvoj školy, tak jak je líčí tato publikace, jen potvrzují vysokou úroveň rakousko-uherského odborného a uměleckého školství nejen v oblasti kvalitní výuky a technického zázemí, ale i sociálního zabezpečení žáků řadou stipendií pro nemajetné studenty. Učitelé za finanční podpory ministerstva pravidelně navštěvovali keramické provozy a muzejní instituce po celé Evropě, aby tak udržovali kontakt s aktuálním vývojem oboru. Samozřejmostí byla spolupráce s firmami keramického průmyslu, kde řada absolventů nacházela bez problémů své uplatnění. Výtvarně nejnadanější absolventi pokračovali ve studiu na Umělecko-průmyslové škole v Praze nebo ve Vídni.

Podstatnou součástí koncepce výuky na těchto odborných školách bylo obesílání výstav a soutěží. Bechyňská škola od roku 1888 pravidelně prezentovala ukázky prací svých žáků a pedagogů veřejnosti. Stálou platformu pro konfrontaci studentských prací uměleckořemeslných škol poskytovalo v rámci svých výstav Rakouské muzeum umění a průmyslu ve Vídni. Velkou kolekcí se škola prvně účastnila Všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze 1891 (ukázala kvalitně vypracované repliky renesanční a časně barokní keramiky). S obdobím historismu se škola rozloučila kolekcí pro Světovou výstavu v Paříži roku 1900 (v rámci prezentace pražské Obchodní a živnostenské komory a rakouského odborného školství), kde představila kopie pozdně gotických kamen (dnes osazeny na zámku v Bechyni), renesančních kamen a repliky habánských fajánsů.

Ve společné oceněné expozici Rakouska se škola účastnila Světové výstavy v St. Louis v USA 1904. Předválečné období škola

ukončila účastí na mezinárodní výstavě německého Werkbundu v Kolíně nad Rýnem roku 1914. Na dosavadní úspěšné prezentace na velkých výstavních projektech škola navázala roku 1923 zastoupením v oceněné národní expozici na Výstavě dekorativních umění v Monze. Legendární Mezinárodní výstava dekorativních umění v Paříži roku 1925 se stala historickou příležitostí i pro bechyňskou školu, jejíž kolekce byla součástí sekce československého odborného školství, oceněné Grand Prix.

Výstava soudobé kultury v Brně 1928 se po úspěchu na pařížské výstavě stala největší přehlídkou interiérového designu a užitého umění na domácí půdě a po plodných letech dekorativismu otevírala novou stylovou orientaci. Bechyňská škola se podílela na realizaci vybavení výstavních interiérů. Završením úspěšné prezentace školy v zahraničí se stala účast na Mezinárodní výstavě v Paříži v roce 1937, kde byla její školní expozice oceněna zlatou medailí.

Dílní práce školy, zejména z období secese a meziválečného dekorativismu, byly pravidelně připomínány v publikacích a výstavních katalogích věnovaných českému užitému umění. Avšak souborné zpracování jejich dějin a uměleckých proměn s dokumentováním tvorby učitelů a žáků v jednotlivých obdobích doposud chybělo. Historický a výtvarný vývoj školy autorka zmapovala v logickém kontinuálním celku od založení na sklonku 19. století až do zlomového roku 1948, kdy radikální změna společenského a ekonomického prostředí podstatně zasáhla i do osudů školy. Sledování jejího poválečného vývoje a směřování tak bude vyžadovat již jinou koncepci s odlišnými přístupy.

Publikace je rozdělena na historickou textovou část a na obrazovou – katalogovou, dokumentující početnou tvorbu žáků

a pedagogů na pozadí stylových proměn, naznačených již v názvu knihy. Tato partie je rozšířena o appendix věnovaný vybraným ukázkám z produkce *Výrobního družstva keramického v Bechyni*, činného v období 1903–1922, personálně i výtvarně provázaného se školou. Družstvo dnes neodmyslitelně patří do pojmu „bechyňská keramika“. Na jeho činnost navázala *Keramická akciová společnost v Bechyni* (1922–1948). Katalog zahrnuje práce z depozitářů školy a Městského muzea v Bechyni a ze sbírek Západočeského muzea v Plzni a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.

Historická část, zpracovaná na pečlivé heuristické bázi, je členěná do pěti kapitol, vymezených funkčním obdobím jednotlivých ředitelů. Text provází početná fotodokumentace převážně z archivu školy (jedná se nezřídka o velmi zajímavý obrazový materiál a lze jen litovat, že se nepodařilo reprodukovat jej ve vyšší kvalitě či na větším formátu). Z historického pohledu nejlépe argumentují kvalitu této školy, jejich pedagogů a absolventů prezentace na významných výstavních projektech v čele s úspěšným zastoupením na světových výstavách. Ale jak uvádí autorka, „nehovoří totiž jen o jedné konkrétní škole, odborném školství a českém uměleckém řemesle, ale přináší poznání o době a lidech, kteří ji představují.“

Bechyňská škola tak ke svému jubileu dostává reprezentativní zpracování období své historie, jež jsme si uvykli vnímat jako zlatou éru českého užitého umění. Široká obec sběratelů a milovníků keramiky ocení přehledně vypracovaný katalog keramických prací, čítající přes 180 položek s kvalitní fotodokumentací, chronologickou tabulkou značek i soupisem pedagogů a žáků ze sledovaného období.

Jiří Froněk

Středověk

Jan KLÁPŠTĚ
The Archaeology of Prague and the Medieval Czech Lands, 1100–1600
(= Studies in the Archaeology of Medieval Europe)
Sheffield – Bristol, Equinox Publishing Ltd. 2016, XVIII + 254 s., ISBN 978-1-84553-633-6.

Ještě Václav Novotný, když sepisoval svazky Českých dějin, se obešel bez archeologie, v té chvíli ještě takřka výlučně chápané jako poznávací nástroj pravěkého vývoje. O půlstoletí později se již nabízí obraz jiný a archeologie středověku se společně s dalšími obory bezpečně usadila v souboru disciplín, tvořících moderní medievistiku. Díky souhře okolností měla archeologie dříve než třeba historie možnost zapojit se do mezinárodního diskursu a vydobýt si tam respektované místo zvláště v takových segmentech, jako byl a zůstává výzkum měst či studium osídlení. Představuje se ve dvou polohách: nejen jako svébytný obor se specifickými metodami a postupy, ale také jako jeden z nástrojů dějinného poznávání. Tady se archeolog obrazně řečeno stává „historikem“, podobně jako se historik, který chce kreativně uchopit středověk v jeho sociálních, kulturních, ekonomických, ale i duchovních rozměrech nemůže zříkat přínosů archeologie, výtvarného umění či dalších oborů.

Jak silným výpovědním instrumentem může být archeologie právě v kontextu s historií (obě složky se dnes někdy těžko přísně oddělují), ukázal Jan Klápště, když se ujal prezentace výsledků české archeologie pro zahraniční publikum. Autor *Proměny českých zemí ve středověku* (2012), která se v nakladatelství Brill dočkala anglické mutace (*The Czech Lands in Medieval Transformation*,

2012), mohl využít svých bohatých zkušeností. Odborné veřejnosti představil jasně a účelně členěný, ne však zjednodušený průnik do hlavních sfér středověké reality. Primární určení knihy, zacílené k zahraničnímu čtenáři, ovlivnilo netradiční časové vymezení, ohraničené léty 1100 a 1600, tedy v chápání „dlouhého“ středověku, jak to někdy vnímá okcidentální literatura. Uživatel však brzy pochopí, že zvláště dolní hranice není ničím pevně usazeným, vřdyť jevy a procesy, sledované Janem Klápštěm právě v jeho optice středověké „změny“, naskakují a začínají se rozvíjet mnohem dříve. Co dále zaujme, to je blízká provázanost psaného slova a doprovodných, velmi kvalitních příloh, ať to jsou plánky, staré mapy, kartografické rekonstrukce, ukázky z reálií každodenního života nebo fotografie či dobový ikonografický materiál. Typová paleta je nejen bohatá a pestrá, ale především funkční. Sluší se doplnit, že anotovaná kniha má programové ukotvení v ediční řadě *Studies in the Archaeology of Medieval Europe* a v podobné koncepci jí předcházejí analogické výstupy z britského a španělského prostředí. V úvodu nechybí stručné uvedení do problematiky českých zemí a shrnutí již poměrně dlouhé historie archeologických výzkumů od romantizujících počátků po současnost. Základní a výchozí bázi, z níž se v pojetí Jana Klápštěho otvírají další okruhy, představuje „venkov“. Na příkladech kompletních nebo částečných odkrytí, jichž už v součtu není málo, se čtenář seznamuje s hlavními trendy a etapami v zástavbě českomoravské středověké vesnice (Mstěnice, Pfaffenschlag, Svídna aj.) včetně typologie vesnického domu, což umožňují hlavně zaniklá sídliště. V další části, nazvané „světská moc“, se skrývají hlavně pevnostní stavby, začínaje správ-

ními *civitates* rané přemyslovské éry přes královské a šlechtické hrady nového typu, šířené od 13. století. Až tehdy nazrály společenské a technologické podmínky k tomu, aby vznikala kamenná „hrad“, obecně známý v celém latinském kulturním okruhu. Věž, palác a hradba zprvu v jednoduchém, posléze složitějším uspořádání tvoří jeho hlavní nosné prvky. Bezkonkurenčně centrální místo zaujal v historii království již od počátku Pražský hrad, až do poloviny 12. století vystupující pod označením *Praba*. Jeho výzkum společně s Vyšehradem průběžně trvá, nechybí proto ani aktuální stav jeho poznání. Ale nejen velké hradní komplexy, také skromnější tvrze mají v tématu svoje místo. Právě tato drobná opevnění a sídla se zajímavou genezí dotvářela kolorit středověkého venkova (vidíme, jak blízce zůstávaly oba světy prolnuty), na rozdíl od většiny panských či královských hradů bývala totiž součástí vesnických areálů.

K dalším tematickým okruhům patří „kostely, kláštery a hřbitovy“, či s ohledem na starší dobu spíše pohřebiště. I tento segment archeologického zájmu sleduje Klápště v historické dynamice, a to zvláště v sondách do pražského a brněnského vývoje. Počátky a rozvoj farní organizace (včetně limitace farností) klade do souvislosti s obecnějšími trendy a svatovítskou katedrálou se opět vrací k symbolické a kultovní roli pražského hradního okrsku; jen na okraj připomeňme, že Pražský hrad místy vystupuje i jako Hrad sv. Václava.

Roli klášterů autor demonstruje hlavně na fundacích Ostrova (zaniklý), Kladrub i pražského Anežského kláštera, jejichž prvotní středověkou podobu odhaluje právě archeologický výzkum. V závěru nechybí pozornost židovské komunitě. Kromě Litoměřic, Brna, Opavy i dalších urbánních

lokalit (včetně unikátního zaniklého náběhu nad ostrovským klášterem, tzv. Sekanka či Hradištko) se v partii o městských sídlišťích právem soustředila hlavní pozornost na Prahu, na jejímž vývoji a v neposlední řadě i na stále přibývajících archeologických a stavebně historických poznatcích se dá ukázat složitost vzniku a formování tak výjimečného městského organismu, složeného hned z několika svébytných městských obcí. Jan Klápště se vyhnul obligátnímu kumulování dnes už nepřeborných poznatků a faktů. Více se soustředil na detail a hlavně na klíčové prvky (staroměstské románské domy, role malostranského prostoru aj.), které činí středověkou Prahu v celoevropském kontextu tak zajímavou a výjimečnou. Horizontální výkladovou rovinu (vesnice, hrad, církve, město) autor v závěrečných třech kapitolách obohatil o vertikální průřez. „Vytápění a osvětlení“ jsou páteří prvního úseku. Po dlouhých diskusích přispívá k tématu hlavně archeologie, počínaje jednoduchými otopy ve vesnických i městských příbytcích po bohatá kachlová renesanční zařízení (Velké Losiny aj.). Vypělou, ba přepychovou kulturu bydlení předhusitské doby, samozřejmě vyšších vrstev, prezentuje Klápště na několika příkladech, mj. na známém staroměstském domě U zvonu. Následuje vstup do světa technologií a řemesel. Inovace v zemědělské výrobě, poznatky o středověkých mlýnech, o dílnách městských či „předměstských“ (Sezimovo Ústí) řemeslníků a zejména tolik sledovaná oblast hrnčířství, kulminující v produkci habánské keramiky 16. století, tvoří další sérii zastávek o hmotné kultuře českých zemí v protažení do raného novověku. Následují bohatě vybavené pasáže o výrobě kachlů a hlavně o zobrazovaných motivech, jednou ve výmluvné zkratce reflektujících

dobové politické a náboženské otázky. V každém případě jde o oblast, ne vždy branou historiky dostatečně v potaz. Výroba skla a hornictví, které se zvláště v posledních letech dočkalo výzkumné pozornosti, kapitolu uzavírají. Napohled běžné „maličkosti“, přesto však nadmíru důležité pro studium hmotné kultury (aquamanile, hračky, drobná keramika), pronikají do dalších pater a okruhů pojednávaného časového výseku.

Závěrečné úvahy rámuje zamyšlení nad úkoly a společenskou funkcí aktuální mediální i postmediální archeologické produkce. Ty nejen shrnují, ale hlavně ukazují na možnosti a alternativy, po nichž by se mohly ubírat další cesty. Co je třeba zdůraznit, kniha Jana Klápšťa nechce a ani nemůže být koncentrovaným sumárem dosažených vědomostí, jejichž výčet by bylo možné dlouze rozšiřovat. Zahraničnímu čtenáři sevěně zpřístupňuje hlavní okruhy archeologických zájmů a výsledků za poslední období a jejich využití pro souhrnné poznání středověké společnosti tak, jak je nabízí archeologie. Svoje zadání pro vnější publikum kniha určitě splní. Představuje českou archeologii jako disciplínu, která má co říci v celoevropských souvislostech. Ostatně Jan Klápště se na profilování archeologie středověku dlouhodobě podílí a patří k těm autorům, kteří překračují její oborové hranice. Bohatě ilustračně vybavená kniha, provázená nezbytnou bibliografickou přílohou, by si v české translaci a případném textovém rozšíření jistě našla cestu i k domácímu, a to nejen archeologickému publiku.

Josef Žemlička

Gerhard WOLF – Norbert H. OTT
(Hrsg.)
Handbuch Chroniken des Mittelalters
Berlin – Boston, Walter de Gruyter 2016,
VII + 1042 s. s řadou barevných
vyobrazení, ISBN 978-3-11-020627-2.

Středověcí kronikáři a jejich díla jsou v posledních desetiletích stále intenzivněji předmětem zájmu. Nikoliv jako pramen pro dějiny jako takové, což se samozřejmě děje průběžně od počátku historického zájmu, ale pro ně samotné jako svědky doby a jedinečné prameny zejména pro poznání duchovního klimatu té které doby, toho kterého teritoria a té které vrstvy společnosti. Svým způsobem vyvrcholením tohoto mezinárodního usilování (vedle již desítky svazků mezinárodní ročenky Společnosti pro středověké kronikářství) bylo v roce 2010 vydání monumentální dvousvazkové Encyclopedie středověkých kronik,¹ kde se v řadě hesel z pera Marie Bláhové dostalo důstojného zastoupení i českým produktům. Zájem nicméně neochabuje, protože jde o téma, kterému lze nejen nové otázky klást, ale zároveň také získávat i nové a neotřelé odpovědi o stavu té či oné společnosti. K takovým pracím patří i zde představovaná publikace, která má sice správný rozsah pro typicky německý „Handbuch“, i když jím je jenom do jisté míry, neboť jde o sborník 26 monografických statí. To ale neznamená, že nejde o publikaci, která by si obecnou pozornost nezasloužila. Naopak. Lze ji doporučit z mnoha důvodů, které snad vyplynou z níže řečeného.

Už úvodní slovo prvního z editorů, G. Wolfa (s. 1–43) si zaslouží obecnou pozornost,

1 Graeme DUNPHY (ed.), *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, Vol. 1: A–I.; Vol. 2: J–Z, Leiden – Boston 2010.

neboť podává kvalifikovaný přehled všech důležitých aspektů, které je třeba sledovat. Začíná se starověkými předchůdci a plynulou návazností raně křesťanského kronikářství v antice. Z nich vynikají Eusebius z Cesareje a Orosius. Zejména dva typy kronikářství přecházejí do středověku, totiž univerzální kroniky a kroniky typu *Origo gentis*. Dalším velkým tématem je sledování pojmu (termínu) kroniky a jeho recepce resp. jeho rozpracování moderní historiografií (nicméně s návraty až k Isidorovi Sevilskému a dalším středověkým autorům), zejména Herbertem Grundmannem, i když se jeho členění nesetkalo vždy s kladným ohlasem. Slovo ale dostávají i další autoři, aby Wolf posléze dospěl k pragmatickému závěru, který je vhodno ocitovat: kronika je v širokém slova smyslu text, „in dessen Mittelpunkt (real-)historische Ereignisse stehen, deren wichtigste Umstände (Raum, Zeit, Personen) genannt werden, der die Vergangenheit als fortlaufendes Kontinuum, also nach der Abfolge der Zeiten, darbietet und in dem die berichteten Ereignisse nicht als isolierte Daten verstanden, sondern in einen übergeordneten Zusammenhang gestellt und eher narrativ, in Versform oder einer rhetorisch elaborierten Prosa, als analytisch-systematisch aufbereitet werden“ (s. 26). Na to pak navazují úvahy o široké škále funkcí, které tyto texty ve své době plnily či měly plnit. Podle této definice vypadají z tohoto zorného pole nejen fiktivní historie, biblická historie, ale i tzv. Životy a anály, jakož i už k vědeckému pojetí historiografie směřující produkty italské renesance. Toto praktické třídění má jistě mnoho do sebe, ale svým způsobem kroniky izoluje zejména od analů a biografí (autobiografií), jež ostatně leckdy do kronik a jejich částí pronikají. Nebylo by lepší ty posléze jmenova-

né a začínající renesanční historiografii kronikářství přiblížit a přiřadit pod zastřešující termín Dějepisectví jako paralelní a ovšem různé se prolínající „podmnožiny“? I když si uvědomuji, že se tak ve skutečnosti mlčky děje. Wolf dále sleduje výše zmíněné časové, místní (s přihlédnutím k jazyku) a obsahové horizonty. Stručné facit této stati ústí v jednoznačný výrok o nutnosti interdisciplinaritě a interkulturalitě bádání.

Není možno a ani nutno podobným způsobem prezentovat návazné stati, které jsou rozčleněny do širších smysluplně členěných skupin. V jejich kontextu zpravidla pod širším metodologickým rámcem je prezentováno jedno dílo či jejich skupina, na nichž je příslušný aspekt dokumentován. Tedy alespoň jejich výčet a v závorce počet příslušných příspěvků: Latinské kroniky od raného až do pozdního středověku (3); německojazyčné kroniky (i když autoři se smysluplně tímto titulem často neřídí) od vrcholného středověku do raného novověku (11), vizualizovaná kronika (1), evropské kroniky (9) a arabské a indo-perské kroniky (2). Na první pohled je vidět svým způsobem pochopitelná nevyváženost, když více než dvě pětiny titulů a zhruba stejný rozsah jsou věnovány (jazykově) německým produktům. První a třetí až pátý oddíl tvoří stati přehledového charakteru. V první části Alheydis Plassmann probírá latinské rodové a „národní“ historiografie od raného do vrcholného středověku, Roman Deutinger latinské světové kronikářství vrcholného středověku a Heike-Johanna Mierau latinské papežsko-císařské kroniky pozdního středověku.

V partii o německojazyčném kronikářství se prolínají stati věnované určitému vyhraněnému typu kronik (tak zejména jde o počátky německy psaného kronikářství

11. a 12. století od Stephana Müllera, pak navazuje Mathias Herweg s německy psanými světovými kronikami 13. věku, Peter Johaneck představuje v rozsáhlé stati německé městské kroniky a Gerhard Wolf šlechtické rodové kroniky). Druhý redaktor N. H. Ott podává krátký výklad o Světové kronice Jindřicha z Mnichova z konce 14. století a T. M. Buck o Kronice Kostnického koncilu Ulricha z Richentálu, kterou v r. 2010 znovu vydal (edici slovenského překladu se Šmahelovým úvodem nezná). Zbytek tohoto oddílu vyplňují stati o teritoriálním dějepisectví bavorsko-rakouském, švýcarském a řádu německých rytířů. Thomas Alexander Bauer uzavírá oddíl studií o kronikářských pramenech k proslulé Landshutské svatbě v roce 1475 a k landshutskému dědictví na počátku 16. věku.

Pohled na evropské poměry je výrazně úspornější. Defilují tu přehledy o Skandinávii, Holandsku, Britských ostrovech, Francii (v národním jazyku), Itálii, Iberském poloostrově, středovýchodní Evropě (Ryszard Grzesik), východních Slovanech a Byzanci. Za informačně důležité považují závěrečné rozsáhlé stati Kurta Franze o kronikářství arabském (s. 867–950) a Stephana Conermanna o produkci indicko-perské (s. 951–988). Nás samozřejmě zajímá zejména statí Grzesikova (s. 773–804), který začíná stránkou věnovanou Velké Moravě, devět stran vyhrazuje Čechám, deset Polsku a osm Uhrám (ty doprovodil celostránkovou reprodukcí z budapeštské *Chronicon pictum*). Už z daného rozsahu vyplývá, že autor nemohl podat více než přehled, do značné míry na základě úvodem zmíněné Encyklopedie. Jinak je podána relevantní literatura a edice, mezi jiným přichází i odkaz na internetový portál Centra medievistických studií. Jinak bych se snad

jen ohradil proti termínu monastická kronika pro Zbraslavskou kroniku, jíž se pak ale dostalo správného zařazení. Klíčové postavení tu zaujímá historiografie doby Karla IV., naproti tomu době husitské resp. pohusitské jsou věnovány už jen nesouvislé zmínky (tak důležitý deník basilejského husitského poselstva není ani zmíněn). Rozsáhlý spojený rejstřík osob a děl knihu uzavírá.

Ivan Hlaváček

Éloïse ADDE-VOMÁČKA
La Chronique de Dalimil. Les débuts de l'historiographie nationale tchèque en langue vulgaire au XIVe siècle
(= Textes et documents d'histoire médiévale 12)
Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne,
Paris 2016, 461 s. + 15 barevných tabulí
a dvě mapky v textu,
ISBN 978-2-85944-945-2.

Nestává se často, ba – s výjimkou některých výstupů Martina Nejedlého takřka vůbec – aby byla ve francouzské literatuře takovým výrazným způsobem věnována pozornost české středověké literatuře. Už proto je třeba uvítat doslova mravenčí práci autorky nejen jako odborný počín, ale svým způsobem i jako kulturně politickou událost. Kniha je zároveň spolehlivým odrazem dnešních znalostí o této jedinečné památce jazykově české středověké literatury pro domácí prostředí, nadto otvírá francouzskému čtenáři okno do českých dějin pro dobu, kdy s ním Francie vstoupila do užšího kontaktu příchodem lucemburské dynastie.

Dílo je rozděleno do dvou nestejně rozsáhlých oddílů: výkladového a edičního. V prvním se nejdříve pojednává o politickém pozadí doby kolem vymření Přemys-

lovců a o postavení českého státu v římské říši. To je třeba vzhledem k předpokládané čtenářské obci francouzských historiků, kteří o této problematice zpravidla nemají určitější představu (několik výjimek pravidlo potvrzuje). Téma je z pochopitelných důvodů zasazeno do širokého kontextu dějin evropských. Týká se to jak souvislostí politických, tak i dějin duchovních. Dále jsou komplexně pojednány „Dalimilovy“ (možné i skutečné) předlohy, třetí stať prvního oddílu se věnuje otázkám středověkého nacionalismu a v té souvislosti je vynalézavě použito frekvenčního vyhodnocování z autorčina a ovšem i obecného úhlu pohledu klíčových slov (další doklady přicházejí v příloze). Ve čtvrté kapitole je pak komplexně sledován odraz etnických a sociálních konfliktů doby, jak je kronika odráží a konečně v páté se „vypreparovává“ „Dalimilův“ konkrétní politický program. I když se autorka měla o co opřít, neboť naše literatura se této historické skladbě věnovala opravdu mimořádným způsobem (ovšem našlo by se několik titulů, které by do knihy patřily a autorce byly k užtku na místo některých prací zcela okrajových), lze konstatovat, že celá první část je vystavěna originálním způsobem.

A pak je tu druhá část, kdy se Adde-Vomáčka s úspěchem pokusila o skoro nemožné, totiž převést tuto rozsáhlou skladbu do čtivé francouzštiny na základě vídeňského rukopisu přibližně z konce 14. století (nikoliv 15.). Autorka ovšem překlad doprovodila historickým komentářem tak, aby byl příslušný text pochopitelný. A konečně je třeba uvést dvě skutečnosti, které dávají knize ve francouzské historické komunitě punc kvality: vydavatelství – Sorbonna a autor úvodního slova: Jacques Le Goff.

Ivan Hlaváček

Raný novověk

Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA –
Jiří PEŠEK (edd.)

*Město v převratech konfesionalizace
v 15. až 18. století.*

*Stati a rozšířené příspěvky
z 31. vědecké konference Archivu
hlavního města Prahy, uspořádané
ve spolupráci s Historickým ústavem
Akademie věd ČR a Institutem
mezinárodních studií Fakulty sociálních
věd Univerzity Karlovy ve dnech
9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově
paláci v Praze*

Praha, Scriptorium 2014, 757 s.,
(Documenta Pragensia 33,
ISSN 0231-7443),
ISBN 978-80-86852-67-6
(Archiv hl. m. Prahy),
ISBN 978-80-88013-24-2 (Scriptorium).

Představovaná kniha do jisté míry vychází z témat, kterými si odborné uznání vydobyl Heinz Schilling (recenze jeho životopisu Martina Luthera v tomto čísle). Schilling a Wolfgang Reinhard popsali konfesionalizaci jako jeden ze společenských procesů 16. a 17. – případně i 18. – století. V úvodní stati publikace proces i jeho historiografické definování (včetně kritiky konceptu) přibližuje Olga Fejtová, která se zároveň věnuje roli měst v prosazování a šíření „konfese“, resp. tomu, jakým způsobem lze o konfesionalizaci mluvit u nás.

Co bych však chtěl především vyzdvihnout, je samo téma, kterému se zde dostalo prostoru. Navzdory řadě zablýsknutí na lepší časy i tomu, že zde máme již také časopis časopis Církevní dějiny (od roku 2008 vychází v brněnském CDK) věnující se církevním dějinám (při vši nejednoduchosti tohoto

termínu), nedočkali jsme se zatím monografie, která by mapovala dějiny působení křesťanských institucí na našem území či dějiny křesťanství v českých zemích, jakou mají k dispozici například Rakušané.¹ Více než šestisetstránkový sborník věnovaný jednomu náboženskému fenoménu v 15. až 18. století svědčí dle mého soudu minimálně o tom, že máme již dost kompetentních autorů, kteří by se zpracování kompendia „českých církevních dějin“ ujmout mohli. Rozsáhlé dílo, zde můžeme představit jen velmi omezeně. Jednotlivé studie se dotýkají několika okruhů: situace ve městech před bitvou na Bílé Hoře i po ní a to s ohledem na působení protestantů (Blanka Zilynská o dolní konzistoři a roli konšelů při jejím obsazování, Jiří Pešek o pražských kontextech České konfese) i nastupující římskokatolickou obnovu (Marek Durčanský). Další část tvoří příspěvky mapující náboženskou situaci v konkrétním sídle v delším období (Ondřej Jakubec o Olomouci, Pavla Jirková o Jihlavě, Josef Kadeřávek o Slaném) a tedy popisující také pozvolnou i radikální proměnu v souvislosti se změněnou politikou po 1620. Několik článků je věnováno specifickým tématům jako je výtvarné umění (Zdeňka Míchalová), homiletika (Radmila P. Pavlíčková), vzdělání (Martin Holý), konkrétnímu působení klášterů (Jan Pařez o strahovském, Tomáš Černušák o brněnských) či jednotlivým osobnostem (Jan Bouček o Pavlu Michnovi z Vacínova). V úvodu pak lze najít několik teoretických statí (zmíněná Olga Fejtová, Jiří Mikulec, Tomáš Malý). Sborník mimo jiné naznaču-

1 Rudolf LEEB – Maximilian LIEBMANN – Herwig WOLFRAM – Georg SCHEIBELREITER – Peter G. TROPPER. *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*, Wien 2010.

je také různé možnosti, respektive z jakých úhlů a na jakých pramenech je možné konfesionalizaci sledovat (statistika, městská privilegia, závěti, pohřby, hmotná kultura, literární rozbor, dvojkolejnost církevní správy atd.). Za významné považují, že monografie obsahuje i příspěvky zahraničních autorů a nabízí tak letmé srovnání se situací například v Polsku, Uhrách, německých zemích či Slezsku.

Tak velkému souboru textů se z pochopitelných důvodů nevyhnuly drobné nedostatky, například nejednotnost v transkripci některých jmen (vyskytuje se Vitenberk, s. 96, i Wittenberg, s. 162). O něco více je mi líto, že v takto zaměřené knize se nedostalo více prostoru městům, kde po roce 1781 vznikly luterské či reformované sbory (Vsetín, Humpolec, Lysá nad Labem), ovšem ono 18. století je vlastně již nad rámec užitě koncepce. Téma je zastoupeno studií Sixta Boloma-Kotariho, Každodenní život městských protestantských komunit pozdního 18. století. Ta se však věnuje poněkud specifickému Brnu a pak Novému Městu na Moravě. Škoda také, že s větší pozorností nebyl pojednán samotný fenomén zbožnosti. Opět s dobrou výjimkou studie rakouského profesora Karla Vocelky o barokních formách spirituality ve Vídni. Svědčí to o určité nejistotě českých autorů, jak odborně uchopit žité náboženství (tedy nejen jeho politické projevy). S tím souvisí i téma odhalování, jak se teologické koncepty projevovaly v žité praxi. V případě testamentů jihlavských občanů (Pavla Jirková) se tak neměnily jen formulace, ale také oblasti, kterým platila podpora zůstavitelů, což jistě souviselo mj. s teologickým pojetím sociální péče v luterství a římském katolicismu.

Články obsahují německá a anglická shrnutí. Součástí publikace je i přehled autorů

a jejich pracovišť. Zevrubnější medailony by byly bývaly měly svou zajímavost. Bylo by velká škoda, pokud by sborník zapadl. Nejen proto, že obsahuje celou řadu dobře pramenně založených mikrohistorických studií, ale také proto, že díky užití konceptu konfesionalizace otevírá možnost (metodu), jak uchopit náboženské fenomény při historickém výzkumu.

Ondřej Macek

Pavel SUCHÁNEK

*Triumf obnovujícího se dne.
Umění a duchovní aristokracie
na Moravě v 18. století*

Barrister & Principal – Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 2013, 406 s., ISBN 978-80-87474-94-5 (Barrister & Principal), ISBN 978-80-210-6233-7 (Masarykova univerzita).

Poslední desetiletí 20. století spolu s počátkem století následujícího můžeme označit za čas rozmachu studia vizuální kultury. Badatelé se ptají, jak a proč je viditelný svět uspořádaný a co z toho lze vyvozovat. Pozorujeme vizuální „obsesi“ charakterizovanou logy a celými systémy vizuálních stylů, kodifikovanými vnějšími prezentacemi, jejichž diktát přechází od soukromých firem k veřejným institucím. Hmotný veřejný prostor degradovaný na místo výroby, případně na vzdálenost dělící nás od místa, kam směřujeme dopravním prostředkem, je naproti tomu svědkem úpadku řádu směrem k chaosu a „sidelní kaši“.¹ V čase „vizuální komunikace“ hledají kulturní

1 Srov. např. Martin HORÁČEK, *Za krásnější svět. Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století*, Brno 2013, s. 282–283.

historikové a historikové umění kořeny či historické paralely onoho fenoménu u institucí i jednotlivých osob, přičemž se snaží o „dobový pohled“ rekonstruující systém, jímž se vnímání obrazů mohlo řídit.

Tímto směrem se také vydává kniha Pavla Suchánka. Poetický název *Triumf obnovujícího se dne* odkazuje na obraz, jenž vznikl roku 1746 v dílně dvorního malíře císařovny Marie Terezie pro olomouckého knížete-biskupa Ferdinanda Julia hraběte z Trosperu. Historik umění interpretuje obraz jako médium, umožňující publiku předat poselství o obecných principech, z nichž prýštila biskupova legitimita a moc. Triumfem obnovujícího se dne je obnovena kontinuita biskupského úřadu, jeho vznešenost, paměť a blízkost univerzálním hodnotám. Obraz nebyl k zastoupení obsahu knihy zvolen náhodou. Nestal se obvyklou výzdobou některé místnosti. Tvořil zadní stranu ceremoniálního biskupského kočáru. Provázanost uměleckého díla se slavnostmi a rituály dobře dokladuje využitelnost umění z hlediska reprezentace a sebe prezentace. Na příkladu jedné významné společenské vrstvy barokní doby tak můžeme doložit, že umění nebylo a není pouze předmětem estetického vnímání, ale také prostředkem utváření společnosti, její paměti, identity či různých ideologií. U politických plakátů 20. století by šlo o triviální konstatování. Celou řadu jiných děl ovšem vidíme památkářskou a muzejnickou optikou starobylosti, přičemž se nám ztrácí z očí jejich původní sociální rozměr.

Komplexní téma umělecké tvorby 18. století ohraničené společenskou skupinou moravské duchovní aristokracie (tj. mladších šlechtických synů určených pro církevní kariéru) se ve svém celku ukázalo jako obtížně uchopitelné, byť měl autor před sebou inspira-

tivní práce svých učitelů z „brněnské školy“ dějin umění, na které chtěl navázat. Z koncepčního hlediska jde zejména knihu Jiřího Kroupy *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost*, jež inovativním přístupem ve svém oboru rozčeřila poklidné vody druhé poloviny osmdesátých let 20. století.² Podobného výsledku je dnes asi možno dosáhnout jen s těžší. Autor představované knihy v přístupu k tématu zvolil jakýsi kompromis dílčích provázaných pohledů ve čtyřech částech. Idea součásti celku s předchůdci a následovníky snad také způsobila, že v knize nenajdeme klasický závěr.

První část, *Rituály a obrazy moci*, řeší podrobněji otázky, v čem se nahlížení obrazů v baroku nejvíce lišilo od způsobů obvyklých v naší době. V části druhé, *Obraz, dějiny a paměť*, se autor zaměřil na schopnost obrazů konstruovat historickou paměť se sociální identitou duchovní instituce i jejich jednotlivých příslušníků. Třetí část, jenž se svým názvem *Reálné prostory* odvolává k zahraniční literatuře, řeší různé definice „prostorů“ a jejich hierarchie (společenský prostor, sakrální prostor, specifika krajinného prostoru apod.), nejen ve vztahu k uměleckým dílům, jejichž podobu často formovalo místo, pro které byla určena. Poslední část, *Od obrazu k umění*, soustředí pozornost k osvícenstvím ovlivněnému zlomu ve funkci uměleckého díla a jeho vnímání na konci 18. století.

Několika částmi prochází výklad svébytného jazyka barokních portrétů, na nichž je zachyceno vzájemné ovlivňování vizuálních schémat světské a duchovní moci (např. „státní“ portrét pro biskupa, význam život-

2 Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno – Kroměříž 1986; druhé, doplněné vydání vyšlo v Brně roku 2006.

ní velikosti portrétů aj.). Pozoruhodným tématem, spojovaným s okázalou nádherou ceremoniálních kočárů, je přechodový rituál slavnostního vjezdu nového biskupa s jeho uvedením do úřadu. Rituál se ideově hlásil ke Kristovu vjezdu do Jeruzaléma, zároveň však reflektoval císařské a papežské triumfální vjezdy spojené se symbolikou vítězství a univerzální vlády (s. 36–41). Je škoda, že autor dále nesleduje střet této původem středověké slavnosti s osvícenstvím, dobře patrný na ceremoniáli olomouckého biskupa Janu Leopoldu Hayovi, který po jmenování královéhradeckým biskupem staré zvyklosti zcela ignoroval. Jeho příchod do východočeského města se odehrál bez uvítání, bez intronizace, pouze při nedělní bohoslužbě.³

Samostatná pozornost je v knize věnována pohřebním rituálům v raném novověku a dobovým způsobům budování posmrtné vzpomínky na náhrobcích a památnících. Z širokého spektra prostředků vizuální kultury (včetně fresek a nástěnných maleb, nábytku, porcelánu, zahradního umění, insignií nebo medailí), představovaného ovšem v různé hloubce, chybí snad jen analýza pečeti a vnějších atributů biskupských písemných dokumentů. Snad až příliš ve prospěch jiných, „modernějších“ kategorií je upozaděna tradičně sledovaná úloha barokní vizuality v zápasu potridentské katolické teologie s protestantskou reformací. Předkládané dílo je ve svém celku působivé nejen vnější grafickou úpravou s řadou černobílých vyobrazení v textu a barevnou přílohou, nýbrž i vnitřním ustrojením zohledňujícím nové poznatky archivního výzkumu. Otázky může provokovat vztah některých

autorových tezí především k angloamerické literatuře věnované vizuální kultuře. Kniha zcela jistě (v dobrém) potvrzuje, že také historiografie je obrazem své doby.

Sixtus Bolom-Kotari

19. a 20. století

Krzysztof A. MAKOWSKI – Frank HADLER (edd.)

Approaches to Slavic Unity. Austro-Slavism, Pan-Slavism, Neo-Slavism and Solidarity Among the Slavs Today

Poznań, Instytut Historii UAM 2013, 178 s., ISBN 978-83-63047-26-9.

Sborník jedenácti studií se zaměřuje na různé aspekty vývoje myšlenky slovanské vzájemnosti v relativně dlouhém období od první poloviny 19. století do současnosti. Akcentovány jsou především tři její historické podoby – austroslavismus, novoslovanství a panslavismus. Ačkoli byla publikace vydána v Poznani, fotografie Prahy a silueta Pražského hradu na obálce odkazují právě k oběma prvně zmíněným směrům a roli české metropole jako místa konání Slovanského sjezdu roku 1848 a „novoslovanského“ sjezdu o šedesát let později. Ke genezi knihy je třeba doplnit, že se jedná o soubor příspěvků přednesených původně na zasedání Mezinárodní komise slovanských historických studií, jež vznikla v roce 1952 a od roku 1960, kdy byla přičleněna k Mezinárodní komisi historických věd, jsou její setkání pravidelně vázána také na mezinárodní historické sjezdy. V tomto případě publikace zachycuje jednání komise v rámci Mezinárodního kongresu historických věd v Amsterdamu v roce 2010.

3 Jana CROŮ, *Královéhradečtí biskupové a jejich rezidence*, Hradec Králové 2014, s. 161.

Příspěvky jsou řazeny v zásadě chronologicky, přičemž první z nich se věnuje pražskému Slovanskému sjezdu v roce 1848. Horst J. Haselsteiner z vídeňské univerzity v něm navazuje na svůj starší výzkum, analyzující předpoklady Slovanského sjezdu, zvláště roli Vídně jakožto místa setkávání a společných aktivit představitelů slovanských národů habsburské monarchie. Podrobně poté sleduje situaci pražské vojenské posádky a její připravenost k zásahu během revolučních událostí roku 1848. Ta byla takřka stoprocentní; důležitou roli přitom samozřejmě sehrála také osobnost jejího nekompromisního velitele knížete Alfreda Windischgrätze. Andrea Franco z univerzity v italském Udine v následujícím textu zkoumá ranou formu představ ukrajinského historika Mykoly Ivanoviče Kostomarova o zásadním místě Ukrajiny a ukrajinského národa v plánech na vybudování slovanské federace. Kostomarov se inspiroval idejemi řady jiných slovanofilů (Pestěl, Šafařík, Kollár), ale také mesianismem Adama Mickiewicze – hlavní role prostředníka mezi ostatními slovanskými národy ovšem připadla ukrajinskému. Autor zároveň líčí Kostomarovovy panslavistické představy v souvislostech jeho angažovanosti v kyjevském Bratrstvu sv. Cyrila a Metoděje („bratčiki“). Rovněž jeden ze dvou protagonistů příspěvků z pera poznaňských historiků Krzysztofa A. Makowského a Lecha Trzeciakowského volal po federaci slovanských států, ovšem po vzoru Spojených států amerických a s vyloučením Ruska. Byl jím Karol Libelt, jeden z polských účastníků Slovanského sjezdu v roce 1848, katolický liberální demokrat a předkladatel jedné z austroslavistických vizí budoucnosti slovanských národů. Paralelně k Libeltovi sledují autoři názory představitele poznaňských ultra-

montánních kruhů Jana Koźmiana, jehož vize potenciální ruské hegemonie mezi slovanskými národy byla ještě pochmurnější, než bylo mezi soudobými polskými intelektuály běžné. Ideu panslavismu přímo odmítal jako nebezpečné modloslužebnictví a vybízel k přimknutí se k latinskému západoevropskému civilizačnímu okruhu.

Následujících pět příspěvků se věnuje situaci ve druhé polovině 19. a na samém počátku 20. století. Ostap Sereda z Ukrajinské národní akademie věd sleduje dilemata představitelů haličských Rusínů v šedesátých letech 19. století, především jejich oscilaci mezi panslavismem ruského stříhu a polským mesianismem, případně austroslavismem. Vnitropolitické poměry v Haliči a finanční podpora z Moskvy přitom od poloviny šedesátých let nahrávaly především prvně uvedené opci. Autor zdatřile ukázal, jak elastická byla slovanská idea ve vztahu k politickým účelům a jak proměnlivý byl v závislosti na místě a času její konkrétní obsah. Ze zcela jiných úhlů než panslavisté nahlížel ruské imperiální zájmy Konstantin Nikolajevič Leontěv, lékař, diplomat a svérázný myslitel (jeho kniha *Byzantinismus a Slovanstvo* z roku 1875 vyšla nedávno v českém překladu). Jeho negativními názory na panslavismus, v němž viděl nebezpečí pro autokratický systém ruského carství, se zabývají Giulia Lami z milánské a Aldo Ferrari z benátské univerzity. Leontěv zdůrazňoval multietnický charakter ruského impéria, odmítal nacionalismus na rasovém principu a vyzdvihoval byzantinismus jakožto civilizační okruh, který měl pro Rusko zásadní význam a odlišoval jej od západní Evropy.

Zlatko Zlatar z univerzity v Sydney se v jednom z nejobsáhlejších příspěvků sborníku věnuje osobnostem ruského veřejného života, které v předvečer a na počátku první světové války ovlivňovaly domácí a zahraniční

politiku v panslavistickém (a většinou také prodohodovém a protiněmeckém) duchu. Na medailonky jednotlivých postav navazuje líčení jejich vzájemných vazeb, ekonomického zázemí, spřízněných tiskových orgánů a souvislostí s rozvojem slavistiky jako akademického oboru, vyučovaného na všech univerzitách ruského impéria. Článek Márty Front z univerzity v Pécsi je svého druhu přehledem vnitropolitických i geopolitických východisek moderní mediavistiky v jednotlivých národních prostředích středovýchodní Evropy. Široký záběr studie však vede k některým zbytečným zjednodušením, např. že se kritický přístup k narativním pramenům objevil teprve na konci 19. století (s. 128), což zcela určitě neplatí pro všechny sledované národní historiografie stejně. Frank Hadler z univerzity v Lipsku shrnuje v rozsáhlé studii genezi, průběh a odezvy pražského novoslovanského sjezdu konaného v roce 1908. Líčí novoslovanství přesvědčivě jako krátkodeché hnutí, zmítané vnitřními rozpory (polská otázka), účelově využitě k dočasnému rusko-rakousko-uherskému sblížení a rychle odsouzené k bezvýznamnosti, primárně v důsledku anexe Bosny a Hercegoviny jen pár měsíců po pražském sjezdu.

Zbývající tři příspěvky se věnují situaci po roce 1945. Jože Pirjevec z univerzity ve slovinském Koperu sleduje vývoj myšlenky slovanské vzájemnosti jako jednotící idey poválečné Jugoslávie. Líčí její postupnou erozi od chvíle, kdy se začaly rozcházet představy Stalina a vedení Komunistické strany Jugoslávie (zdůrazňuje roli Edvarda Kardelje), až po nárůst autonomie jednotlivých svazových republik, zakotvený v ústavě z roku 1974. Jako výstižné se jeví závěrečné konstatování, že myšlenka slovanské vzájemnosti je dnes nejsilnější mezi

samotnými jihoslovanskými historiky, pro něž sedmdesátiletý experiment existence společného státu představuje trvalý předmět odborného zájmu.

Konstantin Nikiforov z Ústavu slavistických studií Ruské akademie věd ve svém zamyšlení o současném stavu idey slovanské vzájemnosti akcentuje její kulturní aspekty, zprostředkující roli dnešní slavistiky a společných projektů, jako je Fórum slovanských kultur se sídlem v Lubljaně. Sborník uzavírá esej Stefana Troebsta z univerzity v Lipsku o vyprázdňení pojmů „slovanství“ a „slovanský“ v soudobém světě a jejich nahrazení jinými: Státy středovýchodní Evropy se slovanským obyvatelstvem jsou Západem primárně vnímány jako postkomunistické, východoevropské, resp. ne zcela evropské. Výzkumný projekt lipského Centra pro dějiny a kulturu středovýchodní Evropy (GWZO) zaměřený tímto směrem tak nikoli neoprávněně razí pro současnou situaci termín „post-panslavismus“. Příspěvky sborníku ovšem ukazují, že různé podoby slovanofilství a jejich vývoj v uplynulých dvou staletích jsou nadále předmětem odborného zájmu v evropském a do velké míry i světovém měřítku.

Marek Ďurčanský

Michal PAVLÁSEK

S motykou a Pánem Bohem.

Po stopách českých evangeliků

ve Vojvodině

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. Praha –
pracoviště Brno, Brno 2015, 200 s.,
ISBN 978-80-87112-91-5.

Fenomén českého evangelictví bývá zkoumán v historických dokumentech, předmětech hmotné kultury, stavbách kostelů a modliteben, domovů obyčejných věřících,

v krajině. I se znalostí všech jeho otisků lze dnes jen těžko proniknout do myšlení lidí, kteří vytvořili ony památky. Téma se však dá také studovat na živých stopách v současné společnosti. Nejde o studium zaniklé civilizace, ale o paměť v mnoha případech stále fungujících komunit. Zatímco v českých zemích samotných se staleté charakteristiky lidové zbožnosti staly více či méně obětí modernizace, komunity českých emigrantů v jihovýchodní Evropě si mnohé z těchto charakteristik udržují dodnes.

Možnosti studia současných evangelických komunit původem českých emigrantů v oblasti rumunského a srbského Banátu, resp. Vojvodiny se s neobyčejným osobním zaujetím vydal zkoumat etnolog Michal Pavlásek. Věnoval mu diplomovou a disertační práci, několik dílčích studií i dokumentární film. Představovanou monografii zaměřil na jednu z vesnic v současném Srbsku s významným českým osídlením – Veliké Srediště. Tam, pod nejvyšší horu Vojvodiny, po měsíčním putování se svými povozy a zvířaty dorazili v polovině 19. století evangeličtí krajané reformovaného vyznání převážně z Klobouk u Brna a okolí. Žili mezi pravoslavnými Srby, Rumuny, Maďary, Němci a Čechy římskokatolického vyznání.¹ Autor knihy svým výzkumem ukázal, že zdejší pamětníci udržovali či udržují řadu zvyklostí země svých předků. Obohatil tak povědomí o podobě evangelické zbožnosti 19. a 20. století.

Klíčovou část knihy tvoří autentické výpovědi Josefy Klepáčkové (1925–2013), obyvatelky Velikého Srediště. Jejím prostřednictvím je čtenář konfrontován s dějinami

1 Jako úlitbu „novým bohům“ lze chápat tezi o „multikulturním původu Banátu“ (s. 9–11), jakkoliv rozumím, že jde o hodnocení návštěvníka počátku 21. století.

vesnice, s okolnostmi příchodu českých evangelíků a jejich úlohou, zapojením do církevních struktur reformované církve v jižních Uhrách. Osobní vzpomínky popisují meziválečný rozkvet sboru související s působením česko-bratrských kazatelů z Československa, strasti druhé světové války, kdy se Češi katolického vyznání z pragmatických příčin přihlásili k německé národnosti, což znamenalo, že po příchodu partyzánských vojsk museli odejít (srov. s. 148), a následujícího období jugoslávského socialismu. Mohutná industrializace spolu s protináboženskou politikou představovaly milníky úpadku církevního života. Evangelický sbor postupně přestal být středem života českojazyčného společenství.

Popis vnějších událostí střídá vzhled do hluboké osobní zbožnosti lidí, pro něž byla důvěra k Bohu a ke spolubratřím v církevním sboru předpokladem života v cizím či ne zcela přátelském prostředí. Svůj každodenní život věřící konfrontovali s poselstvím Bible. Nikoli překvapivě představovaly „největší dědictví“ evangelíků knihy, často zděděné od moravských předků a pocházející z poloviny 18. století (s. 112–113). Důležité místo v denním běhu patřilo modlitbám, zejména ranní a večerní, v rodině s důrazem na modlitbu společnou. Chronologicky pojaté pamětnické vyprávění končící v současnosti neponechal M. Pavlásek bez kritické interpretace, učinil tak s citem a bez vědeckého povyšování.

Kapitola *Hledat příběhy v obrazech* se věnuje pozoruhodné metodě takzvané elicítace fotografií či fotointerview, kdy pod publikovanými fotografiemi uvádí vzpomínky Josefy Klepáčkové vyvolané těmito obrazy. Součástí kapitoly je i část o výzdobě interiérů domu pamětnice s důrazem na „evangelické umění“ v podobě nástěnných biblických citátů

a fotografie místního evangelického kostela zdobené rostlinnými motivy.

Poselstvím knihy je podle závěrečné kapitoly zachycení příběhu zanikajícího společenství následovníků české reformační tradice. Sličně provedené dílo tak patří nejen do akademických knihoven, ale může stejně dobře posloužit jako svého druhu průvodce do terénu.

Sixtus Bolom-Kotari

Zoltán ZILIZI (ed.)

Esterházy Jánosról a közép-európai dialógus jegyében / O Jánosovi Esterházyim v duchu stredoevropského dialógu.

Nitra, Živé Podzoborie, o. z. – Lilium Aurum 2016, 262 s., ISBN 978-80-972053-5-5.

János Esterházy, potomek vlivného maďarského šlechtického rodu (matka však byla Polka), československý meziválečný politik, resp. poslanec válečné Slovenské republiky, hájící zájmy maďarské národnostní menšiny v Československu a posléze na Slovensku, byl výraznou osobností středoevropské politiky. Zároveň však dodnes zůstal osobností mimořádně kontroverzní, odlišně vnímanou v maďarské, polské, české a slovenské historiografii. Jak ukázala konference uspořádaná v roce 2014, jejímž protokolem je tento sborník, mnohé otázky výkladu jeho aktivit budou asi vždy spojeny s úhlem pohledu. Příkladem mohou být jeho postoje k Židům za druhé světové války, kdy jako jediný člen slovenského parlamentu hlasoval proti vydání Židů do Německa (proti „konečnému řešení“ židovské otázky na Slovensku), třebaže se při slovním zdůvodnění svého odmítnutí nevyhnul formulaci,

kteřou se od Židů distancoval. Obecně však byl Esterházy považován za člověka, který Židům výrazně pomáhal, zejména s emigrací (falešně maďarské pasy). Konference – včetně pretištěných diskusí a kulatého stolu – ukázala, jak různé aspekty mohou jinak vyznívat z pohledu židovského či maďarského a jinak z pohledu slovenského, kdy nelze popírat, že Esterházy ke stoupenům Československa jako státního útvaru plně nepatřil, třebaže v roce 1935 podpořil volbu Edvarda Beneše prezidentem.

Jednotlivé referáty (Arkadiusz Adamczyk – Paulina Bąkownic, László Szarka, Imre Molnár, Ondrej Podolec, Janek István, Ján Mitáč, Andrej Tóth, Dariusz Rogut, Ferdinand Vrábel) jsou publikovány dvojjazyčně, zrcadlově (vždy maďarsky a slovensky/česky), psány z odlišné perspektivy, ale svým způsobem vytvářejí plastický obraz celého života Jánose Esterházyho od narození a mládí v bohaté hraběcí rodině, přes politické působení ve třicátých letech 20. století (předseda slovenské maďarské strany), kdy i díky svému původu měl otevřené dveře v šlechtických a politických kruzích ve všech sousedních státech, včetně Polska (uvažoval o blízké spolupráci Poláků a Maďarů, v opozici vůči Německu), jeho aktivity v letech 1938–1945, jeho uvěznění a deportaci do Sovětského svazu, konečně – díky přímluvám maďarských komunistů a pak zřejmě i Vavro Šrobára – jeho návrat do Československa a zrušení trestu smrti milostí prezidenta Klementa Gottwalda, jakkoli bránu vězení již do své smrti neopustil.

Esterházy byl výrazně formován svým křesťanským, konzervativním pohledem na svět, maďarskými kořeny, zájmem o ochranu maďarské menšiny v Československu a dlouhodobě snahou o obnovu Uherska v jeho historických hranicích. Na druhé straně to byl člověk, který nikdy nechtěl

válku, nebyl stoupencem Hitlerova Německa a jakkoli možná v něm byly nějaké antižidovské předsudky, rozhodně přispěl k záchraně stovek životů slovenských a maďarských Židů. Ale zároveň nepatřil k těm, kteří odmítali vídeňskou arbitráž a posílení Maďarska na úkor Československa (Slovenska). Tento složitý odkaz Jánose Esterházyho ukazuje, jak spletité jsou dějiny střední Evropy a jak obtížné je vynášet jednoznačné soudy.

Bohumil Jiroušek

Alberto TRONCHIN

Spravedlivý riskuje. Karel Weirich, český novinář a zachránce Židů v Itálii
Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2015, 144 s. [IV] + XX s. obr. příloh, ISBN 978-80-7195-827-7.

Nevelký spis mladého italského historika Alberta Tronchina obrátil pozornost k donedávna neprávem opomíjené osobnosti moderních česko-italských vztahů (byť v roce 2015 oceněné in memoriam státním vyznamenáním). V originální verzi z roku 2007 nesla kniha název *Un „giusto“ ritrovato. Karel Weirich: la Resistenza civile e il salvataggio degli ebrei in Italia*, což bylo označení lépe vystihující skutečnost znovuobjevení než neurčitý odkaz na riziko odbojové činnosti. Monografie vznikla jako disertace na benátské univerzitě v semináři Francesca Leonciniho, odborníka na středoevropské dějiny a vedoucího tamního Masarykova semináře („Seminaro Masaryk“). Leoncini také napsal úvod k Tronchinově knize, v němž vyzvedl mimořádnou úlohu demokratického Československa a zvláště jeho prvního prezidenta v meziválečné střední Evropě.

Alberto Tronchin vyšel z původního archívního výzkumu, zejména z písemné pozůstalosti Karla Weiricha (1906–1981), která je uložena v Ústavu dějin odboje a moderní společnosti v provincii Marca Trevigiana v Trevisu poblíž Benátek. Zároveň měl možnost vyslechnout vzpomínky pamětníků. Vybrané ukázky z Weirichovy písemné pozůstalosti zařadil autor do textových a obrazových příloh, ale hojně z ní citoval i ve svém výkladu.

Karel Weirich, syn českého sochaře Ignáce Weiricha působícího v Římě, získal široké vzdělání v jazykově českém, italském a německém prostředí. Uplatil se jako úředník a novinář, dopisovatel papežského listu *L'Osservatore Romano* a zároveň Československé tiskové kanceláře. Po okupaci českých zemí se v Itálii zapojil do zahraničního odboje a zprostředkovával zprávy mezi protektorátem a západním exilem. Po odhalení jeho spolupráce s italskými partyzány byl v dubnu 1944 zatčen gestapem a německý vojenský soud nad ním vynesl trest smrti. Zásah Vatikánu ve prospěch zaměstnance kurie ho zachránil před popravou, takže se dočkal konce války v bavorském koncentračním táboře Kolbermoor. Po osvobození americkými vojáky se mohl vrátit ke svému povolání a opět pracoval jako dopisovatel Československé tiskové kanceláře z Říma. I tehdy se však v jeho soudu se odrazila dvojí tragédie Československa, neboť po únoru 1948 se stal exulantem a zbytek života strávil v Itálii ve velmi skrovných poměrech. Tronchinova práce není životopisem v pravém smyslu. Weirichovo mládí je vylíčeno velmi stručně, poněkud schematicky, bez pokusu o psychologický průnik k osobnosti a k inspiračním zdrojům jejího pozdějšího působení. Stejně tak život po roce 1945 se dočkal jen letmé zmínky. Těžišť

výkladu spočívá ve faktografickém zachycení Weirichovy činnosti jako novináře a jako zachránce v období druhé světové války. Tronchin věnuje mnoho místa citacím zpráv z protektorátu, jež procházely Weirichovým prostřednictvím na Západ, aniž by je blíže rozebíral nebo ověřoval jejich údaje (založené zpravidla na ústních sděleních skutečných nebo údajných svědků událostí). Rekonstrukce okupačních poměrů na tomto pramenném základě poskytovala ve své době základní představu o nacistickém teroru v českých zemích, ale byla značně nepřesná a dnes by si vyžadovala kritickou rektifikaci (například líčení situace, jež se odehrála v noci ze 16. na 17. listopadu 1939 v jakési neurčité koleji „Alexandr“, se ve skutečnosti týká Koleje krále Alexandra v pražských Střešovicích, kde byli ubytováni zejména jugoslávští studenti; zpřesnění by si vyžádaly údaje o počtu obětí studentské demonstrace atd.).

Ku prospěchu věci je výklad začleněn do širších souvislostí protizidovské politiky v hitlerovském Německu a v Itálii, ale přihlíží také k postoji vůči židovské emigraci v zemích protihitlerovské koalice. Komplikované situaci Židů v Itálii, jejich internaci a expatriaci, je věnována značná pozornost se zřetelem k rozporu mezi tamní restriktivní legislativou a až do německé invaze roku 1943 shovívavější praxí výkonné moci. Pro srovnání situace v Itálii a v zemích přímo ovládaných Německem je zásadní Tronchinovo pojednání o organizacích a neformálních sítích, jež poskytovaly pomoc při ubytování, ošacení a stravování židovským emigrantům a za nimiž stáli jak italsí občané (včetně židovských starousedlíků), tak i církevní instituce (zejména kláštery, značně agilní na rozdíl od opatrně zdrženlivé oficiální politiky Vatikánu).

V tomto prostředí působil Karel Weirich a jím řízený Svatováclavský fond (Opera di San Venceslao), založený někdy po polovině roku 1940, v době zatýkání zahraničních Židů pobývajících na území Itálie. Oficiálním úkolem sdružení kolem tohoto fondu byla charitativní činnost, spjatá s pěstováním kultu sv. Václava a péčí o jemu zasvěcený oltář v římské bazilice sv. Petra. Fond byl podporován především štedrými dary Čechů žijících v Itálii se souhlasným vědomím československé exilové vlády v Londýně. Shromážděných finančních prostředků používal Weirich k podpoře Židů československého původu financemi, ošacením a léky, ale snažil se jim též zprostředkovat přes Červený kříž informace o příslušnících židovských rodin, postižených pronásledováním. Díky podrobné dokumentaci, kterou si Weirich vedl o jednotlivých osobách či rodinách, jimž pomáhal, mohl Tronchin vystihnout i v mikrosondách příběhy těchto uprchlíků a okolnosti, za jakých přežívali internaci na italském území.

Weirichova podpora usnadňovala internovaným československým Židům přežití na území Itálie, někdy pravděpodobně i útěk do jiných zemí, jindy však jen prodloužení života do německého vpádu, následné deportace a zavraždění v Osvětimi. Výstižný je Tronchinův popis života v jihoitalském koncentračním táboře Ferramonti-Tarsia, v němž se nuceně sešla mnohonárodnostní společnost (včetně osob nežidovských) a který se zásadně lišil od německých vyhlazovacích táborů; v něm byla v letech 1940–1942 zorganizována školní výuka mládeže, zajištěna ekumenická duchovní péče a dokonce i dostatek stravy, pokud ovšem byly oficiální dávky doplňovány dary od filantropů. Právě zde se významně uplatnil Weirich se Svatováclavským fondem,

kteřý dodával do tábora peníze, jídlo, prádlo, knihy a hlavně léky; navíc se snažil ve spolupráci s exilovým diplomatem Jaromírem Kopeckým opatřit některým vězňům víza do zemí, jež by byly ochotny přijmout židovské exulanty. V korespondenci se spolupracovníky, kteří zajišťovali distribuci darů v táboře, vystupoval Weirich velmi skromně jako humanista oddaný svému poslání: „Jsem jen skromným nástrojem a dělám jen, co jsem povinen dělat“ (s. 124). Činnost Svatováclavského fondu, který se na veřejnosti projevoval jako obecně charitativní instituce, mohla pokračovat i po německé okupaci střední a severní Itálie, kde byly veškeré instituce podporující Židy zakázány. Také v době velmi kruté perzekuce a deportací Židů do vyhlazovacích táborů pokračoval Weirich ve finanční a materiální podpoře židovských krajanů, kteří se snažili uprchnout před zatčením a z nichž někteří v úkrytu skutečně přežili až do osvobození na jaře 1945. Ještě důležitější byla výroba náhradních osobních dokumentů, jimiž se snažil zajistit svým chráněncům novou identitu. Dokumentace zahrnutá do příloh naznačuje, jak se za těchto extrémních poměrů utvářela tajná síť obětavých a vlastní život nasazujících civilních i duchovních osob, do níž se právě Weirich intenzivně zapojil.

Kniha Alberta Tronchina je spíše analytickou průpravou než syntetickým životopisem Karla Weiricha. Autorova zásluha spočívá v tom, že upozornil na neznámé prameny a jejich rozбором přiblížil pozoruhodnou osobnost a ocenil její humanistický odkaz. Vzhledem k tomu, že italská verze vyšla v severoitalském provinčním nakladatelství (v Trevisu), zůstala u nás prakticky neznámá. Bylo zapotřebí vcelku zdařilého překladu Heleny Tůmové, aby

tato práce vstoupila do povědomí české veřejnosti a aby mohlo být Weirichovu jménu přiznáno zasloužené místo nejen v dějinách druhého zahraničního odboje, ale i v česko-italských vztazích.

Jaroslav Pánek

Marek SYRNÝ

Slovenskí komunisti v rokoch 1939–1944. Náčrt dejín Komunistickej strany Slovenska v odboji a v povstaní

Banská Bystrica, Belianum a Múzeum Slovenského národného povstania 2013, 336 s., ISBN 978-80-557-0673-3.

Dějiny Komunistické strany Slovenska patří k důležitým badatelským tématům nejen ve vztahu ke Slovensku, ale také k českým zemím, resp. k dějinám Československa, a to i pro období let 1939–1945, kdy byly výraznější kontakty mezi komunisty v protektorátu a na Slovensku přerušeny: Úplně to evidentně neplatí pro kontakty prostřednictvím exilového vedení Komunistické strany Československa v Moskvě či prostřednictvím exilové československé vlády v Londýně. Dějiny rodící se Komunistické strany Slovenska za druhé světové války jsou však důležité i pro poznání osudu řady osobností slovenské politiky po roce 1945, resp. 1948, včetně rané kariéry Gustáva Husáka či Ladislava Novomeského.

Marek Syrný patří k odborníkům na dějiny druhé světové války a třetí Československé republiky, téma mu tak je více než blízké, a třebaže svou knihu označil jako „náčrt“, ve skutečnosti jde o poměrně hluboký ponor do problematiky, navíc ukotvený nejen ve slovensko-české situaci, ale i v mezinárodních souvislostech a kontaktech komunistického hnutí té doby.

Po vstupních pasážích, věnujících se sklonku první republiky, se autor dostává k přechodu komunistického hnutí do ilegality, resp. k jednotlivým ilegálním vedením KSS. Již v létě 1939 se slovenské komunistické hnutí osamostatnilo od celku KSČ. Vedle proměn ilegálních vedení KSS zaujme čtenáře ilegální činnost KSS, již strana samozřejmě posléze – stejně jako česká část KSČ – přeháněla. Každá stávka, každá drobná akce, byla po roce 1945, resp. 1948, vykládána jako důkladně připravená komunistickou stranou, jakkoli do nich vstupovali i politici z jiných politických proudů (mj. budoucí Demokratické strany) a třebaže šlo spíše o improvizace či naprosto náhodné, neorganizované dělnické stávky či drobné sabotáže.

Podstatnou součástí práce jsou samozřejmě výklady o intrikách uvnitř strany, o sporech mezi jednotlivými frakcemi, zároveň však i o snaze udržet jednotu hnutí, včetně splynutí se sociální demokracií v létě 1944 a spolupráce s jinými proudy politiky (mj. Vánoční dohoda 1943). Od odbojových skupin (mj. Janka Kráľa) se postupně dostáváme k situaci po propuknutí Slovenského národního povstání, k Slovenské národní radě a roli KSS v této ilegální povstalecké organizaci, ale zároveň k tomu, proč tato nadstranická spolupráce vedla nakonec k procesu se slovenskými buržoazními nacionalisty (Gustáv Husák a spol.) po roce 1948.

Slovenský nacionalismus je ostatně jeden z podstatných aspektů výkladu Marka Syrného. Ukazuje, jak slovenská politika v ilegality sdílela některé prvky nacionalismu s vládou tehdejší Slovenské republiky, jak slovenská komunistická politika kalkulovala s mnoha možnostmi, se sovětskou kartou (připojením Slovenska k Sovětskému svazu) i s kartou československou, která

nakonec převážila, zčásti jako možnost být součástí vítězné koalice po válce, k čemuž přispělo také Slovenské národní povstání.

Bohumil Jiroušek

Jozef LETTRICH

(edd. Ivan Guba – Marek Syrný)

Publicistika (1945–1948). Články – Prejavy – Rozhovory

Banská Bystrica – Bratislava, Belianum 2014, 352 s., ISBN 978-80-557-0835-5.

Vydavatelstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici ve spolupráci s Múzeom Slovenského národného povstania, Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied v Bratislave a Nadáciou Dr. Jozefa Lettricha v Martine, vydalo edici publicistiky Jozefa Lettricha (1905–1969), jedné z nejvýraznějších osobností slovenské politiky v době třetí Československé republiky. Lettrich, jak připomíná v úvodu knihy Vojtech Čelko, vstoupil do veřejného života během Slovenského národního povstání v roce 1944 jako jeden z představitelů ilegální (povstalecké) Slovenské národní rady, člověk, který usiloval o obnovu Československa jako celku. Po válce – jako předseda Slovenské národní rady a předseda Demokratické strany – výrazně spoluvytvářel nejen slovenskou, ale také československou politiku. Na slovenské straně byl jako předseda vítězné strany ve volbách roku 1946 fakticky dominantní osobností celé slovenské politiky, která dokázala integrovat katolické i evangelické křídlo strany. Jeho charisma na Slovensku však mělo na celkový vývoj Československa a vnějšího sovětského impéria jen malý vliv – 26. února 1948 tak rezignoval na své funkce, odešel do emigrace, kde se ve Spojených státech amerických

znovu výrazně zapojil do veřejné debaty, jako spoluzakladatel a místopředseda Rady svobodného Československa.

Edice je rozdělena do dvou částí – vždy s předmluvou jednoho z editorů, přičemž Ivan Guba zpřístupnil Lettrichovu publicistiku z května 1945 až prosince 1946 a Marek Syrný jeho publicistiku od ledna 1947 do února 1948, do odchodu do exilu. Z jeho úvodníků v denním tisku, proslovů i rozhovorů (nejen v Československu, ale také v USA při jeho několikaměsíční pracovní cestě na přelomu let 1946–1947) je

zřejmé, že Lettrich patřil k zastáncům dalšího budování Československa, jakkoli s řadou pravomocí pro Slovensko. Zajímavé je také to, že – zejména v USA – si troufl naznačovat, že systém Národní fronty nemůže být neměnný; zřejmě tak byl zastáncem výraznější soutěže politických stran, než připouštěl oficiální diskurs třetí republiky. Zpřístupnění Lettrichovy publicistiky je tak nejen podstatným počinem pro slovenskou historiografii, ale i pro poznání československé politiky 20. století jako celku.

Bohumil Jiroušek

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Udělení čestného členství
Sdružení historiků ČR zahraničním vědcům

JAROSLAV PÁNEK – PETR VOREL

I. Nicolette Mout

Zájem o české dějiny v západní Evropě má své vzestupy a pády. K vzestupným epochám patří působení profesora Josefa Polišenského jako učitele zahraničních studentů a mladých badatelů na Univerzitě Karlově. Mezi nejproslulejší posluchače tohoto českého vědce a světoběžníka se řadí nizozemská historička a komenioložka Nicolette Mout, dnes emeritní profesorka Univerzity v Leidenu.

Marianne Elisabeth Henriette Nicolette Mout se narodila krátce po skončení druhé světové války, 31. května 1945, ve Wassenaaru v provincii Jižní Holandsko, poblíž hlavního města Haagu. Shodou šťastných okolností se s českými dějinami seznámila už jako školačka. Když jí bylo deset let, její hudebně založení rodiče navštívili Československo a přivezli jí odtud obrázky Prahy a českých hradů. „Tato vyobrazení pak visela v mém pokoji, takže jsem kus české historie vnímala už jako dítě“, vzpomínala profesorka Mout později. Jako studentka na amsterodamské univerzitě, kde si vedle historie zvolila jako vedlejší obory divadelní vědu, český jazyk a literaturu, se v květnu 1964 se zúčastnila zájezdu do Prahy; ta ji okouzila svou krásou, ale také prvním setkáním s profesorem Polišenským. Proto využila nejbližší příležitosti a v rámci kulturní výměny mezi Československem a Nizozemím přijela v letech 1966 a 1967 k řádnému studijnímu pobytu do Prahy. Josef Polišenský ji uvedl nejen do vědeckých kruhů, ale také do archivů a knihoven, zprostředkoval jí kontakty

s historiky, archiváři, filology a kmenology. Nicolette Mout studovala nejen historické prameny, ale i český jazyk, kulturu a realie, poznávala zemi, o níž se tehdy v její vlasti vědělo velmi málo. „A já jsem nabývala dojmů,“ prozradila později, „že se musím stát svého druhu průkopníkem, neboť studium středoevropských zemí bylo tehdy u nás velkou vzácností“.¹

Setkání s českými dějinami ovlivnilo mladou nizozemskou historičku v rozhodnutí věnovat se dějinám raného novověku a zvláště osobnosti Jana Amose Komenského, který se jí jevil jako ideální představitel vzájemných vztahů. Už ve svých pětadvaceti letech vydala – ve spoluautorství v Josefu Polišenském – monografii *Komenský v Amsterdamu* (Praha 1970), která zůstává základním zpracováním završujícího období života „Učitele národů“. Avšak ještě o něco dříve zakotvila v české historiografii, a to velice netradičním způsobem, totiž studií o pobělohorských českých exulantech, kteří se ve službách Nizozemské západoindické společnosti vydali do Brazílie. Článek vyšel roku 1969 ve sborníku *Iberoamericana Pragensia* jako její vskutku kosmopolitní prvotina. Nicolette Mout se ve svých čtyřiceti letech stala prvním nizozemským historikem, který debutoval v Praze, a to – vzhledem k tématu – dokonce v portugalštině.

Nicolette Mout vystudovala historii a zároveň se získáním titulu Ph.D. se roku 1975 habilitovala disertací *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw* (Čechy a Nizozemí v 16. století), v níž nastínila mnohostranné vztahy mezi českými zeměmi a nizozemskými provinciemi v klíčovém období dějin obou těchto odlehklých částí Evropy. Zatímco český stát byl postupně začleňován do habsburské monarchie a bělohorskou porážkou byl státoprávní rámec jeho vývoje nadlouho určen, severní nizozemské provincie se zbavovaly nadvlády španělských Habsburků a po vítězném povstání vyrůstaly v maritimní mocnost s vysokými politickými a kulturními ambicemi. V tomto období shledala Nicolette Mout pozoruhodné sepětí mezi oběma státy, a to nejen ve sféře protihabsburské politiky a vojenství, ale také ve vědě, umění a v náboženských kontaktech holandských kalvinistů s českými evangelíky. Už zde autorka vyzvedla dobu vlády Rudolfa II. a pražské prostředí, které bylo přitažlivé i pro nizozemské podnikatele, umělce a učence, kteří v Praze vytvořili malé, ale kulturně vlivné nizozemské společenství. Právě v habilitačním spisu, inspirovaném studijním pobytem na Univerzitě Karlově, našla bohemikální motivy, k nimž se později vracela a jež prohlubovala v dalších svých dílech.

Témata si Nicolette Mout často vybírala tak, aby bylo možno využít pramenů z české i z nizozemské strany, a jejich kombinací dospívala k naprosto novým objevům, jako byla dříve neznámá existence mezinárodní kalvinistické církve v Praze v období mezi vydáním Majestátu na náboženskou svobodu a Bílou horou, či interpretace představ o možném protihabsburském spojení středoevropských kalvinistů s Turky (*calvinoturcismus*). Zároveň pracovala na celistvějším zvládnutí témat sice známých, ale zdaleka nevyčerpaných. Kromě čtrnáctiletého pobytu J. A. Komenského v Amsterdamu se soustředila k rudolfínskému dvoru, k působení tamních umělců a humanistů, k alchymistickým rukopisům, k postavě

1 Citace z rozhovoru s Nicolette Mout (České dějiny mě stále přitahují), který se konal v Praze roku 1990 a poprvé vyšel v časopise *Dějiny a současnost* 13, 1991, č. 1, s. 55–57; citováno podle reedice v knize Jaroslav PÁNEK, *Historici mezi domovem a světem*, Pardubice 2014, s. 546–550; citace ze s. 546, 547.

zimního krále Fridricha Falckého a jeho holandskému exilu, k moravskému proroku Mikuláši Drabíkovi atd. Výsledky jsou dnes vtěleny do mimořádně bohaté bibliografie, v níž se každá položka vyznačuje důkladnou heuristikou a hlubokou, komparativně pojatou interpretací otázek evropského dosahu.

V postavení docentky nizozemské historie na univerzitě v Leidenu, od roku 1990 profesorky střeoevropských studií (se zaměřením na země někdejší habsburské monarchie) a od roku 1994 profesorky moderních dějin se Nicolette Mout badatelsky věnovala především minulosti své země a v průběhu několika desetiletí vydala dlouhou řadu studií a knih. Soustřeďovaly se k historii Spojených nizozemských provincií v 16. a 17. století, k boji Nizozemců za svobodu a jejich vůdčí osobnosti Vilému Oranžskému, Utrechtské unii, církevní a kulturní historii v období renesance a k dějinám idejí počínajícího novověku, například k myšlenkovému dědictví Erasma Rotterdamského a pojetí moderního státu v díle vlámského filosofa Justa Lipsia. Trvalým svědectvím usilovné výzkumné práce jsou monografie a redigované sborníky, stejně jako množství zásadních studií v mnoha západoevropských časopisech.²

Současně se profesorka Mout věnovala pedagogické, vědecko-organizační a reprezentační činnosti i rozvíjení mezinárodních kontaktů, v nichž seznamovala nizozemské i zahraniční studenty s českými a střeoevropskými dějinami; jako příklad za všechny ostatní lze uvést interdisciplinární Česko-německou letní akademii „Praha 2003“, kterou uspořádala v součinnosti s Vladimírem Urbánkem z Filosofického ústavu AV ČR v září 2003 na téma *Prag um 1600: Kultur am Hof des Kaisers Rudolf II.* Pedagogické a vědecké působení Nicolette Mout se promítlo také do spolupráce s českými univerzitami a do účasti na mezinárodních konferencích, uspořádaných v České republice, na druhé straně pak do dlouhodobé soustavné výuky starších českých dějin v rámci historie habsburské monarchie, a moderních českých dějin v evropském kontextu 20. století. V průběhu dvou desetiletí to byly stovky studentů, jimž přibližovala význam střední Evropy v dějinách kontinentu, a dva z nich – Carlos Reijnen a Filip Bloem – se dokonce habilitovali s tématy současné české historie. Vznikla tak naděje, že zájem o tuto problematiku bude v Nizozemí pokračovat.

Jako důvěrná znalkyně nizozemských i českých dějin se profesorka Mout při každé vhodné příležitosti ujímala témat, která rozšiřovala náš obzor, a psala o nich do českých časopisů (*Acta Comeniana*, *Český časopis historický*, *Dějiny a současnost*, *Opera historica*) nebo referovala na konferencích historiků a komeniologů. Naopak v holandských, německých a dalších časopisech a sbornících publikovala nejen o Rudolfu II. (jemu věnovala také významnou leidenskou kolektivní monografii) a o Komenském, ale také o někdejší stavovském direktoru Radslavu Vchynském (písemná pozůstalost tohoto exulanta se zachovala v leidenské univerzitní knihovně), o historikovi Ondřeji Habervešovi z Habernfeldu, o Pavlu Josefu Šafaříkovi, Františku Palackém a Josefu Polišenském, o recepci Lipsiova učení v českých zemích, podílela se rovněž na velkých rudolfínských publikacích z roku 1997. Profesorka Mout po desetiletí působila a působí jako most

2 Výběrovou bibliografii přináší bio-bibliografický lexikon: Jaroslav PÁNEK – Svatava RAKOVÁ – Václava HORČÁKOVÁ, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*, II, Prague 2005, s. 291–294.

mezi nizozemskou a českou historiografií, což se na zvláště vysoké úrovni projevilo, když za přítomnosti nizozemské královny Beatrix a mnoha hostů z evropských zemí proslovila slavnostní přednášku v naardenském hlavním chrámu Grote Kerk při příležitosti čtyřástého výročí narození J. A. Komenského (1992).

Mezinárodní věhlas profesorky Mout byl oceněn na mnoha stranách, mj. rakouským vyznamenáním Čestný kříž 1. třídy za zásluhy ve vědě a umění (2010). Tato historička byla zvolena členkou Královské nizozemské akademie věd (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 1988), zahraniční členkou Rakouské akademie věd (1994) a také členkou Evropské akademie (2011). Působila rovněž jako prezidentka Královské nizozemské historické společnosti (Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap) a Společnosti pro nizozemskou literaturu a historii (Maatschappij der Nederlandse Letterkunde) i ve významných edičních grémiích, mj. jako předsedkyně Mezinárodní rady pro vydání souborného díla Erasma Rotterdamského (Conseil international pour l'éditron des œuvres complètes d'Erasmus), a od roku 2004 je členkou mezinárodní vědecké rady Českého časopisu historického.³

Profesorka Nicolette Mout vykonala veliké dílo pro poznání českých dějin v zahraničí a zároveň do české historiografie vnesla vzácné obohacení akcentem na nizozemsko-české vztahy. Už dávno se zařadila mezi klasiky historické bohemistiky v západní Evropě. Valné shromáždění obce českých historiků, konané v budově Akademie věd ČR 3. února 2016, projevilo této vynikající vědkyni svou vděčnost tím nejdůstojnějším způsobem, jímž disponuje – udělením čestného členství ve Sdružení historiků České republiky.

II. Krzysztof Mikulski

Současnou polskou historiografií si bez podílu profesora Mikulského lze jen těžko představit – a to jak ve smyslu organizace a vedení historických věd, tak i se zřetelem k rozmachu vlastního bádání, zejména o pozdním středověku a raném novověku. Totéž ovšem platí o rozvoji spolupráce a přátelských vztahů mezi polskými a českými historiky.

Krzysztof Jan Mikulski se narodil 21. června 1960 v Lidzbarku Warmińském, historickém místě severopolského Varmijska. Jeho zájem o dějiny byl do značné míry určen prostředím, ve kterém vyrůstal a které předurčilo usměrnění jeho hlavního zájmu k dějinám pozdního středověku a počínajícího novověku, k dějinám nádherného města Toruň a také k osobnosti Mikuláše Koperníka, jednoho z největších vědců a objevitelů v celých evropských dějinách.

3 Nicolette Mout byla též viceprezidentkou Komitétu pro udělování mezinárodní *Balzanovy ceny* za vynikající vědecké výsledky (v Miláně) a stala se členkou mezinárodní redakční rady periodického sborníku *Acta Comeniana* (vydáváného Filosofickým ústavem AV ČR). Některé údaje jsou zde převzaty z nevydaného německého životopisného nástinu a z výročních zpráv o činnosti Katedry středoevropských studií na Univerzitě v Leidenu za léta 1990–2010, které k tomuto účelu laskavě poskytla profesorka Mout.

V roce 1982 Krzysztof Mikulski absolvoval studium oboru historie a archivnictví na Univerzitě Mikuláše Koperníka v Toruni, o dva roky později nastoupil na téže univerzitě jako asistent v Ústavu obecných a polských dějin 16.–18. století. Tématem jeho doktorské práce z roku 1992 bylo *Osadnictwo wiejskie województwa pomorskiego od połowy XVI do końca XVII wieku*. Svou habilitační práci na téma *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku* obhájil roku 2000. O pět let později (2005) byl jmenován profesorem humanitních věd. V letech 1998–2000 působil na toruňské univerzitě jako zástupce ředitele Ústavu dějin a archivnictví, v letech 2003–2006 jako ředitel tohoto ústavu. V roce 2003 byl zvolen předsedou Polského sdružení historiků (Polskie Towarzystwo Historyczne), na kteroužto významnou pozici byl potom volen opakovaně a zastával ji až do roku 2013. Od roku 2012 je prof. Mikulski předsedou Výboru historických věd Polské akademie věd a od roku 2013 zastupuje polskou historiografii i na mezinárodní scéně jako předseda Polského národního komitétu historiků.

Profesor Mikulski se nachází v nejlepším – tedy středním – věku historikově. Má však již nyní za sebou velmi rozsáhlé vědecké dílo. Alespoň souhrnně lze říci, že jeho studie a monografie pojednávají o polských a evropských dějinách od 14. do 18. století a dotýkají se širokého spektra otázek – od zmapování historie křižáckého státu a poté Prus začleněných do Polského království, ležících v oblasti dnešního severovýchodního Polska a Pobaltí, přes problémy raně novověké městské společnosti, mezinárodních obchodních vztahů, správy a symbolické reprezentace měst, přes politické, etnické a náboženské poměry až po detailní výzkumy pomocných věd historických, zejména heraldiky (je třeba připomenout alespoň velké dílo *Herbarz patrycjatu toruńskiego*, I-II, Toruň 2008–2015, jehož spoluautorem je Krzysztof Kopiński).

Kabinetní ukázkou metodického přístupu prof. Mikulského ke komparativnímu řešení vzájemně propojené polské a evropské problematiky je jedna z jeho nejnovějších monografií – *Tarcze herbowe z kościoła mariackiego w Toruniu* (Toruň 2015). Pod zdánlivě nenápadným názvem, se skrývá objevná interpretace jednoho ze specifických jevů Evropy na přelomu středověku a novověku, procesu, v němž se bohatý obchodní patriciát snažil vyrovnat rodové šlechtě a změnit tak strukturu stavovské společnosti. Ohnisko výzkumu K. Mikulského – oficiální nekropole, luteránský kostel Panny Marie v Toruni – se při srovnání s obdobnými jevy na německém a nizozemském území stal historikovou laboratoří, na níž ukázal váhu kosmopolitních městských elit, směřujících od ekonomického a společenského vzestupu k mimořádným kulturním ambicím; v daném případě k přetvoření jednoho ze severoevropských městských center v dokonalé město, Nový Jeruzalém, jímž se měla stát Toruň na přelomu 16. a 17. století. Mikulského pronikavý pohled na mezinárodní soupeření a evropské proudění idejí vytvořilo obraz, který je v jistém smyslu patricijským protějškem císařských ambicí v rudolfínské Praze.

Profesor Mikulski je historikem produktivním, mnohostranně inspirativním, mezinárodně uznávaným a zároveň velice vstřícným. Za čestného člena Sdružení historiků České republiky byl navržen a dne 3. února 2016 zvolen především ze tří důvodů.

Prvním důvodem je mimořádný vědecký přínos Krzysztofa Mikulského k interpretaci našich společných dějin v celoevropském kontextu. Z jeho četných prací, zabývajících se historickou demografií, hospodářskými dějinami a historií měst, je třeba

vyzvednout alespoň dvě velká knižní díla z posledních let. Jeho vynikající syntéza *Historia powszechna: Wiek XVI–XVIII* z roku 2011 přináší mimořádný, vyváženě pojatý pohled na společné evropské dějiny raného novověku a začleňuje i historii českých zemí do širšího středoevropského rámce. Dlouholetý badatelský zájem prof. Mikulského nedávno přinesl ovoce v podobě zcela nové interpretace původu a rodinného zázemí Mikuláše Koperníka. Své nové objevy na toto téma prezentoval autor formou brilantního hlavního úvodního referátu na XXII. sjezdu polských historiků v Gdaňsku roku 2014. Jeho objemná nová kniha, která vyšla v loňském roce pod názvem *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość* (2015), věnovaná Koperníkovu původu, mládí a společenskému prostředí, v němž se utvářela tato významná osobnost evropského vědeckého světa, odkrývá dosud netušené souvislosti Mikuláše Koperníka s českými zeměmi na přelomu středověku a raného novověku.

Druhým důvodem se stala mimořádná odborná kvalita toruňského historického pracoviště, které prof. Mikulski po řadu let systematicky budoval. Mnoho českých studentů, zaměřujících se na výzkum starších dějin, hospodářských dějin a archivnictví, nalezlo právě v Toruni přátelské a podnětné prostředí pro svůj odborný růst.

Třetím důvodem je zcela zásadní podíl, kterým Krzysztof Mikulski v uplynulém desetiletí přispěl k rozvoji mezinárodní spolupráce česko-polské na poli historické vědy, ať už jako předseda Polského sdružení historiků, či jako předseda Polského národního komitétu historiků. Tato spolupráce má zcela konkrétní výsledky. Jedním z nich je vydání již několika ročníků nového česko-polského vědeckého časopisu *Historia Slavorum Occidentis*, dalším pak úspěšný společný postup při programové přípravě minulého i příštího světového kongresu historiků, na kterých se obě naše historiografie podílely a jistě i budou podílet způsobem nikoli zanedbatelným.

Výrazem trvalé vděčnosti za povznesení spolupráce mezi polskými a českými historiky na novou úroveň je přijetí profesora Krzysztofa Mikulského mezi čestné členy Sdružení historiků České republiky.

Prof. Krzysztof Mikulski na Velvyslanectví Polska v Praze 3. října 2016
Foto: Jaroslav Novotný, Historický ústav AV ČR

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Činnost Česko-německé komise historiků
v roce 2015

MILOŠ ŘEZNÍK

Česko-německá komise historiků, která působí společně se Slovensko-německou komisí historiků jako fakticky trilaterální grémium (z německé strany je označována jako Německo-česká a Německo-slovenská komise historiků a má pro obě relace totožné obsazení) dovršila v roce 2015 čtvrt století svého trvání a působení. Reflexi dosavadní činnosti, jakož i proměn společenských, kulturních, politických, ale i akademických okolností jejího působení a dalším perspektivám byla věnována vystoupení během krátkého slavnostního večera, uspořádaného na okraj výročního zasedání a konference v Košicích 25. září 2015. Při této příležitosti byla také prezentována speciální tříjazyčná publikace, připravená ve spolupráci všech tří sekcí a redakčně koordinovaná stranou německou, zejména předsedou sekce Christophem Cornelissenem a dosavadní tajemnicí sekce Monikou Heinemann.¹

Kromě společné úvodní stati spolupředsedů komise publikace obsahuje rozsáhlejší text Cornelissenův, reflektující dvacet pět let činnosti komise, a dále především výběr několika textů, které vytvoření a působení komise umožnily, rámovaly a doprovázely zejména v první fázi její existence, a které mají dnes už povahu historických pramenů, zčásti možná již neprávem pozepomenutých. Najdeme zde tak časovou úvahu *Dvanáct tezí k obnovení*

1 *Die Deutsch-Tschechische und Deutsch-Slowakische Historikerkommission / Česko-německá a Slovensko-německá komise historiků / Česko-německá a Slovensko-německá komisia historiků 1990–2015*, München 2015.

vztahů mezi českou a německou historickou vědou z roku 1990 od Hanse Lemberga, zakládajícího člena Československo-německé komise historiků a předsedy německé sekce v letech 1997–2005, prohlášení ministrů zahraničních věcí Hanse-Dietricha Genschera a Jiřího Dienstbiera z 1. února 1990 o vzniku komise, výtahy z mezistátních smluv týkající se jejího působení, závěrečné komuniké z prvního pracovního zasedání komise 15. a 16. června 1990 či zkrácený Lembergův text s diskusí o vhodném německém označení pro nový český stát z r. 1993 (*Haben wir wieder eine „Tschechei?“; oder: Wie soll das Kind denn heißen?*),² v němž je tematizována mimo jiné též historická pojmu „Tschechien“. Období politicky rozjitřených diskusí o česko-německé minulosti, v měsících dojednávání Česko-německé deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji z ledna 1997, dokládá tehdy hojně debatované Stanovisko komise k odsunovým ztrátám z roku 1996.

Do výboru zahrnuto je i laudatio spolkového ministra Güntera Verheugena při udělení Řádu za zásluhy Spolkové republiky Německo Rudolfu Vierhausovi z roku 1999, zakládajícímu předsedovi německé sekce v letech 1990 až 1997, neboť toto vyznamenání bylo motivováno především Vierhausovým přínosem k česko-německému porozumění a jeho aktivním podílem na vytváření profilu komise v devadesátých letech. Texty týkajícími se Rudolfa Vierhause a Hanse Lemberga tak komise připomněla dva své již zesnulé spolupředsedy. Nejnovější období činnosti grémia zastupují *Úvahy o koncepci výstav Nadace Flucht – Vertreibung – Versöhnung* od Martina Schulze Wessela z roku 2010, které byly příspěvkem k tehdejší diskusím o muzealizaci tématu odsunů/vyhnaní a který komise na svém nejbližším zasedání podpořila. Závěrečný oddíl výroční publikace tvoří přehledy současných a bývalých členů a všech dosavadních publikací komise.

Pokud se týká vývoje a běžných aktivit v roce 2015, nedoznalo personální složení komise žádných změn. Teprve na podzim došlo v německé sekci k předání funkce tajemnice, kterou po odchodu Moniky Heinemann z Collegia Carolina v Mnichově na lipský Ústav Simona Dubnowa pro židovské dějiny a kulturu převzala Katharina Aubele. Komise pokračovala v dosavadních formách své činnosti, na české straně však také diskutovala o možných nových organizačních řešeních pro působení české sekce do budoucna. Těmto otázkám bylo věnováno jak obvyklé jarní pracovní zasedání české sekce, které se tentokrát uskutečnilo 11. května 2015 v zasedací místnosti Centra teoretických studií Akademie věd ČR, tak i jednání s Ministerstvem zahraničních věcí. Předmětem porad zde byla východiska z rostoucí byrokratizace při zajištění ryze organizačních kroků v činnosti komise a také další strategie ve vydávání českojazyčných publikací komise od roku 2016/2017. Dále se pražské pracovní zasedání české sekce zabývalo situací v přípravě učebních materiálů a konferenčních sborníků, jejich financováním, otázkám komunikace mezi národními sekcemi, přípravou konference a stipendijním programem.

Již několikaletá práce na obsáhlých učebních materiálech k česko-německým dějinám postupila v roce 2015 do závěrečné fáze. Současně se zapracováním zřejmě již posledního kola odborných a didaktických připomínek bylo možno v podstatě finalizovat textové kapitoly k meziválečnému období a k vývoji po roce 1989 a formulovat úvod k celé

2 Originální vydání plné verze viz Bohemia 34, 1993, s. 106–114.

publikaci, uskutečnit vyjednávání s německým nakladatelstvím a přistoupit k závěrečnému výběru a přípravě „doprovodných“ pracovních (obrazových, pramenných aj.) materiálů, včetně vyjasnění právních otázek jejich využití pro publikaci v němčině, češtině i slovenštině tak, aby se finální německá verze mohla stát východiskem pro pokud možno rychlou přípravu českého překladu.

Společné pracovní zasedání komise se uskutečnilo 26. září 2015 v jednom ze sálů hotelu Yasmin v Košicích. Vlastnímu jednání předcházelo přijetí členů v historických prostorách košické radnice a setkání s primátorem Richardem Rašim a jeho náměstkyní, příslušnou pro kulturní oblast, Renátou Lenártovou. Na vlastním zasedání byla projednána běžná agenda komise: zpravodajství o práci sekcí, diskuse o budoucnosti komise a zlepšení komunikace obzvláště s ohledem na přípravu sborníků a na osobní účast pokud možno všech členů při pracovních zasedáních, stav přípravy sborníků, témata a místa dalších konferencí a setkání, stav přípravy učebních materiálů. Pokud se týká dalších setkání a výročních odborných akcí, bylo rozhodnuto, že v roce 2016, kdy se obojí uskuteční v České republice (na Univerzitě Palackého v Olomouci), bude po čtyřech letech namísto konference již podruhé zorganizován mezinárodní doktorandský seminář, v roce 2017 patrně v Essenu konference o industriálních kulturách, v roce 2018 na Slovensku sympozium, které se pravděpodobně bude vztahovat ke stému výročí konce první světové války, vzniku Československa a revoluce v Německu.

Bezprostředně před pracovními zasedáními ve dnech 25. a 26. září v týchž prostorách v Košicích proběhla výroční konference komise věnovaná tématu měst v kontextu světových válek a studené války, programově připravená Martinem Pekárem ze slovenské sekce a košické Univerzity Pavla Josefa Šafaříka ve spolupráci s Christophem Cornelissenem z německé a Václavem Petrbokeš z české sekce a uskutečněná pod oficiální záštitou předsedy vlády Slovenské republiky Roberta Fica.

Na konferenci vystoupili referenti z Česka, Německa, Slovenska, Polska, Švýcarska a Velké Británie, zastupující kromě historiografie též kulturní antropologii, literární vědu, urbanistiku, etnologii a sociologii. V úvodní přednášce naskicoval Christoph Cornelissen (Frankfurt n. M.) hlavní perspektivy setkání a soustředil se přitom hlavně na města jako ohniska válečných operací i poválečných představ o uskutečnění nových společenských řádů. Následně se první sekce věnovala otázkám vzájemné souvislosti mezi válečnými konflikty a identifikačními procesy ve městech. Christoph Mick (Warwick) se zabýval proměnami ve funkci etnicity a v etnické struktuře Lvova během a v důsledku obou světových válek. Podobné tematice ve vztahu ke Košicím mezi léty 1910 a 1921 se věnovala Nikola Regináčová (Košice). Maciej Górny (Varšava) analyzoval problém etnicity a skupinové příslušnosti v kontextu bojových akcí na příkladě haličského Przemyslu za obléhání tamní pevnosti během první světové války. K souvislostem mezi rolí etnicity a národností na straně jedné a proměnami ve struktuře městské samosprávy bezprostředně po první světové válce na straně druhé obrátila pozornost Andrea Pokludová (Ostrava), přičemž si za předmět studia zvolila Opavu a Olomouc. Časově delší, přes historické cézury jdoucí průřez (1918–1956) sloužil jako východisko pro referát o proměnách kolektivních identit v československé metropoli od Blanky Soukupové (Praha).

Na tematický okruh první skupiny příspěvků plynule navázal druhý blok, který se zabýval vizualizacemi a reprezentacemi identifikačních procesů i politiky identit v obraze a struktuře měst, v architektuře a literatuře. Max Welch Guerra (Výmar) kriticky analyzoval prolnutí výzkumů ke stavebnímu vývoji a „obecné“ historiografie měst a vyslovil se pro jeho prohloubení v zájmu široké interpretace moderních městských dějin. Meziválečné koncepce stavebního vývoje měst v kontextu společenských konceptů byly předmětem příspěvku C. Julia Reinsberga (Frankfurt nad Mohanem), soustředícího se na srovnání Frankfurtu nad Mohanem a Vratislavi. Vliv obecných programových představ nacistické politiky uspořádání „východního prostoru“ na územní plánování měst analyzovala Katja Berhardt (Berlín). Richard Němec (Bern) ve srovnávací perspektivě referoval o nacistických a fašistických konceptech reprezentačních staveb, přičemž se soustředil na příklady projektů univerzitních a vládních čtvrtí z Říma, Berlína a Bratislavy. Biografie Josefa Pfitznera posloužila jako východisko přednášky Detlefa Brandese (Berlín) o dopadu okupace a německého diktátu na pražskou komunální politiku. Ján Gavura (Prešov) představil svá pozorování týkající se problému města a civilizace ve slovenské literatuře po první a druhé světové válce. Dopadům komunistické ideologie a politiky na obraz bratislavských ulic v období studené války se věnoval Peter Salner (Bratislava). Thomas Bohn (Giessen) nabídl nové perspektivy na problém urbanizace a koncepty socialistického města po druhé světové válce. Jana Fuchs (Jena) představila svoje výzkumy k dlouhodobým problémům spojeným s konceptuálním řešením prázdných zón ve Varšavě v poválečných desetiletích.³

V oblasti publikačních záměrů komise se kromě zmíněné publikace k jejímu pětadvacetiletému trvání podařilo uskutečnit vydání české verze sborníku z konference o vztahu náboženství a národní identity ve 20. století,⁴ který byl připraven ve spolupráci Kristiny Kaiserové, Eduarda Nižňanského a Martina Schulze Wessela a jehož německá verze vyšla o několik měsíců dříve na přelomu let 2014 a 2015.⁵ Příprava některých dalších publikací se bohužel z důvodů organizace, komunikace a financování částečně pozdržela.

Českou a německou sekci byla paralelně stejně jako v předchozích letech udělována krátkodobá, několikatydenní stipendia, financovaná na české straně Česko-německým fondem budoucnosti a Ministerstvem zahraničních věcí ČR a umožňující uskutečnění badatelských pobytů v archívech a knihovnách druhé země za účelem výzkumů v rámci disertačních či habilitačních projektů, případně i magisterských a jiných prací. Z české strany byla roku 2015 tato stipendia udělena: Martinu Bojdoovi, který v rámci svých studií o ideji univerzity v politickém myšlení Karla Jasperse prováděl rešerše v Bavorské státní knihovně a v knihovně Ústavu pro filozofii mnichovské univerzity; Václavu Kokešovi, který pro svoji analýzu urbanistické a sociální problematiky panelových sídlišť po roce 1989

3 Obsáhlá zpráva o konferenci viz Katharina Anna AUBELE, *Tagungsbericht: Krieg und Stadt im 20. Jahrhundert. Jahrestagung der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission*, 25. 09. 2015 – 26. 09. 2015 Košice, H-Soz-Kult, 3. 5. 2016, <http://www.hsozkult.de/conferencereport/id/tagungsberichte-6509> (ověřeno 21. 5. 2016).

4 Kristina KAISEROVÁ – Eduard NIŽŇANSKÝ – Martin SCHULZE WESSEL (edd.), *Náboženství a národ: Češi, Němci a Slováci ve 20. století*. Ústí nad Labem 2015.

5 TITÍŽ, *Religion und Nation: Tschechen, Deutsche und Slowaken im 20. Jahrhundert*, Essen 2015.

uskutečnil krátké výzkumy v knihovnách a archivech ve Výmaru, Ilmenau, Hoyerswerdě a Brémách; Janu Marešovi, jenž pro svůj výzkum sociální demokracie a recepce marxismu v Liberci bádá ve Státní knihovně a ve Spolkovém archivu v Berlíně; a Ludmile Tomáškové pro využití fondů Sudetoněmeckého archivu a Collegia Carolina v Mnichově v rámci analýzy regionální literatury domoviny (Heimatliteratur) v kontextu odsunu německých obyvatel ze Šternberka. Z německé strany bylo stipendium uděleno Tanje Reumschüssel, která se zabývá pozdně středověkým zakládáním klášterů a prováděla rešerše v Národním archivu a v Národní knihovně v Praze. V Národním archivu během svého krátkého pobytu pracovala i Daniela Rogowski při výzkumu Univerzity 17. listopadu v šedesátých a sedmdesátých letech. Krátké výzkumy v Národním archivu v Praze a Státním oblastním archivu v Chebu realizovala Alexandra Wedl, která se zabývá integrací českých remigrantů na Chebsku v prvních letech poválečného osidlování.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

Dagmar Čapková

(13. září 1925 – 24. května 2016)

Na konci května letošního roku se ve věku jednadvadesáti let završila životní a badatelská cesta jedné z profilujících osobností české, československé a evropské komeniologie, profesorky Dagmar Čapkové. Patřila spolu s Martou Bečkovou, Jiřím Kyráškem, Amedeem Molnárem, Robertem Kalivodou, Radimem Paloušem, Stanislavem Sousedíkem, Jaroslavou Peškovou, Milanem Kopeckým, Josefem Válkou, Zdeňkem Horským a Marií Kyrálovou ke „druhé“ generaci poválečných badatelů a badatelek o Komenském, narozených ve dvacátých a třicátých letech 20. století, kteří po patočkovské „první“ generaci výrazně zasáhli do komeniologického bádání od šedesátých let, zejména pak v letech normalizace, a řada z nich i v letech následujících po roce 1989.

Dagmar Votrubová se narodila 13. 9. 1925 v Úborsku na Klatovsku. Po absolvování gymnázia v Klatovech začala studovat v roce 1945 na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Vybrala si angličtinu a češtinu a k jejím učitelům patřil i prof. Jan Blahoslav Čapek, který ji nasměroval v jejím zájmu o Komenského a za něhož se později v letech padesátých provdala. Univerzitní studium dokončila v roce 1949 a o rok později získala doktorský titul (PhDr.). To již ale působila jako gymnaziální kantorka ve Valašských Kloboukách, následovala gymnázia v Holešově, Kroměříži a Hořicích. Pět let učitelské

praxe jí nepochybně poskytlo zkušenost, která později motivovala její badatelský zájem o Komenského pedagogiku. Mezi léty 1954 a 1956 byla zaměstnána ve Státní pedagogické knihovně v Praze, kde díky ní vzniklo oddělení pro studium života a díla J. A. Komenského se specializovanou sbírkou knižních komeňián.

Po dvou letech knihovnické práce nastoupila Dagmar Čapková do Kabinetu pedagogických věd Československé akademie věd, z něhož byl záhy vytvořen Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV. V komeňiologickém oddělení pak pracovala třicet šest let a podílela se na všech projektech, zejména edičních, které zde byly iniciovány. Vědecký titul kandidát věd (CSc.) získala roku 1963, pedagogické hodnosti jí však bylo umožněno získat až po pádu komunistického režimu. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let vyučovala na Univerzitě 17. listopadu, k výuce se pak vrátila až po roce 1989, kdy začala přednášet na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, později na Institutu základů vzdělanosti UK a na Evangelické teologické fakultě UK. V roce 1992 získala docenturu na UK pro dějiny výchovy se specializací na komeňiologii a o tři roky později byla jmenována profesorkou. Vedle toho získala roku 1991 vědecký titul doktor věd (DrSc.). Zejména za její bádání o recepci Komenského na Slovensku jí byl roku 1992 udělen čestný doktorát Univerzity Komenského v Bratislavě. Její celoživotní dílo pak bylo roku 2007 oceněno státním vyznamenáním Medailí za zásluhy v oblasti vědy III. stupně. Dagmar Čapková stála v roce 1990 u zrodu profesní a zájmové společnosti Unie Comenius, v jejímž čele devět let působila. Z diskusí v rámci této společnosti vznikla idea projektu Encyclopaedia Comeniana, který vedla a do něhož přispěla řadou hesel.¹

Dagmar Čapková publikovala více než dvě stě titulů, převážně z oboru komeňiologie, ale i z dějin výchovy a vzdělanosti v širším slova smyslu. Zprvu byl její badatelský zájem zaměřen zejména na teorii předškolní výchovy u Komenského, ale i u jeho předchůdců a následovníků, později doplněný o snahu celkově postihnout Komenského pojetí vzdělávání a výchovy jako celoživotního procesu. Od šedesátých let se pak stále více zaměřovala na prozkoumání, zpřístupnění a interpretaci komeňián a dalších bohemikálních pramenů z rozsáhlé osobní pozůstalosti Samuela Hartliba, který patřil k předním propagátorům Komenského díla a organizátorům učenecké komunikace mezi Britskými ostrovy, kontinentální Evropou a americkými koloniemi. Zde mohla Dagmar Čapková navázat na průkopnické studie objevitele Hartlib Papers G. H. Turnbulla, patřila však nepochybně vedle Josefa Polišenského a Milady Blekastad (a před Janem Kumperou) k těm českým badatelům a badatelkám, kteří Hartlibovu pozůstalost mapovali nejdetajněji. Třetím klíčovým tématem, jemuž věnovala profesorka Čapková svou pozornost, byl koncept pansofie a jeho místo v Komenského všenápravných snahách. Toto třetí téma odráželo určitý badatelský trend, související zejména s prvním úplným vydáním Komenského *Obecné porady o nápravě věcí*

1 Srov. zejména Jaroslava PEŠKOVÁ, *Prof. PhDr. Dagmar Čapková, DrSc., sedmdesátiletá*, *Studia Comeniana et historica* 25, 1995, č. 54, s. 153–174 (s. 158–174 výběrová bibliografie); Hana PAVLINCOVÁ, *Dagmar Čapková*, in: *Slovník českých filosofů*, Brno 1998, s. 82–83; Martin STEINER, *Dagmar Čapková (13. 9. 1925 – 24. 5. 2016)*, *Filosofický časopis* 64, 2016, č. 4, s. 650–654.

lidských roku 1966, jejíž analýzou a interpretací se zabývali od šedesátých let ve zvýšené míře klíčoví představitelé starší generace badatelů i generace Dagmar Čapkové.

Zastavme se nyní stručně u jejího přínosu k edičnímu zpřístupnění Komenského díla. Dagmar Čapková se v rámci editorských týmů podílela na přípravě vydání faksimile *Opera didactica omnia* (Praha 1957) a prvního vydání *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Praha 1966), dvou vysoce mezinárodně ceněných edičních počínů, které dodnes slouží jako nepostradatelný základ mezinárodnímu bádání. Naopak širší domácí čtenářské obci byly určeny *Vybrané spisy J. A. Komenského* (Praha 1958–1978), pro něž připravila edici a překlady několika spisů a korespondence. Podílela se rovněž na ediční přípravě sedmi svazků kritické edice *J. A. Comenii Opera omnia – Dílo J. A. Komenského*, pro niž zpracovala zejména komentáře k několika spisům obsaženým v *Opera didactica omnia*, k částem *Obecné porady*, podílela se na úvodních studiích ke dvěma svazkům a vydala *Informatorium školy mateřské*. Přispěla zásadním způsobem i k vydání českého překladu *Obecné porady o nápravě věcí lidských* (Praha 1992), pro něž napsala úvodní studii a zpracovala řadu komentářů.

Vedle těchto velkých edičních projektů věnovala však Dagmar Čapková síly i přípravě drobnějších edic, které na stránkách komeniologických časopisů zpřístupňovaly odborné veřejnosti některé Komenského texty poprvé. Takto vydala z rukopisu texty učebnic *Geodesia* a *Historia prophana* (Archiv pro bádání o životě a díle J. A. Komenského 22, 1963; 23, 1965 a 24, 1970), Komenského dopisy z Hartlib Papers (*Acta Comeniana* 2, 1970; 6, 1985 a 7, 1987 s M. Kyralovou) a zejména část Komenského pracovního deníku z roku 1646, který objevila v Hartlib Papers (*Studia Comeniana et historica* 4, 1974, č. 8–9, příloha Dokumenty a prameny).

Z jejich monografických prací je třeba jmenovat zejména tituly *Některé základní principy pedagogického myšlení J. A. Komenského* (Praha 1977), *Myšlenka lidské aktivity v Komenského pojetí dějin* (Praha 1983), *Myslitelsko-vychovatelský odkaz Jana Amose Komenského* (Praha 1987) a *Opera didactica omnia J. A. Komenského* (Praha – Přerov 2007). V každé z těchto prací se autorka snažila nahlédnout Komenského dílo syntetizujícím způsobem. Nejvýrazněji je to patrné v knize věnované myslitelsko-vychovatelskému odkazu, v níž rozebrala jeho didaktické a pedagogické principy v kontextu jeho filosoficko-pansofického systému. V návaznosti na studie J. B. Čapka vykládala autorka Komenského především v kontextu tradic české reformace a rovněž evropského humanismu. Zkoumala vývoj Komenského systému, zaměřovala se zejména na aplikaci pansofie na výchovu a předložila svou vlastní periodizaci, do jisté míry nezávislou na periodizacích Jana Patočky a Pavla Flosse. Nepřehlédnutelným rysem její interpretace Komenského díla bylo, že se snažila vyložit jako harmonický celek a nezdůrazňovala příliš jeho vnitřní rozpory či terminologickou nedůslednost. Některé partie, např. výklad *Obecné porady*, zejména Pansofie, rozbor Komenského pracovního deníku či korespondence byly ve své době velmi přínosné, jiné zaměřené např. na pojetí kultury působily diskutabilněji.

Pro čtenáře ČČH je nepochybně zajímavá monografická studie *Myšlenka lidské aktivity v Komenského pojetí dějin*. Dagmar Čapková se tu zaměřila na Komenského pojetí dějin v širším kontextu jeho pedagogických a všennápravných projektů a s přihlédnutím

k jeho filosofické antropologii. Předmětem jejího zájmu tak byly nejen Komenského historické práce, především *Historia prophana*, *Historie o těžkých protivenstvích* a *Historiola*, ale i práce polemické, pojetí role historie ve školním vzdělávání, její pozice v pansofických dílech i specifická filosofie dějin vyjádřená nejuceleněji ve spise *Via lucis*.

Vedle rozboru a interpretace Komenského děl a korespondence se Dagmar Čapková věnovala i dějinám komeniologie. Nejtrvalejším příspěvkem k tomuto tématu jsou rozsáhlé partie věnované vývoji znalostí o Komenském a počátkům bádání v českých zemích a na Slovensku od 17. století do roku 1892, jež vyšly v práci *Znajomość dzieł Jana Amosa Komeńskiego na ziemiach czeskich, słowackich i polskich od połowy XVII w. do czasów obecnych* (Warszawa 1991), na níž se autorsky podíleli i Marta Bečková a Tadeusz Bieńkowski.

Rozsáhlé Komenského dílo a dějiny komeniologie nebyly jedinými tématy, jimž se Dagmar Čapková věnovala. Je třeba zmínit alespoň její rané studie o Palackém, navazující na téma její rigorózní práce, studie k dějinám škol v českých zemích v období osvícenství a národního obrození, či příspěvky o recepci Komenského pedagogiky na Slovensku v počátcích národního obrození. Na počátku osmdesátých let vytěžila z průzkumu Hartlibovy pozůstalosti dvě objevné studie o básníkovi a exulantovi Václavu Clemensovi Žebráckém a jeho stycích s anglickým prostředím.

Dagmar Čapková patřila k častým referentům na domácích i zahraničních konferencích, dost možná, že byla vůbec neaktivnější účastnicí komeniologických konferencí své generace. Na mnoha zahraničních kongresech byla vnímána jako reprezentantka české a československé komeniologie. Jen v jubilejním roce 1992 vystoupila na konferencích v patnácti zemích. Z této konferenční žně lze připomenout jen nepatrný zlomek, zejména její příspěvky v prestižních sbornících ze sheffieldské, pařížské a amsterdamské konference.

Na celkové zhodnocení díla Dagmar Čapkové a jeho zařazení do kontextu domácího i mezinárodního bádání o Komenském posledních šedesáti let je zatím brzy. Budoucí bádání se jistě zaměří na zmapování souvislostí jejích prací s dílem jejího učitele a manžela J. B. Čapka či starších kolegů, jako byl historik filosofie a komeniolog Jaromír Červenka, pokusí se srovnat její přínos s pracemi jejích vrstevníků a vědeckých soupeřů a definovat rozdíly, či specifikovat její roli v kontextu akademického provozu v rámci Pedagogického ústavu a v souvislosti s popularizací Komenského díla. Dagmar Čapková byla nejen profilující badatelskou osobností na poli komeniologie, ale i nadšenou propagátorkou Komenského myslitelského odkazu, která se sama identifikovala s komeniánskou tradicí. I tento rys její osobnosti a tvorby, jenž nebyl v komeniologii zdaleka výjimečný a lze jej chápat v kontextu vztahu humanitních věd a proměn kolektivní paměti v druhé polovině 20. století, bude jistě předmětem zkoumání. V tomto smyslu je tedy její dílo výzvou nejen pro komeniology, ale i pro historiky vědy a myšlení.

Vladimír Urbánek

Výběrová bibliografie Dagmar Čapkové

- Bibliografie Dagmar Čapkové do r. 1995 byla zveřejněna v příspěvku Jaroslavy Peškové *Bibliografie díla profesorky PhDr. Dagmar Čapkové, DrSc., Dr.h.c.* In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 25, 1995, č. 54, s. 158–174. V roce 2000 vyšla její komeniologická bibliografie v příspěvku *Soupis vybraných komeniologických prací prof. PhDr. Dagmar Čapkové, DrSc.* In: *Unie Comenius. Bulletin*. Mimořádné číslo k životnímu jubileu prof. PhDr. Dagmar Čapkové, DrSc., dr.h.c. 2000, č. 12, s. 137–141.
- K významu Hartlibova archivu pro pokrok v komeniologickém bádání. In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 26, 1996, č. 55–56, s. 110–115.
 - Přínos profesora J. M. van der Linde pro komeniologii. In: *Jednota bratrská*. Roč. 73, 1996, č. 3, s. 48–50.
 - Descartes and Comenius. Two conceptions of the Man and the World. In: *Colloquium Comenius and Descartes*. Naarden, Comenius Museum 1997, s. 8–17.
 - *Encyclopaedia Comeniana*. In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 27, 1997, č. 57–58, s. 300–301.
 - In memoriam of A. M. O. Dobbie – the first Translator of Comenius' *Consultatio Catholica* into English. In: *Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského*. Sv. 12 (36), 1997, s. 369–371.
 - Nekotoryje aktualnyje aspekty ponjatija kul'tury u Ja. A. Komenskogo. In: *Čelovek – kul'tura – obščestvo v koncepcii Jana Amosa Komenskogo. Materialy Meždunarodnogo simpoziuma k 400–letiju so dnja roždenija Ja. A. Komenskogo*. Moskva 1990 g, Moskva, Rossijskaja akademija nauk – Institut slavjanovedenija i balkanistiki 1997, s. 137–143.
 - Jan Blahoslav Čapek (1903–1982). In: *Kostnické jiskry. Evangelický týdeník*. Roč. 83, 1998, č. 41, s. 3.
 - Duchovní odkaz Komenského. In: *Duchovní odkaz Jana Amosa Komenského Slovensku. Zborník materiálov z medzinárodného komeniologického kolokvia konaného v Púchove – Belušských Slatinách v dňoch 10. – 11. novembra 1998*. Púchov, s. n. 1999, s. 32–39.
 - Ordo – usus– amor. (K otázce propojení některých triadických principů pansofické metafyziky a jejich uplatňování v oblasti lidské činnosti). In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 29, 1999, č. 62, s. 99–103.
 - Jubilea. K sedmdesátinám Jaroslavy Peškové. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2000, č. 11, s. 29–30.
 - K otázce celistvosti v Masarykově pojetí vědy. In: *Tomáš Garrigue Masaryk a věda. Sborník příspěvků ze 7. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 10. listopadu 1999*. Hodonín, Masarykovo muzeum v Hodoníně 2000, s. 15–21.
 - O vývoji české komeniologie v posledním desetiletí – k 10. výročí sametové revoluce. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2000, č. 11, s. 6–9.
 - XX. mezinárodní komeniologické kolokvium v Uherském Brodě. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2000, č. 11, s. 26–28. [Uherský Brod, 7.–8. 10. 1999]
 - Ze života Unie Comenius. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2000, č. 11, s. 18–22.

- Komenský, Jan Amos – Steiner, Martin – Čapková, Dagmar: *Janua linguarum reserata aurea*. Praha, Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze 2001 (elektronický zdroj), (= Digitization of early printed books of J. A. Comenius).
- K názorům T. G. Masaryka na vzdělání a výchovu. In: T. G. Masaryk a československá státnost. XIII. Letní škola historie. Sborník textů a přednášek. Praha, Porta linguarum 2001, s. 128–137.
- Obecná porada J. A. Komenského a principy univerzální nápravy všech, všeho, veskrze. In: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* a odkaz Jana Amosa Komenského pre tretie tisícročie. Zborník materiálov z medzinárodnej konferencie, konanej v Bratislave v dňoch 13. a 14. novembra 2000. Bratislava, Univerzita Komenského 2001, s. 13–20.
- Olga Settari. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2001, č. 14, s. 32.
- Překlady děl Komenského do španělštiny v Argentině. In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 31, 2001, č. 65–66, s. 298.
- Viera Žbirková. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2001, č. 14, s. 34–35.
- Za Miladou Semotánovou. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2001, č. 14, s. 24.
- Z komeniologické literatury. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2001, č. 13, s. 55–57.
- Anglický milenarismus a Komenský. In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 32, 2002, č. 67–68, s. 37–43.
- *Encyclopaedia Comeniana* – charakteristika projektu (zpráva hlavní řešitelky). In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2002, č. 15–16, s. 20–23.
- Jan Amos Komenský, nástin života a díla = John Amos Comenius, *An Outline of his Life and Work* = Jan Amos Komenský (Comenius), *précis de la vie et de l'oeuvre*. In: *Digitalizace komenián*. Praha, Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze et al. 2002, s. 51–96.
- Jan Blahoslav Čapek (pokračování). In: *Kostnické jiskry. Evangelický týdeník*. Roč. 87, 2002, č. 36, s. 3.
- Jan Blahoslav Čapek (dokončení). In: *Kostnické jiskry. Evangelický týdeník*. Roč. 87, 2002, č. 37, s. 3.
- Johannes Amos Comenius, *El camino de la luz*. (Traducción y comentario de Helena Voldan. „La metáfora de la luz“ de Dagmar Čapková. Fragmentos de comentarios críticos de Jan Patočka y de Jan Blahoslav Čapek). Buenos Aires, Ekumene 2002. 164 s. (= *Ars Bohemiae*).
- K obrazu Jana Amose Komenského v české pedagogice 20. století. In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 32, 2002, č. 67–68, s. 203–240.
- Osmdesátiny profesorů teologie Josefa Smolíka a Jana Milíče Lochmana. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2002, č. 15–16, s. 47–49.
- Životní jubileum Jeana A. Caravolase, Ph.D. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2002, č. 15–16, s. 49–51.
- Jan Blahoslav Čapek (1903–1982). In: *Literární noviny*. Roč. 14, 2003, č. 46, s. 11.
- J. B. Čapek o významu Jana Blahoslava. In: *Kostnické jiskry. Evangelický týdeník*. Roč. 88, 2003, č. 11, s. 3.

- Čapek, Jan Blahoslav: Několik pohledů na Komenského. (K stému výročí narození J. B. Čapka z jeho díla vybrala a připravila Dagmar Čapková). Praha, Karolinum 2004. 186 s.
- Ke komeniologickému dílu Jana Blahoslava Čapka. In: J. Cach, J. B. Čapek, B. Uher a další představitelé dějin české a slovenské pedagogiky 2. poloviny 20. století. Materiály z odborné konference konané 25. – 26. června 2003 v Přerově. Přerov, Muzeum Komenského v Přerově, oddělení dějin školství 2004, s. 22–29.
- Nachruf auf Prof. Franz Hofmann (1922–2003). In: Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského. Sv. 17 (41), 2003, s. 362–365.
- Vzpomínka na Jana Miliče Lochmana. In: Unie Comenius. Bulletin. 2004, č. 19, s. 37–39.
- Zahraniční mezinárodní vědecká setkání v evropských zemích u příležitosti 400. jubilea narození J. A. Komenského. In: 400. výročí narození J. A. Komenského. Sborník příspěvků o průběhu oslav 400. výročí narození J. A. Komenského v roce 1992. Praha, Pedagogické muzeum J. A. Komenského 2004, s. 109–132.
- Comenius and res humanae. In: Comenius und der Weltfriede = Comenius and World Peace. Berlin, Deutsche Comenius-Gesellschaft 2005, s. 142–151.
- První mezinárodní komeniologické kolokvium („workshop“) ve Finsku. In: Studia Comeniana et historica. Roč. 35, 2005, č. 73–74, s. 226–227. [Jyväskylä, 2.–3. 6. 2005]
- Vzpomínka na Daniela Alexandra Nevala. In: Studia Comeniana et historica. Roč. 35, 2005, č. 73–74, s. 196–200.
- Čapková, Dagmar – Saicová Římalová, Lucie (eds.). Jazyk – jazykověda – komunikace. (Výbor z lingvistického díla Oldřicha Uličného). Praha, Karolinum 2006. 424 s. (= Pragensia. 38).
- K otázkám Palackého komeniologie. In: Dějepis XXII. Sborník katedry historie. Sv. 22, 2006, s. 313–325.
- Ke Komenského Ráji srdce. In: Comenii amator atque editor. Opuscula Martino Steiner sexagenario ab amicis eius dedicata. Pragae, Societas Unie Comenius dicta – Musaeum Paedagogiae Johannis Amos Comenii 2006, s. 35–37.
- Klaus Schaller, pobělohorské české spisy Komenského a „političnost“ jeho díla. In: Studia Comeniana et historica. Roč. 36, 2006, č. 75–76, s. 294–296.
- Několik poznámek ke Komenského pojetí moudrosti. In: Mezi Baltem a Uhrami. Komenský, Jednota bratrská a svět středoevropského protestantismu. Sborník k počtě Marty Bečkové. Praha, Filosofia 2006, s. 33–47.
- Opera didactica omnia J. A. Komenského. Opera didactica omnia by J. A. Comenius. Praha – Přerov, Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, Muzeum Komenského 2007. 144 s.
- Encyclopaedia Comeniana. Jan Blahoslav. In: Unie Comenius. Bulletin. 2007, č. 25–26, s. 20–23.
- Komenského „pansofie“ není jen „vševěda“. In: Nám i budoucím (muzejní, osvětová a vlastivědná činnost učitelů). Materiály z odborné konference konané 7.–8. listopadu 2006 v Přerově. Přerov, Muzeum Komenského 2007, s. 20–25.
- Ke Komenského pojetí vztahu humanitního a scientistního vzdělání. In: Humanitní vědy dnes a zítra. Liberec, Nakladatelství Bor 2007, s. 161–165.

- Ke vztahu Komenského k Augustinovi. In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 37, 2007, č. 77–78, s. 51–56.
- František Palacký jako komeniolog. In: 120 let Muzea Komenského v Přerově a Oslavy Komenského v roce 1892 ve střední Evropě. Materiály z odborné konference, konané 14. – 15. října 2008 v Přerově. Přerov, Muzeum Komenského v Přerově 2009, s. 193–204.
- K pojetí řádu u Komenského a v Jednotě bratrské. In: *Unitas Fratrum 1457–2007*. Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén. Jihlava, Mlýn 2009, s. 175–182.
- Majestát Rudolfa II. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2009, č. 29–30, s. 16–17.
- Opera didactica omnia. In: Jan Amos Komenský. Odkaz kultuře vzdělávání. = Johannes Amos Comenius. The Legacy to the Culture of Education. Praha, Academia 2009, s. 39–54.
- Pešková, Jaroslava. *20. 3. 1929 Plzeň, †3. 2. 2006 Praha. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2009, č. 29–30, s. 19–21.
- Svoboda svědomí a tolerance předpokladem mírového soužití. K 400. výročí Majestátu Rudolfa II. In: *Studia Comeniana et historica*. Roč. 39, 2009, č. 81–82, s. 180–186.
- K některým podnětům Komenského pojetí celku ve vzdělávání, výchově. In: Komenský. Časopis pro učitele základní školy. Roč. 135, 2010, č. 2, s. 10–13.
- Komeniologie jako celoživotní proces a také cesta k moudrosti života. In: Komenský. Časopis pro učitele základní školy. Roč. 135, 2010, č. 2, s. 5–10.
- Voldan Helena (Voldánová). In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2010, č. 31–32, s. 20–22.
- K přínosu prof. PhDr. Jaroslavy Peškové, CSc. komeniologii. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2011, č. 33–34, s. 16–21.
- Za Vierou Žbirkovou. In: *Unie Comenius. Bulletin*. 2011, č. 33–34, s. 69–71.
- K přínosu v komeniologii prof. PhDr. Jaroslavy Peškové, CSc. In: Odkaz Jaroslavy Peškové české vzdělanosti. Kolektivní monografie. Praha, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského 2012, s. 99–105.
- Steiner, Martin – Balík, Vojtěch – Čapková, Dagmar – Schifferová, Věra – Klosová, Markéta – Storchová, Lucie (edd.). Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii Opera omnia. 19/I. De rerum humanarum emendatione consultatio catholica. Část 1 = Pars 1. Praha, Academia 2014. 379 s.

Práce o Dagmar Čapkové

- Skutil, Jan: K životnímu jubileu prof. dr. Dagmar Čapkové, DrSc. et Dr.h.c. In: *Z Kralické tvrze*. Roč. 21, 1996/97, s. 96–106.
- Caravolas, Jean-Antoine: 75e anniversaire de Dagmar Čapková. In: *Bulletin de la Société canadienne d'études coméniennes*. Roč. 8, 2000, č. 2, s. 4.
- Hýbl, František: Manželé Čapkoví a Přerov. In: *Unie Comenius. Bulletin*. Mimořádné číslo k životnímu jubileu prof. PhDr. Dagmar Čapkové, DrSc., dr.h.c. 2000, č. 12, s. 42–44.
- Mišurcová, Věra: Předškolní výchova v díle Dagmar Čapkové... In: *Unie Comenius. Bulletin*. Mimořádné číslo k životnímu jubileu prof. PhDr. Dagmar Čapkové, DrSc., dr.h.c. 2000, č. 12, s. 58–60.

- Štěpán, Jan: Jubileum prof. dr. Dagmar Čapkové, DrSc. In: Kostnické jiskry. Evangelický týdeník. Roč. 85, 2000, č. 42, s. 4.
- Pánková, Markéta: Jubileum profesorky Dagmar Čapkové. In: Unie Comenius. Bulletin. 2001, č. 13, s. 34–35.
- Pánková, Markéta: Slavnostní shromáždění komeniologů na počest životních jubileí dvou komenioložek. In: Studia Comeniana et historica. Roč. 35, 2005, č. 73–74, s. 223–225. [Praha, 11. 11. 2005]
- Pánková, Markéta: Slavnostní shromáždění komeniologů na počest dvou komenioložek. In: Unie Comenius. Bulletin. 2005, č. 21–22, s. 66–67.
- Žbirková, Viera: K životnému jubileu prof. PhDr. Dagmar Čapkovej, DrSc. dr.h.c. In: Studia Comeniana et historica. Roč. 35, 2005, č. 73–74, s. 203–204.
- Schaller, Klaus: Slova díky někohu, kdo stojí poněkud mimo. In: Unie Comenius. Bulletin. 2006, č. 23–24, s. 46–51.
- Státní vyznamenání pro prof. Dagmar Čapkovou. In: Unie Comenius. Bulletin. 2007, č. 25–26, s. 31.
- Přívratská, Jana: Profesorka Dagmar Čapková jubilantkou. In: Unie Comenius. Bulletin. 2010, č. 31–32, s. 77–78.
- Hýbl, František: Životní jubileum prof. dr. Dagmar Čapkové, DrSc. In: Studia Comeniana et historica. Roč. 40, 2010, č. 83–84, s. 228–230.

Kristina Rexová

Knihy a časopisy došlé redakci

Markéta SKOŘEPOVÁ, Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855). České Budějovice, Jihočeská univerzita 2016. 432 s.

Výtahy z českých časopisů a sborníků

Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Roč. 56, 2016, č. 1: Lenka BOBKOVÁ – Ivana ČORNEJOVÁ, Osudový středověk. Blance Zilynské k životnímu jubileu, s. 11–14. – Jiřina URBANOVÁ, Bibliografie prací Blanky Zilynské, s. 15–28. – Petr ČORNEJ, Jan Hus jako dějinná výzva, s. 29–34. – František ŠMAHEL, Translatio Studii: Praha a Lipsko 1409, s. 35–44. – Zdeněk VAŠEK, Výchova urozených dětí v Českých zemích pozdního středověku v díle čtyř dobových autorů, s. 47–63. – Pavel SOUKUP, Leonarda Huntpichlera návod ke kázání kříže proti českým kacířům, s. 65–80. – Jan ČERNÝ, „Jiným hodným mláďencem hotov jsem školu vašich milostí fedrovati.“ Rakovnická partikulární škola a pražská univerzita v předbělohorském období, s. 81–97. – Lucyna HARC, Uniwersytet czterech początków i wielu tradycji, s. 99–110. – Magdaléna POKORNÁ, „Podivně se však časy změnilý.“ Roztržka mezi Vilémem Gablerem a Václavem Vladivojem Tomkem v roce 1851, s. 111–119. – Jitka BÍLKOVÁ, „Hlavním úkolem spolků studentských jest podávati širším vrstvám lidu alespoň malou část vzdělání.“ Činnost akademické čtenářské jednoty v Jičíně na počátku 20. století, s. 121–148. – Jakub JAREŠ, Programy psané do šuplíku? Promyšlení reformy československých vysokých škol za druhé světové války, s. 149–166. – Jana RATAJOVÁ, Komise pro slovník sudetoněmeckých nářečí Německé akademie věd v Praze a její materiály v archivu Univerzity Karlovy, s. 169–182. – Milada SEKÝRKOVÁ – Marek ĎURČANSKÝ, Dva dokumenty k počátkům přípravy oslav univerzitního jubilea 1948. Generační pokus o syntézu dějin pražského vysokého učení, s. 183–195.

Archaeologia historica. Roč. 41, 2016, č. 1:

Ladislav ČAPEK – Michal PREUSZ – Jiří MILITKÝ, Středověké a novověké artefakty z nádvoří městské radnice v Českých Budějovicích a jejich sociálně-ekonomická výpověď, s. 7–33. – Zdeňka MĚCHUROVÁ – Alena SELUCKÁ, Řetízek se závěsky z hradu Veveří u Brna, s. 35–47. – Milena BRAVERMANOVÁ, Ženský surcot z královské krypty, s. 49–63. – Josef HLOŽEK – Jarmila SAVKOVÁ – Josef VOLÁK, Několik poznámek k materiálové struktuře a mechanickým vlastnostem segmentů lamelových zbrojí, s. 65–85. – Soňa HENDRYCHOVÁ, Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích, s. 87–99. – Jan FROLÍK – Sylva KAUPOVÁ, Pohřebiště Pražského hradu a možnosti jejich sociální interpretace, s. 101–122. – Milan HANULIAK, Sociálna pozícia obyvateľov opevneného sídliska z 9.–10. storočia v Mužle-Čenkove, s. 123–141. – David VÍCH, Záchraný archeologický výzkum na předhradí vraclavského hradiště,

s. 143–158. – Drahomíra FROLÍKOVÁ – Jan VESELÝ, Předběžná zpráva o výsledcích záchranného výzkumu v Praze 1 – Na Kampě 8/515, s. 159–177. – Helena BŘEZINOVÁ – Michaela SELMI WALLISOVÁ, Odpadní vrstvy a objekty jako pramen poznání stratifikace středověké společnosti – výpověď mocného smetištního souvrství z Nového Města pražského, s. 179–191. – Kristína KUČERÁKOVÁ – Ján BELJAK, Archeologický výskum v mincovni Kremnica v rokoch 2010–2014, s. 193–200. – David NOVÁK – Pavel VAŘEKA, A Late-Mediaeval Manor Farm in Rovný (Rokycany District, Pilsen Region), s. 211–227. – Soňa HENDRYCHOVÁ – Jan FROLÍK, Kostel sv. Václava v Žabonosech (okres Kolín) a jeho počátky, s. 229–240. – Petr DRESLER – Tomáš TENCER, Neznámé opevněné sídlo v Dolních Bojanovicích, s. 241–249. – Tomáš JANURA – Rastislav RUSNÁK – Michal ŠIMKOVIC – Lukáš TRNKUS, Nové poznatky z výskumov hradu Slanec, s. 251–272. – Igor PROKHENKO – Maria ZHYLENKO – Volodimir MOIZHES, Korolevo Castle of Nyaláb, s. 273–299. – Tomáš KLÍR, Sociální kontext slovansko-německého jazykového kontaktu. Severovýchodní Bavorsko a Chebsko v raném středověku, s. 301–337.

Archeologické rozhledy. Roč. 67, 2015, č. 1:

Petr KVĚTINA – Jiří UNGER – Petr VAVREČKA, Presenting the invisible and unfathomable. Virtual museum and augmented reality of the Neolithic site in Bylany, Czech Republic, s. 3–22. – Martin OLIVA, K otázce redistribučních center štípané industrie kultury s lineární keramikou. Litický inventář stupně IIb z Pustějova v Oderské bráně, s. 23–44. – Martin TREFNÝ – Miloslav SLABINA, K nejdůležitějším aspektům architektury, hmotné kultury a k významu halštatského hradiště v Minicích (Kralupy nad Vltavou, okr. Mělník), s. 45–78. – Eva ČERNÁ – Kateřina TOMKOVÁ – Václav HULÍNSKÝ, Proměny skel od 11. do konce 13. století v Čechách, s. 79–108. – Dagmar DRESLEROVÁ, Pravěká transhumance a salašnické pastevectví na území České republiky: možnosti a pochybnosti, s. 109–130. – Milan HOLUB, Poznámka k úloze grafitu ve středověké keramice Moravy a Slezska, s. 131–140.

Archeologické rozhledy. Roč. 67, 2015, č. 2:

Jan PETŘÍK – Miroslav DAŇHEL – Miroslava GREGEROVÁ – Dalibor VŠIANSKÝ – Tomáš CHMELA, Hrnčířská produkce na nížinném sídlišti ze starší doby bronzové: Hulín-Pravčice, střední Morava, s. 171–192. – Hana BRZOBOHATÁ – Radka ŠUMBEROVÁ – Jakub LIKOVSKÝ, Pohřby jedinců s postižením pohybového aparátu na pohřebišti kultury zvoncovitých pohárů v Kolíně, střední Čechy, s. 193–212. – Natalie VENCLOVÁ – Václav HULÍNSKÝ – Šárka JONÁŠOVÁ – Jaroslav FRÁNA – Marek FIKRLE – Tomáš VACULOVIC, Hellenistic mosaic glass vessels in Bohemia and Moravia, s. 213–238. – Pavel BURGERT, Štípaná industrie z obsidiánu v Čechách, s. 239–266. – Daniel STOLZ – Jaroslav ŘÍDKÝ – Marek PŮLPÁN – Pavel BURGERT, Štípaná industrie z mladoneolitického sídelního areálu s rondelem ve Vchynicích, okr. Litoměřice, s. 267–286. – Pavel FOJTÍK, Keramický cášský roh ze zaniklé středověké vsi na k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, střední Morava, s. 287–298. – Jan KYPTA – Vlastimil SIMOTA, Utrakvistická ikonografie sv. Václava: výpověď kachlového reliéfu, s. 299–311.

Archeologické rozhledy. Roč. 67, 2015, č. 3:

Goce NAUMOV, The Early Neolithic communities in Macedonia, s. 331–355. – Tomáš MANGEL – Richard THÉR – Miloš GREGOR, K otázce hrnčířských vypalovacích zařízení s rošty z období Ha C – LT A ve střední Evropě, s. 356–399. – Guillermo S. REHER – Manuel FERNÁNDEZ-GÖTZ, Archaeological narratives in ethnicity studies, s. 400–416. – Miloš HLAVA, K pozdně halštatskému hrobu s dvoukolovým vozem z Kladrub, okr. Rokycany, s. 417–422. – J. Vincent S. MEGAW, A pictorial note on an early La Tène disk brooch from Rubín near Podbořany, northwest Bohemia, s. 423–431. – René KYSELÝ, Evidence of the use of a horn yoke in the Middle La Tène period, and an analysis of animal finds from La Tène features in the Velké Zboží and Malé Zboží cadasters, central Bohemia, s. 432–437. – Ivan ČIŽMÁŘ, Pozdně laténská chata z Ohrozimi, okr. Prostějov, s. 438–463. – Jiří MACHÁČEK, O Velké Moravě, archeologii raného středověku i o nás samých, s. 464–494.

Časopis Matice moravské. Roč. 135, 2016, č. 1:

Marek STAWSKI, Mezi Krakovem a Prahou. Kult sv. Cyrila a Metoděje v obou církevních provinciích ve svědectví liturgických textů, s. 3–20. – Jaromír KUBÍČEK, Národní jednoty a organizace knihovnictví v letech 1884–1919, s. 21–40. – Petr POPELKA, Podnikatel jako národní agitátor. Hermann Brass a jeho aktivity při sčítání lidu na Zábřežsku v letech 1900–1930, s. 41–67. – Karel KONEČNÝ – Vilém FRÁNEK, Český svaz pro spolupráci s Němci – Moravská zemská skupina v Brně (1940–1942). Osudy některých jejích čelných představitelů, s. 69–99. – Denisa NEČASOVÁ, Nová elita? Státní řády a vyznamenání 1951–1955, s. 101–119. – Hana SEDLÁČKOVÁ, Formování nasavrckého panství. Od pobělohorských konfiskátů získaných Františkem de Couriers po narovnání dědictví s knížetem Janem Adamem z Auerspergu, s. 121–146. – Martina HARTMANN, Monumenta Germaniae Historica. Nekonečný příběh?, s. 147–159.

Časopis Národního muzea. Řada historická. Roč. 184, 2015, č. 1–2:

Helena SVOBODOVÁ, Antické sklo ze sbírky Národního muzea tvarované pomocí formy a foukané do formy, s. 3–18. – Anežka HREBIKOVÁ, Josef Holeček a Rusko, s. 19–30. – Michal PEHR, Příspěvek k poznání problematiky obnovy politického stranictví v Československu po druhé světové válce, s. 31–53. – Jana MAREŠOVÁ, Tajemství pozůstalosti historika umění (Osobní fondy Karla Chytila), s. 54–62. – Milena BĚLIČOVÁ, Pergamenové listiny ve fondech a sbírkách Archivu Národního muzea, s. 63–78. – Klára WOITSCHOVÁ – Libor JŮN, Národní muzeum jako historiografické téma, s. 79–92.

Časopis Národního muzea. Řada historická. Roč. 184, 2015, č. 3–4:

Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN, Daguerrotypie, archeologie a mizející krajina: případ chrámu v Tářě, s. 3–14. – Helena SVOBODOVÁ, Rozmach sklářské výroby za římského císařství (Foukané sklo ze sbírky Národního muzea), s. 15–30. – Michal PEHR, Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné éře, s. 31–60. –

Dana MAREŠOVÁ, Památník slečny Zimmerové z let 1818–1837, s. 61–84. – Milena BĚLIČOVÁ, Muzejní archivář Václav Schulz, s. 85–88.

Český lid. Roč. 103, 2016, č. 1:

Proč je dobré mít antropologii. Praha 15. října 2015, s. 15–21. – Thomas Hylland ERIKSEN, Veřejná antropologie ve 21. století, s některými příklady z Norska, s. 37–50. – Michal BUCHOWSKI, Význam antropologie v době vzestupu islamofobie a „uprchlické krize“: případ Polska, s. 69–84. – Veronika BERANSKÁ – Zdeněk UHEREK, Obranné strategie obyvatelstva českého a ukrajinského původu na Ukrajině vyvolané následky černobylské nukleární havárie, s. 103–118.

Dějiny a současnost. Roč. 38, 2016, č. 7:

Libor JAN, Zrod rytířství ve středověku. Pronikání rytířských ideálů do českých zemí, s. 10–12. – Václav BŮŽEK, „Dobří muži a opravdoví rytíři“. Ideály křesťanského rytířství v předbělohorské době, s. 13–16. – Ivo CERMAN, „Není meče, jako je tento, žádného v celém křesťanstvu!“. Rytířský ideál v době osvícenství, s. 17–19. – Zdeněk BEZECNÝ, Rytířství není mrtvé! Vzpomínky na rytířské časy očima šlechticů 19. a 20. století, s. 20–23. – Petr KOZÁK, Dvorské účty, s. 28–29. – Rostislav SMÍŠEK, Mikulov Waltera Xavera z Ditrichštejna, s. 30–31. – Jaroslava KAŠPAROVÁ, Amadis Waleský. Chlapec z moře, s. 32–34. – Briana ČECHOVÁ, Pavel Juráček a jeho filmy o paměti, s. 35–37. – Vít STROBACH – Pavel BALOUN, Likvidace nezaměstnanosti. Pracovní tábory mezi liberální demokracií a diktaturou, s. 38–42. – Marek ŠMÍD, Benito Mussolini a italský fašismus. Proměna regionálního hnutí v celonárodní politickou stranu, s. 44–47.

Dějiny věd a techniky. Roč. 49, 2016, č. 2:

Lucie ČERMÁKOVÁ, Nová, hezká, německá a česká. Dělení pražské univerzitní botanické zahrady (1882–1898), s. 61–86. – Růžena ZAORALOVÁ, Ošetrovatelské školství mezi tradicí a modernitou: snahy o prosazení anglosaského modelu v meziválečném Československu, s. 87–109. – Josef SMOLKA, Botanický dokument z poloviny 18. století – Joannes Kisling (1713–1748), s. 110–126. – Václav BARTUŠEK, Články o přírodě a dějinách přírodních věd na stránkách Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka 1956 – 2016, s. 136–137.

Historia Slavorum Occidentis. Czasopismo historyczne. Roč. 5, 2015, č. 2:

Józef DOBOSZ, Wstęp – úvod, s. 9–12. – Magdalena BINIAŚ-SZKOPEK, Mid-twelfth-century Poland between East and West – conflicts, alliances, marriages, s. 15–35. – Łukasz STEPLIŃSKI, Wokół elekcji arcybiskupa Wincentego z Niałka, s. 36–62. – Przemysław KALETA, Zdrady możnych a rotacja elity władzy w Wielkopolsce w dobie panowania potomków Władysława Odonica, s. 63–79. – Sebastian WYTRZYSZCZAK, Między Zakonem, Czechami i Brandenburgią – rola Wielkopolski i Wielkopolan w polityce Kazimierza Wielkiego do roku 1345, s. 80–100. – Rostislav SMÍŠEK – Monika KONRÁDOVÁ, Habsburgowie i Michał Korybut Wiśniowiecki przyjazd arcyksiężniczki

Eleonory Marie do Rzeczypospolitej w 1670 roku jako sposób komunikacji symbolicznej, s. 101–136. – Marcin DANIELEWSKI, Photographs from 1887 new sources for the study of the architecture of the Romanesque Church of the Blessed Virgin Mary in Inowrocław, s. 137–149. – Rafał EYSON, Konsekwentne działania czy improwizacja? Niemieckie plany wojenne wobec Polski w okresie I wojny światowej, s. 150–167. – Marek ŠMÍD, Nuncjatura apostolska bez nuncjusza w Czechosłowacji okresu międzywojennego, s. 168–184. – Marek ŽEJMO, Planowany Anschluss Szwajcarii w czasie drugiej wojny światowej, s. 185–209. – Maciej BUGAJEWSKI, Między empirią i teorią o metodologicznej dyskusji historyków, siedemdziesiąt lat później, s. 210–224. – Tomasz KOWALCZYK, Znaczenie podstawowych zasad prawa wyborczego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a III Rzeczypospolitej Polskiej, s. 225–246. – Edward SKIBIŃSKI, Analiza źródeł jako (niezbywalna) podstawa warsztatu historyka na marginesie pracy Błażeja Śliwińskiego o pierworodnym synu pierwszego króla Polski, s. 250–268. – Marcin DANIELEWSKI, Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. „Chryścianizacja Europy. Kościół na przełomie I i II tysiąclecia“, Poznań, 25–26 września 2014 r., s. 286–288. – Jakub WOJTCZAK, Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. „Tradycje i nowoczesność – początki państwa polskiego na tle środkowoeuropejskim w badaniach interdyscyplinarnych“, Poznań, 10–12 czerwca 2015 r., s. 289–292.

Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy. Roč. 7, 2016, č. 1:

Jiří BRŇOVJÁK, In vim sanctionis pragmaticae. K interpretaci inkolátní pragmatiky z roku 1713 a nobilitací církevních hodnostářů v českých zemích v 18. století, s. 1–22. – Adam ŚWIĄTEK, Polacy i Rusini o Zjeździe Słowiańskim w Pradze w 1848 roku, s. 23–52. – Marie ŠPILÁČKOVÁ, Bytová krize v českých zemích v letech 1918–1948 a sociální práce jako jeden z nástrojů jejího řešení, s. 53–79. – Janusz SPYRA, Alois Schwarz (1854–1928), orędownik akulturacji ostrawskich Żydów do kultury niemieckiej, s. 80–94. – Danuta KONIECZKA-ŚLIWIŃSKA, Współczesne środowisko dydaktyków historii w Polsce, s. 95–109.

Historický obzor. Roč. 27, 2016, č. 9/10:

Martin BOČEK, Cesta k hromadnému vystěhoavectví z habsburské monarchie do Spojených států amerických, s. 194–201. – Lukáš PERUTKA, Čeští Texané a Americká občanská válka, s. 201–211. – Jaroslav VALKOUN, Generál Gordon a mahdistické povstání v Súdánu, s. 212–221. – Jan KOČVAR, Misionáři v Číně a „Boxerské povstání“, s. 221–230. – Petr FISCHER, Historie dálnice Praha – Plzeň do roku 1945, s. 231–238.

Historie a vojenství. Roč. 65, 2016, č. 2:

Jan EICHLER, Formování bezpečnosti a strategické kultury Evropské unie po skončení studené války, s. 4–15. – Jindřich MAREK, Čeští vojáci v mírové misi OSN UNOMIL 1993–1997, s. 16–33. – Tomáš STRAKA, Vojenské zajištění české Horní Falce. Příspěvek k vojensko-historickému studiu doby Karla IV., s. 34–48. – Dieter BACHER, Obraz nepřítel. Americká a britská hodnocení československých zpravodajských služeb v Rakousku 1945–1955, s. 49–59. – Prokop TOMEK, Jiný pohled. Zpráva přidělců obrany velvyslanectví Spojeného království v Praze za rok 1981, s. 60–72. – Tomáš JAKL,

Boje Rudé armády 9. května 1945 v Praze, s. 73–86. – Jiří PLACHÝ – Pavla PLACHÁ, Jindřich Opavský – zrádce z Bělehradu. Vyzrazení tzv. balkánské cesty nacistickým bezpečnostním složkám v říjnu 1939, s. 87–97. – Václav ŠRÁMEK, Balkánská cesta v letech 1939–1941 přes Jugoslávii do zahraniční československé armády na Západě, s. 98–102. – Jan SKRAMOUŠSKÝ, Nové pěchotní zbraně, s. 103–109. – Zdeněk ŠPITÁLNÍK, Ocelové přílby rakousko-uherských vojáků, s. 110–115.

Historie a vojenství. Roč. 65, 2016, č. 3:

Jiří NEDVĚD, „Verbování“ československých dobrovolníků do mezinárodních brigád a jejich cesty do Španělska, s. 4–18. – Jiří PLACHÝ, Vzbouřenci z Cholmondeley. I. část, s. 19–38. – Jiří RAJLICH – David MAJTENYI, Španělská stopa generála Josefa Pavla, s. 39–72. – Jan KALOUS, Jeden z bojovníků. Oskar Valeš a občanská válka ve Španělsku, s. 73–80. – Tomáš BALETKA, „Jmenuje se Josef nebo Pepa...“ Životní poutí interbrigadisty Josefa Třilci (1908–1941), s. 81–105. – Tomáš JAKL, Rádiové depeše Kominterny mezi Moskvou a Prahou na počátku španělské občanské války, s. 106–110. – Zdeněk ŠPITÁLNÍK, Pod prapory interbrigád, s. 111–114. – Ilona KRBCOVÁ, Plakáty z občanské války ve Španělsku, s. 115–116. – Jan BIEDERMAN, Nejen Červený kříž. Zdravotnická tematika na odznacích a vyznamenáních první světové války ze sbírek VHÚ, s. 117–123. – Milan HRUBÝ, Počátek československé armádní kinematografie, s. 124–127. – Jaroslav BERÁNEK, George Orwell: Cenzurováno. K občanské válce ve Španělsku, s. 147–149.

Jihočeský sborník historický. Roč. 84, 2015:

Jiří OESTERREICHER, Poznámky k lokalizaci tajemného Segoru z listiny císaře Fridricha Barbarossy z roku 1179 & Extra muros Treboniae. Dva příspěvky k průběhu dolnorakousko-české zemské hranice nejen na sklonku raného středověku, s. 7–58. – Daniel KOVÁŘ, Zádušní dvůr, kaplanské domy, Nonnenhof – zaniklé obytné areály v užívání církve v zástavbě městského jádra Českých Budějovic, s. 59–76. – Roman LAVIČKA, Vyšebrodský opat Kryštof Knoll z Welsu (1506–1528, † 1542) jako mecenáš umění, s. 77–114. – Jan KILIÁN, Válka ve městě zlata. Osudy Kašperských Hor v letech 1618–1648, s. 115–141. – Jan ŠIMÁNEK, Sociální poměry a kmetrovské vazby jednoho farního obvodu. (Farnost Doudleby ve druhé polovině 17. století), s. 142–172. – Jaroslav ČECHURA, Svatohavelský termín na sv. Havla? (Splátkový kalendář úročních povinností na panství Třeboň v letech 1694–1740), s. 173–197. – Rudolf SVOBODA, Biskupská jmenování Josefa Ondřeje Lindauera a Jana Valeriána Jirsíka jako ukazatelé proměn vztahu církve a státu v letech 1845–1851, s. 198–217. – Michal KURZ, František Stulík: vlastenec, sběratel a ochránce budějovických památek, s. 218–242. – Jan SOLPERA, Pořád jen „bratránci“, s. 243–275. – Petr BERAN, Historie Českých lignitových závodů Mydlovary, s. 276–291. – Eva ERBANOVÁ, Koldům v Českých Budějovicích, s. 292–305. – Milan HLINOMAZ, K ikonografii znaků vyšebrodského kláštera, jeho opatů a jeho městeček, s. 306–325. – Anna KUBÍKOVÁ, Historická topografie Českého Krumlova (1424) 1459–1654. Část XIII. (Rybářská a Linecká), s. 326–350. – Tomáš STERNECK, Svědectví z rozbořeného města. (Relace o českobudějovických událostech v polovině roku 1618),

s. 351–381. – Helena BROŽKOVÁ, Podmalby neboli obrazy malované za sklem v interiérech barokních sídel východočeské šlechty, s. 382–409. – Robert ŠIMŮNEK, Kulturní krajina Černínů z Chudenic. Obrazová mapa panství Lnáře (1698) a Dietzlerův prospekt Lnář (1725), s. 410–450. – Karol BÍLEK, Styky Františka Dvorského s archivářem Tischerem z archivu jindřichohradeckého. Napsal archivář František Tischer, s. 451–460. – Jiří CUKR, Likvidace kláštera servitů na Nových Hradech v roce 1950 (s edicí soupisu jeho inventáře), s. 461–489. – Dagmar BLŮMLOVÁ, Vzpomínka na profesora Nikolského, důvěrného znalce Jaroslava Haška a jeho slavného hrdiny, s. 490–493. – Jiří PETRÁŠ, Příběh města Českých Budějovic, s. 528–533.

Judaica Bohemiae. Roč. 50, 2015, č. 2:

Lukáš REITINGER – Daniel SOUKUP, The Krumlov Liber Depictus on its Creation and Depiction of Jews, s. 5–44. – Pavel KOČMAN, Die kurze Geschichte der jüdischen Gemeinde in Auspitz (Hustopeče), 1621–1651, s. 45–89. – Andrea JELÍNKOVÁ, Nidpas ba-Ir ha-Mehulala Brin. The First Years of the Brno Hebrew Printing House and a Bibliography of Printed Books from 1754–1760, s. 91–107. – Iveta CERMANOVÁ, Jews in the Bohemian Lands, 10th–18th Century. The Jewish Museum in Prague's New Permanent Exhibition in the Maisel Synagogue, s. 109–122. – Martin JELÍNEK, The Auschwitz Album Exhibition, s. 123–129.

Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století. Stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v. v. i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze. – The Town in the Upheaval of Confessionalisation between the Fifteenth Century and Eighteenth Century. Papers and expanded works from the 31st research conference of the Prague City Archives held in cooperation with the Institute of History at the Academy of Sciences of the Czech Republic and the Institute of International Studies in the Faculty of Social Sciences of Charles University on 9–10 October 2012 at the Clam-Gallas Palace in Prague. Praha, Scriptorium 2014. 757 s. (Documenta Pragensia 33):

Olga FEJTOVÁ, Město v převratech konfesionalizace, s. 9–25. – Jiří MIKULEC, Koncept konfesionalizace a náboženské dějiny českých zemí, s. 27–31. – Tomáš MALÝ, Sociálněstrukturní předpoklady katolické obnovy. Královská města 1550–1700, s. 33–44. – Marek ĎURČANSKÝ, Rekatolizace v českých královských městech v prvním pobělohorském desetiletí. Pokus o srovnání, s. 45–57. – Josef HRDLIČKA, Vrchnostenská města mezi konfesní pluralitou a „šlechtickou konfesionalizací“ (1520–1620), s. 59–84. – Blanka ZILYNSKÁ, Město Praha a utrakvistická církev. Role konšelů při obsazování „dolní konzistoře“ (do roku 1547), s. 85–94. – Jiří PEŠEK, Pražské kontexty tvorby České konfese 1575, s. 95–103. – Jan BOUČEK, Zásahy Pavla Michny z Vacínova do konfesijních poměrů pobělohorské Prahy, s. 105–121. – Ondřej JAKUBEC, Konfesijní spory v raně novověké Olomouci, jejich charakter, aktéři a vizuální stopy, s. 123–157. –

Pavla JIRKOVÁ, Od Sperata ke Strobachovi. Jihlava v převratech konfesionalizace v 16. až 17. století, s. 159–184. – Josef KADERÁBEK, Proměny slánských měšťanských elit v letech 1610–1635. Sociální síť, paměť identita, s. 185–206. – Marie RYANTOVÁ, „Ti Sedlčanští, kteří tak v své urputnosti zůstávají...“ Město Sedlčany a jeho obyvatelé v centru lobbkovické konfesionalizace, s. 207–221. – Tomáš STERNECK, Konfesijní minorita ve městě „náboženství papežského“. Českobudějovičtí nekatolíci na počátku 17. století a jejich politická vystoupení, s. 223–267. – Sixtus BOLOM-KOTARI, Každodenní život měšťanských protestantských komunit pozdního 18. století. Brno a Nové Město na Moravě, s. 269–298. – Leszek ZYGNER, Die multikonfessionelle Gesellschaft in den polnischen Städten des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit, s. 299–313. – Monika FROHNAPFEL, Umbrüche der Konfessionalisierung im Erzstift Mainz, s. 315–339. – Helena ZIMMERMANN, Víra, nebo profit. Role vyznání ve sňatkové politice norimberské ekonomické elity v letech 1550–1650, s. 341–356. – Iris FLESSENKÄMPER, „Malum culpae et malum poenae“. Rechtskultur zwischen Sünden- und Strafzucht im frühneuzeitlichen Bremen, s. 357–377. – Karl VOCELKA, Barocke Frömmigkeitsformen in Wien als Mittel der Konfessionalisierung, s. 379–402. – Eva KOWALSKÁ, Sila a slabost uhorských miest v procese konfesionalizácie, s. 403–424. – Viliam ČIČAJ, Sloboda alebo tolerancia. Konfesionálne spolužitie v uhorských slobodných kráľovských mestách, s. 425–433. – István H. NÉMETH, Unterdrückung oder Reform? Die Rekatholisierung in den Ungarischen königlichen Freistädten, s. 435–450. – Annamária KÓNYOVÁ, Calvinizmus ako neželaný fenomén v konfesionalizácii hornouhorských slobodných kráľovských miest, s. 451–464. – Árpád TÓTH, A Protestant Burgher Elite in a Predominantly Catholic Society? The Social Network and Political Position of German Lutheran Burghers in Hungarian Towns in the Period of the ‘Silent Counter-Reformation’ in the Eighteenth Century, s. 465–482. – Liliana LEWANDOWSKA, Zwischen der lutherischen Orthodoxie und dem Pietismus in Danzig im Ausgang des 17. Jahrhunderts, s. 483–505. – Sławomir KOŚCIELAK, Katholische „Ersatz“ – Eliten im protestantischen Danzig an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert, s. 507–521. – Jana SVOBODOVÁ, Návrat menších bratří do (post)husitských měst, s. 523–533. – Jan PAŘEZ, Strahovský klášter a jeho vedlejší právo na Pohořelci v předbělohorské době. Od náboženské koexistence k náboženskému monopolu, s. 535–543. – Tomáš ČERNUŠÁK, Kláštery a konfesní proměna městské společnosti v Brně v 16. století, s. 545–552. – Bogusław CZECHOWICZ, Defendor fidei catholice secundum ritum universalis ecclesie – ein steinernes Denkmal der Protokonfessionalisierung oder über die bildhauerischen Verzierungen des Rathauses in Breslau aus den Jahren 1461–1466, s. 553–571. – Zdeňka MÍČHALOVÁ, Odras reformace v obrazových pramenech vrchnostenských měst Zachariáše z Hradce, s. 573–589. – Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Dvě pohřební kázání od Svatého Salvátora. Luteráni na Starém Městě pražském, s. 591–610. – Petr VOIT, Konfesijní flexibilita a česká knižní kultura první poloviny 16. století, s. 611–622. – Martin HOLÝ, Mezi mýtem a realitou. Konfesionalizace vzdělávání ve městech v zemích České koruny v 16. a 17. století, s. 623–636. – Piotr KOCIUMBAS, Zu den Reminiszenzen an Konfessionsstreitigkeiten in den zu Danzig des 18. Jahrhunderts entstandenen musikalischen Dramen, s. 637–655.

Numismatické listy. Roč. 70, 2015, č. 1–2:

Eduard ŠIMEK, Sedmdesát let Numismatických listů, s. 3–11. – Luboš POLANSKÝ, Unikátní obol mrtvých. Nález denáru Boleslava II. na pohřebišti v západouherském Ikerváru, s. 12–21. – Josef BLÁHA – Jiří LUKAS – Jan VIDEMAN, Revize souboru mincí nalezených při archeologickém výzkumu v letech 1983–1984 v Pekařské ulici v Olomouci, s. 22–54. – Lukáš HLUBEK – Roman ZAORAL, Nález benátské mince z 13. století na Dómském návrší v Olomouci, s. 55–61. – Josef LANGR – Lukáš RICHTERA, K mincovnictví císaře a krále Františka II./I. (1792–1835), s. 62–82. – Josef KREMLA – Lukáš RICHTERA – Michal MAZÍK, Dodatečně upravená replika výtěžkového kutnohorského dvouzlatníku 1887, s. 83–93.

Numismatické listy. Roč. 70, 2015, č. 3–4:

Július FRÖHLICH, Dva nové nálezy galských mincí z pomedzia stredných a južných Čiech, s. 99–104. – Luboš POLANSKÝ – Filip KRÁSNÝ – Adam KOUT, Kolínský denár Karla I. Velikého nalezený u Kostelního Hlavna, s. 105–107. – Vojtěch BRÁDLE – Radek BLÁHA, Nálezy mincí na raně středověkém pohřebišti ve Hvozdnici (okr. Hradec Králové), s. 108–110. – Libor LAPČÍK, Další opisová varianta pražského groše Václava II., s. 111–113. – Lenka CYCOŇOVÁ – Lukáš RICHTERA, Nové typologické řazení pražských grošů Jiřího z Poděbrad (1458–1471), s. 114–131. – Jiří RYANT, Nálezy stříbrných mincí u Louňovic pod Bláníkem. Památce Pavla Radoměrského (1926–2008), s. 132–152. – Josef LANGR – Lukáš RICHTERA – Michal MAZÍK, Problematika justování a falšování mincí v habsburské monarchii na přelomu 18. a 19. století, s. 153–162. – Vlastimil NOVÁK, Orientální mince a skleněné žetony z Micherovy sbírky (Addenda I), s. 163–173. – Iva STEINOVÁ, Viktor Katz (1880–1940), s. 174–177.

Památky archeologické. Roč. 106, 2015:

Martin OLIVA, Mezolitická těžba rohovce v Krumlovském lese (jižní Morava) v kontextu neolitizace střední Evropy, s. 5–42. – Miroslav DOBEŠ – Radka ŠUMBEROVÁ, Klasický stupeň badenské kultury v Čechách na příkladu sídliště v Kolíně, s. 43–93. – Tereza ŠÁLKOVÁ et al., Bioarchaeological reconstruction of the funeral rite – case study based on organic material from the Hallstatt Period tumulus at the site Zahrádka (South Bohemia, Czech Republic), s. 95–135. – Alžběta DANIELISOVÁ – Kamila ŠTEKEROVÁ, Sociální simulace při zkoumání společnosti, ekonomiky a využívání krajiny v době železné: metoda a příklady, s. 137–180. – Petr LIMBURSKÝ – Pavel SANKOT – Helena BŘEZINOVÁ – Jakub LIKOVSKÝ, Laténské pohřebiště v pískovnách u Vliněvsí, okr. Mělník, s. 181–246. – Miloš HLAVA, Laténský depot z Ptení (okr. Prostějov): nová fakta, s. 247–290. – Jaroslav TEJRAL, Zum Problem der Feinschmiedeproduktion im Mitteldonauraum während des 5. Jahrhunderts nach Chr., s. 291–362.

Památky středních Čech. Roč. 30, 2016, č. 1:

Pavel KROUPA, Ke slohu tří gotických portálů z druhé poloviny 13. století, s. 3–12. – Alena NACHTMANNOVÁ – Vladislav RAZÍM, Záchrana a konzervace hradu Krakovce

v první polovině 20. století, s. 13–34. – Jaroslav HORÁČEK, Jubileum Františka X. Beneše. Průkopník památkové péče v Čechách a jeho konzervátorské aktivity v klášteře v Sedlci u Kutné Hory, s. 35–42. – Jan KYPTA – Alena NACHTMANNOVÁ – Jan VESELÝ, Obytná budova s renesančním jádrem v areálu tzv. starého zámku ve Voticích, s. 43–60. – Jan KYPTA – Filip LAVAL – Jiří MAROUNEK – Zdeněk NEUSTUPNÝ, Raně středověké hradiště u Dojetřic v Posázaví. Digitální model terénu v praxi památkové péče, s. 61–67.

Pražský sborník historický. Roč. 42, 2014:

Roman PAZDERSKÝ, Základy starého místopisu Pražského W. W. Tomka a jejich místo ve vývoji moderní české historiografie, s. 7–42. – Olga FEJTOVÁ – Jiří PEŠEK, „...a obzvláště jedna truhla kněh právních“. Právníká literatura v městech pražských raného novověku (na příkladu Nového Města pražského), s. 43–87. – Ivana DEJMKOVÁ, Modřany 1938–1947. Konfrontace obce na periferii Prahy s problémy válečné a poválečné Evropy, s. 89–127. – Karel KONEČNÝ, Městská organizace Československé strany lidové v Praze v letech 1948–1968, s. 129–155. – Martin ILLÁŠ, Příspěvek k interpretaci objevu raně středověkého kostela na Vyšehradě, s. 159–182. – Robert GÁJA, Soupis katolických a nekatolických obyvatel farnosti kostela sv. Havla na Starém Městě pražském z roku 1636, s. 183–242. – Martin OMEJKA – Otakara ŘEBOUNOVÁ, Barokní mariánské kultury na Malé Straně v zrcadle pražských archeologických nálezů náboženských medailí (s přihlédnutím k situaci v Čechách a na Moravě), s. 243–268. – Lubomír SLAVÍČEK, Jan Quirin Jahn, topograf uměleckých památek Prahy, s. 269–368. – Pavla VRBOVÁ – Romana KMOCHOVÁ, Praha objektivem Přemysla Koblice, s. 369–398. – Jitka HOLÍKOVÁ, Výběrový soupis pragensí za léta 2012–2013, s. 469–549.

Práce z dějin Akademie věd. Roč. 8, 2016, č. 1:

Emilie TĚŠÍNSKÁ, Okolnosti povolání Ernsta Macha na profesuru fyziky na pražské univerzitě v roce 1867, s. 1–32. – Bohumil JIROUŠEK, Dva rozdílné postoje ke vzniku ČAVU. Antonín Rezek a Jaroslav Goll, s. 33–43. – Tomáš W. PAVLÍČEK – Petra TOMSOVÁ – Blanka HNULÍKOVÁ – Vlasta MÁDLOVÁ, Vybrané fotografie J. V. Daneše z cesty kolem světa. Interpretace a restaurátorské zhodnocení části fotografického fondu, s. 45–87. – Adéla JÜNOVÁ MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ, Druhá generace československých egyptologů. Zbyněk Žába a pražská stolice egyptologie – počátky druhého exilu Jaroslava Černého, cesta z Prahy do Oxfordu (1946–1951), s. 89–168. – Milena JOSEFOVIČOVÁ, Osobní fond Adela Rechzieglóvá, bohemistka-lingvistka, s. 169–172.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd. Roč. 30, 2016, č. 1:

Jaroslav VACULÍK, Sedmdesát let didaktiky dějepisu na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity (1946–2015), s. 3–13. – Jan SAHEB, K procesu rekatolizace na Moravě v prvních desetiletích po tridentském koncilu (do roku 1619) s přihlédnutím k poměrům na tzv. mensálních statcích olomouckého biskupství, s. 14–26. – Martin KRŮL, Kniže Josef

Václav Lichtenštejn „Spiritus agens et movens“ modernizace rakouského dělostřelectva, s. 27–36. – Petr SEDLÁČEK, Paleografický rozbor tzv. Kroniky Antonína Johanna Pardubského 1714–1858, s. 37–55. – Aleš FILIP, Paternalistický model správy dominia jako téma edukačních programů. Příklady z jižní Moravy, s. 56–68. – Miroslav JERÁBEK, K počátkům novinářské, publicistické a pedagogické činnosti Františka Šepley (1904–1908), s. 69–80. – František ČAPKA, Prosazování sociálních aspektů ve „zlatých letech“ prosperity českých zemí za přispění odborů (1926–1929), s. 81–89. – Kiril ŠEVČENKO, Pražskij slavističeskij žurnal „Slovanský přehled“ o politice Polši v otnošeníi beloruskogo menšinstva v mezvojennyj period, s. 90–94. – Michal JARNECKI, Ukraínski Piemont na Rusi (Ukrainie) karpackiej w dobie autonomicznej, s. 95–112. – Kamil ŠTĚPÁNEK, K reflexi migrací v historické edukaci prostřednictvím poštovní známky a karikatury, s. 113–125. – Petr MAREČEK, Význam údajů o dějinných poměrech v Lk 3,1–2a, s. 126–137. – Lenka ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ, Výběrová bibliografie prací k dějinám brněnského městského práva a správy do roku 1620, s. 138–152. – Jaroslav VACULÍK, Polské historické časopisy v roce 2015 o soudobých dějinách, s. 153–159. – Jaroslav VACULÍK, Argentiniští Češi na konci Velké války, s. 160–163. – Jaroslav VACULÍK, Za třiceti ročníky řady společenských věd, s. 164–171. – Jaroslav VACULÍK, Magisterské diplomové práce obhájené na katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 2016, s. 171.

Slezský sborník. Roč. 113, 2015, č. 2:

David RADEK, Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostředí slezských knížat, s. 207–229. – Marek STARÝ, Rod Pruskovských z Pruskova a jeho příslušnost k české a moravské šlechtě v době předbělohorské, s. 231–270. – Michal CHVOJKA, Die zweite josephinische Reformwende von 1789/90 und die Organisation der „Polizey“ zwischen Wien, Brunn und Troppau, s. 271–286. – Petr KADLEC, Sčítací orgány a národnostní problematika v prvorepublikových sčítáních lidu. Československé sčítací orgány v právních předpisech a nařízeních, s. 287–314. – Aleš KREML – Zdeněk JIRÁSEK, Osídlení okresu Bruntál v letech 1945 – 1949, s. 315–338. – Michal KURZ, Klopotné znovuzrození Bílého města. Nová identita poválečné Opavy a její odraz v materiální struktuře historického centra, s. 339–359. – Olga ŠRAJEROVÁ, K problematice slezské identity (z prvních výsledků sociologického výskumu), s. 361–388. – Kamil RODAN, Neslavně slavné narozeniny páně Hauerovy. Článek věnovaný k 80. narozeninám Prof. PhDr. Lumíra Dokoupila, CSc., s. 389–393.

Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Roč. 64, 2016, č. 2:

Petr ČEHOVSKÝ, Early Renaissance Architectural Sculpture in Lower Austria, s. 102–121. – Peter MEGYEŠI, Philothei symbola christiana. Emblémy v zámku Doudleby nad Orlicí, s. 122–136. – Martina HRABOVÁ, Between Ideal and Ideology: The Parallel Worlds of František Sammer, s. 137–166. – Alice FORNASIERO, Reconstructing The Flagellation of Christ by Jacopo Tintoretto at the Prague Picture Gallery, s. 167–170. – Tomáš HYL MAR, Od Bloku ke Svazu. Cesta ke vzniku jednotné organizace československých výtvarníků v roce 1947, s. 171–181.

Vlastivědný věstník moravský. Roč. 68, 2016, č. 3:

Jiří JUROK, Tři dosud neznámí bývalí straníci markraběte Prokopa a pozdější radikální husité – Mikuláš z Barchova a Dašic, Matyáš Salava z Lípy a Mikuláš Kotelenský. Na paměť 600. výročí upálení M. Jeronýma Pražského, současníka a obhajovatele M. Jana Husa, s. 205–215. – Lukáš F. PELUNĚK, Olomoucký osvícenec Jan Alois Hanke z Hankenštejna (1751–1806) aneb Syn panského sládky šlechticem. K 450. výročí vzniku Vědecké knihovny v Olomouci, s. 216–230. – Dušan UHLÍŘ, Téměř zapomenuté jubileum. 100 let od smrti císaře Františka Josefa I., s. 231–237. – Zdeněk FIŠER, Profesor Ludovít Čulík a jeho slovenští žáci na gymnáziu v Přerově v letech 1875–1880. Ke 120. výročí vzniku Jednoty československé podporující zájmy Slováků a Slovenska, s. 238–252. – Petr ČEHOVSKÝ, Kaple sv. Jiří v Litovli v kontextu soudobé architektury a sochařství, s. 253–261. – Zdeněk SMOLKA, Beskydy a lidé v poezii přelomu 19. a 20. století, s. 262–272. – Karel FALTÝNEK, O národopisné činnosti P. Josefa Nováka v Moravičanech. K uplynulým výročím významného vlastivědného pracovníka, s. 273–280. – Jitka SVOBODOVÁ – Jiří ŠVEC – Zuzana VĀŘEKOVÁ, Příspěvek k poznání regionálního typu lidového domu na Králícku. 1. část, s. 281–292.

Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Roč. 53, 2016, č. 2:

Tomáš STERNECK, Ke sňatku Jana Aulnera v roce 1601, s. 77–83. – Jan MÜLLER, Několik poznámek o personifikaci smrti v české lidové a pololidové slovesnosti, s. 84–101. – Jan CIGLBAUER, Prapor I/91 na pohoří Krnu v letech 1915–1916, s. 102–110. – Jaroslav POLÁCH, Pasterectví v Křemžské kotlině a jeho nové doklady v podobě rolníček, zvonků a zvonečků, s. 111–127. – Jiří FRÖHLICH, Archeologické výzkumy Karla Slepíčky v jižních Čechách, s. 128. – Erik HIEKE, Konec druhé světové války v Ratajích, s. 129–131. – Jakub VALÁŠEK, „Pětasedmdesátník“ Jan Vítězslav Dušek a jeho umělecké dílo v Jindřichově Hradci, s. 132–140.

Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea. Roč. 23/1, 23/2, 2016:

Eliška ŘEPOVÁ, Představitelé městské správy v Prachaticích v 17. století, s. 11–147. – Pavla STUHLÁ, Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739), s. 149–227. – František KUBŮ, Osudy pošumavských zámečků od Bílé Hory do současnosti, s. 229–272. – Tomáš HUNČOVSKÝ, Spory mezi lhenickými měšťany v letech 1733–1775, s. 273–299. – Paul PRAXL, „Damit die Kinder diese Verbrechen nie vergessen!“ Der Todesmarsch nach Wallern im Frühjahr 1945, s. 301–312. – Jaroslav POLÁCH, Nálezy antických mincí u obce Chlum u Křemže, s. 325–332. – Jan Antonín MAGER – Jan PLÁNEK, Příspěvek ke genealogii jihočeského rodu Plánků, s. 335–348. – Petra RICHTEROVÁ, Zásnubní prstýnky Rosiny a Karla Wimberských, s. 351–354. – Václav ČERNÝ, Villa Daheim. Historie domu čp. 234 v Zahradní ulici v Prachaticích, s. 357–378. – Paul PRAXL, „Otto von Prachaditz“. Passau und die Anfänge der Stadt Prachatitz am Goldenen Steig, s. 381–388. – Václav STARÝ, Hříšní lidé města Prachatic v 16.–17. století, s. 389–391. – Václav STARÝ, Řehoř Rumpál, s. 393–398. – Václav STARÝ, Rumpálův dům v Prachaticích,

s. 399–405. – František KOTĚŠOVEC – Bohumil TETOUR, Recta Tueri. Ferdinand I. Dobrotivý v písemnostech prachatického archivu, s. 407–416. – Jan KRLÍN, Státní úředníci v Prachaticích ve víru státoprávních a společenských změn 1918–1920. Boj o Prachatice ve světle pramenů z Prezidia českého místodržitelství v Praze (1911–1920), s. 417–431. – Milada BLAHOUTOVÁ, Demografický vývoj obce Lštění od poloviny 18. do počátku 21. století, s. 433–438. – Václav STARÝ, Organizace solního obchodu v Prachaticích v 16.–17. století, s. 441–480. – Jan LHOTÁK, Kronikářské záznamy sušické rodiny Podlešniců a Kratochvilů z let 1740–1895, s. 481–501. – Václav STARÝ, Co vypráví kámen při cestě v lesích Ouhřických?, s. 505–508. – Václav STARÝ, Maximilián Rumpál. Román a skutečnost, s. 509–515.

Zpracovaly Václava Horčáková a Kristina Rexová
Zpracováno s podporou projektu MŠMT č. LM2011018,
Bibliografie dějin Českých zemí.

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI**Mgr. Martin BAKEŠ**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
Studentská 84, CZ–532 10 Pardubice
bakjn@seznam.cz

PhDr. Sixtus BOLOM-KOTARI, Ph.D.

Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.
Prosecká 76, CZ–190 00 Praha 9
bolom-kotari@hiu.cas.cz

Mgr. Michal CHVOJKA, Ph.D.

Katedra historických věd a stredoerópských štúdií, Filozofická fakulta
Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2, SK–917 01 Trnava
chvojkam@yahoo.de

Prof. PhDr. Bedřich LOEWENSTEIN, CSc.

An den Hubertshäusern 6 B
D–14129 Berlin

Prof. PhDr. Olga LOMOVÁ, CSc.

Ústav Dálného východu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Celetná 20, CZ–110 00 Praha 1
Olga.Lomova@ff.cuni.cz

Mgr. Ludmila LUŇÁKOVÁ

Historický ústav, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
Arna Nováka 1, CZ–602 00 Brno
325010@mail.muni.cz

Doc. Mgr. Pavel MAREK, Ph.D.

Ústav historických věd, Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
Studentská 84, CZ–532 10 Pardubice
pavel.marek@upce.cz

1-4 | 2016

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 114 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | Studies

- BAKEŠ Martin
Legační kaplani ve službách císařských vyslanců ve Stockholmu
ve druhé polovině 17. století 941
*(Legation Chaplains in the Services of Imperial Envoys in Stockholm
in the Second Half of the 17th Century)*
- BAR Přemysl
Protihusitská propaganda v písemnostech
Zikmunda Lucemburského. Definice – dochování – texty 614
*(Anti-Hussite Propaganda in the Writings of Sigismund
of Luxembourg. Definition – Preservation – Texts)*
- BUŇATOVÁ Marie
Obchod mezi Prahou a Norimberkem v první polovině 16. století 652
*(Trade Between Prague and Nuremberg
in the First Half of the 16th Century)*
- GMITEREK Henryk
Židé v polsko-litevském státě 16.–18. století 316
*(Jews in the Polish-Lithuanian Commonwealth
in the 16th–18th Century)*
- HRBEK Jiří
Christomimésis. Habsburkové jako Kristovi následovníci
v 17. a 18. století 32
*(Christomimesis. The Hapsburgs as Imitators
of Christ in the 17th and 18th Centuries)*
- CHVOJKA Michal
Habsburské koncepty vnitřní bezpečnosti po
Viedenskom kongrese (1815–1820). Příklad Moravy a Sliezska 968
*(Habsburg Concepts of Internal Security Following the Congress
of Vienna /1815–1820/. The Example of Moravia and Silesia)*

KŘÍŽOVÁ Markéta Na cestě k obecným dějinám: Josef Polišínský (1915–2001) (<i>On the Way to General History: Josef Polišínský, 1915–2001</i>)	446
LENDEROVÁ Milena Tištění cestovní průvodci jako pramen ke každodennosti cestování. Příklad Itálie dlouhého 19. století (<i>Printed Travel Guide as a Resource of Everyday Travel. Example of Italy in the Long 19th Century</i>)	330
LOMOVÁ Olga Dát minulosti nový řád: (dis)kontinuita v čínském historickém myšlení (<i>To Order the Past: /Dis/Continuity in Chinese Historical Thinking</i>)	995
LUŇÁKOVÁ Ludmila Práce s časem v díle Prvního Kosmova pokračovatele (<i>Handling Time in the Work of Cosmas' First Successor</i>)	899
MAREK Pavel Ve službách císařovny. Jana z Pernštejna ve světle své korespondence uložené v archivu vévodů z Alby (<i>In the Service of the Empress. Jana of Pernštejn in the Light of Her Correspondence Stored in the House of Alba's Archives</i>)	919
PÁNEK Jaroslav Hlídka versus Český časopis historický (Spor o výklad církevních dějin v první polovině 20. století) (<i>The Catholic Journal Hlídka versus Český časopis historický – The Czech Historical Review /A Dispute Concerning the Interpretation of Ecclesiastical History in the First Half of the 20th Century/</i>)	372
PELC Martin Tomáš Garrigue Masaryk a Helena Železná-Scholzová (<i>Tomáš Garrigue Masaryk and Helena Železná-Scholzová</i>)	116
SKOŘEPOVÁ Markéta Kmotrovství jako badatelský problém. K sociálním dějinám raného novověku a 19. století (<i>Godparenthood Relationships as a Research Topic. On the Social History Both of the Early Modern Age and the 19th Century</i>)	64
STERNECK Tomáš K postavení levobočků v raně novověké společnosti (s důrazem na prostředí sociálních elit) (<i>On the Position of Illegitimate Children in Early Modern Age Society /regarding particularly the milieu of the social elites/</i>)	677

ŠMIDRKAL Václav Fyzické násilí, státní autorita a trestní právo v českých zemích 1918–1923 <i>(Physical Violence, State Authority and Criminal Law in the Czech Lands 1918–1923)</i>	89
ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ Radmila Dějiny emocí: nové paradigma ve studiu historie <i>(The History of Emotions: New Paradigm in the Study of History)</i>	291
ZELENKA Jan Dítě a dětství v koronerových svitcích. Příspěvek ke každodennímu životu středověkých dětí ve městě a na venkově <i>(Children and Childhood in Coroners' Rolls: A Contribution to the History of Everyday Life of Medieval Children in the City and Countryside)</i>	587
ZIEMANN Benjamin Resistance to War in Germany, 1914–1918: The Traces of the German “Schwejkade” <i>(Odpor proti válce v Německu v letech 1914–1918: Stopy německé „Švejkiády“)</i>	717
ZOUZAL Tomáš Založení vojenského výcvikového prostoru SS Benešov (1939–1942) <i>(The Establishment of the SS Military Training Area Benešov, 1939–1942)</i>	415
ŽEMLIČKA Josef Kníže a král v souřadnicích přemyslovskeho věku <i>(Duke and King in the Framework of the Přemyslid Era)</i>	7
<hr/>	
Diskuse <i>Discussion</i>	
<hr/>	
BOLOM-KOTARI Sixtus „Nejpokrokovější církevní pracovník“ v zajetí průměrnosti <i>(“The Most Progressive Church Worker” Confined by Cediocrity)</i>	1027
ČECHURA Jaroslav Je zbytečné psát o sexu doby temna? (Na okraj recenze Josefa Grulicha) <i>(Is it Irrelevant to Write about Sex in the Period of Darkness?)</i>	146
LOEWENSTEIN Bedřich „Postheroická“ společnost a „Nové války“ <i>(The “Post-Heroic” Society and “New Wars”)</i>	1021

Recenzní článek

PEŠEK Jiří

Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva

(A new "History of Russia in the 20th Century"

as an inspiration and challenge)

735

Recenze

*Die gelehrte Korrespondenz der Brüder Pez. Text, Regesten,
Kommentare (Bd. 1, 2/1, 2/2)*

(Ivan Hlaváček)

175

Historický atlas měst České republiky, svazek č. 27 – Sušice

(Jaroslav Pachner)

835

Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky, I.–III.

(Ivan Hlaváček)

768

BARON Roman

*Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy pomostów
między polską i czeską kulturą (XIX–XXI wiek)*

(Jaroslav Pánek)

187

BARON Roman – MADECKI Roman a kol.

Česká polonistická studia: tradice a současnost

(filologie – historie – politologie – právo)

(Henryk Gmiterek)

763

BÖHLER Jochen – BORODZIEJ Włodzimierz

– PUTTKAMER Joachim von (Hrsg.)

Legacies of Violence. Eastern Europe's First World War

(Bedřich Loewenstein)

198

BOLOM-KOTARI Martina

Pečeti bradiských premonstrátů v pozdním středověku a raném novověku

(Jitka Křečková)

1070

BRAUNEDER Wilhelm

Europäische Privatrechtsgeschichte

(Milan Hlavačka)

756

<p>ČUBARJAN Alexandr Oganovič (ed.) <i>Vsemirnaja istorija. Tom 4: Mir v XVIII veke</i> (Jaroslav Pánek)</p>	167
<p>DEIMANN Wiebke – JUSTE David (edd.) <i>Astrologers and Their Clients in Medieval and Early Modern Europe</i> (Zdeněk Žalud)</p>	165
<p>DOKOUPIL Lumír – NESLÁDKOVÁ Ludmila – LIPOVSKI Radek <i>Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace</i> <i>(od 60. let 19. století do první světové války)</i> (Josef Grulich)</p>	1108
<p>DROBESCH Werner (Hrsg.) <i>Kärnten am Übergang von der Agrar- zur Industriegesellschaft.</i> <i>Fallstudien zur Lage und Leistung der Landwirtschaft auf der</i> <i>Datengrundlage des Franziszeischen Katasters (1823–1844)</i> (Zdeňka Stoklásková)</p>	183
<p>DVOŘÁČEK Jan – PIKNEROVÁ Linda – ZÁHOŘÍK Jan <i>A History of Czechoslovak Involvement in Africa.</i> <i>Studies from the Colonial Through the Soviet Eras</i> (Jan Klíma)</p>	209
<p>DVOŘÁK Jan <i>Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti</i> <i>a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století</i> (Jan Lhoták)</p>	169
<p>FEINDT Gregor <i>Auf der Suche nach politischer Gemeinschaft. Oppositionelles</i> <i>Denken zur Nation im ostmitteleuropäischen Samizdat 1976–1992</i> (Tomáš Vilímeček)</p>	1112
<p>FLORI Jean <i>Richard Lví Srdce. Král a rytíř</i> (Peter Bučko)</p>	479
<p>FOLTÝN Dušan – KLÍPA Jan – MAŠKOVÁ Pavlína – SOMMER Petr – VLNAS Vít (edd.) <i>Otevři zahradu rajskou: benediktini v srdci Evropy 800–1300</i> (Ondřej Koupil)</p>	470

FUDGE Thomas A. <i>The Trial of Jan Hus. Medieval Heresy and Criminal Procedure</i> (Ota Halama)	1077
GALILEI Galileo a KEPLER Johannes <i>Hvězdný posel / Rozprava s Hvězdným poslem</i> (Josef Smolka)	1089
GAFKE Matthias <i>Heydrichs Ostmärker. Das österreichische Führungspersonal der Sicherheitspolizei und des SD 1939–1945</i> (Jiří Pešek)	803
GANS David <i>Ratolest Davidova</i> (Andrea Jelínková)	1038
GREENBLATTOVÁ Rachel L. <i>„Aby vyprávěli svým dětem.“ Paměť židovské obce v raně novověké Praze</i> (Olga Fejtová)	1045
GROSS Stephen G. <i>Export Empire. German Soft Power in Southeastern Europe, 1890–1945</i> (Daniel Putík)	505
GUDEHUS Christian – CHRIST Michaela (Hrsg.) <i>Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch</i> (Milan Hlavačka)	193
HAHNOVÁ Eva <i>Od Palackého k Benešovi. Německé texty o Čechách, Němcích a českých zemích</i> (Jiří Pešek)	502
HAMSCHA Susanne <i>The Fiction of America. Performance and the Cultural Imaginery in Literature and Film</i> (Svatava Raková)	203
HOJDA Zdeněk – CHODĚJOVSKÁ Eva et alii (eds.) <i>Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje</i> (Jaroslav Pánek)	490
HLAVAČKA Milan a kol. <i>České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době</i> (Milena Lenderová)	791

HRUBOŇ Anton – RISTVEYOVÁ Katarína <i>„Prinavrátene“ Komárno. Prehľad spoločensko-politického vývoja mesta v rokoch 1938–1945 s dôrazom na menšinovú otázku / Komárom „visszatért“. Társadalmi-politikai helyzetkép a város életéről 1938–1945 között, különös tekintettel a kisebbségi kérdésre</i> (Ondrej Ficeri)	508
CHODĚJOVSKÁ Eva – SEMOTANOVÁ Eva – ŠIMŮNEK Robert <i>Historické krajiny Čech. Třeboňsko – Broumovo – Praha</i> (Jaromír Karpíšek)	828
JANČÍK Drahomír – KUBŮ Eduard – ŠOUŠA Jiří <i>Arisierungsgewinnler: die Rolle der deutschen Banken bei der „Arisierung“ und Konfiskation jüdischer Vermögen im Protektorat Böhmen und Mähren (1939–1945)</i> (Hana Kubátová)	1110
JANIŠOVÁ Jana (ed.) <i>Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604</i> (Ludmila Sulitková)	1081
JEMELKA Martin (ed.) <i>Ostravské dělnické kolonie I, II, III</i> (Zdeněk Nebřenský)	1103
JIROUŠKOVÁ Lenka <i>Der heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson und sein hagiographisches Dossier. Text und Kontext der Passio Olavi (mit kritischer Edition)</i> (Jana Nechutová)	475
KLÁPŠTĚ Jan <i>The Czech Lands in Medieval Transformation</i> (Tomáš Klír)	468
KOLDA Jindřich – HRDINA Ignác Antonín <i>Historická knihovna Hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond. Historicko-právní studie</i> (Pavel Krafl)	172
KUBŮ Eduard – ŠOUŠA Jiří <i>T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916)</i> (Ondřej Kolář)	186

LITERA Bohuslav <i>Cesta na výsluní. Zahraniční politika Sovětského svazu 1917–1945</i> (Vratislav Doubek)	795
LÜDICKE Lars <i>Constantin von Neurath: eine politische Biographie</i> (Jiří Pešek)	808
MILO Peter <i>Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa. Eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik</i> (David Kalhous)	1052
MODZELEWSKI Karol <i>Zaženem dějin klisny! Vyznání potlučeného jezdce</i> (Ludmila Lambeinová)	822
MORÉE Peter – PIŠKULA Jiří <i>„Nejpokrokovější církevní pracovník“. Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969</i> (Zdeněk R. Nešpor)	815
MUEHLENBECK Philip <i>Czechoslovakia in Africa, 1945–1968</i> (Otakar Hulec)	512
NEKVAPIL Ladislav <i>Východočeští nekatolíci v době baroka a osvícenectví. Chrudimský kraj v letech 1621–1781</i> (Michal Severa)	774
NEŠPOR Zdeněk a kol. <i>Dějiny české sociologie</i> NEŠPOR Zdeněk a kol. <i>Slovník českých sociologů</i> (Jiří Lach)	759
NĚMEC Ludvík <i>František Dvorník – mistr historické syntézy</i> (Lukáš F. Peluněk)	820
NODL Martin <i>Středověk v nás</i> (František Šmahel)	159

PÁNEK Jaroslav <i>Czechy a Polska na progu czasów nowożytnych</i> (Henryk Gmiterek)	1093
PINDUR David <i>Světla a stíny barokní církve ve Slezsku.</i> <i>Frydecké arcikněžství v letech 1654–1770: struktury, procesy, lidé</i> (Zdeněk R. Nešpor)	778
PURŠ Ivo – KUCHAROVÁ Hedvika (edd.) <i>Knihovna arcivévodů Ferdinanda II. Tyrolského</i> (Ivan Hlaváček)	486
RUMPLER Helmut (ed.) <i>Der Franziszeische Kataster im Kronland Kärnten (1823–1844)</i> (Zdeňka Stoklásková)	496
SEMOTANOVÁ Eva a kol. <i>Kladsko. Historickogeografický lexikon</i> (Marie Ryantová)	833
SEMOTANOVÁ Eva – ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ Zlatica – JANATA Tomáš – SEEMANN Pavel a kol. <i>Frontiers, Massacres and Replacements of Populations</i> <i>in Cartographic Representation Case Studies (15th–20th Centuries)</i> (Jiří Lach)	1049
SCHILLING Heinz <i>Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs</i> (Ondřej Macek)	1079
SLÁDEČEK Petr <i>Novorenesanční evangelické kostely v Čechách a na Moravě.</i> <i>Příspěvek k dějinám architektury 2. poloviny 19. století</i> (Sixtus Bolom-Kotari)	498
SOUKUP Pavel <i>Jan Hus. Život a smrt kazatele</i> (Petr Čornej)	160
STEINHÜBEL Ján <i>Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska</i> (Peter Bučko)	1060

ŠEDINOVÁ Jiřina <i>David Gans. Pražský renesanční židovský historik</i> (Lenka Veselá)	1042
ŠEDIVÝ Miroslav <i>Metternich, the Great Powers and the Eastern Question</i> (William D. Godsey)	179
ŠMAHEL František – BOBKOVÁ Lenka (edd.) <i>ve spolupráci s Pavlínou Maškovou a Robertem Novotným</i> <i>Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy</i> (Jiří Stočes)	1072
ŠMÍD Marek <i>Apoštolský nuncius v Praze. Významný faktor</i> <i>v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950</i> (Jaroslav Šebek)	799
THER Philipp <i>Nový pořádek na starém kontinentě: příběh neoliberální Evropy</i> (Barbora Pecková)	825
TRNKOVÁ Petra (ed.) <i>Krajina–sídl–obraz. Romantický řád Jiřího Jana Buquoye /</i> <i>Landscape–Residence–Image. Georg Johann Buquoy's Romantic Order</i> (Michal Morawetz)	788
VALDEZ Damian <i>German Philhellenism. The Pathos of the Historical</i> <i>Imagination from Winckelmann to Goethe</i> (Jakub Zouhar)	786
VLHA Marek <i>Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajaňské komunity v USA 19. století</i> (Josef Opatrný)	1099
VOIT Petr <i>Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze</i> (Ivan Hlaváček)	482
WERNER Anja <i>The Transatlantic World of Higher Education.</i> <i>Americans at German Universities, 1776–1914</i> (Svatava Raková)	780

Z vědeckého života | *Chronicle*

DOLEŽALOVÁ Antonie Nové promýšlení Rakousko-Uherska a jeho dědictví (<i>Rethinking the Austria-Hungary and its Heritage</i>)	545
PÁNEK Jaroslav – VOREL Petr Udělení čestného členství Sdružení historiků ČR zahraničním vědcům (<i>Honorary Membership of The Association of Historians of the Czech Republic for Foreign Researchers</i>)	1141
ŘEZNÍK Miloš Činnost Česko-německé komise historiků v roce 2014 (<i>The Activities of the Czech-German Historians' Commission in 2014</i>)	244
ŘEZNÍK Miloš Činnost Česko-německé komise historiků v roce 2015 (<i>The Activities of the Czech-German Historians' Commission in 2015</i>)	1147
VORÁČEK Emil IX. světový kongres středoevropských a východoevropských studií (<i>IX World Congress for Central and East European Studies</i>)	538
<i>Nekrology</i>	
<i>Markus Cerman (27. července 1967 – 3. října 2015)</i> (Josef Grulich)	248
<i>Dagmar Čapková (13. září 1925 – 24. května 2016)</i> (Vladimír Urbánek)	1152
<i>Jan Frolík (16. července 1947 – 24. ledna 2016)</i> (Michal Svatoš)	871

<i>Miloš Hájek (12. května 1921 – 25. února 2016)</i> (František Svátek)	555
<i>Josef Harna (5. července 1939 – 27. června 2015)</i> (Petr Prokůš)	260
<i>František Hejl (16. března 1920 – 12. ledna 2016)</i> (Ivan Dorovský)	252
<i>Vladimír Kašík (3. května 1925 – 23. června 2015)</i> (Antonie Doležalová)	549
<i>Ljudmila Pavlovna Laptěva (9. září 1926 – 16. květen 2016)</i> (Georgij P. Meľnikov)	862
<i>Miroslav Pojsl (8. května 1945 – 16. února 2016)</i> (Tomáš Parma)	868
<i>Janusz Tazbir (5. srpen 1927 – 3. květen 2016)</i> (Marceli Kosman)	857
<i>Jerzy Tomaszewski (8. října 1930 – 4. listopadu 2014)</i> (Roman Baron)	254
<i>Václav Veber (31. srpna 1931 – 24. května 2016)</i> (Tomáš Jiránek)	873
<i>Knihy a časopisy došlé redakci</i>	560, 876, 1161
<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	263, 560, 876, 1161

český
časopis
historický

REJSTŘÍK | INDEX

autorů a editorů recenzovaných titulů
of Authors and Editors of Reviewed Publications

A

ADAMOVIÁ Karolina 839
ADDE-VOMÁČKA Éloïse 1127

B

BARCIAK Antoni 231
BARON Roman 187, 763
BENA Waldemar 527
BÍLEK Karol 219
BLAHOSLAV Jan 851
BOBKOVÁ Lenka 1072
BOČKOVÁ Alena 853
BÖHLER Jochen 198
BOLDAN Kamil 850
BOLOM-KOTARI Martina 1070
BOMM Werner 226
BORCHARDT Karl 228
BORODZIEJ Włodzimierz 198
BRAUNEDER Wilhelm 756
BŘEZINOVÁ Andrea 242

C

CARRAZ Damien 228
CZWOJDRAK Božena 215

Č

ČUBARJAN Alexandr Organovič 167

D

DEIMANN Wiebke 165
DOKOUPIL Lumír 1108
DROBESCH Werner 183
DUDEK František 218
DVOŘÁČEK Jan 209
DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ Dana 224
DVOŘÁK Jan 169

E

ELBL Pavel Benedikt 854
ETZENBACHU Oldřich 521

F

FEINDT Gregor 1112
FEJTOVÁ Olga 1128
FISKA Patrick 175
FLORI Jean 225, 479
FOKT Krzysztof 1119
FOLTÝN Dušan 470
FUDGE Thomas A. 1077

G

GAFKE Matthias 803
GALILEI Galileo 1089
GANS David 1038
GÖHLER Hermann 847
GREENBLATTOVÁ Rachel L. 1045
GROSS Stephen G. 505
GRUBER Elisabeth 230
GUDEHUS Christian 193

H

HADLER Frank 1131
HAHNOVÁ Eva 502
HALAMA Ota 848
HALÍŘOVÁ Martina 855
HAMSCHA Susanne 203
HLAVAČKA Milan 791
HOJDA Zdeněk 490
HOLUBOVÁ Markéta 238
HRDINA Ignác Antonín 172
HRUBOŇ Anton 508

CH

CHODĚJOVSKÁ Eva 490, 828
CHRIST Michaela 193

J

JAKOUBEK Marek 531
JANATA Tomáš 1049
JANČÍK Drahomír 1110
JANIŠ Dalibor 233

JANIŠOVÁ Jana 233, 1081
JEMELKA Martina 1103
JIRÁNEK Tomáš 855
JIROUŠKOVÁ Lenka 475
JORDÁNKOVÁ Hana 525
JUSTE David 165

K

KEPLER Johannes 1089
KLÁPŠTĚ Jan 468, 1122
KLÍPA Jan 470
KLUCZEK Agata A. 215
KOLDA Jindřich 172
KRAFL Pavel Otmar 517, 518
KUBŮ Eduard 186, 1110
KUFFEL Józef 536
KUCHAŘOVÁ Hedvika 486

L

LANDOVÁ Tabita 234
LEDVINKA Václav 1128
LENDEROVÁ Milena 855
LETTRICH Jozef 1139
LIPOVSKI Radek 1108
LITERA Bohuslav 795
LOJEK Antonín 839
LÜDICKE Lars 808

M

MADECKI Roman 763
MAHEL Richard 240
MAKOWSKI Krzysztof A. 1131
MARTSCHINI Elisabeth 519
MAŠKOVÁ Pavlína 470
MATUŠEK Josef 840
MATUŠEK Alen 840
MAYER Manuela 175
MERGLOVÁ PÁNKOVÁ Lenka 1120
MIKUŁA Maciej 1119
MIKULSKI Krzysztof 525
MILO Peter 1052
MODZELEWSKI Karol 822
MORÉE Peter 815
MUEHLENBECK Philip 512
MÜLLER Karel 231
MÜSEGADES Benjamin 228

N

NEKVAPIL Ladislav 774
NĚMEC Ludvík 820
NESLÁDKOVÁ Ludmila 1108
NEŠKUDLA Bořek 850
NEŠPOR Zdeněk 759
NICIEJA Stanisław Sławomir 529
NODL Martin 159
NOVÁČEK Aleš 214

O

OTT Norbert H. 1125
OŽÓG Krzysztof 1119

P

PÁNEK Jaroslav 1093
PAULSEN Reinhard 842
PAVLÁSEK Michal 1133
PAZDEROVÁ Alena 236
PELIKÁN Jan 534
PENTH Sabine 843
PEPER Ines 175
PEŠEK Jiří 735, 1128
PETRÁČEK Tomáš 221
PIKNEROVÁ Linda 209
PINDUR David 778
PIŠKULA Jiří 815
POSSELT Bernd 846
PTÁČKOVÁ Kateřina 844
PURŠ Ivo 486
PUTTKAMER Joachim von 198

R

RISTVEYOVÁ Katarína 508
RUMPLER Helmuth 496

S

SEEMANN Pavel 1049
SEIBERT Huberus 226
SEMOTANOVÁ Eva 828, 833, 1049
SCHELLE Karel 839
SCHILLING Heinz 1079
SCHOLZE Dietrich 1117
SCHÖN Franz 1117
SLÁDEČEK Petr 498
SLÁMA Petr 515
SOMER Tomáš 522

SOMMER Petr 470
SOUKUP Pavel 160
STEINHÜBEL Ján 1060
STOCKINGER Thomas 175
SUCHÁNEK Pavel 1129
SULITKOVÁ Ludmila 525
SVEC GOETSCHI Milena 523
SYRNÝ Marek 1138
SZCZEPANKIEWICZ-BATTEK
Joanna 239

Š

ŠEDINOVÁ Jiřina 1042
ŠEDIVÝ Miroslav 179
ŠIMŮNEK Robert 828, 835
ŠMAHEL František 1072
ŠMÍD Marek 799
ŠOUŠA Jiří 186, 1110
ŠRÁMEK Josef 522
ŠTANCL Jiří 236
ŠTOLLEOVÁ Barbora 532

T

TAUCHEN Jaromír 839
THER Philipp 825
THORAU Peter 843
TINKOVÁ Daniela 528
TOMÁŠ Zdeněk 218
TOMÁŠOVÁ Zdenka 218
TRNKOVÁ Petra 788

TRONCHIN Alberto 1136
TŮRCK Verena 226

V

VALDEZ Damian 786
VAŇKOVÁ Lenka 231
VENTURINI Alain 228
VLHA Marek 1099
VLNAS Vít 470
VOIT Petr 482, 850

W

WAIC Marek 533
WALLNIG Thomas 175
WERNER Anja 780
WOLF Gerhard 1125

Z

ZÁHOŘÍK Jan 209
ZAORAL Roman 1066
ZAPLETAL Tomáš 242
ZÁRUBA František 222
ZELENKA Jan 224
ZILIZI Zoltán 1135
ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ Zlatica 1049
ŽUKOWSKI Przemysław M. 1119

Ž

ŽEMLIČKA Josef 223
ŽÍLA Ondřej 535

český
časopis
historický

REJSTŘÍK | INDEX

autorů recenzí
of Authors of Reviews

B

Borzič Adam 515
Beran Zdeněk 224
Blechová Lenka 522
Bolom-Kotari Sixtus 242, 498, 1129,
1133
Borovský Tomáš 528
Boubín Jaroslav 215
Bučko Peter 479, 1060

Č

Čornej Petr 160
Čornejová Ivana 238, 853

D

Doubek Vratislav 795
Ďurčanský Marek 1131
Dvořáčková-Malá Dana 222, 225

F

Fejtová Olga 1045
Ficeri Ondřej 508
Friedlová Jitka 521
Fronek Jiří 1120

G

Gmiterek Henryk 763, 1093
Godsey William D. 179
Grulich Josef 1108

H

Halama Ota 1077
Hlaváček Ivan 175, 226, 228, 230
482, 486, 523, 768, 842, 843, 844
846, 847, 1125, 1127
Hlavačka Milan 193, 218, 218, 756, 855
Hledíková Zdenka 519
Holá Mlada 231, 231, 231
Horáková Lenka 850
Hulec Otakar 512

J

Jelínková Andrea 1038

K

Kalhous David 1052
Karpíšek Jaromír 828
Klápště Jan 223
Klíma Jan 209
Klír Tomáš 468
Kolář Ondřej 186
Kosman Marceli 529
Koupil Ondřej 470
Krafl Pavel 172
Křečková Jitka 1070
Kubátová Hana 1110

L

Lambeinová Ludmila 822, 822
Lenderová Milena 791
Lhoták Jan 169
Loewenstein Bedřich 198

M

Macek Ondřej 1079, 1128, 1128
Morawetz Michal 788

N

Nebřenský Zdeněk 1103, 1103, 1103
Nechutová Jana 4, 75, 475
Nešpor Zdeněk R. 778, 815

O

Opatrný Josef 1099

P

Pachner Jaroslav 835
Pálka Adam 234, 848
Pánek Jaroslav 167, 167, 187, 214, 216,
219, 233, 236, 239, 240, 490, 490, 525,
527, 536, 840, 851, 1117, 1136

Pecková Barbora 825, 825
Peluněk Lukáš F. 531, 531, 820
Pešek Jiří 502, 519, 532, 533, 534, 535,
735, 803, 808,
Putík Daniel 505

R

Raková Svatava 203, 780
Ryantová Marie 833

S

Sedláček Petr 518
Severa Michal 774
Smolka Josef 1089
Spáčilová Libuše 231
Stellner František 839, 854
Stellnerová Šárka 854
Stočas Jiří 1072
Stoklásková Zdeňka 183, 496
Sulitková Ludmila 1081

Š

Šebek Jaroslav 799
Šmahel František 814
Šmídová Malárová Lenka 236, 517, 525

V

Veselá Lenka 1042
Vilímek Tomáš 1112
Vorel Petr 1066

Z

Zouhar Jakub 786

Ž

Žalud Zdeněk 165
Žemlička Josef 221, 1122

český časopis historický

REJSTRÍK | INDEX

nakladatelů a vydavatelů recenzovaných knih
of Publishers of Reviewed Books

A

Academia, Praha 502, 528, 759, 1038,
1042, 1045
Akcent, Třebíč 854
Akropolis, Praha 218
Argo, Praha 159, 221, 225, 479, 521
Archiv hlavního města Prahy, Praha
1128
Archiwum Państwowe w Katowicach,
Katowice, 231
Archiwum Państwowe w Opolu, Opole
231
Artefactum, Praha 486, 788

B

Barrister & Principal, Brno 1129
Belianum, Banská Bystrica – Bratislava
1138, 1139
Berghahn, New York – Oxford 780
Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien
523, 842, 843, 847, 165, 230, 756, 175
Brepols Publishers, Turnhout 850
Brill, Leiden – Boston 468, 475

C

C. H. Beck, München 735, 1079
Cambridge University Press, Cambridge
505
Campus Verlag, Frankfurt – New York
203
CDK – Centrum pro studium demokracie
a kultury, Brno, 799, 531
CNRS Editions, Paris 228

Č

Česká geografická společnost, Praha 214

D

De Gruyter Oldenbourg, Berlin – Boston
1112
Dokořán, Praha 795
Domowina-Verlag, Bautzen 1117

E

EMAN, Benešov 815
Equinox Publishing Ltd., Sheffield –
Bristol 1122
Etnologický ústav Akademie věd ČR,
Praha, 238
Etnologický ústav AV ČR Praha –
pracoviště Brno, Brno, 1133,

F

Filozofická fakulta Ostravské univerzity
v Ostravě, Ostrava, 1103
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
Praha, 534, 535,

G

Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt
am Wörthersee, 183,

H

Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 846,
1110
Historický ústav AV ČR, Praha 224, 518,
763, 791, 828, 833, 835, 1049

I

Instytut Historii UAM, Poznań 1131
Iuridicum Olomouense – Právnická
fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci, Olomouc, 233

J

J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar 193
Jan Thorbecke Verlag, Ostfildern 228
Jednota, Daruvar 840
Jednota, Warszawa 239

K

Kabinet hudební historie Etnologického
ústavu AV ČR, Praha, 519
Kalich, Praha 848
Karmelitánské nakladatelství, Kostelní
Vydří, 1136
Karolinum, Praha 186, 532, 533,
Katolická teologická fakulta – Univerzita
Karlova, Praha, 498
KLP – Koniasch Latin Press, Praha 851
Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 160
Královská kanonie premonstrátů,
Praha 482

L

Libri, Praha 825

M

Masarykova univerzita, Brno 517
Masarykova univerzita – Filozofická
fakulta, Brno 1129,
Matice moravská, Brno 169, 1099
Město Klatovy, Klatovy 236
Město Sobotka, Sobotka 219
Moravská galerie, Brno 242
Muzeum Těšínska, Český Těšín 778

N

Nakladatelství Lidové noviny, Praha 160,
222, 223, 490, 1072
Nakladatelství Pistorius a Olšanská, Pří-
bram 1089
Národní archiv, Praha 236, 240
Národní galerie v Praze, Praha 470, 490
Národní muzeum, Praha 768
Národní památkový ústav – územní
odborné pracoviště v Českých
Budějovicích, České Budějovice 768
Nauka, Moskva 167

O

Oldenbourg Verlag, München 175, 198
Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava,
231, 1108
Otto Smrček pro Obecní úřad Mčely,
Praha, 218
Oxford University Press, New York 1077

P

Palgrave Macmillan, Houndmills 1066
Palgrave Macmillan, New York – London
512, 786
Pant, Ostrava 822
Paseka, Praha 839, 855
Pavel Mervart, Červený Kostelec 172,
234, 1070,
Polskie Stowarzyszenie Euroopera –
Jelenia Góra, Wydawnictwo Ad rem,
Zgorzelec 527

R

Rak, Budmerice 1060
Refugium Velehrad – Roma, Olomouc
820

S

Scriptorium, Praha 853, 1081, 1128,
Schöningh Verlag, Paderborn 808
Solivagus-Verlag, Kiel 519
Spolek Slovákov v Polsku – Historia
nostra, Krakov – Ružomberok 508
Statutární město Brno – Archiv města
Brna, Brno, 525
Suhkamp Verlag, Berlin 825

T

The Edwin Mellen Press, Lampeter 209
The University of West Bohemia, Pilsen
179
Thorbecke Verlag, Ostfildern 226

U

Université Paris 1 Panthéon – Sorbonne,
Paris, 1127
Univerzita Pardubice – Fakulta filozofická,
Pardubice, 844,
Univerzita Pardubice, Pardubice 774

V

Veduta, České Budějovice 522
Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten,
Klagenfurt am Wörthersee 496
Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH,
Bonn 1052
Vyšehrad, Praha 515

W

Walter de Gruyter, Berlin – Boston 1125
Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 803
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń
187, 1093
Wydawnictwo DiG – Polskie Towarzystwo
Historyczne – Towarzystwo Miłoś-
ników Torunia, Warszawa, 525
Wydawnictwo Koronis – Puszczykowo,
Muzeum – Pracownia Arkadego
Fiedlera w Puszczykowie,
Bydgość 536

Wydawnictwo MS, Opole 529
Wydawnictwo Uniwersytetu
Jagiellońskiego, Kraków, 1119
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,
Katowice, 215

Z

Západočeská univerzita v Plzni,
Plzeň 531
Západočeské muzeum v Plzni,
Plzeň 1120
Zemský archiv v Opavě, Opava 231

Ž

Živé Podzoborie, o. z. – Lilium Aurum,
Nitra, 1135

Zpracoval Jaroslav Novotný

český
časopis
historický

Redakce

Vedoucí redaktori / Editors-in-chief:

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonný redaktor / Managing Editor:

Sixtus Bolom-Kotari

Vědecká rada / Scientific Board:

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Tomáš Knoz, Martin Kovář, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Petr Svobodný,

Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička

s redakčním kruhem / with Editorial Board:

Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Jan Křen, Milan Otáhal, Josef Petráň, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý, Josef Válka

Mezinárodní vědecká rada / International Scientific Board:

Detlef Brandes (Düsseldorf), Stanislaw Bylina (Warszawa), Alessandro Catalano (Padova),

Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Dušan Kováč (Bratislava), Antoine Marès (Paris),

Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie / Design:

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. / Published by the Institute of History, Prague

Adresa / Address:

Prosecká 76, CZ–190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 286 882 121/241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tisk: Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha Suchdol

Přijímání objednávek / Distribution:

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK–851 04 Bratislava, tel.: 01/67 20 19 31-33, fax: 02/67 20 19 30, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D–80328 München, Germany, fax: 089/54 21 82 18.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně / ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v prosinci 2016 / This issue was published in December 2016.

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1); SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>

ISSN 0862-6111